

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.916>

<https://orcid.org/0009-0006-0471-3907>

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Justė Povilaitienė

Išorinių ir vidinių kelionių patirtys šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje

DAKTARO DISERTACIJA

Humanitariniai mokslai,
filologija (H 004)

VILNIUS 2026

Disertacija rengta 2017–2025 metais Šiaulių universitete (nuo 2021-01-01 Vilniaus universiteto Šiaulių akademijoje) pagal Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto, Lietuvių kalbos instituto ir Vilniaus universiteto jungtinės filologijos mokslo krypties mokslo doktorantūros reglamentą.

Mokslinė vadovė – prof. dr. Džiuljeta Maskuliūnienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004).

Gynimo taryba:

Pirmininkė – doc. dr. Indrė Žakevičienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004).

Narės:

prof. dr. Maija Burima (Daugpilio universitetas (Latvija), humanitariniai mokslai, filologija, H 004),

prof. dr. Rūta Eidukevičienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija, H 004),

prof. dr. Daiva Malinauskienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, S 007),

doc. dr. Vaiva Schoroškienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, edukologija, S 007).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2026 m. birželio 29 d. 11.00 val. Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos 413 auditorijoje. Adresas: Vytauto g. 84, Šiauliai, Lietuva / *Microsoft Teams*, tel. +370 41 595 800; el. paštas: info@sa.vu.lt.

<https://doi.org/10.15388/vu.thesis.916>

<https://orcid.org/0009-0006-0471-3907>

VILNIUS UNIVERSITY
KLAIPĖDA UNIVERSITY
INSTITUTE OF THE LITHUANIAN LANGUAGE
VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

Justė Povilaitienė

Experiences of External and Internal Journeys in Contemporary Lithuanian and British Young Adult Problem Fiction

DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
Philology (H 004)

VILNIUS 2026

The dissertation was prepared between 2017 and 2025 at Šiauliai University (from 01 January 2021, Vilnius University Šiauliai Academy), following the regulations of joint doctoral studies in the field of philology delivered by Vytautas Magnus University, Klaipėda University, the Institute of the Lithuanian Language and Vilnius University.

Academic supervisor – Prof. Dr. Džiuljeta Maskuliūnienė (Vilnius University, Humanities, Philology, H 004).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – Assoc. Prof. Dr. Indrė Žakevičienė (Vytautas Magnus University, Humanities, Philology, H 004).

Members:

Prof. Dr. Maija Burima (Daugavpils University (Latvia), Humanities, Philology, H 004),

Prof. Dr. Rūta Eidukevičienė (Vytautas Magnus University, Humanities, Philology, H 004),

Prof. Dr. Daiva Malinauskienė (Vilnius University, Social sciences, Educology, S 007),

Assoc. Prof. Dr. Vaiva Schoroškienė (Vilnius University, Social sciences, Educology, S 007).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 11:00 AM on 29th June 2026 in Room 413 of Vilnius University Šiauliai Academy.

Address: Vytauto st. 84, Room 413, Šiauliai, Lithuania / *Microsoft Teams*.

Phone: +370 41 595 800; e-mail: info@sa.vu.lt.

TURINYS

ĮVADAS	7
1. BRITŲ IR LIETUVIŲ PAAUGLIŲ LITERATŪROS LAUKAI: RAIDA, TEMINĖ STRUKTŪRA IR KULTŪRINIAI KONTEKSTAI.....	20
1.1. Paauglių literatūros ištakos, raida ir transformacijos	20
1.2. Paauglių problemų proza: samprata ir genezė britų ir lietuvių literatūroje	27
1.3. Britų ir lietuvių paauglių problemų prozos raidos tendencijos XXI amžiuje: žanrinė, teminė, sociokultūrinė ir leidybinė perspektyva	33
1.3.1. Teminės ir probleminės kryptys britų ir lietuvių paauglių problemų prozoje	34
1.3.2. Teminiai britų ir lietuvių paauglių problemų prozos lauko kontūrai ir kultūrinė sklaida.....	39
1.4. Išorinių ir vidinių kelionių motyvai paauglių problemų prozoje.....	45
2. TYRIMO METODOLOGIJOS IR METODŲ APIBRĖŽTYS	52
3. IŠORINIŲ IR VIDINIŲ KELIONIŲ PATIRTYS ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVIŲ IR BRITŲ PAAUGLIŲ PROBLEMŲ PROZOJE.....	61
3.1. Išorinė kelionė: adaptacija, atskirtis ir tapatybė.....	63
3.1.1. Tikrovė ir vaizduotė Ilonos Ežerinytės romane <i>Sutikti Eidą</i>	63
3.1.2. Hibridinė tapatybė Akvilinos Cicėnaitės romane <i>Kengūrų slėnio paslaptis</i>	68
3.1.3. Laikinumas ir svetimumas Sitos Brahmachari romane <i>Red Leaves</i>	76
3.1.4. Išorinių kelionių poveikis tapatybei	88
3.1.5. Nacionaliniai išorinių kelionių modeliai ir tapatybės paieškos.....	89
3.2. Vidinė kelionė: tapatybės paieškos ir vidinis virsmas	91
3.2.1. Tapatybės paieškos Unės Kaunaitės romane <i>Laiškai Elzei</i>	92
3.2.2. Savirefleksija ir netektis Patricko Nesso romane <i>A Monster Calls</i>	99
3.2.3. Simbolinė erdvė ir tapatybė Renatos Šerelytės romane <i>Rebekos salos</i>	108
3.2.4. Savęs pažinimas ir emocinis augimas Orlagh'os Collins romane <i>All the Invisible Things</i>	115
3.2.5. Vidinės kelionės modeliai	122
3.2.6. Kultūriniai vidinės kelionės skirtumai	123
3.3. Kelionė šeimos dezintegracijos kontekste: tėvų paieškos ir ryšių paradimas	125
3.3.1. Tėvų palikti paaugliai Kristinos Jokštaitės romane <i>Karta SOS</i>	126
3.3.2. Artumo paieška šeimos ryšių stygiaus sąlygomis Dainos Opolskaitės romane <i>Ir vieną kartą, Riči</i>	137
3.3.3. Tėvo paieškos patirtys Malcolmo Duffy'io romane <i>Me Mam. Me Dad. Me.</i>	149

3.3.4. Emociniai sukrėtimai ir šeimos santykių įtaka.....	157
3.3.5. Šeimos dezintegracijos kultūriniai skirtumai	159
3.4. Pabėgimas ir maištas: izoliacijos patirtys	160
3.4.1. Savižala, pasipriešinimas ir socialinis atsiribojimas Dainos Opolskaitės romane <i>Eksperimentas gyventi</i>	161
3.4.2. Trauma ir išlikimas izoliuotoje aplinkoje Nikki'ės Sheehan romane <i>Goodnight, Boy</i>	170
3.4.3. Pabėgimas kaip išorinė ir vidinė kelionė	178
3.4.4. Psichologinis veikėjų atsparumas	179
3.5. Emocinė patirtis ir psichosocialinis pažeidžiamumas	181
3.5.1. Nuo vienvės prie bendrystės Ilonos Ežerintės apysakoje <i>Verksnių klubas</i>	182
3.5.2. Kultūrinė izoliacija ir suaugusiųjų kontrolė Charlotte'ės Mendelson romane <i>Almost English</i>	187
3.5.3. Bendrystė kaip išgyvenimo sąlyga Sitos Brahmachari romane <i>When Shadows Fall</i>	195
3.5.4. Emocinio atsigavimo ir traumų įveikos trajektorijos	203
3.5.5. Kultūriniai emocijų patirčių vaizdavimo skirtumai	204
3.6. Paauglių problemų prozos ir realiojo gyvenimo sąsajos.....	206
IŠVADOS	210
ŠALTINIAI.....	215
LITERATŪRA	215
PRIEDAI.....	223
1 priedas. Sitos Brahmachari <i>Red Leaves</i> citatos originalo kalba	223
2 priedas. Patricko Nesso <i>A Monster Calls</i> citatos originalo kalba	225
3 priedas. Orlagh'os Collins <i>All the Invisible Things</i> citatos originalo kalba.....	228
4 priedas. Malcolmo Duffy'io <i>Me Mam. Me Dad. Me.</i> citatos originalo kalba.....	231
5 priedas. Nikki'ės Sheehan <i>Goodnight, Boy</i> citatos originalo kalba.....	233
6 priedas. Charlotte'ės Mendelson <i>Almost English</i> citatos originalo kalba.....	235
7 priedas. Sitos Brahmachari <i>When Shadows Fall</i> citatos originalo kalba.....	237
SUMMARY	239
MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ IR PRANEŠIMŲ KONFERENCIJOSE	
SĄRAŠAS.....	251
APIE AUTOREJĘ	253

ĮVADAS

Pastaraisiais dešimtmečiais lietuvių ir britų paauglių literatūroje ryškėja problemų prozos proveržis, kuris tampa svarbiu šaltiniu analizuojant vaizduojamas paauglių išorinių ir vidinių kelionių patirtis. Šioje literatūroje vis dažniau atliepiami jauno žmogaus kultūriniai, socialiniai ir psichologiniai išgyvenimai, kurių refleksija stiprina šio žanro aktualumą bei teminę įvairovę.

Paauglių literatūroje kelionės motyvas įgauna įvairias formas – nuo fizinio judėjimo per geografines ir socialines erdves iki vidinių, psichologinių transformacijų. Kaip pažymi Alison Waller¹, paauglių fikcijoje kelionės dažnai tarnauja kaip metafora tapatybės, priklausomybės ir savarankiškumo paieškoms. Todėl šioje disertacijoje kelionės samprata vartojama platesniame kontekste, apimančiame ne tik geografinį judėjimą ar migraciją, bet ir šeimos struktūros transformacijas, socialinės padėties pokyčius, emocinį atsiskyrimą ar egzistencinę krizę. Tokia išplėstinė, tarpdisciplininė (taikoma kultūros ir psichologijos studijose²) kelionės interpretacija leidžia atpažinti daugiasluoksnes paauglių patirtis, kuriose išoriniai pokyčiai susipina su vidiniais virsmis. Šios patirtys ypač reikšmingos paauglystės raidos tarpsnyje³, kai individas formuoja savo tapatybę, vertybes ir priklausymo⁴ jausmą.

Išorinių ir vidinių kelionių patirtys šiuolaikinėje paauglių literatūroje atsiskleidžia kaip reikšmingas tapatybės formavimo, socializacijos ir psichosocialinės raidos veiksnys. Nors Lietuvos paauglių literatūra ėmė plėtotis vėliau nei britų, pastarąjį dešimtmetį pastebimas spartus teminis proveržis: atsiranda vis daugiau kūrinių, analizuojančių šeimos kaitą, socialinę atskirtį, emocinę sveikatą ir įvairias kelionių formas. Tačiau sistemingas šių temų nagrinėjimas platesniame kelionės – fizinės ir psichologinės – kontekste Lietuvoje vis dar menkai išplėtotas.

¹ Žr. Alison Waller, *Constructing Adolescence in Fantastic Realism*, Routledge, 2009, p. 72–73.

² Plačiau žr. Sara Ahmed, Claudia Castañeda, Anne-Marie Fortier, Mimi Sheller (Eds.), *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*, Berg, 2003, p. 9–12; Nikos Papastergiadis, *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity*, Polity Press, 2000, p. 2–5.

³ Plačiau žr. Erik H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, New York: W. W. Norton & Company, 1968, p. 128–135, 235–254.

⁴ Terminas *priklausymas* šiame darbe vartojamas kaip vertinys iš anglų kalbos sąvokos *sense of belonging*, plačiai taikomos psichologijos, sociologijos ir raidos teorijų kontekstuose. Juo apibūdinamas asmens emocinis ryšys su grupe, vieta ar artimu socialiniu ratu, kai jis jaučiasi priimtas, saugus ir vertinamas. Priklausymo jausmas yra itin svarbus paauglystėje, kai individas siekia identifikuotis su bendruomene, šeima ar bendraamžių grupe, ir dažnai formuojasi išorinių ar vidinių kelionių metu (plg. Erik H. Erikson, 1968).

Temos aktualumas ir naujumas. Nors pastaraisiais metais didėja dėmesys paauglių literatūros tyrimams, vis dar trūksta išsamių mokslinių darbų, nagrinėjančių šiuolaikinei paauglių problemų prozai aktualias temas, tarp jų – jauno žmogaus išorinio ir vidinio virsmo, tapatybės paieškos, psichologinių patirčių, socialinės atskirties ir migracijos⁵ klausimus.

Šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių prozoje vis dažniau vaizduojamos kelionės – tiek fizinės, susijusios su gyvenamosios vietos kaita ar šeimos pokyčiais, tiek vidinės – emociniai sukrėtimai, psichologiniai virsmai, socialinė izoliacija, tapatybės krizės. Šie elementai tampa reikšmingais naratyviniais modeliais, leidžiančiais tyrinėti paauglio raidos procesus literatūriniame kelionių, kaip raidos ir savęs ieškojimo, kontekste.

Pasirinkimas lyginti būtent lietuvių ir britų paauglių literatūrą grindžiamas teoriniais bei kultūriniais pagrindais. Jungtinė Karalystė yra viena iš tų šalių, kurių vaikų ir paauglių literatūroje problemų prozos žanras yra itin stipriai išplėtotas, o kelionės motyvas dažnai naudojamas kaip tapatybės formavimo modelis, padedantis reflektuoti postkolonijinius procesus, multikultūrinės visuomenės iššūkius ar šeimos struktūrų kaitą. Lietuvių literatūroje tokios temos išryškėjo tik po nepriklausomybės atgavimo, o vaikų ir paauglių literatūroje – dar vėliau.

Tokie skirtumai sudaro prielaidas tirti, kaip skirtingose kultūrinėse tradicijose vaizduojami tie patys reiškiniai – migracija, trauma, savasties paieška ir judėjimo patirtys. Lyginamoji analizė leidžia ne tik identifikuoti teminius mazgus, bet ir reflektuoti kultūrinių bei socialinių atspirties taškų skirtumus. Britų literatūra taip pat pasirinkta atsižvelgiant į jos recepciją Lietuvoje – daugybė britų paauglių literatūros kūrinių yra verčiami į lietuvių kalbą ir tampa reikšminga jauno skaitytojo socializacijos bei vertybių formavimo dalimi.

Lyginamosios literatūros kontekste taip pat svarbu pabrėžti, kad Lietuvoje gana retai atliekami tyrimai, apimantys kelių šalių paauglių literatūros lyginamąją analizę. Pavyzdžiui, Asta Gustaitienė straipsnyje „Šiuolaikinė lietuvių probleminė-psichologinė paauglių literatūra literatūros teologijos požiūriu“ (2018) hermeneutiniu metodu lygina Rebekos Unos, Nijolės Kepenienės, Ilonos Ežerintės, Unės Kaunaitės, Kazio Sajos ir kitų prozininkų kūrinius. Vytautas Varanius magistro darbe „Vyriškumo konceptas naujojoje lietuvių paauglių literatūroje“ (2017) tiria vyriškumo konceptą naujojoje lietuvių paauglių literatūroje, pasitelkdamas šešis

⁵ Britų literatūroje migracija siejasi su imperine praeitimi, kolonializmu ir diasporos refleksijomis, o lietuvių literatūroje – su pokomunistiniais virsmis, ekonomine emigracija ir šeimos dezintegracija.

naujausius 2015–2016 m. pasirodžiusius, moterų parašytus kūrinis, laimėjusius leidyklos „Alma littera“ organizuojamą paauglių literatūros konkursą. Gabrielė Dzekunskaitė magistro darbe „Tapsmo romanas paauglių literatūroje: Katherine’os Paterson *Lidė* ir *Jokūbą pamilau*“, remdamasi idealistine *Bildung* samprata, *Bildungsromano* teorija, feministine moteriškojo tapsmo romano kritika ir paauglių literatūros tyrėjų darbais, analizuoja, kaip kūrinuose vaizduojamas asmens tapsmas. Šie tyrimai rodo didėjančią susidomėjimą paauglių literatūros temomis, tačiau sistemingos komparatyvistinės analizės, aprėpiančios ir kultūrinius bei psichosocialinius pokyčius, vis dar trūksta.

Tyrimai apie išorines ir vidines keliones paauglių literatūroje Lietuvoje tebėra fragmentiški – dažniausiai apsiriboja recenzijomis arba įtraukiami į bendresnes vaikų ir jaunimo literatūros apžvalgas. Literatūrologiniai darbai retai nagrinėja judėjimo ir virsmo patirtis kaip psichosocialinius reiškinius, susijusius su tapatybės kaita ar vidiniais virsmis. Pavyzdžiui, Laimutė Adomavičienė straipsnyje „2009–2019 m. lietuvių (e)migrantų literatūra vaikams“ (2020) apžvelgia dabartinę vaikų literatūros (e)migracijoje situaciją, tiria žanrų raišką, tematiką, problematiką, apibūdina kūrybos tendencijas. Dėl šios priežasties disertacija, paremta penkiolikos lietuvių ir britų autorių kūrinų analize, plečia tyrimų lauką ir aktualizuoja kelionių temą, interpretuojamą kaip kultūrinį, teminį ir psichosocialinį kompleksą.

Disertacijos naujumas pasireiškia dviem aspektais: pirma, joje taikoma išplėstinė išorinių ir vidinių kelionių patirčių koncepcija, kurioje kelionė įtraukiama kaip vienas iš naratyvinių ir psichologinių judėjimo modelių; antra, joje naudojamas tarpdisciplininis teorinis pagrindas, sujungiantis teminės analizės, psichosocialinės raidos ir socialinės konstrukcijos teorijas (Stevenas Tötösy de Zepetnekas, Virginia Braun ir Victoria Clarke, Erikas H. Eriksonas, Peteris L. Bergeris ir Thomas Luckmannas). Tai leidžia analizuoti kelionę paauglių literatūroje kaip universalią, bet įvairiai kultūriškai ir psichologiškai interpretuojamą patirtį.

Šis tyrimas taip pat reikšmingas platesniam paauglių literatūros kontekstui: jis praplečia teminę genezę, papildo sovietinės lietuvių vaikų ir paauglių literatūros tyrimų lauką šiuolaikinėmis temomis, atveria erdvę komparatyvistiniams, sociologiniams ir psichologiniams tyrimams. Tikėtina, kad tyrimo rezultatai taps atspirtimi tolesniems lyginamiesiems, kultūrologiniams, psichologiniams ir edukologiniams paauglių literatūros tyrimams. Jie gali būti naudingi ne tik literatūrologams, bet ir pedagogams, psichologams, vaikų raidos specialistams ir studentams, nagrinėjantiems šiuolaikinės paauglių literatūros procesus.

Literatūros apžvalga. Paauglių literatūra Lietuvoje ir Jungtinėje Karalystėje atspindi kintančius visuomenės ir kultūros procesus, išryškėjančius per aktualių temų raišką. Britų literatūra pasižymi stipriomis istorinėmis tradicijomis, kuriose analizuojamos socialinės problemos – priklausomybės, diskriminacija, kultūriniai konfliktai, tapatybės paieškos. Reikšmingi tyrėjai, pavyzdžiui, Kimberley'ė Reynolds, Maria Nikolajeva, pabrėžia, kad britų paauglių literatūra atlieka ne tik estetinę, bet ir edukacinę funkciją – ji formuoja jaunimo pasaulėžiūrą, padeda apmąstyti moralinius, socialinius ir egzistencinius iššūkius.

Lietuvoje šiuolaikinė paauglių literatūra ilgą laiką buvo parašėse⁶, tačiau pastaruoju metu tampa vis aktyviau analizuojama akademiniam lauke. Literatūros tyrėjai ir kritikai – Kęstutis Urba, Džiuljeta Maskuliūnienė, Loreta Jakonytė, Eglė Baliutavičiūtė – išskiria jos reikšmę ne tik kaip literatūros plėtros proceso dalį, bet ir kaip terpę, kurioje reflektuojamos globalios jaunimo problemos, įskaitant šeimos kaitą, tapatybės paieškas ir socialinę atskirtį. Vis dėlto palyginti su britų tyrimų tradicija, Lietuvoje vis dar trūksta sistemingų šiuolaikinės paauglių problemų prozos studijų, o ypač – lyginamųjų tyrimų, kurie apimtų skirtingas nacionalines literatūras.

Užsienyje paauglių literatūrai skirta daugybė enciklopedinių ir monografinių veikalų. Pavyzdžiui, *The Continuum Encyclopedia of Young Adult Literature* (2005), *The Oxford Encyclopedia of Children's Literature* (2006) sistemingai apžvelgia šios literatūros genezę, temų plėtotę, reikšmingiausias autorius ir jų kūrybos kontekstus. Monografijos, tokios kaip Michaelo Carto *Young Adult Literature: From Romance to Realism* (1996), Katherine'os Toth Bucher *Young Adult Literature: Exploration, Evaluation, and Appreciation* (2006), Joanne'os Brown *Immigration Narratives in Young Adult Literature: Crossing Borders* (2010), gilina analizę, atskleidamos vis liberalesnę ir kompleksiškesnę teminę problematiką bei siūlo pedagoginius būdus integruoti literatūrą į ugdymo procesą.

Šiame kontekste svarbi ir Kembridžo profesorės Marios Nikolajevos mokslinė veikla⁷. Ji daugiau nei tris dešimtmečius nuosekliai tyrinėja vaikų ir

⁶ Užsienyje tokio žanro rašytojai ir jų kūriniai jau kelis dešimtmečius apdovanojami įvairiomis prestižinėmis premijomis: „Michael L. Printz Award“, „Margaret A. Edwards Award“, „William C. Morris Award“, „Westchester Fiction Award“, „Boston Globe-Horn Book Award“, „Cybils Award“, „Canadian Library Association Young Adult Canadian Book Award“, „The Bookseller YA Book Prize“ ir kt.

⁷ Marios Nikolajevos straipsniai, kuriuose ji gvildena paauglių literatūros problemas: Hilton, M., Nikolajeva, M., Eds., *Contemporary adolescent literature and culture: The emergent adult* (2012), Nikolajeva, M. *Power, voice and subjectivity in literature for young readers* (2010), Nikolajeva, M., *Memory of the present: empathy and identity in young adult fiction* (2014) ir kt.

paauglių literatūrą, analizuodama ją kaip kompleksinę estetinę, psichologinę ir kultūrinę terpę. Nikolajeva kelia klausimus apie galios hierarchijas, vaikų ir suaugusiųjų santykių tekste, tapatybės formavimąsi, taip pat apie tai, kaip literatūrinė kalba perteikia vidinius jauno žmogaus išgyvenimus. Jos taikomi bendrosios literatūros teorijos principai leidžia reflektuoti, kaip paauglių literatūroje išorinės kelionės susilieja su vidiniais pokyčiais, o simbolinės erdvės tampa asmeninės raidos metaforomis. Tokios išvalgos svarbios ir šioje disertacijoje, analizuojančioje, kaip šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių prozoje kelionių patirtys siejamos su tapatybės, priklausymo ir psichologinio virsmo temomis.

Panašų ir vis didėjančią dėmesį tekstų daugiasluoksniškumui matome ir Lietuvos literatūros lauke, kur vaikų ir paauglių literatūra jau kelis dešimtmečius tiriama nuosekliai ir sistemiškai. Šiai tyrimų kryptčiai ypač svarbus žurnalas *Rubinaitis*, tapęs pagrindine akademinės refleksijos apie vaikų ir paauglių literatūrą terpe Lietuvoje. Pagrindiniai vaikų ir paauglių literatūros tyrėjai – Kęstutis Urba, Džiuljeta Maskuliūnienė, Asta Gustaitienė, Loreta Jakonytė, Brigita Dimavičienė, Aleksandra Strelcova, Eglė Baliutavičiūtė – analizuoja šios literatūros teminę, žanrinę, istorinę raidą, taip pat reikšminių laukų, vertybių bei funkcijų kaitą. Vis dėlto iki šiol nėra išleista nė viena monografija, skirta vien šiuolaikinei paauglių problemų prozai. Reikšminga yra Kęstučio Urbos knyga *Auginančioji literatūra: XX a. lietuvių vaikų literatūros tyrimai* (2015), kurioje apysakos žanras interpretuojamas kaip pagrindas šiuolaikinės problemų prozos raidai, ir Loretos Jakonytės monografija *Šeimoms vaizdinys sovietmečio lietuvių literatūroje vaikams* (2015), kurioje analizuojamas vaikų ir paauglių santykių vaizdavimas, pasitelkiant teminės kritikos metodą.

Sugrįžtant prie disertacijos temos, būtina pažymėti, kad išorinių ir vidinių kelionių patirčių poveikis paauglių tapatybei ir psichosocialinei raidai yra ne tik literatūrinė, bet ir tarpdisciplininė problema, svarbi sociologijos, psichologijos ir pedagogikos mokslams. Socializacijos teorijos, suformuluotos tokių tyrėjų kaip Peteris L. Bergeris ir Thomas Luckmannas, Leonardas Broomas, Charlesas M. Bonjeanas ir Dorothy'ė H. Broom, leidžia plačiau interpretuoti tapatybės formavimosi, socialinės tikrovės konstravimo, psichosocialinės raidos procesus įvairių kelionių kontekstuose. Psichologinį aspektą praplečia Eriko H. Eriksono, Laurence'o Steinbergo, Jameso Marcio teorijos, kurios akcentuoja raidos stadijas, asmenybės krizę ir mokymosi per patirtį svarbą.

Lietuvių akademinėje terpėje taip pat atsiranda daugiau socialinės raidos ir vaikystės patirčių tyrimų. Paminėtini Rasos Erentaitės, Rimanto Vosyliaus, Saulės Raižienės, Aldonos Augustinienės ir Beritos Simonaitienės

monografija *Pasiruošę kilti: paauglių tikslai nelygioje visuomenėje* (2022), Vytauto Černiaus *Žmogaus vystymosi kelias: nuo vaikystės iki brandos* (2006), Giedrės Kvieskienės darbai *Pozityvioji socializacija* (2005), *Socializacija ir vaiko gerovė* (2003), Audronės Juodaitytės *Socializacija ir ugdymas vaikystėje* (2002). Svarbios ir publikacijos, analizuojančios migracijos poveikį vaikų emocinei sveikatai, pavyzdžiui, Godos Kaniušonytės, Ingos Truskauskaitės ir Linos Gervinskaitės tyrimas *Psichologinės migracijos pasekmės šeimai: vaikų emocinių ir elgesio sunkumų prevencija* (2012). Minimi moksliniai darbai pateikiami kaip pavyzdžiai, padedantys kontekstualizuoti disertacijoje analizuojamus reiškinius platesnėje psichosocialinių tyrimų perspektyvoje. Teorinis disertacijos pagrindas grindžiamas kitais šaltiniais.

Pagrindinių sąvokų apibrėžtys. Šioje disertacijoje vartojamos kelios pagrindinės sąvokos, kurių reikšmės dėl jų metaforiškumo ir tarpdisciplininio pobūdžio gali būti interpretuojamos įvairiai, todėl čia jos apibrėžiamos siekiant užtikrinti nuoseklią analizę ir terminologinį aiškumą.

1. *Paauglių problemų proza* – tai paauglių auditorijai skirta grožinė literatūra, kurioje vaizduojami paauglystės laikotarpiui būdingi socialiniai, psichologiniai ir emociniai iššūkiai. Šiuose tekstuose dėmesys telkiamas į veikėjų tapatybės paieškas, santykius su šeima ir aplinka, netekties, atskirties ar priklausymo patirtis. Disertacijoje ši sąvoka vartojama kaip teminė kategorija, leidžianti tirti išorinių ir vidinių kelionių patirtis paauglių literatūroje.
2. *Kelionė ir kelionių patirtys* disertacijoje suprantamos ne vien tiesiogine, geografinio judėjimo prasme, bet ir kaip teminė kategorija, apimanti įvairias paauglių patirtis, vedančias į gyvenamosios aplinkos kaitą, socialinį atsiskyrimą, emocinius išgyvenimus ir psichosocialinius pokyčius. Kelionė čia traktuojama kaip procesas, kuriame išoriniai pokyčiai susipina su vidinėmis reakcijomis ir patyrimais.
3. *Išorinė kelionė* vartojama apibūdinti fizinę gyvenamosios vietos kaitą, migraciją, laikiną ar nuolatinę persikėlimą, taip pat kitus aplinkos pokyčius, darančius tiesioginį poveikį paauglio kasdieniam gyvenimui, socialiniams ryšiams ir adaptacijos procesams.
4. *Vidinė kelionė* disertacijoje suprantama kaip metaforinė sąvoka, nusakanti psichologinius ir emocinius virsmus, savivokos pokyčius bei paauglio reakcijas į krizes, netektis ar socialinius iššūkius. Ši sąvoka nėra vartojama kaip

savarankiška teorinė kategorija, bet kaip aprašomasis terminas, padedantis nusakyti vidinius procesus, nulemiančius herojaus likimą.

5. *Emocinė patirtis ir psichosocialinis pažeidžiamumas* apibrėžiami kaip paauglių išgyvenamos emocinės būsenos, susijusios su trauma, liūdesiu, socialine atskirtimi, nesaugumu ar praradimu. Literatūroje šios patirtys dažnai vaizduojamos per santykius, bendruomenes, simbolines erdves ir alternatyvias priklausymo formas.
6. *Penki išorinių ir vidinių kelionių patirčių tipai*, išskiriami disertacijoje, nėra suprantami kaip griežta tipologija. Jie taikomi kaip teminės kategorijos, leidžiančios struktūruotai nagrinėti pasirinktus lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinius pagal juose dominuojančias patirtis ir teminius mazgus, pripažįstant, kad skirtingi tipai gali persidengti ir veikti kompleksiskai.
7. *Teminis mazgas* disertacijoje vartojamas kaip tyrimo sąvoka, apibūdinanti pasikartojančių temų, patirčių ir reikšmių sankirtą literatūros kūriniuose, leidžiančią struktūruotai analizuoti skirtingus tekstus ir jų sąsajas, remiantis temine lyginamąja prieiga.

Tyrimo objektas. Šios disertacijos tyrimo objektas – išorinių ir vidinių kelionių patirtys bei jų reprezentacija šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje. Tyrime analizuojama, kaip šios patirtys – apimančios fizinį judėjimą (migraciją, pabėgimą, gyvenamosios vietos keitimą) ir vidinius pokyčius, nulemiančius virsmus (emocinius sukrėtimus, tapatybės paieškas, santykių transformacijas) – veikia veikėjų tapatybės formavimąsi, psichosocialinę raidą ir socialinę integraciją. Dėmesys skiriamas tam, kaip šios patirtys išreiškiamos per veikėjų išgyvenimus, refleksijas, simboliškai konstruojamas kelionės metaforas bei santykį su juos supančiu pasauliu.

Disertacijoje tiriama, kaip kultūriniai, socialiniai ir psichologiniai veiksniai veikia šių patirčių interpretaciją ir vaizdavimą dviejose nacionalinėse literatūrose. Tyrimas taip pat siekia identifikuoti, kiek universalūs yra išorinių ir vidinių kelionių motyvai paauglių literatūroje ir kaip skiriasi jų literatūrinė refleksija priklausomai nuo kultūrinio konteksto – britų literatūros, kuriai būdinga stipri postkolonijinė ir multikultūrinė tradicija,

bei lietuvių literatūros, kurios tematika dažnai siejasi su emigracija, šeimos dezintegracija⁸ ir psichologine atskirtimi.

Disertacijoje išskiriami penki pagrindiniai išorinių ir vidinių kelionių patirčių tipai, taikomi kaip teminės kategorijos, leidžiančios struktūruotai analizuoti paauglių veikėjų patirtis šiuolaikinėje lietuvių ir britų problemų prozoje. Pirmasis tipas – išorinės kelionės patirtis, suprantama kaip gyvenamosios vietos keitimas ar migracija, dažnai sukelianti kultūrinį, socialinį ar emocinį diskomfortą. Antrasis – vidinės kelionės patirtis, susijusi su pokyčiais, nulemiančiais virsmus, savasties paieškomis ir tapatybės krizėmis, kurios literatūroje dažnai reiškiamos per vidinį monologą, simbolinius vaizdinius ar metaforines keliones. Trečiasis tipas – šeimos dezintegracijos patirtis, apimanti tėvų skyrybas, netektis, emocinį atitolimą ar lojalumo konfliktus, veikiančius paauglio saugumo jausmą ir tapatybės formavimąsi. Ketvirtasis – pabėgimo ir maišto patirtis, pasireiškianti sąmoningu pasitraukimu iš traumuojančios ar slopinančios aplinkos ir siejama su pasipriešinimu, savarankiškumo paieškomis bei alternatyvių bendruomenių kūrimu. Penktasis tipas – emocinės ir psichosocialinio pažeidžiamumo patirtys, atskleidžiančios paauglių emocinius išgyvenimus, susijusius su liūdesiu, trauma, izoliacija ir bendrystės paieškomis. Šie kelionių patirčių tipai leidžia analizuoti paauglių psichosocialinės raidos, tapatybės formavimo ir socialinės integracijos procesus ir jų vaizdavimą skirtinguose kultūriniuose kontekstuose.

Tyrimo tikslas. Disertacijos tikslas – išanalizuoti, kaip šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje vaizduojamos išorinės ir vidinės kelionių patirtys bei palyginti jų teminę raišką ir psichosocialinės raidos vaizdavimą skirtinguose kultūriniuose kontekstuose.

Šiuo tyrimu siekiama atskleisti, kaip išorinės ir vidinės kelionių patirtys – tokios kaip gyvenamosios vietos kaita, emocinis atsiskyrimas ar šeimos struktūros transformacijos – siejamos su paauglių veikėjų psichosocialinės raidos, santykių su aplinka ir vidinio pasaulio vaizdavimu literatūriniuose tekstuose. Taip pat analizuojama, kaip šios patirtys reprezentuojamos ir interpretuojamos skirtinguose kultūriniuose kontekstuose.

⁸ Šeimos dezintegracija šiame tyrime suprantama kaip tėvų skyrybų, mirties, emigracijos ar kitų išorinių ir vidinių aplinkybių nulemtas pirminio šeimos vieneto irimo procesas, kuris paveikia paauglio saugumo jausmą, tapatybės formavimąsi ir socialinį funkcionavimą. Tai gali būti tiek faktinė (pavyzdžiui, tėvų išsiskyrimas ar vieno iš jų dingimas iš vaiko gyvenimo), tiek emocinė dezintegracija – kai formaliai išlikusioje šeimoje prarandami artumo, pasitikėjimo ar paramos ryšiai. Psichologiniu ir literatūriniu požiūriu, ši dezintegracija tampa vienu iš pagrindinių impulsų vidinei paauglio kelionei – savęs paieškoms, vertybių peržiūrai ir emociniam brendimui.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant įgyvendinti disertacijos tikslą, keliami šie uždaviniai:

1. Apibrėžti teorinį tyrimo pagrindą, konceptualizuojant išorinių ir vidinių kelionių patirčių, tapatybės krizės, psichosocialinės raidos ir socializacijos sąvokas.
2. Apžvelgti paauglių problemų prozos raidą Lietuvoje ir Jungtinėje Karalystėje, išskiriant pagrindines žanrines ir temines tendencijas, aktualias paauglių kelionių patirtims.
3. Identifikuoti penkis išorinių ir vidinių kelionių patirčių tipus (išorinės kelionės patirtį, vidinės kelionės patirtį, šeimos dezintegracijos patirtį, pabėgimo ir maišto patirtį bei emocinės patirties ir psichosocialinio pažeidžiamumo patirtį) pasirinktuose lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinuose.
4. Išanalizuoti išorinių ir vidinių kelionių patirčių teminius mazgus ir jų raišką paauglių problemų prozoje, atsižvelgiant į literatūrinį, kultūrinį, socialinį ir psichologinį kontekstus.
5. Palyginti pasirinktų kūrinių teminę raišką, išryškinant kelionių patirčių vaizdavimo skirtumus skirtinguose kultūriniuose kontekstuose.
6. Atskleisti, kaip išorinių ir vidinių kelionių patirtys siejasi su personažų tapatybės formavimusi, šeimos santykių dinamika, socialinės integracijos procesais ir psichologiniais virsmis.
7. Patikrinti, kiek fikcinio pasaulio personažai atspindi realiojo pasaulio jauniems žmonėms kylančias problemas.

Tyrimo problema. Šiuolaikinėje paauglių problemų prozoje išorinės ir vidinės kelionių patirtys tampa reikšminga literatūrine priemone vaizduoti sudėtingus tapatybės formavimosi, priklausymo, socialinės integracijos ir psichosocialinės raidos procesus. Šios patirtys apima ne tik fizinį gyvenamosios vietos keitimą ar migraciją, bet ir simbolinius bei emocinius virsmus, susijusius su šeimos dezintegracija, emociniu atsiskyrimu, pabėgimu iš namų ar kitomis ribinėmis paauglystės situacijomis. Literatūroje tokie procesai transformuojami į naratyvines patirtis, leidžiančias atskleisti paauglių vidines krizes, savivokos pokyčius ir priklausymo paieškas.

Nors išorinių ir vidinių kelionių patirtys vis dažniau reflektuojamos lietuvių ir britų paauglių literatūroje, vis dar trūksta sistemingų lyginamųjų tyrimų, kurie analizuotų, kaip šios patirtys reprezentuojamos skirtinguose kultūriniuose kontekstuose ir kaip jos siejamos su paauglių vidinio pasaulio,

socialinių ryšių bei psichosocialinės raidos vaizdavimu literatūrinuose tekstuose.

Pagrindinė tyrimo problema formuluojama kaip klausimas: kaip šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje reprezentuojamos išorinės ir vidinės kelionių patirtys ir kokiais teminiais bei naratyviniais būdais jos siejamos su paauglių tapatybės, socialinių ryšių ir psichosocialinės raidos vaizdavimu?

Šią problemą padeda konkretizuoti papildomi **probleminiai klausimai**:

1. Kaip paauglių problemų prozoje vaizduojami išoriniai ir vidiniai pokyčiai, susiję su migracija, šeimos dezintegracija, pabėgimu ar kitomis ribinėmis patirtimis?
2. Kaip šios kelionių patirtys siejamos su paauglių savivokos, santykio su aplinkiniais ir priklausymo poreikio vaizdavimu literatūrinuose tekstuose?
3. Kokie kultūriniai skirtumai ir panašumai išryškėja, reprezentuojant kelionių patirtis, socializacijos procesus ir tapatybės paieškas lietuvių ir britų paauglių literatūroje?

Tyrimo hipotezė. Išorinių ir vidinių kelionių patirtys šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje atskleidžia tiek universalius psichosocialinius iššūkius – tapatybės krizę, emocinį atsiskyrimą, priklausymo poreikį, – tiek kultūrinius skirtumus, kurie lemia nevienodus šių patirčių reprezentavimo būdus skirtingose literatūrinėse tradicijose.

Tiriamieji šaltiniai. Tiriamųjų šaltinių atranka buvo vykdoma remiantis teminio mazgo principu, siekiant atskleisti išorinių ir vidinių kelionių patirčių reprezentacijas šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje. Pirmiausia buvo atrenkami lietuvių autorių kūriniai⁹, kuriuose aktualizuojamos tapatybės krizės, šeimos dezintegracijos, priklausymo ir socialinės atskirties patirtys, dažnai susijusios su migracijos, pabėgimo ar vidinio virsmo situacijomis. Vėliau atrinkti britų autorių tekstai, kuriuose dominuoja panašūs teminiai mazgai ir kurie leidžia lyginti kultūriškai skirtingas, tačiau teminiu požiūriu giminingas paauglių patirtis.

Disertacijoje analizei pasirinkti šie lietuvių autorių kūriniai: Kristinos Jokštaitės *Karta SOS* (2008), Renatos Šerelytės *Rebekos salos* (2014), Akvilinos Cicėnaitės *Kengūrų slėnio paslaptis* (2014), Dainos Opolskaitės

⁹ Lietuvių autorių kūrinių pasirinkimas vis dar išlieka gana ribotas, tačiau pastarąjį dešimtmetį paauglių prozos sukuriama daugiau. Tai sietina su kultūrinių ir socialinių realiųjų kaita – didėjančiu dėmesiu psichikos sveikatai, šeimos transformacijoms, migracijos patirtims. Lietuvių literatūroje ryškėja vakarietiškos tematikos įtaka, autoriai vis dažniau imasi anksčiau stigmatizuotų temų, o literatūros laukas tampa atviresnis įvairioms paauglių patirtims.

Eksperimentas gyventi (2015) ir *Ir vieną kart, Riči* (2016), Unės Kaunaitės *Laiškai Elzei* (2016), Ilonos Ežerintės *Verksnių klubas* (2017) ir *Sutikti Eidą* (2016¹⁰). Britų paauglių literatūros lauką reprezentuoja šie kūriniai¹¹: Charlotte'ės Mendelson *Almost English* (liet. *Beveik anglė*, 2013), Sitos Brahmachari *Red Leaves* (liet. *Raudoni lapai*, 2014), Patricko Nesso *A Monster Calls* (liet. *Septynios minutės po vidurnakčio*, 2011¹²), Nikki'ės Sheehan *Goodnight, Boy* (liet. *Labanakt, Bojau*, 2017), Malcolmo Duffy'io *Me Mam. Me Dad. Me.* (liet. *Mano mama. Mano tėtis. Aš.*, 2018), Orlagh'os Collins *All the Invisible Things* (liet. *Visi nematomi dalykai*, 2019) ir Sitos Brahmachari *When Shadows Fall* (liet. *Kai apgaubia šešėliai*, 2021).

Pasirinkti kūriniai reprezentuoja teminę šiuolaikinės lietuvių ir britų paauglių problemų prozos įvairovę. Jie atrinkti ne tik dėl teminio aktualumo disertacijos objektui, bet ir dėl meninės raiškos, kultūrinio konteksto svarbos bei kritinės recepcijos, leidžiančios analizuoti kelionių patirtis kaip reikšmingą paauglystės tapatybės ir psichosocialinės raidos vaizdavimo paradigmą.

Tyrimo metodologija grindžiama tarpdisciplininiu požiūriu, integruojančiu literatūrologinius, kultūrinius, sociologinius ir psichologinius analizės aspektus. Literatūrinių tekstų analizės pagrindą sudaro Steveno Tötösy de Zepetneko teminio tinklo metodologija¹³ (angl. *thematic grid methodology*), taikoma kaip pagrindinė lyginamosios analizės prieiga. Ši metodologija leidžia nagrinėti literatūros kūrinius per teminius mazgus, siejamus su kultūrine tapatybe, socialiniais konfliktais, šeimos dinamika ir išorinių bei vidinių kelionių patirtimis. Teminių mazgų principas sudaro galimybes sinchroniškai ir tarpkultūriškai lyginti lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinius, atsižvelgiant į jų kultūrinį kontekstą, socialinę funkciją ir vertybinius orientyrus.

Psichosocialinei veikėjų patirčių analizei taikoma Eriko H. Eriksono psichosocialinės raidos teorija¹⁴, kuri suteikia teorinį pagrindą interpretuoti paauglystės laikotarpiui būdingas tapatybės ir vaidmens sumaišties krizes, vaizduojamas literatūriniuose tekstuose. Šią prieigą papildė Peterio L.

¹⁰ Analizėje remiamasi 2024 m. leidimu, nors knyga pirmą kartą buvo publikuota 2016 m.

¹¹ Šiame darbe britų autorių kūrinių pavadinimai pateikiami originalo (anglų) kalba, o skliausteliuose pateikiami darbo autorės vertimai į lietuvių kalbą ir leidimo metai. Išimtis – Patricko Nesso romanai *A Monster Calls*, kuris yra išverstas į lietuvių kalbą.

¹² Analizėje remiamasi 2015 m. leidimu, nors knyga pirmą kartą buvo publikuota 2011 m.

¹³ Žr. Steven Tötösy de Zepetnek, *Comparative Literature: Theory, Method, Application*, Amsterdam: Rodopi, 1998, p. 107–117.

¹⁴ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–171.

Bergerio ir Thomo Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo teorija¹⁵, kurioje tapatybė suvokiama kaip socialinio sąveikavimo ir kultūrinių reikšmių internalizavimo rezultatas. Šis teorinis derinys leidžia analizuoti, kaip paauglių veikėjai interpretuoja savo išorinių ir vidinių kelionių patirtis, perima, transformuoja ar atmeta dominuojančius socialinius naratyvus.

Virginios Braun ir Victorios Clarke teminė analizė¹⁶ taikoma kaip pagalbinė priemonė, padedanti nuosekliai identifikuoti pasikartojančias temas, emocinius išgyvenimus ir psichosocialinius modelius literatūriniuose tekstuose. Ši analizė nėra taikoma kaip savarankiška metodologinė prieiga, bet kaip praktinis įrankis, padedantis struktūruoti tekstinę medžiagą ir išryškinti teminių mazgų vidinę sandarą.

Pasirinktų metodologinių prieigų derinys leidžia analizuoti literatūros kūrinius kaip kultūrinius tekstus, atspindinčius paauglių išorinių ir vidinių kelionių patirtis tapatybės formavimosi ir socializacijos kontekste. Toks metodologinis pagrindas užtikrina tyrimo nuoseklumą, teminių aiškumą ir sudaro prielaidas atskleisti, kaip šiuolaikinė paauglių problemų proza reflektuoja paauglystės iššūkius skirtinguose kultūriniuose kontekstuose.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro teorinė ir empirinė dalys. Teorinėje dalyje aptariama šiuolaikinės lietuvių ir britų paauglių literatūros raida, problemų prozos teminė įvairovė, taip pat analizuojamos išorinių ir vidinių kelionių patirtys kaip paauglių tapatybės formavimosi, psichosocialinės raidos ir kultūrinės integracijos kontekstai. Šioje dalyje pristatomas tyrimo teorinis ir metodologinis pagrindas bei apibrėžiamos pagrindinės disertacijoje vartojamos sąvokos.

Empirinėje dalyje, remiantis Tötösy de Zepetneko teminio mazgo metodologija ir teminės analizės principais, analizuojami penkiolika lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinių. Kūriniai struktūruojami pagal penkis išorinių ir vidinių kelionių patirčių tipus: (1) išorinės kelionės patirtį (*Sutikti Eidą, Kengūrų slėnio paslaptis, Red Leaves*); (2) vidinės kelionės patirtį, siejamą su transformacija ir psichologiniu virsmu (*Laiškai Elzei, A Monster Calls, Rebekos salos, All the Invisible Things*); (3) šeimos dezintegracijos patirtį (*Karta SOS, Ir vienąkart, Riči, Me Mam. Me Dad. Me.*); (4) pabėgimo ir maišto patirtį (*Eksperimentas gyventi, Goodnight, Boy*);

¹⁵ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, New York: Anchor Books, 1966, p. 35–39, 43–49, 65–85.

¹⁶ Žr. Virginia Braun, Victoria Clarke, Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 2006, p. 77–93. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/235356393_Using_thematic_analysis_in_psychology [žiūrėta 2025-01-25].

(5) emocinę ir psichosocialinio pažeidžiamumo patirtį (*Verksnių klubas, Almost English, When Shadows Fall*).

Toks teminis skirstymas leidžia kompleksiškai atskleisti, kaip šiuolaikinėje paauglių literatūroje reprezentuojamos išorinės ir vidinės kelionių patirtys ir kaip jos siejamos su paauglių tapatybės paieškomis, emociniu brendimu ir priklausymo poreikio vaizdavimu skirtinguose kultūriniuose kontekstuose.

1. BRITŲ IR LIETUVIŲ PAAUGLIŲ LITERATŪROS LAUKAI: RAIDA, TEMINĖ STRUKTŪRA IR KULTŪRINIAI KONTEKSTAI

XXI a. pradžioje paauglių literatūra Jungtinėje Karalystėje ir Lietuvoje tampa vis svarbesniu kultūriniu reiškiniu, kuris ne tik lavina estetinį suvokimą, bet ir prisideda prie jauno žmogaus įvairiapusiško augimo. Paauglių literatūra tampa terpe, kurioje reflektuojami paauglio patiriami iššūkiai, vidinės krizės, augimo procesai ir kultūrinės transformacijos.

Šiame skyriuje aptariama šiuolaikinės britų ir lietuvių paauglių literatūros raida¹⁷, teminės ir žanrinės kryptys bei svarbiausi tyrimų akcentai. Dėmesys sutelkiamas į literatūrinius, kultūrinius, socialinius ir psichologinius veiksnius, formavusius ir vis dar formuojančius paauglių prozos lauką, o išorinių ir vidinių kelionių tema pateikiama kaip vienas svarbiausių šiuolaikinių diskursų, siejamų su paauglių tapatybės formavimosi, socializacijos ir psichosocialinių procesų raida.

1.1. Paauglių literatūros ištakos, raida ir transformacijos

Paauglių literatūra – tai savita vaikų ir jaunimo literatūros atšaka, kuri susiformavo XX a. antrojoje pusėje, kai ėmė kryptingai ryškėti poreikis kurti tekstus specifinei auditorijai – pereinamojo amžiaus skaitytojams, paprastai patenkantiems į 12–18 metų amžiaus grupę¹⁸. Šios literatūros centre – paauglys protagonistas, dažniausiai vaizduojamas ne tik kaip amžiaus, bet ir kaip patirties subjektas. Kaip teigiama literatūros tyrimuose¹⁹, paauglių literatūros kūriniuose dažnai plėtojamas veikėjo „žengimas į suaugusiųjų pasaulį“ arba pastangos įveikti šiuolaikines problemas, „užgriūvančias“ paauglystės laikotarpiu.

Nors paauglių literatūra (kaip atskiras diskursas) laikoma moderniu reiškiniu, jos ištakos siekia XIX a. pradžią, kai imta kalbėti apie „knygas

¹⁷ Nors disertacijos pavadinime pirmiausia minima lietuvių paauglių literatūra, teorinėje dalyje apžvalga pradeda nuo britų. Tokia struktūra pasirinkta, nes Jungtinėje Karalystėje paauglių literatūros tyrimų tradicija yra senesnė ir labiau išplėtotą, taigi ji sudaro platesnį teorinį ir kultūrinį kontekstą, leidžiantį nuosekliau aptarti lietuvių paauglių literatūros raidą ir jos teminius ypatumus.

¹⁸ Kartais skaitytojams iki 21 ar 25 metų; tai sąlygoja požiūris, kokia psichologine literatūra remiamasi, nes skirtingi mokslininkai nevienodai apibrėžia paauglystę pagal amžių.

¹⁹ Steven VanderStaay, „Young-Adult Literature: A Writer Strikes the Genre“, *The English Journal*, Vol. 81, No. 4 (Apr., 1992), p. 48, National Council of Teachers of English. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/819930> [žiūrėta 2025-02-01].

jaunimui“ – 14–21 metų amžiaus skaitytojams²⁰. Vis dėlto literatūros tyrėjai pažymi, kad tam tikrais šio žanro bruožais jau pasižymėjo ir ankstesni kūriniai. Vienas tokių – Samuelio Richardsono epistolinis romanas *Pamela* (1740), kuris laikomas reikšmingu ankstyvosios jaunimo literatūros pavyzdžiu, nors ir nebuvo tiesiogiai orientuotas į paauglių auditoriją²¹. Kaip vieną pirmųjų modernios paauglių literatūros kūrinių daugelis literatūros istorikų nurodo Maureenos Daly romaną *Seventeenth Summer* (1942), kuris, nors taip pat buvo rašytas suaugusiesiems, tapo itin populiarus tarp paauglių ir inspiravo kitus autorius – Betty'ę Cavann, Rosamundą DuJardiną ir Anne'ę Emery – kurti panašius tekstus apie romantišką patirtį ir emocinius išgyvenimus²², kitaip sakant, „mergaitiškus romantiškus“²³ tekstus. Tuo metu paaugliams berniukams skirtuose tekstuose dominavo nuotykių, sporto ir karjeros temos.

Literatūros tyrinėtoja Caroline'a Hunt pažymi, kad paauglių literatūra nuo pat savo ištakų skyrėsi nuo vaikų literatūros, nors ilgą laiką nebuvo teoriškai aiškiai atskirta²⁴. Šiandien vis dar vyksta diskusijos dėl jos statuso: kai kurie tyrėjai ją laiko vaikų literatūros dalimi, pastarąją suprasdami kaip viską apimančią terminą. Vis dėlto teminis, stilistinis ir adresato savitumas liudija paauglių literatūros autonomiją. Šią savarankišką poziciją dažnai užgožia sociologinis ir teisinis požiūris, pagal kurį paauglys formaliai priskiriamas vaikų grupei.

Esminis paauglių literatūros raidos lūžis įvyko tuomet, kai pradėta aktyviau kurti ir vertinti vadinamąją realistinę, arba naujojo realizmo²⁵ (angl.

²⁰ Žr. „Young Adult (YA)“, *The Oxford Companion to Children's Literature*, Second edition, Daniel Kahn, Oxford University Press, 2015, p. 646.

²¹ Žr. Jennifer L. Airey, Laura M. Stevens, „Young Adult Women's Literature“, *Tulsa Studies in Women's Literature*, Volume 36, Number 2, Fall 2017, p. 287.

²² Žr. Michael Cart, *From Romance to Realism: 50 Years of Growth and Change in Young Adult Literature*, New York: HarperCollins, 1996. In: Lisa Habegger, „Why are realistic young adult novels so bleak? A analysis of bleak realism in a step from heaven“, *Indiana Libraries*, Vol. 23, Number 2, p. 34. Prieiga per internetą: <https://journals.iupui.edu/index.php/IndianaLibraries/article/download/16191/pdf/27/> [žiūrėta 2019-02-08].

²³ „Young Adult Literature“, *The Continuum Encyclopedia of Children's Literature*, editors Bernice E. Cullinon, Diane G. Person, 2001, p. 839.

²⁴ Žr. Caroline Hunt, *Young Adult Literature Evades the Theorists*, 1996. In: *Considering Children's Literature: a Reader*, edited by Andrea Schwenke and Teya Rosenberg, Broadview Press, 2008, p. 224–225.

²⁵ Naujasis realizmas (angl. *new realism*) XX a. 8–9 dešimtmečiais tapo vienu svarbiausių posūkių paauglių literatūros raidoje. Šiai krypčiai būdingas realistinis požiūris į gyvenimą: kūrinuose pradamos nagrinėti sudėtingos, anksčiau tabu laikytos temos – smurtas, priklausomybės, seksualinė prievarta, tėvų skyrybos, savižudybės, benamystė. Tokia literatūra dažnai grindžiama natūralistišku pasaulio vaizdavimu, kuriame paaugliai susiduria su socialiniu neteisingumu, šeimos dezintegracija ar tapatybės krize. Šių kūrinių tikslas – ne

new realism), paauglių literatūrą. Dar 1935 m. šios krypties pirmtakės – Margareta Thomsen Raymond ir Alice’a Dalglish – akcentavo, kad paaugliams reikalingi tokie tekstai, kurie ne tik būtų skaitomi pramogai, bet ir padėtų pažinti realų pasaulį, bręsti emociškai ir morališkai²⁶.

Paauglių literatūra kaip savarankiškas diskursas ryškiau pradėjo formuotis XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, kai Minesotos universiteto profesorė Dora V. Smith pirmoji pasiūlė aiškiai atskirti vaikų ir paauglių literatūrą, pabrėždama esminius jų tematikos ir adresato skirtumus²⁷. Penktajame dešimtmetyje šis susidomėjimas dar labiau išaugo, kai paauglystė imta vertinti kaip savarankiškas žmogaus raidos tarpsnis²⁸ – laikotarpis tarp vaikystės ir brandos, pasižymintis savitais bruožais. XX a. antrojoje pusėje paauglių literatūra dar labiau įtvirtino savo savitumą – atsirado vis daugiau kūrinių, kurie drąsiai analizavo socialines problemas: priklausomybes, diskriminaciją, seksualinę tapatybę. Šie pokyčiai leido literatūrai tapti reikšminga edukacine ir refleksijos erdve, padedančia paaugliams geriau suvokti save ir savo vietą kintančiame pasaulyje.

Vienas reikšmingiausių paauglių literatūros autonomizacijos pavyzdžių, kuriuo rėmėsi britų paauglių literatūros laukas, – amerikiečių rašytojo Jerome'o Davido Salingerio romanas *The Catcher in the Rye*²⁹ (1951; *Rugiuose prie bedugnės*, 1966), dažnai laikomas vienu pirmųjų šiuolaikinės paauglių problemų prozos kūrinių. Šiame romane pirmą kartą taip atvirai atskleistas paauglio vidinis pasaulis, egzistencinės abejonės ir susidūrimas su suaugusiųjų pasaulio veidmainyste bei globaliomis socialinėmis transformacijomis. Kūrinyje atsisakoma tradicinės didaktikos, o autentiškas paauglio balsas tampa centrine pasakojimo ašimi. Tai reikšmingas lūžis, leidęs paauglių literatūrai išsivaduoti iš infantilizuojančių pasakojimų ir įgyti psichologinį bei sociokultūrinį gilumą.

moralizuoti, bet pateikti autentišką jauno žmogaus patirčių vaizdą, kuris skatintų empatiją ir refleksiją.

²⁶ Žr. Margaret Thomsen Raymond, „Bread for Adolescence“, Horn Book, 11, September-October, 1935, p. 300–302. In: Maryjo Barnett Chinn, „Realism in young adult literature: criteria and analysis“, 1982, *Dissertations and Theses*, p. 9.

²⁷ Žr. Chris Crowe, „Young Adult Literature: YA Boundary Breakers and Makers“, *op. cit.*, p. 116.

²⁸ Šiame darbe paauglystė traktuojama kaip „gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiųjų amžiaus. Ji prasideda nuo fizinio lytinio brendimo pradžios ir trunka iki tol, kol pasiekiamas savarankiško suaugusio žmogaus socialinė padėtis“ (David G. Myers, *Psichologija*, Vilnius: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2008, p. 218).

²⁹ Ši knyga laikoma paauglių ir jaunimo literatūros klasika, kuri darė didelę įtaką kelioms jaunimo kartoms. Knyga buvo cenzūruojama dėl atviros kalbos ir temų, tačiau tai tik sustiprino jos populiarumą. Pagrindinis veikėjas Holdenas tapo maištininkų simboliu ir laisvų sielų ikvėpėju.

Nors šioje disertacijoje pagrindinis dėmesys skiriamas lietuvių ir britų paauglių literatūrai, būtina akcentuoti ir JAV³⁰ indėlį į šio žanro raidą. Būtent ten XX a. septintajame dešimtmetyje įvyko esminis pokytis, kai paauglių literatūra pradėta suvokti kaip savarankiškas, realistinėmis problemomis grįstas literatūros laukas. Šiuo laikotarpiu pasirodžiusios knygos – Susanos Eloise'os Hinton *The Outsiders* (1967; *Autsaideriai*, 2013), Roberto Lipsyte'o *The Contender* (1967) ir Paulo Zindelo *The Pigman* (1968) – tapo pirmaisiais kūrinių, realistiškai ir emociškai paveikiai vaizdavusiais paauglių kultūrinės, socialinės ir psichologinės problemas. Šie romanai žymėjo esminį žanrinį posūkį – nutolimą nuo infantilizuotos vaikų literatūros tradicijos ir naujos, brandesnės paauglių literatūros krypties susiformavimą. Kūriniuose imta atvirai kalbėti apie temas, anksčiau laikytas tabu³¹: smurtą, netektį, priklausomybes, tapatybės krizę. Taip ši kryptis įgavo aiškesnes formas, buvo įtvirtinta problemų prozos paradigma, kurioje dėmesys sutelkiamas į vidinius išgyvenimus, tapatybės paieškas ir emocinį sudėtingumą. Šie tekstai skatino skaitytojus reflektuoti asmenines patirtis, formuluodami tarsi nebylų klausimą: „Aš tai patyriau – ar tu taip pat?“³² Pasak Alleenos Pace'ės Nilsen ir Kennetho L. Donelsono, „realių problemų vaizdavimas literatūroje padeda paaugliams atpažinti savo patirtis, išgyventi jas saugiai ir pasirengti galimiems gyvenimo iššūkiams“³³. Taip buvo padėti pamatai paauglių problemų prozai – literatūrai, orientuotai ne tik į individualius išgyvenimus, bet ir į platesnius socialinius reiškinius. Apie šios literatūros atmainą bus kalbama 2.2 poskyryje.

Vėlesniais dešimtmečiais paauglių literatūra toliau plėtojosi, o žanro teminį ir emocinį spektrą reikšmingai išplėtė tokie autoriai kaip Robertas Cormieras, Johnas Donovanas, Richardas Peckas, M. E. Kerr, Walteris Deanas Myersas, Harry'is Mazeris ir Norma Fox Mazer³⁴. Jų kūryboje ryškėjo temos apie netektį, socialinę atskirtį, šeimos disfunkciją, moralinius pasirinkimus ir

³⁰ JAV pavyzdys tapo teoriniu ir kūrybiniu orientyru vėlesnei britų ir kitų šalių paauglių literatūrai, todėl JAV konteksto žinojimas yra būtinas platesniam šio žanro raidos ir teminių poslinkių supratimui.

³¹ Žr. Jo Ellen Oliver, „Old and New Realism in Adolescents' Literature“, *Journal of Reading*, Vol. 21, No. 4 (Jan., 1978), p. 335, Wiley on behalf of the International Literacy Association. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/40033096> [žiūrėta 2024-11-02].

³² Žr. Rhoda Wald, „Realism in Children's Literature“, *Language Arts*, 52, October, 1975, p. 938. In: Maryjo Barnett Chinn, „Realism in young adult literature: criteria and analysis“, *Dissertations and Theses*, 1982, p. 18.

³³ Alleen Pace Nilsen, Kenneth L. Donelson, *Literature for Today's Young Adults*. 8th ed., Pearson Education, 2009, p. 5.

³⁴ Žr. „Young Adult Literature“, *The Continuum Encyclopedia of Children's Literature*, op. cit., p. 840.

tapatybės paieškas, kurios paauglių literatūrai suteikia socialinio aktualumo ir psichologinio gilumo.

Vis dėlto didėjantis šios literatūros populiarumas išprovokavo diskusijas dėl jos literatūrinės vertės. Kai kurie literatūros kritikai pažymi, kad dalis kūrybinių pasiūlymų paviršutiniškumu – tikrovė juose perteikiama schemiškai, o estetiškai neretai lieka ribota³⁵. Chrisas Crowe'as išskiria tris pagrindinius iššūkius, su kuriais susiduria paauglių literatūra: probleminė žanro terminologija³⁶, kai kurių tekstų meninė kokybė ir ribotas jų įtraukimas į akademinį literatūros kanoną³⁷.

Dar viena dažnai kritikuojama sritis – teminis perteklius ir vertybinės refleksijos stoka. Kai kurie tyrėjai teigia, kad kūrybuose, skirtuose paaugliams ir jaunimui, sistemingai plėtojamos tokios temos kaip seksualinė prievarta, psichikos sveikatos sutrikimai ar net žmogžudystės, tačiau jos dažnai pateikiamos be gilesnės analizės ar etinių apmąstymų³⁸. Tokie tekstai, anot kritikų, neretai siekia šokiruoti, o ne estetiškai veikti skaitytoją, todėl kyla klausimas, ar tokia literatūra labiau formuoja, ar dekonstruoja paauglių pasaulėžiūrą.

Nepaisant vyraujančių vertinimų skirtumų, paauglių literatūra išsiskiria tuo, kad jos temos ir veikėjai atspindi realius paauglių emocinius, socialinius ir psichologinius iššūkius. Pasak literatūros tyrėjų Alleen'os Pace'ės Nilsen ir Kennetho L. Donelsono, „paauglių literatūra yra literatūra, kuri jauniems skaitytojams suteikia erdvę atpažinti savo patirtis ir jausmus, skatindama refleksiją ir savęs pažinimą“³⁹.

Šiuolaikinė paauglių literatūra geba derinti universalius žmogaus patirties aspektus su specifiniais paauglystės tarpsnio bruožais: tapatybės kaita, santykių su šeima ir bendraamžiais dinamika, ribinių situacijų išgyvenimu. Pagal tematiką ir adresatą ši literatūra dažnai apibrėžiama kaip literatūra apie paauglius ir paauglius. Kimberley'ė Reynolds pažymi, kad pagrindinė šio žanro vertė yra gebėjimas sukurti atpažįstamą erdvę jaunam

³⁵ Žr. Chris Crowe, „Young Adult Literature: The Problem with YA Literature“, *The English Journal*, Vol. 90, No. 3, The Lure of Young Adult Literature (Jan., 2001), p. 146, National Council of Teachers of English. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/821338> [žiūrėta 2024-10-20].

³⁶ Angliškai kalbančiose šalyse šis literatūros segmentas įsitvirtinęs kaip *young adult* literatūra – terminas, kuris, pasak daugelio užsienio literatūros tyrėjų, atsirado pirmiausia kaip rinkodaros kategorija, o ne teoriniu pagrindu grįstas apibrėžimas. Dėl savo dviprasmiškumo – nurodydamas į tarpines tapatybes tarp vaikystės ir suaugusiųs – šis pavadinimas dažnai laikomas probleminiu.

³⁷ Žr. Chris Crowe, „Young Adult Literature: The Problem with YA Literature“, *op. cit.*, p. 146.

³⁸ Žr. *Ibid.*, p. 148.

³⁹ Alleen Pace Nilsen, Kenneth L. Donelson, *Literature for Today's Young Adults*. 8th ed., Boston: Pearson, 2009, p. 34.

skaitytojui, kurioje jis gali susitapatinti su veikėjais, susiduriančiais su analogiškais iššūkiais⁴⁰.

Lietuvos kontekste paauglių literatūra kaip savarankiškas diskursas pradėjo formotis tik po 1990 metų. Svarbu akcentuoti, kad vienu pirmųjų literatūros bandymų kryptis į paaugusį skaitytoją laikytina Motiejaus Valančiaus moralinė-pamokomoji knyga *Paaugusių žmonių knygelė* (1868). Nors šis tekstas nėra paauglių literatūra šiuolaikine prasme, pavadinimas ir turinys liudija bandymą išskirti pereinamojo amžiaus auditoriją – jau ne vaikus, bet ir dar ne suaugusiuosius. Tai rodo, kad lietuvių literatūros tradicijoje užuominos apie atskirą literatūrinį adresatą paauglystės tarpsnyje taip pat atsirado gana anksti, dar XIX a. viduryje.

Tiesa, sovietmečiu vaikų ir paauglių literatūra Lietuvoje buvo stipriai ideologizuota – kūrinuose vyravo kolektyvizmo, darbštumo, lojalumo valstybei temos, o ideologinė cenzūra riboja psichologinės ir socialinės problematikos vaizdavimą. Nors paauglių problemų proza kaip savarankiška kryptis tuomet dar nebuvo susiformavusi, negalima nuvertinti kai kurių reikšmingų kūrinių, kurie subtiliai atskleidė paauglystės patyrimus, vertybinius konfliktus ar tapatumo paieškas. Tokie autoriai kaip Vytautas Bubnys, Iechokas Meras, Algimantas Zurba, Kazys Saja ir Vytautas Račickas paaugliui skaitytojui pasiūlė gilesnių žmogiškųjų situacijų vaizdinių, kurie vėliau formavo pagrindą nepriklausomybės laikotarpiu iškilusiai paauglių problemų prozos tradicijai.

Tik XXI a. pradžioje ryškiau iškilo autoriai ir kūriniai, nagrinėjantys svarbias socialines ir psichologines temas: migraciją, šeimos dezintegraciją, psichinę sveikatą, priklausomybes ar patyčias. Šios temos ir jų interpretavimo būdai rodo lietuviškos paauglių literatūros artėjimą prie tarptautinių problemų prozos tendencijų.

Atsižvelgiant į anksčiau išskirtas temines kryptis, verta išsamiau apžvelgti ir paauglių literatūroje išryškėjusias žanrines formas, kurios padeda įvairiapusiškai perteikti paauglių patirtis ir išgyvenimus globaliame bei nacionaliniame kontekste. Kaip rodo literatūrologiniai tyrimai, XXI a. pradžioje paauglių literatūra pasaulyje ir Lietuvoje pasižymi žanrine įvairove, atliepiančia jauno skaitytojo kultūrinius, socialinius ir emocinius poreikius. Šiuolaikinė paauglių literatūra ne tik reflektuoja sudėtingą paauglystės tarpsnį, bet ir siūlo įvairias literatūrines formas, per kurias nagrinėjamos jau anksčiau minėtos temos.

⁴⁰ Žr. Kimberley Reynolds, *Children's Literature: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 18.

Tarp populiariausių pasaulyje paplitusių paauglių literatūros žanrų⁴¹ išsiskiria maginės fantastikos romanai, kuriuose veiksmas vyksta stebuklinguose pasauliuose, o pagrindiniai veikėjai – paaugliai – kovoja su blogio jėgomis (Sabaa’os Tahir *An Ember in the Ashes* (2015; *Žarija pelenuose*, 2016), Sarah’os J. Maas *Throne of Glass* (2012; *Stiklo sostas*, 2023)). Urbanistinės maginės fantastikos romanai, tokie kaip Joanne’os K. Rowling *Harry Potter* (1997; *Haris Poteris*, 2000) ar Cassandros Clare *The Mortal Instruments* (2004; *Kaulų miestas. Mirtinieji įrankiai*, 2012), supina magiškus pasaulius su realybe.

Pasakų perpasakojimai taip pat užima reikšmingą vietą: klasikinių pasakų motyvai perkuriami šiuolaikinėje ar fantastinėje aplinkoje, kaip, pavyzdžiui, Rosamundos Hodge *Cruel Beauty* (2014) ar Sarah’os J. Maas *A Court of Thorns and Roses* (2015; *Dyglių ir rožių dvaras*, 2022). Paranormalūs romanai, kuriuose veikia vampyrai, vilkolakiai ir kiti antgamtiniai personažai (Stephenie’ės Meyer *Twilight* (2005; *Saulėlydis*, 2008), Richelle’ės Mead *Vampire Academy* (2007; *Vampyrų akademija*, 2010)), sujungia romantiką ir fantastiką.

Distopinėje literatūroje, tokioje kaip Suzanne’os Collins *The Hunger Games* (2008; *Bado žaidynės*, 2010) ar Veronicos Roth *Divergent* (2011; *Divergentė*, 2012), vaizduojamos totalitarinės visuomenės, kurias paaugliai protagonistai siekia sugriauti. Moksliniai-distopiniai romanai (Lois’ės Lowry *The Giver* (1993; *Siuntėjas*, 2003), Jameso Dashnerio *The Maze Runner* (2009; *Bėgantis labirintu*, 2013)) išryškina technologijų grėsmes, o apokaliptiniai-distopiniai kūriniai (Claire’ės Zorn *The Sky So Heavy* (2013), Ricko Yancey’io *The 5th Wave* (2013; *Penktasis etapas*, 2015)) fiksuoja žmonijos kovą išlikti katastrofų akivaizdoje.

Naujųjų laikų romanuose (Raquel’ės J. Palacio *Wonder* (2012; *Stebuklas*, 2014), Jandy’ės Nelson *I’ll Give You the Sun* (2014; *Padovanosiu tau saulę*, 2015) vaizduojamas paauglio brendimas realiame pasaulyje. Tapsmo romanuose (Susan’os E. Hinton *The Outsiders* (1967; *Autsaideriai*, 2013), Stepheno Chbosky’io *The Perks of Being a Wallflower* (1999; *Atskalūno laiškai*, 2004)) analizuojamas paauglių žengimas į suaugusiųjų pasaulį. Meilės ir santykių romanai, tokie kaip Stephanie’ės Perkins *Anna and the French Kiss* (2010; *Ana ir prancūziškas bučinys*, 2014), tyrinėja pirmąsias meilės patirtis.

Magiškojo realizmo romanuose (Leslye’ės Walton *The Strange and Beautiful Sorrows of Ava Lavender*, 2014) fantastiniai elementai integruojami į

⁴¹ Žr. *The Ultimate Guide to YA Fiction*. Prieiga per internetą: <https://writersedit.com/fiction-writing/ultimate-guide-ya-fiction/> [žiūrėta 2024-10-19].

realistinius pasakojimus. Istoriniuose romanuose (Markuso Zusako *The Book Thief* (2005; *Knygų vagilė* 2011), Elizabeth'ės Wein *Code Name Verity* (2012)) per asmenines patirtis perteikiami svarbūs žmogaus istorijos momentai.

Paauglių literatūroje taip pat svarbūs detektyviniai romanai (Emily'ės Lockhart *We Were Liars* (2014; *Melagiai*, 2017), Saros Shepard *Pretty Little Liars* (2006; *Mielos mažos melagės*, 2011)), moksliniai romanai (Amie'ės Kaufman ir Meagan'ės Spooner *These Broken Stars*, 2013), stimpankas (Scotto Westerfeldo *Leviathan*, 2009) ir hipoteziniai istoriniai romanai (Ryano Gaudino *Wolf by Wolf*, 2015). Grafiniai romanai ir manga (Noelle'io Stevensonso *Nimona*, 2015) dar labiau plečia literatūros formas, siūlydami vizualiai dinamiškus pasakojimus.

Kalbant apie Lietuvos paauglių literatūros lauką, nors jis ir siauresnis, taip pat jame atsispindi žanrinė įvairovė. Problemų prozos bruožai ypač ryškūs Ilonos Ežerinytės, Dainos Opolskaitės ir Kristinos Gudonytės (*Blogos mergaitės dienoraštis*, 2011) kūrinuose. Nuotykių ir detektyvinių romanų srityje išsiskiria Akvilina Cicėnaitė ir Vytautas Račickas (*Šlepetė*, 1996). Tarp istorinės tematikos romanų randame Renatos Šerelytės ir Akvilinos Cicėnaitės (*Niujorko respublika*, 2015) kūrinus. Iš maginės fantastikos ir magiškojo realizmo eksperimentų minėtina Renatos Šerelytės knyga *Rebekos salos* (2014). Prie santykių ir psichologinių romanų priskirtini Vytauto Račicko *Nebaigtas dienoraštis* (2006) ir Akvilinos Cicėnaitės *Tylos istorija* (2017).

Apibendrinant galima teigti, kad paauglių literatūra, susiformavusi kaip savarankiška vaikų ir jaunimo literatūros atšaka XX a. viduryje, šiandien pasižymi didele temine ir žanrine įvairove, jautriai atliepiančia jauno žmogaus kultūrinius, socialinius ir psichologinius iššūkius. Šios literatūros raida rodo nuoseklų judėjimą nuo idealizuoto pasaulio vaizdavimo link sudėtingesnių ir autentiškesnių gyvenimo realiųjų refleksijos. Teminė drąsa, aktualių problemų analizė ir tapatybės paieškų vaizdavimas leidžia paauglių literatūrai atlikti reikšmingą kultūrinę, socialinę ir edukacinę funkciją. Viena ryškiausių šiuolaikinės paauglių literatūros krypčių (atmainų) – problemų proza – bus išsamiau analizuojama kitame šio darbo poskyryje.

1.2. Paauglių problemų proza: samprata ir genezė britų ir lietuvių literatūroje

Paauglių problemų⁴² proza⁴³ (angl. *problem fiction*) – tai literatūros kryptis, išryškėjusi XX a. antrojoje pusėje ir susiformavusi kaip atsakas į

⁴² Žr. „Social problem novel“, *Encyclopedia Britannica*. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/art/social-problem-novel> [žiūrėta 2024-12-08].

⁴³ Angliškai kalbančiose šalyse šis žanras vadinamas problemų romanu, o Lietuvoje – problemų proza, nes jo atsiradimas siejamas ne su romanu, o su apysaka.

augančius visuomenės pokyčius, paauglių tapatybės krizes ir moralinių vertybių permąstymą. Šio tipo tekstai paprastai laikomi „sociorealistiniais kūriniais, kuriuose dėmesys sutelkiamas į konkrečios socialinės problemos – narkotikų, alkoholio, tėvų skyrybų – vaizdavimą ir sprendimą“⁴⁴.

Žvelgiant iš pasaulinės literatūros perspektyvos, problemų arba socialiniai romanai nėra visiškai naujovė. Socialinių problemų romanai (kartais dar vadinami propagandiniais) atsirado XIX a. viduryje JAV ir Jungtinėje Karalystėje. Jie buvo orientuoti į suaugusiųjų auditoriją, o pagrindinis pasakojimo impulsas buvo socialinis trikdys, susijęs su lytimi, rase ar socialine padėtimi, sukeliantis protagonistui dramatiškus išgyvenimus. Ankstyvieji šio žanro pavyzdžiai – Elizabeth’os Gaskell romanai *Ruth* (1853) ir Harriet’os Beecher Stowe *Uncle Tom’s Cabin* (1852; *Dėdės Tomo trobelė*, 1961).

XX a. antrojoje pusėje problemų romano modelis buvo pritaikytas ir paauglių auditorijai. Nors pradžioje šis žanras buvo lokalizuotas JAV, jis sparčiai išplito angliškai kalbančiose šalyse. Septintajame ir aštuntajame dešimtmečiuose Australijoje rašytoja Hesba Fay Brinsmead ėmėsi pirmųjų bandymų kurti literatūrą apie paauglius, o Jungtinėje Karalystėje išpopuliarėjo Alano Garnerio mokslinės fantastikos romanai *Red Shift* (1973), laikomas vienu pirmųjų britų problemų prozos pavyzdžių, sekusių amerikietiškąją tradiciją. Vis dėlto britų autoriai labiau rėmėsi nacionaline literatūrine tradicija nei Salingerio stiliumi⁴⁵.

Aštuntajame dešimtmetyje problemų proza išplėtė temų spektrą, apimdama asmenines, socialines ir politines problemas. Michaelas Cartas ir Sheila Egoff pastebi, kad šiuo laikotarpiu tema tapo svarbesnė nei pats pasakojimas – dažnai tekstas buvo konstruojamas ne pagal estetinę ar naratyvinę logiką, o kaip socialinės patologijos pavyzdys⁴⁶. Tipiniai motyvai: skyrybos, narkotikai, netektys, vienišumas, mirtis. Nepaisant kritikos, šie kūriniai padėjo formuoti gilesnės realistinės prozos tradicijoms.

Devintajame ir dešimtajame dešimtmečiuose paauglių problemų proza perėjo į brandesnę etapą: buvo gilinamasi į veikėjų psichologiją, siužeto struktūrą ir temų kompleksiskumą. Protagonistai tampa aktyviais sprendimų

⁴⁴ „Young Adult Literature“, *The Continuum Encyclopedia of Children’s Literature*, op. cit., p. 840.

⁴⁵ Žr. „Young Adult (YA)“, *The Oxford Companion to Children’s Literature*, op. cit., p. 647–648.

⁴⁶ Žr. Michael Cart, *From Romance to Realism: 50 Years of Growth and Change in Young Adult Literature*, op. cit., p. 35.

priėmėjais, bandančiais susidoroti su realaus gyvenimo iššūkiais⁴⁷, sprendžiančiais tapatybės ir socialinio pripažinimo problemas⁴⁸.

Šiuolaikinėje prozoje išryškėjo nerimą, baimę ar nepatogumą keliantys siužetai, kuriuose atsispindi šiandienos visuomenė ir kultūra⁴⁹. Įsitvirtino požiūris, kad literatūra turi padėti vaikui pasirengti gyvenimo iššūkiams. Vis dėlto dalis šiuolaikinių kūrinių vaizduoja problemas, su kuriomis dažniausiai susiduria ne patys paaugliai, o suaugusieji – tokios temos neretai pasirenkamos siekiant šokiruoti ar suintriguoti skaitytoją.

Melanie'ė D. Koss ir Williamas H. Teale'as, tyrinėdami XXI a. pradžios literatūrą, nustatė, kad vyresniesiems paaugliams skirtos knygos išgyvena augimo etapą: jos leidžiamos masiniais tiražais, pelno apdovanojimų (pavyzdžiui, „The Michael L. Printz Award“ už geriausią metų knygą paaugliams, „YARA“ apdovanojimas, kurį skiria patys skaitytojai), o jų turinyje vis dar dominuoja baltaodžiai (europiečiai ir amerikiečiai), vidurinės klasės veikėjai⁵⁰. Tyrėjai taip pat pastebi, kad pasakojimo formos įvairėja – pasakojama ne tik pirmuoju asmeniu, bet ir iš kelių veikėjų perspektyvų, todėl skaitytojas turi aktyviai dalyvauti teksto suvokime⁵¹. Teminiu požiūriu ši literatūra tolydžio tolsta nuo temų, kurios dominavo XX a. pabaigoje (narkotikai, alkoholis, seksas). Daugiau dėmesio skiriama tapatybės paieškoms, adaptacijai, psichologiniam augimui, socialinei integracijai. Pastebima ir „viltingos pabaigos“ tendencijų grįžtis, atspindinti dabartinius paauglių lūkesčius ir informacinių technologijų laikotarpio iššūkius.

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikinė paauglių problemų proza išsiskiria teminiu ir stilistiniu drąsumu, realistiška raiška bei siekiu atliepti paauglių socialinę tikrovę. Ji padeda ne tik suprasti, bet ir formuoti paauglių pasaulėvoką, ugdo kritinį mąstymą ir empatiją. Michaelas Cartas⁵² ir Rachel'ė Falconer⁵³ pabrėžia šio žanro reikšmę kultūriniam dialogui ir socialinių problemų interpretacijai. Šiame kontekste itin aktualu analizuoti lietuvių ir

⁴⁷ Žr. Lucy Pearson, *The Making of Modern Children's literature in Britain: Publishing and Criticism in the 1960s and 1970s*, 1995, p. 55.

⁴⁸ Žr. *Through the Eyes of a Child: an Introduction to Children's Literature*, 7th edition, edited by Donna E. Norton, Sandra E. Norton, Pearson: Merrill Prentice Hall, 2007, p. 398–399.

⁴⁹ Žr. Michael Cart, *From Romance to Realism: 50 Years of Growth and Change in Young Adult Literature*, op. cit., p. 35.

⁵⁰ Žr. Melanie D. Koss, William H. Teale, „What's Happening in YA Literature? Trends in Books for Adolescents“, *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 52(7), April 2009, p. 563, 569.

⁵¹ Žr. *Ibid.*, p. 569–570.

⁵² Žr. Michael Cart, *Young Adult Literature: From Romance to Realism*, Chicago: ALA Editions, 2016, p. 55.

⁵³ Žr. Rachel Falconer, *The Crossover Novel: Contemporary Children's Fiction and Its Adult Readership*, London: Routledge, 2009, p. 92.

britų problemų prozos situaciją, kuri bus aptariama empirinėje dalyje (žr. 3 skyrių).

Taigi šiuolaikinė paauglių problemų proza, susiformavusi globaliame literatūriniame lauke, atsiskleidžia kaip reikšminga kultūrinės refleksijos forma, įtvirtinanti paauglių kultūrinių, socialinių ir psichologinių patirčių reprezentaciją. Nors šios literatūros genezė ir plėtotė rodo bendras tarptautines tendencijas, kiekvienos šalies literatūroje ji įgyja savitų bruožų, susijusių su konkrečiu istoriniu, ideologiniu ir kultūriniu kontekstu. Siekiant atskleisti šiuos panašumus ir skirtumus, būtina išsamiau pažvelgti į lietuvių ir britų paauglių problemų prozos, kuri yra šio tyrimo ašis, raidą.

Tarp valstybių, kuriose ši literatūra įgijo savitą formą, išsiskiria Jungtinė Karalystė⁵⁴. Čia paauglių problemų proza įsitvirtino dar XX a. antrojoje pusėje, kai literatūros laukas pradėjo aktyviau reaguoti į kultūrinės, socialines ir psichologines permainas. Literatūros kritikas Cartas savo darbe *Young Adult Literature: From Romance to Realism* pažymi, kad šio laikotarpio literatūra siekė perteikti paauglių gyvenimo realijas, įtraukdama tokias sudėtingas temas kaip tapatybės krizės, psichologiniai iššūkiai ir socialinės nelygybės klausimai⁵⁵. Šiai literatūrai plėtotis padėjo ankstyvas Jungtinės Karalystės rašytojų suvokimas apie paauglių literatūros potencialą kaip terpės, galinčios reflektuoti jaunimo patirtis ir skatinti visuomenės dialogą apie socialines problemas⁵⁶. Vienas ryškiausių britų literatūros bruožų – gebėjimas į literatūrinius tekstus integruoti socialinį komentarą⁵⁷.

Vienu iš reikšmingiausių šio žanro pradininkų Jungtinėje Karalystėje laikomas rašytojas Melvinas Burgessas, kurio romanas *Junk* (1996; *Heroinas*, 2002) sukėlė diskusijų dėl atviro narkotikų, paauglių priklausomybių ir gyvenimo gatvėje vaizdavimo. Burgesso kūryboje atsiskleidžia naujas realistinis pasakojimas, kuris, anot Rachel'ės Falconer, atvėrė duris sudėtingesnėms socialinėms ir psichologinėms temoms britų jaunimo literatūroje⁵⁸. Literatūros tyrėja taip pat pažymi vadinamosios *crossover fiction* svarbą – kūrinių, kurie vienu metu skirti ir paaugliams, ir suaugusiesiems, todėl įgyja didesnį socialinį ir kultūrinį rezonansą⁵⁹.

⁵⁴ Jungtinėje Karalystėje dažnai paauglių problemų proza įvardijama sinonimiškais sąvokomis: *contemporary realism, issue-based fiction, social problem novels, problem-oriented YA fiction*.

⁵⁵ Žr. Michael Cart, *Young Adult Literature: From Romance to Realism*, Chicago: ALA Editions, 2016, p. 34–36.

⁵⁶ Žr. Kimberley Reynolds, 2011, *op. cit.*, p. 24.

⁵⁷ Žr. Beverly Lyon Clark, *Kiddie Lit: The Cultural Construction of Children's Literature in America*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2014, p. 67.

⁵⁸ Žr. Rachel Falconer, *op. cit.*, p. 93.

⁵⁹ Žr. *Ibid.*, p. 78–82.

Tarp kitų reikšmingų autorių būtina paminėti Malorie'ę Blackman, Juno'ą Dawson ir Benjaminą Zephaniahą, kurie gvildena rasinės nelygybės, socialinės atskirties, lytinės tapatybės ir jaunimo maišto prieš normatyvias struktūras temas. Pastaraisiais metais pastebima *own voices*⁶⁰ literatūros stiprėjimo tendencija, kai marginalizuotų grupių autoriai vaizduoja savo pačių bendruomenių patirtis⁶¹. Tokia literatūra atlieka ne tik estetinę, bet ir edukacinę bei terapinę funkciją, padėdama jauniems skaitytojams reflektuoti savo išgyvenimus⁶². Be to, šiuolaikinėje britų literatūroje, pavyzdžiui, rašytojos Sitos Brahmachari kūrinuose, vis dažniau išryškėja kultūrinės tapatybės problematika, analizuojama tiek per migracijos, tiek per diasporos patirčių prizmę.

Kaip rodo tyrimų apžvalga, Jungtinėje Karalystėje paauglių literatūra pasižymi ilgesne ir turtingesne problemų prozos tradicija. Lietuvoje paauglių problemų proza pradėjo formuotis gerokai vėliau nei Vakarų Europoje. Sovietmečiu vaikų ir paauglių literatūra buvo stipriai veikiamą ideologinių reikalavimų: kūrinuose dominavo kolektyvinės tapatybės formavimas ir moraliniai-didaktiniai motyvai. Vis dėlto šiuo laikotarpiu pasirodė nemažai kūrinių, vaizduojančių autentiškesnę paauglių kasdienybę, pavyzdžiui, Algimanto Zurbos kūrinys *Šimtadienis* (1980).

Kaip pažymi Kęstutis Urba, paauglių literatūra Lietuvoje dažniausiai vystėsi apysakos⁶³ forma – jos žanrinę apimtį lėmė leidybos ir pedagoginiai veiksniai⁶⁴. Ankstyvieji lietuvių paauglių problemų prozos pavyzdžiai – lyrinės apysakos, atspindinčios veikėjų vidinio pasaulio tyrinėjimą. Šis žanras formavosi XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje, veikiamas kaimiškosios prozos (Juozas Aputis, Romualdas Granauskas)⁶⁵. Vienu iš

⁶⁰ Sąvoka *Own Voices*, pirmą kartą pavartota rašytojos Corinne Duyvis 2015 m., apibrėžia literatūrą, kurioje marginalizuotų grupių veikėjai yra vaizduojami autorių, patiems priklausančių toms pačioms grupėms. Ši kryptis įgauna vis didesnę reikšmę šiuolaikinėje jaunimo literatūroje, nes leidžia autentiškiau perteikti socialines, kultūrinės ir psichologines patirtis, išvengiant stereotipizavimo ar kultūrinės apropiacijos.

⁶¹ Žr. Ebony Elizabeth Thomas, „Stories Still Matter: Rethinking the Role of Diverse Children’s Literature Today“, *International Journal of Young Adult Literature*, 1(1), 2020, p. 127.

⁶² Žr. Roberta S. Trites, *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*, Iowa City: University of Iowa Press, 2000, p. 98.

⁶³ Britai ir amerikiečiai turi *novelette* ir *tale* sąvokas. Britai apysaką glaudžiau sieja su apsakymu ir novele. Jūratės Sprindytės teigimu, Vakarų literatūrologijoje apysakos žanras beveik nevartojamas, o lietuviškame kontekste jis yra miglotas ir negriežtai apibrėžtas. Angliškasis terminas *novel* dažnai aprėpia tiek romaną, tiek apysaką, todėl vertinant žanro raidą būtina atsižvelgti į kultūrinius skirtumus (plačiau žr. Jūratė Sprindytė, *Lietuvių apysaka*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 13).

⁶⁴ Žr. Kęstutis Urba, *Auginančioji literatūra: XX a. lietuvių vaikų literatūros tyrimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015, p. 200.

⁶⁵ Žr. *Ibid.*, p. 214.

pradininkų laikomas Mykolas Sluckis (*Kelias suka pro mus* (1963)), taip pat svarbūs Vytauto Bubnio *Arberonas* (1969), Vytauto Račicko *Zuika padūkėlis* (1985) ir Kazio Sajos *Būrimas obuolio sėklom* (1985). Šiuose lietuviškuose kūriniuose atsispindi tam tikros užsienietišku kūrinių kūrybos tendencijos, kai siužeto centre atsiduria vienas veikėjas paauglys, tačiau jiems „nebūdingos krizinės situacijos, prieštaravimas, vidinis dramatismas. Vyrauja jausminis santykis su vaizduojama tikrove, aplinka ir kitais veikėjais.“⁶⁶ Kitaip tariant, jiems nebūdingas vidinis dramatismas, dominuoja emocinis santykis su tikrove.

Kalbant apie lietuviškos paauglių problemų prozos kontekstą, vertėtų plačiau aptarti minėtą Bubnio apysaką *Arberonas*, kuri laikoma vienu iš ankstyvųjų lietuvių paauglių literatūros kūrinių. Joje derinamas realistinis ir simbolinis pasakojimo lygmuo, leidžiantis jaunajam skaitytojui reflektuoti vidinius ir egzistencinius išgyvenimus. Ši apysaka išsiskiria tuo, kad per alegorišką kelionę į mistinį Arberono pasaulį pagrindinis veikėjas Antanas yra priverstas susidurti su artimųjų netekties, kaltės, vienatvės ir savasties klausimais. Tokia pasakojimo struktūra atliepia Eriksono aprašytą paauglystės krizę (žr. 2 skyrių), kai individas ieško tapatybės, įprasmina ribinius patyrimus ir formuoja moralines nuostatas. *Arberonas* laikytinas vienu iš pirmųjų lietuvių literatūros bandymų paauglių auditorijai perteikti sudėtingas temas pasitelkiant metaforinį pasakojimą ir fantastines struktūras, o kartu jis reprezentuoja ir platesnį XX a. vidurio Vakarų vaikų literatūrai būdingą perėjimą nuo socialinio realizmo prie simbolinio pasaulio konstravimo. Ši apysaka tampa tiltu tarp tradicinės, moralizuojančios vaikų literatūros ir šiuolaikinės, psichologiškai gilios paauglių problemų prozos, todėl jos vieta lietuvių paauglių literatūros raidoje yra konceptualiai reikšminga.

Remiantis literatūros analizėmis ir apžvalgomis galima teigti, kad lietuvių paauglių problemų proza aptariamame literatūros lauke ryškiau įsitvirtino XXI a. antrajame dešimtmetyje. Reikšmingą indėlį į šios literatūros plėtrą įnešė Tarptautinės vaikų ir jaunimo literatūros asociacijos (IBBY) Lietuvos skyriaus nuo 1993 m. kasmet rengiami Geriausių metų knygų vaikams ir paaugliams rinkimai⁶⁷, kuriais siekiama įvertinti ir skatinti kokybišką vaikų bei paauglių literatūrą. Prie paauglių literatūros sklaidos prisideda ir leidyklos „Alma littera“ organizuojami paauglių literatūros

⁶⁶ Žr. *Ibid.*, p. 221–223.

⁶⁷ Šie apdovanojimai atspindi IBBY Lietuvos skyriaus pastangas skatinti ir pripažinti aukštos kokybės literatūrą vaikams ir paaugliams, taip pat pabrėžia vertėjų ir iliustruotojų indėlį į šios srities plėtrą. Šiuo metu skiriamos 8 premijos, iš kurių 3 priklauso paauglių literatūrai: Prano Mašiotio premija už geriausią grožinę lietuvių rašytojo knygą vaikams bei paaugliams, Adomo Druktenio premija už reikšmingiausią verstinę knygą paaugliams ir premija už geriausią pažintinę knygą vaikams ir paaugliams.

konkursai, skatinantys naujų autorių kūrybą šioje srityje. Be to, svarbus vaidmuo tenka ir Metų knygos rinkimams – nuo 2005 m. kasmet vykstančiam renginiui, kuriame renkamos geriausios per metus lietuvių kalba išleistos knygos, įskaitant atskirą kategoriją paaugliams skirtai literatūrai. Vis dėlto lietuvių paauglių literatūros laukas vis dar iš dalies priklauso nuo verstinės literatūros, kuri sudaro reikšmingą paaugliams skirtų leidinių dalį.

Kaip pažymi Kęstutis Urba (2015), nors paauglių literatūra Lietuvoje tampa vis matomesnė, jos mokslinių tyrimų laukas vis dar išlieka fragmentiškas. Dažniausiai analizės publikuojamos žurnale *Rubinaitis*, kuris yra vienintelis nuoseklus vaikų ir paauglių literatūrai skirtas akademinis bei literatūrą populiarinantis leidinys. Šiuolaikinės lietuvių paauglių literatūros literatūrologinių refleksijų vis dar pasigendama – tai aktuali spraga akademiniam diskurse, kurią ši disertacija siekia užpildyti.

Nepaisant skirtumų, lietuvių ir britų paauglių problemų proza atskleidžia esminius jaunimo raidos, tapatybės formavimo ir socialinių iššūkių aspektus. Britų autoriai dažniau vaizduoja radikalesnius siužetus, orientuotus į socialinę marginalizaciją, o lietuvių autoriai linkę rinktis intymesnę, psichologinį toną. Abu diskursai atlieka reikšmingą vaidmenį formuojant paauglių savivoką ir ugdant empatiją. Todėl šių šalių paauglių problemų prozos lyginamoji analizė bus plėtojama empirinėje šio darbo dalyje (žr. 3 skyrių).

Tolesniame poskyryje bus apžvelgiamos šiuolaikinės lietuvių ir britų paauglių problemų prozos raidos tendencijos, akcentuojant žanrinius, teminius, sociokultūrinius ir leidybinius aspektus. Šių aspektų apžvalga ir analizė svarbi dėl pastaraisiais dešimtmečiais išaugusio susidomėjimo paauglių literatūra, jos teminės ir stilistinės kaitos bei nuolat didėjančio leidybos masto. Greitai kintantis šios literatūros laukas atspindi ir platesnius socialinius bei kultūrinius procesus, todėl jo analizė būtina siekiant suprasti, kokiomis formomis ir temomis šiandien literatūra reflektuoja paauglių patirtis.

1.3. Britų ir lietuvių paauglių problemų prozos raidos tendencijos

XXI amžiuje: žanrinė, teminė, sociokultūrinė ir leidybinė perspektyva

Šiame poskyryje aptariamos svarbiausios XXI a. išryškėjęsios paauglių problemų prozos tendencijos Jungtinėje Karalystėje ir Lietuvoje, atsižvelgiant į žanrinę ir teminę įvairovę, socialinį aktualumą ir leidybos specifiką. Apžvalga orientuota į literatūrą, nagrinėjančią psichologines traumas, šeimos dezintegraciją, priklausomybes, tapatybės paieškas ir socialinę atskirtį – temas, atskleidžiančias šiuolaikinių paauglių gyvenimo realijas.

Lietuvoje ši literatūra vis dar kuria ir stiprina savo tradiciją, o Jungtinėje Karalystėje ji įsitvirtinusi kaip reikšminga jaunimo kultūros ir socialinės refleksijos dalis. Siekiant palyginti abiejų šalių literatūrinius laukus, šiame poskyryje remiamasi temų analizėmis, literatūros tyrėjų įžvalgomis ir naujausiais leidybos konteksto duomenimis, pabrėžiant kultūrinius bendrumus ir skirtumus. Svarbu pažymėti, kad britų paauglių literatūra Lietuvoje yra plačiai prieinama vertimų forma – daugelis reikšmingų kūrinių išversti į lietuvių kalbą ir sudaro reikšmingą jaunojo skaitytojo patirties dalį. Tai ne tik lemia kultūrinių paralelių atpažinimą, bet ir didina britų literatūros įtaką Lietuvos paauglių skaitymo kultūrai.

1.3.1. Teminės ir probleminės kryptys britų ir lietuvių paauglių problemų prozoje

Kalbant apie britų paauglių problemų prozos teminį ir probleminį skirstymą, Jungtinėje Karalystėje nėra vieno autoriaus suformuluoto „klasikinio“ modelio. Vis dėlto egzistuoja sintetinė, tyrimais grįsta apibendrinamoji schema, kuri remiasi šiuolaikinių literatūros bei vaikų ir paauglių literatūros tyrėjų įžvalgomis. Toks požiūris, kaip vėliau bus aptarta, būdingas ir Lietuvos kontekstui. Ši schema atspindi XXI a. vaikų ir jaunimo literatūros lauke išryškėjusią tyrimų kryptį. Ji grindžiama apibendrintomis reikšmingų mokslinių tyrimų ir literatūros kritikos įžvalgomis ir siūlo konceptualų modelį šių tekstų interpretacijai⁶⁸.

Toks skirstymas pateikiamas ir tarptautiniuose leidiniuose, tokiuose kaip *The Routledge Companion to Children's Literature*, *Children's Literature in Education*, *Bookbird*, kuriuose pabrėžiama, kad paauglių problemų proza nebėra vienalytė ir reikalauja teminio bei funkcinio diferencijavimo, o ne griežto žanrinio klasifikavimo.

Taigi britų paauglių problemų proza yra dinamiška, nes išsiskiria teminių ir probleminių laukų įvairove. Kaip pabrėžia Aidanas Chambersas, šio tipo literatūra remiasi tikrumu ir atvirumu, siekia vaizduoti tokį pasaulį, „koks

⁶⁸ Aidanas Chambersas (2011) pateikia požiūrį į problemų prozos tikrovės vaizdavimą ir jos funkcijas: „Problem fiction must reflect reality as it is lived, not imagined“ (*The Reading Environment*, p. 88); Maria Nikolajeva (2010) kalba apie psichologinio turinio svarbą vaikų ir paauglių literatūroje, ypač turėdama omenyje šeimos santykius ir emocinius išgyvenimus (žr. *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*, p. 116–120); Karen Coats (2009) analizuoja traumos vaizdavimą ir jo funkciją paauglių literatūroje (*Looking Glasses and Neverlands*, p. 74–79); Debra Mollen (2018) nagrinėja, kaip marginalizuotų grupių atstovavimas vaikų ir paauglių literatūroje siejasi su empatijos formavimu ir socialiniu teisingumu (žr. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 12(1), p. 50–65); Jackas Zipesas (2012) siūlo suvokti magiškąjį realizmą kaip būdą metaforiškai artikuliuoti psichologinius konfliktus realistinėje literatūroje (žr. *The Irresistible Fairy Tale*, p. 149–151).

jis yra, o ne koks galėtų būti“⁶⁹. Nors problemų proza dažniausiai siejama su realistine tradicija, jos viduje ryškėja įvairios teminės ir funkcinės kryptys, leidžiančios tekstus grupuoti pagal juose dominuojančias problemas ir patirtis⁷⁰.

Viena iš pagrindinių teminių krypčių paauglių problemų prozoje – realistinė šeimos drama, kurioje nagrinėjami šeimos santykiai, skyrybos, tėvų smurtas, priklausomybės ar globos netektys. Ši žanrinė kryptis pasižymi psichologiniu gilumu ir socialiniu angažuotumu. Kaip pažymi Maria Nikolajeva, tokie tekstai padeda paaugliui suvokti „emocinius kraštutinumus“ ir „įprasminti konfliktines situacijas, su kuriomis susiduria realiame gyvenime“⁷¹. Vienas iš pavyzdžių – Jacqueline’os Wilson romanai *The Illustrated Mum* (1999), kuriame motinos psichinė liga stipriai paveikia dukrų pasaulėvoką.

Kita reikšminga teminė problemų prozos kryptis – psichologinės traumos ir emocinės sveikatos proza, apimanti depresijos, nerimo, savižudybės, valgymo sutrikimų temas. Šios krypties tekstuose dažnai pasitelkiamas introspektyvus pasakojimas ir pirmojo asmens naratyvas, leidžiantis perteikti paauglio vidinį pasaulį ir emocinius sukrėtimus. Kaip teigia Karen Coats, „paauglių literatūroje trauma nėra tik siužeto variklis – tai būdas artikuliuoti nepastovios tapatybės sandūrą su destruktivia realybe“⁷². Šiai žanrinei atšakai priskirtini tokie kūriniai kaip Jay’aus Asherio *Thirteen Reasons Why* (2007; *Trylika priežasčių kodėl*, 2010) ar Jenny’ės Downham *Before I Die* (2007; *Kol dar gyva*, 2011).

Trečioji reikšminga probleminė kryptis – socialinės atskirties ir marginalizacijos temas nagrinėjanti proza, kurioje dėmesys sutelkiamas į rasinius, etninius, lytinius, socialinius ar kultūrinius skirtumus. Ši kryptis išryškėjo ypač XXI a. antrajame dešimtmetyje, reaguodama į globalizacijos, migracijos ir socialinio teisingumo iššūkius. Kaip pažymi Debra Mollen, tokia literatūra „išplečia skaitytojo empatijos lauką ir suteikia balsą anksčiau nutildytoms grupėms“⁷³. Šiai kryptiai priskirtini tokie kūriniai kaip Angie’ės

⁶⁹ Aidan Chambers, *The Reading Environment: How Adults Help Children Enjoy Books*, Thimble Press, 2011, p. 88.

⁷⁰ Šiame kontekste žanrinės kryptys suprantamos ne kaip griežtai apibrėžti žanrai, bet kaip teminiu ir stilistiniu požiūriu apibendrintos literatūrinės raškos formos, išryškėjančios per nuoseklią paauglių problemų prozos analizę.

⁷¹ Maria Nikolajeva, *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*, Routledge, 2010, p. 116.

⁷² Karen Coats, *Looking Glasses and Neverlands: Lacan, Desire, and Subjectivity in Children’s Literature*, University of Iowa Press, 2009, p. 75.

⁷³ Debra Mollen, „Representation Matters: Diversity in Young Adult Literature“, *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, vol. 61, no. 2, 2018, p. 52.

Thomas *The Hate U Give* (2017), Nikeshos Shuklos *The Boxer* (2019) ir Benjaminio Zephaniaho *Refugee Boy* (2001).

Dar viena svarbi teminė kryptis – lytinės tapatybės ir LGBTQ+ temų problemų proza, kuri tapo vis ryškesnė po 2010 m., augant LGBTQ+ bendruomenės matomumui ir teisių pripažinimui. Tokie kūriniai kaip Alice'os Oseman *Loveless* (2020) ar Deano Attos *The Black Flamingo* (2019) analizuoja savęs priėmimo, stigmatizacijos, šeimos atstūmimo ir meilės bei tapatybės paieškos temas. Ši proza išsiskiria itin asmenišku stiliumi ir dažnai pasitelkia hibridines formas: dienoraščius, poeziją ir laiškus.

Kita reikšminga probleminė kryptis – priklausomybių ir nusikalstamumo temų problemų proza, kurioje gvildenami tokie socialiniai reiškiniai kaip narkotikų vartojimas, smurtas, benamystė ir gaujų veikla. Šis žanras turi paralelių su socialiniu realizmu ir dažnai įgyja edukacinę, perspėjamąją funkciją. Tokie tekstai kaip Melvino Burgesso *Junk* (1996) ar Anthony'io McGowano *The Knife That Killed Me* (2008) siūlo kompleksiską žvilgsnį į veikėjo psichologinį skilimą ir socialinį spaudimą.

Galiausiai, šiuolaikinėje paauglių problemų prozoje ryškėja ir teminės jungtys su maginio realizmo elementais, pasitelkiamos siekiant metaforizuoti vidinius konfliktus, emocinį nestabilumą ar trauminę patirtį. Tokiuose tekstuose kaip Patricko Nesso *A Monster Calls* (2011; *Septynios minutės po vidurnakčio*, 2016) realybė susilieja su simboliniais pasakojimais, leidžiančiais paaugliui įveikti netektį, ligą ar kaltę. Šis žanras artimas vadinamajai problemų literatūrai su maginiu komponentu, kurią, pasak Jacko Zipeso, galima apibrėžti kaip „realistinių emocijų situacijų išraišką per siurrealistinius naratyvinius sprendimus“⁷⁴.

Apibendrinant galima teigti, kad britų paauglių problemų proza pasižymi didele teminių ir probleminių kryptių įvairove bei teminiu kompleksiskumu. Šie kūriniai ne tik vaizduoja paauglių individualius išgyvenimus, bet ir leidžia tyrėjams bei skaitytojams reflektuoti sudėtingas socialines ir kultūrinės sąveikas. Temų ir pasakojimo formų įvairovė šioje literatūroje sudaro prielaidas kurti psichologiškai įtaigų, socialiai angažuotą ir empatišką diskursą, kuris išlieka aktualus globaliame ir įvairiaprasmiškame jaunimo pasaulyje.

Lyginant britų paauglių problemų prozos temines kryptis su lietuviškąja tradicija, verta pabrėžti, kad per pastaruosius du dešimtmečius lietuvių literatūroje ryškėja kryptinga šios literatūros plėtotė. Vis daugiau kūrinių orientuojami į vaikų ir paauglių psichologinių bei socialinių patirčių

⁷⁴ Jack Zipes, *The Irresistible Fairy Tale: The Cultural and Social History of a Genre*, Princeton University Press, 2012, p. 149.

vaizdavimą, o šis posūkis žymi kokybiškai naują šiuolaikinės vaikų ir paauglių literatūros raidos etapą.

Skirstant lietuvių paauglių problemų prozos temines (problemines) kryptis, atsižvelgiama į tai, kaip konkrečios temos yra konceptualizuojamos ir išplėtojamos įvairiuose paaugliams skirtuose tekstuose, taip pat – į anksčiau aptartą britiškąjį modelį. Be to, remiamasi literatūros teminės diferenciacijos įžvalgomis⁷⁵ bei Kęstučio Urboš svarstymais apie lietuvių vaikų ir paauglių literatūros raidą, kurie leidžia pagrįstai klasifikuoti kūrinis pagal dominuojančius probleminius laukus ir jų meninės raiškos ypatumus.

Kaip pastebi vaikų ir paauglių literatūros tyrinėtojai (pavyzdžiui, Kęstutis Urba ir Eglė Baliutavičiūtė), šiuolaikinėje lietuvių paauglių literatūroje vis dažniau vaizduojamos skaudžios, neretai traumuojančios šeimos patirtys, darančios esminį poveikį jauno žmogaus tapatybės formavimuisi. Viena ryškiausių probleminių kryptų – šeimos dezintegracijos ir psichologinės krizės patirtį atskleidžianti proza, kurioje vaizduojami trauminiai išgyvenimai dėl šeimos krizių, tėvų skyrybų, netekčių ar emocijų išsiskyrimų. Tipiniai šios krypties veikėjai – jautrūs, emociškai pažeidžiami paaugliai, kurių psichosocialinę raidą lemia pakitusi šeimos dinamika. Tokie kūriniai pasižymi introspektyviu pasakojimu ir dažnai pasitelkia vidinį monologą, pavyzdžiui, Dainos Opolskaitės *Ir vienkart, Riči* (2016) ir Ilonos Ežerinytės *Šunojaus diena* (2016). Šis šeimos vaizdavimo pobūdis žymi ir platesnį lietuvių vaikų ir paauglių literatūros tematikos pokytį, nes, kaip pažymi Loreta Jakonytė, sovietmečio lietuvių vaikų literatūroje šeimos vaizdinys dažniausiai buvo pateikiamas normatyviai, pabrėžiant stabilų ir harmoningą šeimos modelį, o konfliktai ar santykių krizės literatūrinuose pasakojimuose buvo retai išryškunami⁷⁶.

Kita reikšminga probleminė kryptis – tapatybės paieškų ir vidinės savivokos formavimosi proza, orientuota į paauglio vidinį pasaulį, savęs pažinimą, kultūrinės, socialinės ar egzistencinės tapatybės konstravimą. Šiai kryptčiai būdingas poetinis pasakojimo stilius, simbolika, esė pobūdžio introspekcijos. Tokie kūriniai kaip Unės Kaunaitės *Laiškai Elzei* (2016) ir Renatos Šerelytės *Rebekos salos* (2014) leidžia kalbėti apie paauglystę kaip ribinį etapą tarp vaikystės ir suaugystės, kuriame aktualizuojami laikinumo, savasties ir buvimo pasaulyje klausimai.

Trečioji kryptis – socialinės atskirties ir priklausomybių tematiką plėtojanti problemų proza, vaizduojanti socialinį paauglių pažeidžiamumą,

⁷⁵ Žr. John Frow, *Genre*, London: Routledge, 2007.

⁷⁶ Plačiau žr. Loreta Jakonytė, *Šeimos vaizdinys sovietmečio lietuvių literatūroje vaikams*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.

ekonominę nelygybę, smurtą šeimoje ar priklausomybes. Šiai kryptiai dažnai priskiriami kūriniai, kuriuose pasakojimas konstruojamas aplink ribines situacijas ar marginalizuotų grupių patirtis. Pavyzdžiui, Dainos Opolskaitės romane *Ekperimentas gyventi* (2015) atskleidžiami emocinės prievartos, vienatvės ir socialinės atskirties aspektai. Tokie kūriniai pasitelkia skaudžias temas ne sensacingam efektui kurti, bet tam, kad per pasakojimą įgalintų skaitytoją reflektuoti visuomenės struktūrų poveikį jauno žmogaus savijautai ir savivokai.

Ketvirtoji kryptis – migracijos patirties tematika paremta problemų proza, aktuali po 2004 m., kai Lietuvoje akivaizdžiai išaugo emigracija. Šiuose kūrinuose vaizduojami kalbiniai ir kultūriniai barjerai, dvigubos ar hibridinės tapatybės formavimasis, šeimos iširimo ir emocinio atskyrimo pasekmės, pavyzdžiui, Akvilinos Cicėnaitės *Kengūrų slėnio paslaptis* (2014). Ši probleminė kryptis glaudžiai siejasi su kultūrinės tapatybės teorijomis, ypač su Stuardo Hallo požiūriu, kad tapatybė nėra statiška, bet kuriama nuolatiniame dialoge tarp individo ir kultūrinės aplinkos⁷⁷. Literatūroje ši dinamika atsiskleidžia per veikėjų pastangas įtvirtinti savo savastį migracinėse arba hibridinės priklausomybės situacijose.

Penktoji kryptis – psichologinės traumos ir emocinės sveikatos problematiką nagrinėjanti proza, kurioje vaizduojamos paauglių depresijos, savižalos, patyčių ar emocinio smurto patirtys. Dažnai pasitelkiami asmeniški pasakojimo būdai: dienoraščiai, laišakai, pasakojimas pirmuoju asmeniu. Tokios prozos pavyzdys yra Ilonos Ežerinytės *Verksnių klubas* (2017). Emocinės sveikatos temos čia tampa ne tik pasakojimo fonu, bet ir pagrindiniu literatūriniu konfliktu, struktūruojančiu veikėjų tapatybės raidą ir vidinę kelionę.

Apibendrinant abiejų šalių kūrinių teminį ir probleminį skirstymą, galima teigti, kad lietuvių paauglių problemų proza dar nėra taip aiškiai struktūruota kaip britų, tačiau jos literatūrinis laukas nuosekliai ryškėja, nors sistemingos mokslinės refleksijos apie teminių kryptių ribas, funkcijas ir tarpusavio sąsajas vis dar stokoja. Vis dėlto aiškėjantys teminiai dėmenys rodo, kad lietuvių literatūra palaipsniui priartėja prie vakarietiško problemų prozos tradicijų, kuriose šie tekstai tampa svarbia erdve kalbėti apie kultūrinius, socialinius ir psichologinius iššūkius.

Tarpkultūriniu požiūriu, nors britų literatūroje problemų proza formavosi anksčiau ir pasižymi didesne temine bei stilistine įvairove, abi tradicijos siekia padėti paaugliui suvokti save ir savo vietą sudėtingame

⁷⁷ Žr. Stuart Hall, „Cultural Identity and Diaspora“. In: *Questions of Cultural Identity*, eds. Stuart Hall and Paul du Gay, London: Sage Publications, 1996, p. 55–56.

šiuolaikiniame pasaulyje. Ši literatūra atlieka ne tik meninę, bet ir edukacinę bei socialinę funkciją, reflektuodama jauno žmogaus psichosocialinius iššūkius.

Palyginus problemines kryptis, matyti, kad lietuvių ir britų paauglių problemų proza siekia atlikti paauglių gyvenimo įvairialypumą, tačiau jos raiška priklauso ne vien nuo teminių pasirinkimų, bet ir nuo leidybos, recepcijos bei platesnio kultūrinio konteksto, formuojančio tekstų matomumą ir jų socialinę reikšmę. Todėl toliau aptariama, kaip leidybos procesai ir literatūros lauko struktūra veikia paauglių problemų prozos teminę raidą ir jos recepciją nacionaliniu bei tarptautiniu mastu.

1.3.2. Teminiai britų ir lietuvių paauglių problemų prozos lauko kontūrai ir kultūrinė sklaida

Šiuolaikinė paauglių problemų proza Jungtinėje Karalystėje ir Lietuvoje formuojasi dinamiškai kintančiame socialiniame, kultūriniame ir politiniame kontekste. Nors britų literatūroje jau yra susiklosčiusi tvirta teminių transformacijų ir leidybinių inovacijų tradicija, lietuvių paauglių literatūra vis aktyviau reaguoja į šiuolaikinius iššūkius, nuosekliai plėsdama temų lauką ir stiprindama kultūrinį aktualumą. Šiame poskyryje aptariamos pagrindinės teminių laukų raidos tendencijos ir leidybos ypatumai, siekiant parodyti, kaip skirtingų kultūrinių kontekstų literatūrinės patirtys formuoja savitą, tačiau tarpusavyje susijusią paauglių problemų prozos paradigmą.

Britų paauglių problemų proza, kaip ir lietuvių, XXI amžiuje išgyvena ryškią teminę ir sociokultūrinę plėtrą. Per pastaruosius du dešimtmečius išryškėjo temos, susijusios su psichikos sveikata, priklausomybėmis, patyčiomis, tapatybės krize, smurtu artimoje aplinkoje ir socialiniu neteisingumu. Šiuo laikotarpiu literatūra įgyja platesnę funkciją – ji ne tik perteikia menines patirtis, bet ir padeda jaunuoliams atpažinti savo išgyvenimus, reflektuoti sudėtingus visuomeninius reiškinius bei ieškoti vidinių stiprybės ir savivokos resursų.

Galima teigti, kad problemų proza šiandien yra viena reikšmingiausių šiuolaikinės britų jaunimo literatūros formų, kurioje autentiškai vaizduojamos paauglių patiriamos krizės, emociniai iššūkiai ir sociokultūriniai konfliktai. Kaip pažymi Roberta Seelinger Trites, paauglių literatūra iš esmės orientuota į galios santykius, tapatybės formavimąsi ir psichosocialinės brandos procesus, todėl šio lauko tekstai dažnai artikuluoja paauglių patiriamas

vidines ir išorines krizes⁷⁸. Ypatingas dėmesys skiriamas psichikos sveikatos problemoms, savižalos prevencijai ir savivertės paieškoms – temoms, kurios tampa vis aktualesnės sparčiai kintančioje šiuolaikinėje visuomenėje.

Leidybinėje srityje britų literatūra išsiskiria profesionalumu ir nuosekliu dėmesiu paauglių auditorijai. Leidybos iniciatyvos⁷⁹, tokios kaip „The Branford Boase Award“, „The YA Book Prize“, ar leidyklų „Penguin Random House Children’s“, „Usborne“, „Hot Key Books“ programos aktyviai skatina naujų autorių debiutus, inovatyvių temų plėtrą ir skaitytojų įtraukimą⁸⁰. Ypač svarbios pastangos mažinti stigmatizaciją psichikos sveikatos ir socialinio jautrumo klausimais.

Remiantis *IBISWorld* duomenimis⁸¹, 2023 m. Jungtinės Karalystės vaikų ir paauglių knygų leidybos rinka siekė 867,5 mln. svarų sterlingų, tačiau per pastaruosius penkerius metus patyrė 0,2 proc. metinį mažėjimą. Nepaisant to, prognozuojama, kad artimiausiais metais rinka augs dėl didėjančio susidomėjimo skaitmeninėmis knygomis ir audioknygomis.

Tais pačiais metais vaikų literatūros pajamos Jungtinėje Karalystėje sudarė 412 mln. svarų sterlingų, tai yra 4 proc. mažiau nei ankstesniais metais. Šis sumažėjimas siejamas su ekonominiais iššūkiais, tokiais kaip infliacija ir padidėjęsios gamybos sąnaudos.

Paauglių literatūros leidyboje dominuoja didžiosios leidyklos, tokios kaip „Penguin Random House“, „HarperCollins“ ir „Hachette UK“. Tačiau aktyviai rinkoje dalyvauja ir mažesnės leidyklos, kurios prisideda prie žanro įvairovės.

Svarbu pažymėti, kad keičiasi paauglių literatūros skaitytojų demografinė sudėtis – 2023 m. net 74 proc. jaunimo literatūros skaitytojų sudarė suaugusieji, o 28 proc. buvo vyresni nei 28 metų⁸². Ši tendencija rodo,

⁷⁸ Žr. Roberta Seelinger Trites, *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*, Iowa City: University of Iowa Press, 2000, p. 3–4.

⁷⁹ Plačiau galima pasiskaityti apilankant atskirai kiekvienos leidyklos internetinę svetainę: The Branford Boase Award (<https://branfordboaseaward.org.uk/>), The YA Book Prize (<https://www.thebookseller.com/awards/the-ya-book-prize>), Penguin Random House Children’s (<https://www.penguin.co.uk/company/publishers/penguin-random-house-childrens.html>), Usborne Publishing (<https://usborne.com/>), Hot Key Books (<https://www.hotkeybooks.com/>).

⁸⁰ IBISWorld. *Children’s Book Publishing in the UK – Industry Overview*. Prieiga per internetą: <https://www.ibisworld.com/united-kingdom/industry/childrens-book-publishing/14506/> [žiūrėta 2025-04-23].

⁸¹ IBISWorld. *Children’s Book Publishing in the UK – Market Size 2011–2026*. Prieiga per internetą: <https://www.ibisworld.com/united-kingdom/market-size/childrens-book-publishing/14506/> [žiūrėta 2025-04-23].

⁸² Sian Cain, „More Than a Quarter of Readers of YA Are Over the Age of 28, Research Shows“, *The Guardian*, 2024 m. balandžio 30 d. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/books/2024/apr/30/more-than-a-quarter-of-readers-of-ya-are-over-the-age-of-28-research-shows> [žiūrėta 2025-04-23].

kad paauglių literatūra pritraukia vis platesnę auditoriją, o tai gali turėti tiesioginę įtaką leidybos strategijoms ir turinio pasirinkimui.

Lietuvoje paauglių problemų prozos leidyba pastaraisiais metais pastebimai intensyvėja. Nors rinka išlieka nedidelė, vis dažniau pasirodo originalių lietuvių autorių kūrinių, reflektuojančių paauglių psichologinius ir socialinius išgyvenimus. Reikšmingą vaidmenį šiame procese atlieka leidyklos, ypač „Dominicus Lituanus“, nuosekliai leidžiančios šiuolaikinių lietuvių autorių kūrinius, gvildenančius jautrias temas – šeimos krizes, tapatybės paieškas, priklausomybes ar emocinį smurtą. Prie paauglių literatūros plėtros taip pat prisideda leidyklos „Alma littera“, „Terra Publica“, „Debesų ganyklos“, „Vaiga“, „Nieko rimto“, „Baltos lankos“, „Vaga“ ir „BALTO leidybos namai“, leidžiančios tiek lietuvių autorių kūrinius, tiek verstinę jaunimo literatūrą. Leidybinės iniciatyvos neretai derinamos su švietimo projektais ir skaitymo skatinimo programomis, kurios padeda užtikrinti šių kūrinių prieinamumą ir aktualumą mokyklose. Kritiškai vertinant pastebima, kad paauglių literatūra Lietuvoje vis dar balansuoja tarp edukacinio pobūdžio ir meninės raiškos laisvės, todėl kai kurie leidybiniai sprendimai susiję su saugesnių, mažiau provokuojančių temų pasirinkimu, o labiau kontroversiškos problemos (pavyzdžiui, LGBTQ+, priklausomybės ar savižala) lieka mažiau atstovaujamos. Tai rodo vis dar besiformuojantį literatūrinį diskursą, kuriame kūrėjai, leidėjai ir ugdymo institucijos derina meninę raišką su pedagoginiu atsakingumu.

Šiuolaikinė lietuvių paauglių problemų proza pasižymi teminiu gilumu ir aktualumu, atspindėdama vietines ir globalias socialines realijas. Literatūros tyrėjai – Kęstutis Urba, Džiuljeta Maskuliūnienė, Asta Gustaitienė, Loreta Jakonytė, Eglė Baliutavičiūtė – analizuoja šios prozos teminį lauką, kuris apima migraciją, šeimos dezintegraciją, priklausomybes, socialinę atskirtį ir psichologines traumas. Jau minėtame žurnale *Rubinaitis* nuolat skelbiami straipsniai ir recenzijos, aptariantys paauglių prozos tendencijas.

Praplečiant mintį apie lietuvių paauglių problemų prozos recepciją žurnale *Rubinaitis*, ypač apie temines tendencijas ir kritinio diskurso raidą, svarbu pabrėžti, kad per pastaruosius du dešimtmečius lietuvių literatūroje ryškėjo tendencija koncentruotis į paauglių vidinį pasaulį, emocinę brandą, šeimos struktūros kaitą, netektis ir socialinę atskirtį. Tokios temos buvo nuosekliai aptariamoms ir recenzuojamos *Rubinaičio* tekstuose, ypač 2010–2021 m. laikotarpiu, kai pasirodė ryškūs ir literatūriškai brandūs kūriniai. Pavyzdžiui, Ilonos Ežerinytės romanai *Skiriama Rivai* (2018) buvo įvertintas kaip subtiliai atskleidžiantis netekties išgyvenimą, draugystės reikšmę ir psichologinį augimą. Dainos Opolskaitės romanai *Ir vienąkart, Riči* (2016) recenzijose išskirtas dėl gebėjimo perteikti paauglių tapatumo krizę,

susidūrimą su vienišumu ir moralinių sprendimų dilemas. Justino Žilinsko romanas *KGB vaikai* (2013) buvo vertinamas ne tik kaip istorinė-patriotinė proza, bet ir kaip detektyvinis pasakojimas, įtraukiantis paauglius į istorinės atminties diskusiją. Pastaraisiais metais šias temines kryptis papildė ir naujesni kūriniai, tokie kaip Justinos Kapeckaitės romanas *Sono Electrum* (2025), kuriame aktualizuojami technologijų, savivokos ir jauno žmogaus santykio su šiuolaikine visuomene klausimai. Tai rodo, kad lietuvių paauglių literatūros kritinis diskursas ir toliau plečiasi, vis daugiau dėmesio skirdamas psichologiniam realizmui ir sudėtingoms paauglystės patirtims.

Šių ir kitų kūrinių analizėse dažnai pabrėžiama realistinio vaizdavimo svarba, psichologinis tikslumas ir kalbos meninė vertė. Lietuvių autorių kūrybą sistemingai žurnale analizuoja Džiuljeta Maskuliūnienė, Kęstutis Urba, Loreta Žvironaitė, Asta Skujytė-Razmienė ir Eglė Baliutavičiūtė. Jų apžvalgose pastebimos ne tik literatūrinės analizės išvalgos, bet ir pedagoginės refleksijos apie skaitymo paskatas, amžiaus adresato poreikius, teminį aktualumą ir žanrų kaitą.

Britų literatūra žurnale *Rubinaitis* taip pat užima reikšmingą vietą, ypač kalbant apie vertimus, kurie iš dalies formuoja lietuvių skaitytojų suvokimą apie šiuolaikinę Vakarų Europos paauglių literatūrą. Dalis britų autorių, tokių kaip Patrickas Nessas ir Malorie'ė Blackman, buvo aptariami žurnalo puslapiuose, daugiausia dėmesio skiriant jų kūrinių stilistiniams ypatumams ir teminiam aktualumui – ligos, mirties, vienišumo, socialinės nelygybės, diskriminacijos ar kultūrinės atskirties problemoms. Pavyzdžiui, Patricko Nesso romanas *Septynios minutės po vidurnakčio* (2016; *A Monster Calls*, 2011) įvardijamas kaip vienas įtaigiausių psichologinės problemų prozos pavyzdžių, sujungiantis vidinės vaiko traumos vaizdavimą su pasakojimo terapijos principu.

Minėtų ir kitų britų autorių kūrybą analizavo Inga Mitunevičiūtė, Dalia Černiauskaitė ir Loreta Žvironaitė, kurių darbuose dominuoja refleksijos apie Vakarų pasaulio literatūrinį diskursą, vertimo kokybę, kontekstų adaptaciją bei vertimo įtaką skaitymo patirčiai.

Apskritai analizuojant šiuolaikinę lietuvių paauglių problemų prozą, ryškėja temų ir raiškos įvairovė, ženklinanti jos kryptingą raidą ir augantį jautrumą šiuolaikinėms socialinėms, kultūrinėms ir psichologinėms realijoms. Vis dažniau atsisakoma vien tik įvykių vaizdavimo, dėmesys perkeliamas į paauglių vidinį pasaulį, emocinius virsmus ir tapatybės paieškas. Be to, stiprėja orientacija į globalų problemų prozos temų lauką, liudijantį vis didesnę lietuvių literatūros įsitraukimą į vakarietiškąjį literatūros diskursą, kartu išlaikant nacionalinį savitumą.

Apibūdintos tendencijos sulaukia ir teorinės refleksijos akademinėje erdvėje. Džiuljeta Maskuliūnienė straipsnyje „Naujasis didaktizmas šiuolaikinėje lietuvių paauglių prozoje“ pabrėžia, kad tokios problemos kaip asociali šeima, alkoholizmas, skurdas, patyčios ar savižudybė šiuolaikinėje literatūroje įgauna naujas didaktines formas⁸³. Šiandien jos siekia ne tik auklėti, bet ir reflektuoti paauglių patirtis, skatindamos emocinį atpažinimą bei kritinį mąstymą.

Eglė Baliutavičiūtė pastebi, kad šiuolaikinė paauglių problemų proza dažnai jau nebeatitinka tradicinio, moralizuojančio vaikų literatūros modelio⁸⁴. Jame dominuoja netikrumas, daugialypiškumas ir individualios tiesos paieškos. Tai ypač ryšku tekstuose, kuriuose analizuojamos psichologinės traumos, savižala, socialinis nesaugumas bei pastangos suvokti savo tapatybę ir vietą pasaulyje.

Kęstutis Urba⁸⁵ ir Loreta Jakonytė⁸⁶, savo publikacijose analizuodami vaikų ir paauglių literatūros tendencijas bei aktualijas, pastebi, kad šiuolaikinėje lietuvių literatūroje vis dažniau keliamos jautrios socialinės ir psichologinės temos: šeimos dezintegracija, tėvų emigracija, alkoholizmas, patyčios, tapatybės krizės, socialinė atskirtis. Paauglių literatūra tampa svarbia priemone reflektuoti gyvenimo tikrovę, ugdyti empatiją ir skatinti kritinį mąstymą. Šios tendencijos atskleidžia lietuviškos literatūros atvirumą psichologinei ir sociokultūrinei įvairovei bei pastangas atliepti jauno skaitytojo patirtis.

Remiantis IBBY Lietuvos skyriaus duomenimis⁸⁷, 2018 m. Lietuvoje buvo išleista 560 vaikų ir paauglių knygų pavadinimų – tai sudarė apie 15 proc. viso šalies leidybos srauto. Nors nėra tikslių duomenų apie konkrečiai paaugliams skirtas knygas, bendra leidybos dinamika rodo stabilų lygį. 2022 m., pasak Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos⁸⁸, buvo išleisti

⁸³ Žr. Džiuljeta Maskuliūnienė, „Naujasis didaktizmas šiuolaikinėje lietuvių paauglių prozoje“. In: *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013, p. 54–69.

⁸⁴ Žr. Eglė Baliutavičiūtė, „Verkti negalima veikti“, *Literatūra ir menas*, 2018-02-23. Prieiga per internetą: <https://literaturairmenas.lt/literatura/egle-baliutaviciute-verkti-negalima-veikti/> [žiūrėta 2025-04-24].

⁸⁵ Žr. Kęstutis Urba, „Literatūra vaikams ir paaugliams“. In: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarytojas Giedrius Viliūnas, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 259–289.

⁸⁶ Žr. Loreta Jakonytė, „Beatričės Masini istorijos: jausmų atodangos“, *Rubinaitis*, 2022, Nr. 4 (108), p. 80–82. Prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2022-nr-4-108/beatrices-masini-istorijos-jausmu-atodangos/> [žiūrėta 2025-04-26].

⁸⁷ „2018 metų vaikų ir paauglių knygų leidybos analizė“, *IBBY Lietuva*, 2019 m. sausio 9 d. Prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/naujienos/2018-metu-vaiku-ir-paaugliu-knygu-leidybos-analize> [žiūrėta 2025-04-22].

⁸⁸ Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, „2022 m. vaikų literatūros leidybos statistika“. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/tevams-ir-specialistams/naudingai-straipsniai/10737-2022-m-vaiku-literaturos-leidybos-statistika-2> [žiūrėta 2025-04-22].

534 vaikų ir paauglių literatūros pavadinimai. Šioje srityje veikė net 86 leidėjai, iš kurių maždaug pusė išleido tik po vieną knygą. Didžiausią leidybos dalį sudarė leidyklos „Alma littera“ (29 proc.) ir „Nieko rimto“ (12 proc.), kas rodo koncentruotą, bet santykinai stabilų leidybos pobūdį. Ši leidybinė konfigūracija daro įtaką ir teminei pasiūlai – dominuojančios leidyklos linkusios rinktis universalesnes, edukacines temas, o mažesni leidėjai dažniau rizikuoja publikuoti socialiai jautresnę ar kontroversiškesnę problemų prozą.

Vienas iš reikšmingų leidybinių lūžių, apie kurį jau buvo užsiminta 1.2 poskyryje, buvo 2014 m. leidyklos „Alma littera“ inicijuotas paauglių literatūros konkursas, paskatinęs naujų autorių atsiradimą ir kūrybinį proveržį. Šis konkursas padėjo atkreipti dėmesį į paauglių literatūros poreikį ir sudarė sąlygas atsirasti temų, iki tol menkai atstovautų lietuvių literatūroje – nuo tėvų išvykimo iki psichikos sveikatos sutrikimų ar pirmosios meilės patirčių.

Kitas svarbus teminės plėtros ir leidybinis aspektas – britų paauglių prozos vertimai į lietuvių kalbą ir jų poveikis lietuviškam paauglių literatūros laukui. Akivaizdu, kad šie, kaip ir kitų šalių, vertimai užima svarbią vietą Lietuvos leidybos rinkoje, ypač nuo 2000 metų. Jie ne tik praturtino lietuvišką literatūrinį lauką, bet ir iš dalies padėjo formuoti paauglių skaitymo įpročius bei lūkesčius.

Tarp populiariausių britų autorių, kurių kūriniai buvo išversti į lietuvių kalbą, yra Melvinas Burgessas ir jo romanai *Doing It* (2003; *Darant tai*, 2004), nagrinėjantis paauglių seksualumo temas, bei Cecily'ė von Ziegesar ir jos knygų serija *Gossip Girl* (2002; *Liežuvautoja*, 2006), atskleidžianti privilegijuoto jaunimo gyvenimo subtilybes. Šie vertimai įvedė naujas temas ir stilistines ypatybes į lietuvišką paauglių literatūrą, skatindami diskusijas apie tabu laikytas temas ir jų pateikimą literatūroje.

Britų autorių kūriniai ne tik praturtino lietuvių literatūrinį lauką, bet ir paskatino vietinius autorius kurti originalius tekstus, atliepiančius globalias paauglių patirtis. Jie reikšmingai prisidėjo prie paauglių literatūros žanro plėtros Lietuvoje, skatino teminę įvairovę ir padėjo formuoti skaitytojų lūkesčius.

Nuo 2000 m. britų paauglių literatūros vertimai tapo svarbia Lietuvos leidybos dalimi. Jie dažnai pasiekia plačią auditoriją ir užima reikšmingą vietą paauglių skaitomiausių knygų sąrašuose. Tokie autoriai kaip Melvinas Burgessas (*Heroinas*, 2003), Jacqueline'a Wilson (*Mergaitė internate*, 2005) ir Patrickas Nessas (*Septynios minutės po vidurnakčio*, 2016) reikšmingai praplėtė teminį lauką, pristatydami skaitytojams psichologines, socialines ir kultūrines problemas, iki tol menkiau atstovautas lietuviškoje paauglių prozoje.

Šiuos vertimus aktyviai skatino didžiosios leidyklos – „Alma littera“, „Nieko rimto“, „Baltos lankos“ – bendradarbiaudamos su patyrusiais vertėjais ir redaktorais, kurių darbas užtikrino ne tik kalbinį tikslumą, bet ir kultūrinį tekstų pritaikomumą jaunajam skaitytojui. Britų paauglių literatūros vertimai reikšmingai prisidėjo prie teminio lauko plėtros Lietuvoje, supažindindami skaitytojus su atviresniu socialinių ir psichologinių problemų vaizdavimu – priklausomybės, ligos, mirties, vienišumo ar socialinės nelygybės temomis, kurios šiuolaikinėje britų literatūroje nagrinėjamos itin plačiai.

Vertimai padėjo į lietuvišką literatūros lauką perkelti aktualias temas – patyčios, priklausomybės, tapatybės krizė, LGBTQ+ klausimai, socialinė atskirtis. Kaip rodo tyrimų apžvalgos, šiuolaikinė lietuvių paauglių literatūra vis dažniau seka Vakarų tradicija, įskaitant ir britų literatūros pavyzdį. Tai leidžia teigti, kad britų autorių kūriniai tapo vienu iš sektinų orientyrų, veikiančių leidėjų sprendimus ir autorių kūrybinę kryptį. Vertimai taip pat padėjo paauglių literatūrai įgyti didesnę kultūrinę prestižą ir paskatino susidomėjimą šiuo žanru – išaugo tokių knygų paklausa, leidyklos ėmėsi organizuoti nacionalinius literatūros konkursus, skatinti jaunųjų autorių kūrybą, o bibliotekos – formuoti temines jaunimui skirtas kolekcijas.

Apibendrinant galima teigti, kad britų ir lietuvių paauglių problemų proza XXI a. išgyvena kokybinį pokytį: ji tampa brandesnė, teminiu požiūriu kompleksiškesnė ir atviresnė įvairiems kultūriniais, socialiniams bei psichologiniams iššūkiams. Ši literatūra ne tik ugdo estetinį jautrumą, bet ir skatina kritinį bei socialinį mąstymą, padeda paaugliams formuoti savivoką ir tapatybę, taip pat tampa reikšminga šiuolaikinio ugdymo ir kultūrinio dialogo dalimi.

Kaip jau buvo parodyta ankstesniuose poskyriuose, šiuolaikinė paauglių literatūra apima platų temų spektrą, tačiau vienas nuosekliausiai pasikartojančių ir struktūruojančių elementų yra išorinių ir vidinių kelionių patirčių vaizdavimas. Būtent šiam motyvui ir jo funkcijoms paauglių problemų prozoje skiriamas išsamus dėmesys kitame poskyryje.

1.4. Išorinių ir vidinių kelionių motyvai paauglių problemų prozoje

Išorinės ir vidinės kelionės yra vieni universaliausių pasakojimo motyvų vaikų ir paauglių literatūroje, turintys tiek siužetinę, tiek simbolinę funkciją⁸⁹. Jau klasikinėje vaikų literatūroje – *Alice's Adventures in*

⁸⁹ Išorinės ir vidinės kelionės vaikų ir paauglių literatūroje atlieka dvejopą funkciją – siužetinę, nes judina veiksmą ir struktūruoja pasakojimą, bei simbolinę, nes atspindi veikėjo patirtis, kurios veda į virsmą, tapatybės paieškas ir emocinius išgyvenimus.

Wonderland (1865; *Alisa Stebuklų šalyje*, 1957) ar *The Wonderful Wizard of Oz* (1900; *Nuostabūs Ozo šalies burtininkas*, 1999) – kelionė funkcionuoja ne tik kaip nuotykių struktūra, bet ir kaip vidinio virsmo metafora, leidžianti vaizduoti veikėjo emocinį augimą, savęs pažinimą ir santykį su pasauliu⁹⁰. Toks ankstyvas kelionės motyvo panaudojimas rodo, kad išorinė kelionė nuo pat vaikų literatūros ištakų buvo glaudžiai susijusi su vidiniais asmenybės pokyčiais, o šis ryšys dar labiau išryškėja šiuolaikinėje paauglių prozoje.

Paauglių literatūroje, ypač XX a. pabaigoje ir XXI a. pradžioje, kelionės motyvas įgauna dar sudėtingesnę ir daugiasluoksnę reikšmę. Jis tampa brendimo, tapatybės paieškų, psichologinės traumos, socialinio atsiskyrimo ar priklausymo krizės reprezentacija. Kaip pažymi Waller, šiuolaikiniuose tekstuose kelionė dažnai reiškia perėjimą per „liminalinę“ ribą – veikėjo išėjimą iš pažįstamos aplinkos ir sugrįžimą jau transformuotam, įgijus naują savivoką ir patirties perspektyvą⁹¹.

Literatūros teoretikai siūlo įvairias interpretacijas, kaip kelionės struktūra veikia veikėjo vidinę transformaciją ir tapatybės raidą. Maria Nikolajeva, analizuodama vaikų ir paauglių literatūrą kaip estetinę, psichologinę ir kultūrinę terpę, pabrėžia, kad kelionė leidžia veikėjui ištrūkti iš įprastos aplinkos, susidurti su naujais iššūkiais ir patirti vertybinius, emocinius bei tapatybės pokyčius, vedančius virsmo link⁹². Tokios kelionės literatūroje dažnai reprezentuoja vidinius veikėjo konfliktus ir sudaro prielaidas jo savivokai persiformuoti platesniame sociokultūriniame kontekste.

Vidinės kelionės paauglių literatūroje neretai reiškia simbolinius, emocinius ar psichologinius virsmus, susijusius su šeimos dezintegracija, netektimi ar patirtu smurtu. Juditha Herman teigia, kad traumos išgyvenimas dažnai reiškia atsitraukimą nuo įprastos tikrovės ir alternatyvių prasminių pasaulių konstravimą – tai gali būti suvokiama kaip vidinės kelionės pradžia⁹³. Roberta Seelinger Trites paauglių literatūros pasakojimus apibūdina kaip galios derybų lauką, kuriame kelionės motyvas padeda reprezentuoti įtampą tarp individualumo siekio ir socialinių normų⁹⁴. Tokie psichologiniai virsmi glaudžiai susiję su tapatybės formavimosi procesais, kurie gali būti analizuojami pasitelkiant naratyvines ir psichosocialines teorijas.

⁹⁰ Žr. Alison Waller, *op. cit.*, p. 70–73.

⁹¹ Žr. *Ibid.*, p. 72.

⁹² Žr. Maria Nikolajeva, *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*, New York: Routledge, 2010, p. 93–95.

⁹³ Žr. Judith Herman, *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – from Domestic Abuse to Political Terror*, New York: Basic Books, 1992, p. 56–61.

⁹⁴ Žr. Roberta Seelinger Trites, *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*, Iowa City: University of Iowa Press, 2000, p. 36–41.

Danas P. McAdamsas pabrėžia, kad asmenybė formuojasi pasakojimo būdu – individas kuria savo tapatybę per naratyvus, kuriuose kelionė veikia kaip esminė struktūrinė forma, padedanti įprasminti asmeninį virsmą⁹⁵. Eriko H. Eriksono psichosocialinės raidos teorijoje paauglystė apibėžiama kaip „tapatybės prieš tapatybės painiavą“ stadija – laikotarpis, kai individas atsiskiria nuo ankstesnių autoritetų ir savarankiškai konstruoja savo tapatybę⁹⁶. Ši teorinė prieiga leidžia kelionės motyvą suvokti ne tik kaip išorinį siužetinį judėjimą, bet ir kaip simbolinį perėjimą tarp raidos etapų.

Apibendrinant šias teorines išvalgas, galima teigti, kad kelionės motyvas šiuolaikinėje paauglių literatūroje atlieka daugiasluoksnę funkciją – nuo siužetinės struktūros organizavimo iki veikėjo tapsmo metaforos. Toks kelionės modelis ypač reikšmingas problemų prozoje, kur literatūrinės kelionės perteikia ne vien nuotyki, bet procesus, vedančius į socialinį, kultūrinį ar psichologinį diskomfortą.

Catherine'a Butler ir Kimberley'ė Reynolds pabrėžia, kad simbolinės kelionės erdvės dažnai atspindi vidinius veikėjo konfliktus ir jo tapsmo struktūrą⁹⁷. Reynolds taip pat atkreipia dėmesį, kad paauglių literatūroje itin svarbu vaizduoti veikėjus, sąmoningai pereinančius iš vienos egzistencinės būsenos į kitą, o kelionė šiuo atveju tampa naratyvine priemone, struktūruojančia savivokos raidą⁹⁸.

Galų gale, kelionės motyvas paauglių literatūroje įgyja tarpdisciplininį pobūdį ir tampa aktualus ne tik literatūrologijoje, bet ir psichologijoje, sociologijoje, pedagogikoje bei kultūros studijose. Išorinės ir vidinės kelionės leidžia atskleisti veikėjo santykį su savimi, su artimaisiais ir su socialine tikrove, todėl šie motyvai tampa ypač reikšmingi analizuojant šiuolaikinę lietuvių ir britų paauglių problemų prozą. Tokiuose tekstuose kelionė padeda reflektuoti šeimos dezintegracijos, pabėgimo, socialinės atskirties ir kultūrinio svetimumo patirtis, kurios vėliau disertacijoje nagrinėjamos kaip atskiros, tačiau tarpusavyje susijusios kelionių patirčių formos.

Tarp aptartų kelionių formų viena reikšmingiausių yra *migracija*, suprantama kaip fizinis persikėlimas, susijęs su socialinės aplinkos, kultūrinės terpės ir tarpasmeninių santykių pokyčiais. Dėl šių priežasčių migracijos tema užima svarbią vietą tiek britų, tiek lietuvių paauglių problemų prozoje, nes leidžia literatūriškai įprasminti ne tik geografinį judėjimą, bet ir

⁹⁵ Žr. Dan P. McAdams, „The Psychology of Life Stories“, *Review of General Psychology* 5, 2001, p. 101.

⁹⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135.

⁹⁷ Žr. Catherine Butler, Reynolds Kimberley, *Modern Children's Literature: An Introduction*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005, p. 42–47.

⁹⁸ Žr. Kimberley Reynolds, *Radical Children's Literature: Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007, p. 21–26.

psichologinius, socialinius bei kultūrinius virsmus. Migracija dažnai siejama su priklausymo praradimu, kultūrinės adaptacijos iššūkiais, santykių persitvarkymu ir vidinėmis transformacijomis, todėl šis motyvas tampa itin tinkamas analizuojant paauglio tapatybės raidą.

Literatūriniu požiūriu migracija dažnai veikia kaip veikėjo psichologinės transformacijos pradžios taškas: išoriniai pokyčiai sukelia vidinius virsmus, susijusius su savivokos permąstymu, priklausymo klausimais ir santykiu su prarastomis ar naujai kuriamomis bendruomenėmis. Todėl migracija šiame tyrime traktuojama ne vien kaip geografinis judėjimas, bet ir kaip brendimo proceso dalis, kurioje išryškėja paauglystei būdingi tapatybės ieškojimai.

Migracijos patirtys literatūroje dažnai lydimos priklausymo jausmo stokos, kultūrinės adaptacijos procesų bei kalbinio ar emocinio „tarp-būvio“, kuris suteikia šiam motyvui ryškią simbolinę reikšmę. Veikėjai atsiduria tarpinėje erdvėje tarp „senos“ ir „naujos“ tapatybės, tarp įprastos ir nepažįstamos aplinkos, o ši būseną tampa naratyvinės įtampos ir asmeninio virsmo šaltiniu. Todėl migracija gali būti suvokiama kaip vienas iš paauglystės psichosocialinės raidos katalizatorių.

Britų paauglių problemų prozoje migracijos tema įgauna ypatingą aktualumą XXI a. pradžioje, ypač po 2010 m., Jungtinei Karalystei susiduriant su intensyvėjančiais migracijos procesais, „Brexit“ įtampa ir pabėgėlių krize. Tačiau literatūroje ši tema plėtojama ne tik politiniame ar istoriniame lygmenyje. Ji įgyja daugiasluoksnę naratyvinę formą⁹⁹, kurioje migracija suvokiama kaip kultūrinės, psichologinės ir egzistencinės transformacijos procesas. Literatūriniuose tekstuose migracija reprezentuoja ne tik fizinį persikėlimą, bet ir vidinę kelionę per skirtingas tapatybes, kultūrinės sistemas, socialines hierarchijas bei priklausymo jausmus¹⁰⁰.

Tokie kūriniai kaip Benjamino Zephaniaho *Refugee Boy* (2001), Sitos Brahmachari *Red Leaves* (2015), Onjali'ės Q. Raúf *The Boy at the Back of the Class* (2018) ar Manjeetos Mann *The Crossing* (2021) literatūrine forma vaizduoja migracijos procesą kaip sudėtingą psichologinę ir socialinę patirtį. Šių tekstų pagrindiniai veikėjai dažnai patenka į tarpines erdves, kuriose susikerta skirtingos kultūrinės tapatybės, socialiniai vaidmenys ir priklausymo lūkesčiai. Susidūrimas su institucine atskirtimi, kultūriniu susvetimėjimu ar namų netektimi perteikiamas ne tik realistine, bet ir simboline kalba,

⁹⁹ Žr. Catherine Butler, Kimberley Reynolds, *Modern Children's Literature: An Introduction*, Palgrave Macmillan, 2014, p. 102–110.

¹⁰⁰ Žr. Melanie Ramdarshan Bold, *Inclusive Young Adult Fiction: Authors of Colour in the United Kingdom*, Palgrave Macmillan, 2019, p. 40–55.

leidžiančia migracijos patirtį paversti gilesnės savirefleksijos ir vidinio virsmo katalizatoriumi¹⁰¹.

Literatūros tyrėjos Butler ir Reynolds atkreipia dėmesį, kad šiuolaikinėje britų paauglių literatūroje migracijos tema dažnai siejama su kultūrinio hibridiškumo, dvigubos tapatybės bei autonomijos siekio problematika¹⁰². Butler pabrėžia, jog tokie pasakojimai ne tik įgalina marginalizuotų veikėjų balsus, bet ir skatina jaunąjį skaitytoją įsijausti į „kito“ patirtį, taip formuojant empatijos ir socialinio teisingumo nuostatas¹⁰³. Dėl šios priežasties migracijos tematika dažnai įgyja ir politinį angažuotumą – ji reflektuoja struktūrinę nelygybę ir siūlo alternatyvius priklausymo bei tapatybės konstravimo būdus kultūrinės įvairovės sąlygomis.

Migracijos tema glaudžiai siejasi su socialinio teisingumo diskursu, ypač sustiprėjusiu po 2020 m. pasaulinio „Black Lives Matter“ judėjimo¹⁰⁴. Reaguodamos į šias kultūrinės ir politines permainas, britų leidyklos, tokios kaip „Knights Of“, kryptingai siekia skleisti marginalizuotų balsų patirtis, publikuodamos vadinamuosius *Own Voices* autorius¹⁰⁵ – rašytojus, kurie patys priklauso marginalizuotoms grupėms ir rašo apie savo išgyvenimus. Tokie autoriai kaip Nikeshas Shukla, Sabrina Mahfouz, Deanas Atta ar Balis Rai ne tik tematizuoja migracijos patirtis, bet ir kuria literatūrinę erdvę, kurioje hibridinės tapatybės pristatomos ne kaip problema, o kaip galimybė reflektuotam dialogui, kultūriniam tarpininkavimui ir asmeniniam augimui¹⁰⁶.

Analizuojant šiuolaikinės britų paauglių literatūros tendencijas, matyti, kad migracijos tema dažnai peržengia tautines ar geografines ribas ir įgyja platesnį emocinį bei socialinį kontekstą, apimančią priklausymo, atskirties ir atstūmimo patirtis. Kultūros ir literatūros teoretikas Homi'is K. Bhabha teigia, kad tokios patirtys dažnai formuojasi vadinamojoje tarpinėje erdvėje (angl. *third space*), kurioje susikerta skirtingi tapatybių modeliai, emociniai

¹⁰¹ Čia remiamasi Tötösy de Zepetneko teorine prieiga apie temą kaip kultūrinę struktūrą, perteikiančią ne tik siužeto motyvus, bet ir vertybinius bei psichologinius procesus (plačiau žr. Steven Tötösy de Zepetnek, *op. cit.*, p. 23).

¹⁰² Žr. Catherine Butler, Kimberley Reynolds, *op. cit.*, p. 102–110.

¹⁰³ Žr. Catherine Butler, *Literary Studies Deconstructed: A Polemic*, Palgrave Macmillan, 2020, p. 83.

¹⁰⁴ „Black Lives Matter“ judėjimo poveikis britų leidybos sektoriui (ypač 2020–2021 m.) buvo analizuojamas spaudoje ir akademinuose straipsniuose, ypač literatūros naujienų portaluose, pvz., *The Bookseller*, *Literary Hub*, *Publishing Perspectives*.

¹⁰⁵ Žr. Melanie Ramdarshan Bold, *op. cit.*, p. 10–15, 56–60. Ten analizuojami statistiniai duomenys apie autorių iš mažumų atstovavimą JK jaunimo literatūroje. Aptariamas *Own Voices* judėjimo kontekstas ir leidyklų politika siekiant didinti įtrauktį.

¹⁰⁶ *The Good Immigrant* (2016) – tai esė rinkinys, kurį redagavo Nikeshas Shukla, o prisidėjo Sabrina Mahfouz, Deanas Atta, Balis Rai. Šiame rinkinyje reflektuojama, kaip būti nebaltoju britu, rašančiu apie tapatybę, migraciją, socialinį teisingumą.

kraštutinumai ir socialiniai lūkesčiai¹⁰⁷. Ši teorinė prieiga leidžia literatūros tekstuose interpretuoti migraciją ne tik kaip fizinio persikėlimo procesą, bet ir kaip sudėtingą psichologinį perėjimą tarp kultūrinių sistemų bei tapatybių. Todėl išorinių ir vidinių kelionių motyvai tampa viena svarbiausių analizės ašių – jie padeda atskleisti tapatybės derybų procesus¹⁰⁸, socialinius iššūkius ir paauglių psichologinės brandos raidą. Toks literatūrinis diskursas ne tik reflektuoja šiuolaikinio pasaulio įtampas, bet ir kuria erdvę jaunų žmonių savivokai, empatijai bei pilietinei sąmonei ugdyti.

Panašūs procesai ryškėja ir šiuolaikinėje lietuvių paauglių literatūroje, kur migracija vis dažniau suvokiama kaip kompleksiška patirtis, apimanti ne tik fizinį judėjimą, bet ir tapatybės, emocinio saugumo bei priklausymo paieškas. Toks požiūris dera su Bergerio ir Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo teorija, pagal kurią tapatybė, kaip ir pati tikrovė, yra nuolat formuojama per socialinius ir kultūrinius kontekstus¹⁰⁹. Lietuvių paauglių literatūroje migracijos patirtys įgauna įvairias formas – nuo šeimos emigracijos sukeltų emocinių sukrėtimų iki baimės prarasti kalbinį ar kultūrinį ryšį su savo ištakomis.

Migracijos tema lietuvių literatūroje tapo ypač aktuali po 2004 m., kai Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą paskatino intensyvius emigracijos procesus. Šie sociokultūriniai pokyčiai atsispindi literatūriuose tekstuose, kuriuose vaizduojamos vaikų ir paauglių reakcijos į tėvų išvykimą: vienišumo jausmas, ankstyvas atsakomybės prisiėmimas, lojalumo konfliktai ir emocinis susvetimėjimas. Tokie kūriniai kaip Vilės Vėl *Parašyk man iš Afrikos* (2003), Kristinos Jokštaitės *Karta SOS* (2008) ar Akvilinos Cicėnaitės *Kengūrų slėnio paslaptis* (2014) aktualizuoja dvigubos tapatybės paieškas, kalbos ir kultūros barjerus bei šeimos dezintegracijos padarinius. Šiuose tekstuose migracija tampa ne tik socialiniu reiškiniu, bet ir intensyvia vidine kelione, kuriai būdingas emocinis trapumas ir tapatybės perkonstravimo būtinybė.

Iš teorinės perspektyvos aiškėja, kad migracijos motyvas lietuvių paauglių literatūroje dažnai susipina su vidinės kelionės metafora. Emigracija čia suvokiama ne tik kaip fizinis judėjimas, bet ir kaip egzistencinis perėjimas tarp vaikystės ir suaugystės, tarp skirtingų kultūrinių sistemų, tarp artumo ir vienatvės. Tokia būseną artima psichologiniam virsmui, kuris, remiantis Eriko

¹⁰⁷ Žr. Homi K. K. Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge, 1994, p. 36–39.

¹⁰⁸ Bhabha tapatybės derybas (angl. *negotiation of identity*) apibūdina kaip nuolatinį, tarpkultūrinį procesą, vykstantį „tarpinėje erdvėje“, kur nėra vienos dominuojančios tapatybės, o įvairios kultūrinės, socialinės ir emocinės pozicijos susikerta, susiduria ir transformuojasi. Ši erdvė leidžia atsirasti hibridiniams tapatybės modeliams, kurie ne kopijuoja esamas normas, bet perkuria jas nauju, dinamišku būdu (plačiau žr. *Ibid.*, p. 3, 38).

¹⁰⁹ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 149–183.

H. Eriksono psichosocialinės raidos teorija, yra esminė paauglystės raidos dalis, susijusi su tapatybės formavimosi ir vaidmenų apibrėžimo iššūkiais.

Migracija taip pat tampa reikšmingu tapatybės konstravimo aspektu teminės analizės kontekste. Remiantis Braun ir Clarke metodologija (žr. 2 skyrių), šis motyvas leidžia identifikuoti vidinius pokyčius bei atskleisti veikėjo santykio su savimi, šeima ir kultūrine aplinka derybas. Šiuolaikinėje lietuvių paauglių prozoje migracijos tema gali būti interpretuojama ir pasitelkiant kultūrinės tapatybės sampratą, kuri, pasak Stuardo Hallo, pabrėžia tapatybės kintamumą ir jos formavimąsi per pasakojimus¹¹⁰. Migracija literatūroje tampa priemone reflektuoti priklausymo, atskirties ir „kito“ priėmimo klausimus, artimus jauno žmogaus patirčiai.

Taigi britų ir lietuvių paauglių literatūroje migracijos motyvas įgyja reikšmingą siužetinę ir simbolinę funkciją. Jis atskleidžia ne tik išorinį judėjimą tarp geografinių ar kultūrinių erdvių, bet ir vidinius, asmeninius bei kolektyvinius virsmus, leidžiančius literatūrai veikti kaip svarbiam tapatybės refleksijos, empatijos ir socialinės atjautos ugdymo laukui.

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, kad šiuolaikinė paauglių problemų proza yra daugialypis reiškinys, kuriame susipina tapatybės raida, emocinės ir socialinės krizės, kultūrinio priklausymo paieškos bei išorinių ir vidinių kelionių patirtys. Šios temos literatūroje atsiskleidžia įvairiomis pasakojimo formomis, leidžiančiomis tirti paauglių patirtis tiek psichologiniu, tiek sociokultūriniu lygmeniu. Šiame skyriuje aptartas teorinis pagrindas sudaro nuoseklią prielaidą tolesnei metodologinei ir empirinei disertacijos analizei.

¹¹⁰ Žr. Stuart Hall, *op. cit.*, p. 55–56.

2. TYRIMO METODOLOGIJOS IR METODŲ APIBRĖŽTYS

Šiame disertacijos skyriuje pristatomos pagrindinės teorinės ir metodologinės priegios, taikomos analizuojant šiuolaikinės lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinius, kuriuose vaizduojamos paauglių išorinės ir vidinės kelionių patirtys. Metodologinės dalies tikslas – pagrįsti pasirinktas tyrimo kryptis, leidžiančias nuosekliai atskleisti tiriamų tekstų teminius mazgus, sociokultūrinius kontekstus ir literatūrinėmis priemonėmis vaizduojamus psichosocialinius procesus.

Tyrimo metodologija grindžiama tarpdisciplininiu požiūriu, integruojančiu teminės komparatyvistikos principus (pagal Steveną Tötösy de Zepetneką), psichosocialinės raidos teoriją (remiantis Eriku H. Eriksonu) ir socialinės tikrovės konstravimo teoriją (remiantis Peteriu L. Bergeriu ir Thomu Luckmannu), taip pat pasitelkiant teminės analizės modelį (pagal Virginiją Braun ir Victorią Clarke). Kiekviena priega aptariama tiek teoriniu lygmeniu, tiek praktiškai paaiškinant, kaip ji taikoma analizuojant pasirinktus paauglių problemų prozos kūrinius. Dėmesys sutelkiamas į teorines ir metodologines priegias, leidžiančias atskleisti kelionių patirčių vaizdavimą tapatybės paieškų, socializacijos ir šeimos transformacijų kontekste. Kadangi disertacijoje literatūriniai kūriniai analizuojami lyginamuoju aspektu, siekiant atskleisti jų teminę sąrangą skirtinguose kultūriniuose kontekstuose, taikomas Steveno Tötösy de Zepetneko plėtojamas teminio tinklo metodas, grindžiamas lyginamosios literatūros ir kultūros studijų priegomis. Migracijos patirtys disertacijoje aptiriamos kaip vienas iš sociokultūrinių kontekstų, atsiskleidžiančių analizuojamuose literatūros kūriniuose.

Tötösy de Zepetnekas yra vienas reikšmingiausių šiuolaikinės lyginamosios literatūros metodologijos atstovų, kurio darbai sudaro prielaidas analizuoti literatūrinius tekstus ne tik estetiniu, bet ir platesniu kultūriniu, socialiniu bei ideologiniu lygmeniu. Pasak mokslininko, komparatyvistinė analizė neturėtų apsiriboti vien stilistinių ar formalių ypatybių tyrimu. Visų pirma, ji yra „socialinis, kultūrinis ir ideologinis tekstų kontekstualizavimas konkrečiuose jų sukūrimo ir recepcijos kontekstuose“¹¹¹. Tokia metodologinė nuostata ypač reikšminga tiriant paauglių problemų prozą, kurioje literatūriniai tekstai analizuojami kaip kultūriniai ir psichosocialiniai pasakojimai, atspindintys jauno žmogaus patirtis, pasaulėžiūrą ir tapatybės formavimosi procesus.

Vienas esminių Tötösy de Zepetneko teorinių konceptų – teminis tinklas – tampa šios disertacijos metodologiniu pagrindu. Teminis tinklas

¹¹¹ Steven Tötösy de Zepetnek, *op. cit.*, p. 14.

taikomas per teminių mazgų principą: mazgais laikomos pasikartojančių temų, patirčių ir reikšmių sankirtos, kurios leidžia struktūruotai lyginti tekstus. Ši prieiga grindžiama prielaida, kad literatūros kūriniai lyginami remiantis bendromis temų grupėmis, kurios pasikartoja skirtinguose kultūriniuose kontekstuose ir atspindi universalius bei lokalius reiškinius. Analizuojant paauglių išorinių ir vidinių kelionių patirtis lietuvių ir britų paauglių literatūroje, teminiai mazgai leidžia apibrėžti pagrindines tyrimui aktualias kryptis – šeimos dezintegraciją, traumuojančius išsiskyrimus, tapatybės paieškas, adaptacijos sunkumus, kultūrinius konfliktus, socialinę atskirtį ir kt. Šios temos tampa pagrindu sistemingam ir refleksyviu tekstų lyginimui, leidžiančiam atskleisti literatūrinius, kultūrinius bei socialinius nagrinėjamų kūrinių sąryšius.

Be to, Tötösy de Zepetnekas pabrėžia, kad šiuolaikinė komparatyvistinė literatūra turi būti tarpdisciplininė, įtraukianti socialinių, psichologinių ir kultūros mokslų perspektyvas, teigdamas, jog „tarpdiscipliniškumas šiandien yra būtinas komparatyvistinės literatūros pagrindas“¹¹². Šis principas ypač svarbus šiai disertacijai, nes kūrinių analizėje teminio tinklo metodologija derinama su Eriksono psichosocialinės raidos teorija, Bergerio ir Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo principais bei Braun ir Clarke teminės analizės modeliu. Tokia teorinė ir metodologinė sintezė leidžia kompleksiskai analizuoti, kaip paauglių literatūroje vaizduojami vidiniai konfliktai yra siejami su išorinėmis ir vidinėmis kelionių patirtimis bei kaip šios patirtys įgyja kultūrinę, socialinę ir psichologinę prasmę literatūriniam pasakojime.

Tötösy de Zepetneko metodologija leidžia išėiti už tautinės literatūros ribų, pabrėžiant tekstų teminę bendrystę, susiformuojančią specifinėse sociokultūrinėse terpėse – Lietuvoje ir Jungtinėje Karalystėje. Tokia prieiga leidžia lietuvių paauglių literatūrą vertinti kaip dinamišką, besivystantį lauką, o britų literatūrą – ne kaip normatyvinį kanoną, bet kaip istoriškai ir sociokultūriškai susiformavusį diskursą, turintį ilgą migracijos ir tapatybės vaizdavimo tradiciją¹¹³. Todėl Tötösy de Zepetneko teorija disertacijoje funkcionuoja kaip pagrindinis metodologinis atskaitos taškas, leidžiantis paauglių literatūrą analizuoti ne tik estetiniu, bet ir platesniu kultūriniu bei socialiniu aspektu, o joje išryškėjančias temas – kaip teminio tinklo mazgus, jungiančius skirtingas patirtis ir kultūrinės reikšmes. Tokia prieiga sudaro prielaidas kompleksiskai analizuoti paauglių išorinių ir vidinių kelionių

¹¹² *Ibid.*, p. 17.

¹¹³ Jungtinė Karalystė disertacijoje pasirinkta neatsitiktinai. XXI a. pradžioje ši šalis buvo viena didžiausių lietuvių emigrantų traukos centrų dėl geresnių ekonominių sąlygų. Šis sociologinis reiškinys tapo ir migracijos patirčių atspindėjimo literatūroje šaltiniu, todėl atsirado tam tikrų sociokultūrinių sąsajų tarp skirtingų kultūrų.

patirčių reprezentacijas šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje.

Kaip rodo Tötösy de Zepetneko teorinės įžvalgos, lyginamoji literatūros analizė apima ne tik tekstų vidinės struktūros tyrimą, bet ir jų funkcionavimo socialiniuose, kultūriniuose bei ideologiniuose kontekstuose analizę¹¹⁴. Toks požiūris leidžia plačiau suprasti, kaip literatūriniai tekstai – šiuo atveju jauniems skaitytojams skirta problemų proza – reflektuoja ir konstruoja sociokultūrinius reiškinius. Vis dėlto, siekiant sistemiskai išgryninti pasikartojančius teminius laukus ir užtikrinti tyrimo nuoseklumą, disertacijoje papildomai pasitelkiama Braun ir Clarke siūloma teminė analizė, kuri, nors dažniausiai taikoma psichologiniuose ir sociologiniuose tyrimuose, pastaraisiais metais vis plačiau adaptuojama literatūros ir kultūros studijose, ypač analizuojant pasakojimų teminę sandarą.

Šioje disertacijoje Braun ir Clarke teminė analizė taikoma kaip pagalbinis kūrinių analizės įrankis temoms išgryninti, o lyginamajai analizei ir kultūriniam kontekstualizavimui pagrindą suteikia Steveno Tötösy de Zepetneko teminio tinklo metodologija. Braun ir Clarke teminė analizė – tai sistemingas būdas identifikuoti, analizuoti ir interpretuoti pasikartojančias temas tekste, padedantis atskleisti, kaip naratyvai (šiuo atveju – literatūriniai pasakojimai) konstruoja prasmę konkrečiame kontekste¹¹⁵. Šioje disertacijoje taikomas refleksinės teminės analizės (angl. *reflexive thematic analysis*) modelis, kurį išplėtojo Braun ir Clarke, pabrėžiant tyrėjo aktyvų vaidmenį interpretuojant temas ir konstruojant prasmes. Svarbu pažymėti, kad šis metodas nėra grindžiamas griežta kiekybine kodavimo sistema, bet leidžia konceptualiai ir refleksyviai analizuoti tiriamą turinį. Tai suteikia galimybę atskleisti gilesnius prasmių klotus ir kontekstualizuoti teminius elementus, susijusius su paauglių išorinių ir vidinių kelionių patirtimis, tapatybės formavimusi ir socialinių ryšių dinamika.

Taikant šį metodą, išskiriamos temos yra ne tik empiriškai pagrįstos, bet ir teoriškai interpretuojamos. Braun ir Clarke teigia, kad „tema gali būti bet koks raštas ar reikšmingas turinys, kuris suteikia svarbios informacijos apie analizuojamą problemą ar klausimą“¹¹⁶. Tema šiuo atveju suprantama ne kaip objektyviai tekste egzistuojantis elementas, bet kaip prasmės vienetas, išryškėjantis sąveikoje tarp literatūrinio turinio, teorinio žvilgsnio ir tyrėjo interpretacijos. Todėl šiame tyrime temos identifikuojamos ne kaip fiksuotos

¹¹⁴ Žr. Steven Tötösy de Zepetnek, *op. cit.*, p. 15.

¹¹⁵ Žr. Virginia Braun, Victoria Clarke, *op. cit.*, p. 79.

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 82.

kategorijos, o kaip teminiai mazgai, konstruojami refleksyvaus skaitymo proceso metu, derinant teksto analizę su teorinėmis priegomis.

Šioje disertacijoje Braun ir Clarke teminės analizės metodas taikomas ne lingvistinių, bet turinio aspektų tyrimui. Metodo tikslas – išryškinti temines prasmes, susijusias su paauglių išorinių ir vidinių kelionių patirtimis. Todėl analizėje prioritetas teikiamas teminių linijų plėtojimui ir pasakojimo struktūroms, o ne kalbiniam vienetai, stilistinėms raiškos priemonėms ar diskurso analizės metodams. Teminė analizė, skirtingai nei diskurso analizė, nėra orientuota į galios santykių rekonstrukciją, bet į tai, kaip veikėjų patirtys, vidiniai konfliktai ir psichosocialiniai aspektai įgyja prasmę literatūriname pasakojime.

Šis metodas pasirinktas dėl lankstumo ir tinkamumo atskleisti nagrinėjamų tekstų turinio prasmes. Jis ypač tinka analizuojant šiuolaikinę paauglių problemų prozą, nes leidžia išryškinti įvairialypius motyvus – tapatybės paiešką, šeimos dezintegracijos, socialinės atskirties ar psichologinių traumų, būdingus nagrinėjamiems kūriniais.

Empirinėje disertacijos dalyje ši analizės strategija taikoma skaitant tekstus keliais etapais: pirmiausia atidžiai perskaitomas kūrinys, vėliau fiksuojamos analizei reikšmingos vietos, o galiausiai išskiriami pasikartojantys motyvai ir jie grupuojami į temas. Pavyzdžiui, analizėje identifikuotos temos – šeimos ir artimųjų santykių transformacija, tapatybės konstravimas, socialinių iššūkių patirtys, išorinė ir vidinė kelionė kaip kultūrinis ir emocinis perėjimas – išgryninamos būtent taikant šį teminės analizės metodą. Vėliau šios temos interpretuojamos ir lyginamos tarp skirtingų kūrinių bei kultūrinių kontekstų, taikant Tötösy de Zepetneko siūlomą teminio mazgo principą kaip pagrindinį metodologinį orientyrą.

Svarbu pažymėti, kad Braun ir Clarke teminė analizė leidžia tirti ne tik tai, kokios temos literatūrinuose tekstuose artikuliuojamos, bet ir kaip jos konstruojamos pasakojimo lygmeniu – per veikėjų patirtis, situacijas ir naratyvines struktūras. Ši prieiga sudaro galimybes įsiklausyti į veikėjų perspektyvas, nuosekliau interpretuoti jų emocinius ir tapatybės konfliktus bei atskleisti psichologinį vaizduojamų patirčių sudėtingumą. Toks analizės aspektas yra itin reikšmingas ne tik nagrinėjant atskirus kūrinius, bet ir reflektuojant išorinių ir vidinių kelionių patirčių reprezentacijas paauglių gyvenimo vaizdavimo kontekste.

Taigi Virginijos Braun ir Victorios Clarke teminė analizė disertacijoje veikia kaip pagalbinė prieiga, papildanti Steveno Tötösy de Zepetneko siūlomą kontekstualią lyginamąją tekstų analizę ir leidžianti nuosekliai atpažinti bei interpretuoti teminio tinklo mazgus, išryškėjančius lyginant lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinius.

Tötösy de Zepetneko teminių mazgų principas, orientuotas į tekstų kultūrinių ir psichosocialinių reikšmių laukų lyginimą, bei Braun ir Clarke teminė analizė, leidžianti konceptualiai išgryninti pasikartojančius prasminius vienetus – temas, sudaro nuoseklų šio tyrimo metodologinį pagrindą. Vis dėlto, siekiant išsamiau atskleisti paauglių personažų psichologinį sudėtingumą ir jų tapsmo per įvairias kelionių patirtis procesą, šiuos metodinius įrankius būtina papildyti teorinėmis prieigomis, aiškinančiomis paauglio socialinį ir psichologinį formavimąsi.

Disertacijoje analizuojami kūriniai vaizduoja paauglius kritiniais jų gyvenimo etapais, kai patiriamos socialinės krizės, tapatybės paieškos, atskirtis, pasimetimas tarp skirtingų kultūrinių kontekstų, šeimos dezintegracija ar susvetimėjimas. Dėl šių priežasčių ypač reikšminga tampa psichosocialinė prieiga, leidžianti analizuoti veikėjų vidinius konfliktus ir jų sąveiką su socialine aplinka. Šiuos procesus literatūriniuose tekstuose tiesiogiai ar netiesiogiai formuoja išorinės ir vidinės kelionių patirtys, veikiančios veikėjų savivoką, santykius ir priklausymo jausmą. Vienas pagrindinių teorinių atramos taškų šiai analizei yra Eriko H. Eriksono psichosocialinės raidos teorija.

Eriksonas, išplėtęs Sigmundo Freudo psichoanalitinę paradigmą¹¹⁷, sukūrė žmogaus raidos koncepciją, grindžiamą nuoseklių psichosocialinių stadijų seka, kur kiekvienai stadijai būdinga specifinė raidos krizė. Šios teorijos ašimi tampa tapatybės formavimosi procesas, ypač aktualus paauglystėje, kai individas susiduria su vadinamąja „tapatumo ir vaidmenų sumaištis“ (angl. *identity vs. role confusion*) krize¹¹⁸. Ši krizė yra itin reikšminga disertacijoje analizuojamuose kūrinuose, kuriuose paaugliai veikėjai patiria tapatybės neapibrėžtumą, savasties fragmentaciją ar jos destabilizaciją išorinių ir vidinių kelionių patirčių kontekste.

Eriksono teorinis modelis ypač tinkamas interpretuoti tapatybės formavimosi procesus situacijose, kai individas išgyvena psichologinį netikrumą, socialinę izoliaciją ar šeimos dezintegraciją. Vienu iš tokių iššūkių kontekstų disertacijoje laikomos išorinės ir vidinės kelionės, kurios veikia

¹¹⁷ Sigmundo Freudo psichoanalitinė paradigma teigia, kad žmogaus elgesį lemia pasąmonės veiksniai, instinktai ir vaikystės patirtys. Ji grindžiama vidinių konfliktų (tarp *id*, *ego* ir *superego*) sąveika ir turėjo įtakos vėlesnėms raidos teorijoms, ypač Eriksono psichosocialiniam modeliui.

¹¹⁸ Eriksono psichosocialinės raidos teorijoje itin reikšminga yra penktoji raidos stadija – „tapatumo ir vaidmenų sumaištis“, kuri pasireiškia paauglystėje, kai individas intensyviai ieško atsakymų į klausimą „kas aš esu?“ ir bando įsitvirtinti socialiniame pasaulyje kaip vientisas, pripažintas subjektas. Būtent ši stadija tampa teoriniu pagrindu disertacijoje, kurioje analizuojami paauglių literatūriniai veikėjai, susiduriantys su socialine marginalizacija, kultūrine atskirtimi, šeimos dezintegracija ar emigracijos iššūkiais (plačiau žr. Erik H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, W. W. Norton & Company, 1968, p. 128–129).

kaip psichologiniai virsmi, skatinantys tapatybės permąstymą. Tapatybės konstravimas čia suvokiamas kaip individualus, tačiau socialiai sąlygotas procesas: paauglys formuoja savivoką per reikšmingus santykius su aplinkiniais, per simbolinius vaidmenis ir socialinių institucijų keliamus lūkesčius. Šį procesą gali apsunkinti tokie veiksniai kaip nestabili socialinė aplinka, kultūrinės priklausomybės iššūkiai ar emocinės paramos stoka, dėl kurių tampa sunkiau pasiekti nuoseklią ir integruotą savasties sampratą¹¹⁹.

Eriksono teorija taip pat leidžia paaiškinti, kaip individas sprendžia tapatybės formavimosi konfliktus per laikinus pasirinkimus, eksperimentavimą su skirtingomis tapatybėmis ar net nuo socialinių normų nukrypstančias elgesio formas. Šie procesai gali būti interpretuojami kaip laikina „moratoriumo“ būseną, kuri vėliau gali išsivystyti į aiškesnę tapatybės konfigūraciją arba, priešingai, peraugti į įsitvirtinusių vaidmenų sumaištį¹²⁰. Ši teorinė prieiga leidžia atskleisti, kaip literatūriniuose tekstuose vaizduojami paauglių asmenybės formavimosi keliai, priklausantys nuo psichosocialinių sąlygų, susijusių su fizinių ir psichologinių kelionių patirtimis.

Kadangi šios disertacijos objektas yra paauglių veikėjų išorinių ir vidinių kelionių patirtys, Eriksono psichosocialinės raidos teorija tampa kertine prieiga interpretuojant, kaip literatūriniuose tekstuose vaizduojamas paauglio tapatybės formavimasis sudėtingomis, dažnai trauminėmis aplinkybėmis. Ji leidžia atskleisti, kaip personažai konstruoja savastį situacijose, kai įprasti socialiniai ryšiai nutrūksta, susilpnėja arba netenka autoriteto. Ši teorinė prieiga leidžia analizuoti ne tik individualų veikėjų tapsmą, bet ir jų gebėjimą įsitraukti į platesnius socialinius naratyvus, išlaikant, peržiūrint ar transformuojant savo tapatumo suvokimą.

Vis dėlto Eriksono psichosocialinės raidos teorija, orientuota į individualius vidinius procesus ir raidos krizes, neleidžia iki galo atskleisti tapatybės formavimosi socialinių ir kultūrinių sąlygų. Dėl šios priežasties disertacijoje ji papildoma socialinės tikrovės konstravimo teorija, suformuluota Peterio L. Bergerio ir Thomo Luckmanno. Ši teorinė prieiga perkelia analizės dėmesį nuo individualių psichologinių konfliktų į socialines struktūras, kuriose tapatybė ne tik formuojasi, bet ir įtvirtinama per kalbą, institucijas, reikšmių sistemas ir kasdienes sąveikas¹²¹. Pereinant nuo psichosocialinio prie socialinio konstruktyvizmo požiūrio tampa įmanoma giliau suprasti, kaip literatūriniuose tekstuose vaizduojami jauni veikėjai internalizuoja, perinterpretuoja arba atmeta siūlomas socialines tapatybes,

¹¹⁹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 159–160.

¹²⁰ Žr. *Ibid.*, p. 156–158.

¹²¹ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 51–55; 129–130; 149–154.

priklausomai nuo to, kokį pasaulio ir savęs vaizdinį jiems perteikia artimiausia aplinka.

Bergerio ir Luckmanno suformuluota socialinės tikrovės konstravimo teorija grindžiama prielaida, kad žmogaus tikrovė nėra įgimta ar fiksuota, bet nuolat kuriama ir palaikoma per socialinę sąveiką, institucinę tvarką ir kalbinę komunikaciją¹²². Ši teorinė prieiga leidžia giliau suprasti, kaip individai, ypač paaugliai, formuoja ir perkuria savo tapatybę priklausomai nuo patiriamų socialinių situacijų ir užimamos pozicijos konkrečiuose kultūriniuose kontekstuose. Kaip teigia autoriai, „tikrovė apibrėžiama kaip kokia nors žmogiškai patirta pasaulio kokybė, nepriklausomai nuo to, ar šis pasaulis yra fizinis, ar socialinis, o žinių sąvoka – tai tikrovės tikrinimo procesas“¹²³.

Tapatybės konstravimas, remiantis Bergeriu ir Luckmannu, yra esminė socializacijos proceso dalis, vykstanti pirminės ir antrinės socializacijos metu¹²⁴. Ši teorinė perspektyva itin reikšminga disertacijoje analizuojant, kaip paauglių veikėjų tapatybės raida dažnai ima skirtis ar net prieštarauti pirminėje socializacijoje įtvirtintiems normatyviniams pagrindams, kai pasikeitus aplinkai – dėl migracijos, šeimos dezintegracijos, kultūrinių konfliktų ar socialinės atskirties – jie susiduria su konkuruojančiomis socialinės tikrovės versijomis.

Ypač svarbus šios teorijos aspektas – institucijų¹²⁵ vaidmuo tapatybės stabilizavime. Institucijos pateikia elgesio ir mąstymo modelius, kurie socializacijos procese internalizuojami kaip savaimė suprantami, objektyvūs tikrovės pagrindai. Tačiau tais atvejais, kai šie modeliai iš dalies arba visiškai prasilenkia su paauglio individualia patirtimi ar emociškai savivoka, kyla vadinamosios tikrovės krizės¹²⁶ (angl. *crises of reality*) – momentai, kai susvyruoja anksčiau priimtas pasaulio ir savęs suvokimas. Tokia tapatybės destabilizacija, anot Bergerio ir Luckmanno, yra neišvengiama, kai socialinė tikrovė nebeatitinka subjektyvaus gyvenimo pasaulio.

Šie kritiniai momentai literatūriniuose pasakojimuose dažnai žymi paauglių transformacijos pradžią: veikėjai ima kelti esminius klausimus apie

¹²² Žr. *Ibid.*, p. 1–3; 59–61; 149–154.

¹²³ *Ibid.*, p. 1.

¹²⁴ Pirminė socializacija vadinama tapatybės formavimosi pradžia vaikystėje, kuomet vaikas įsisavina pagrindinius normatyvinius modelius per reikšmingų kitų (dažniausiai tėvų ar globėjų) perteikiamą tikrovę. Antrinė socializacija – tai tolesnis socialinio pasaulio „įėjimas“, kai individas susiduria su specializuotomis institucijomis (mokykla, bendraamžių grupe, kultūros lauku), kurios pateikia alternatyvias tikrovės interpretacijas (žr. *Ibid.*, p. 129–163).

¹²⁵ Institucijos – stabilizuotos, pasikartojančios socialinės veiklos modelių struktūros, kurios atsiranda, kai tam tikra žmonių veikla nuolat kartojama ir per laiką tampa normatyvi. Institucijų pavyzdžiai: šeima, švietimo sistema, religija, teisė, ekonomika, etc. (plačiau žr. *Ibid.*, p. 19, 70–75).

¹²⁶ Žr. *Ibid.*, p. 92–99.

autoritetus, socialines normas ir savo vietą juos supančiame pasaulyje. Disertacijoje ši teorinė įžvalga tampa svarbi analizuojant, kaip paauglių literatūroje vaizduojami konfliktai su institucijomis ir normatyvinėmis struktūromis, o išorinės ir vidinės kelionių patirtys tampa priemone kurti naują, asmeniškai prasmingą socialinės tikrovės ir tapatybės versiją.

Dar vienas reikšmingas Bergerio ir Luckmanno teorinis įnašas, kuriuo remiamasi šioje disertacijoje, yra dalinių tikrovių koncepcija. Pasak autorių, individai nuolat pereina tarp skirtingų reikšmių sferų – šeimos, mokyklos, subkultūrų, religijos ar kitų socialinių kontekstų, kurios funkcionuoja greta jų „pagrindinės tikrovės“¹²⁷. Šios dalinės tikrovės gali viena kitai prieštarauti, sukelti tapatybės trintį arba paskatinti naujų tapatumo formų kūrimą. Ši teorinė perspektyva leidžia analizuoti, kaip literatūriniuose kūriniuose vaizduojamų paauglių tapatybė, tiesiogiai veikiama išorinių ir vidinių kelionių patirčių, fragmentuojasi tarp skirtingų socialinių laukų. Tapatybės stabilizacija tokiu atveju suvokiama ne kaip duotybė, bet kaip nuolatinio derinimo, vidinio pasirinkimo ir prasių derybų procesas.

Šiame kontekste Bergerio ir Luckmanno teorija leidžia tapatybės formavimąsi suvokti ne kaip uždarą individualų procesą, bet kaip kolektyvinį, socialiai sąlygotą reiškinį. Tokia perspektyva paaiškina, kodėl paaugliams, patiriantiems fizinį persikėlimą ir kartu susiduriantiems su kultūrinės priklausomybės, šeimos fragmentacijos ar socialinės atskirties iššūkiais, ypač svarbi tampa galimybė artikuliuoti save – įvardyti savo išgyvenimus ir patirtis. Dienoraščiai, laišškai, vidiniai monologai ar dialogai literatūriniuose tekstuose tampa reikšmės konstravimo priemonėmis, leidžiančiomis veikėjams formuoti ir reflektuoti savąją tapatybę per pasakojimą. Ši įžvalga glaudžiai siejasi su disertacijoje analizuojamais kūriniiais, kuriuose paauglių personažai nuosekliai kovoja dėl teisės kurti savą socialinės tikrovės viziją ir atrasti joje savo vietą.

Apibendrinant galima teigti, kad disertacijoje taikomi teoriniai ir metodologiniai rėmai leidžia kompleksiskai analizuoti šiuolaikinę paauglių problemų prozą, derinant teminę ir komparatyvistinę analizę su psichosocialinės tapatybės refleksija. Toks pagrindas suteikia galimybę literatūrinius tekstus interpretuoti ne tik estetiniu, bet ir kultūriniu bei socialiniu aspektu, siejant juose vaizduojamas išorines ir vidines kelionių patirtis su paauglių raidos iššūkiais.

¹²⁷ Kasdienė tikrovė laikoma pagrindine, tačiau egzistuoja ir ribotos, dalinės tikrovės – meno, religijos, mokslo, sapnų – pasauliai, kuriems būdinga savita logika, specifinės taisyklės ir atskiras kognityvinis režimas (plačiau žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 38–41).

Empirinėje disertacijos dalyje šios teorinės nuostatos konkretinamos remiantis šiuolaikinėmis psichosocialinės raidos sampratomis (Laurence'o Steinbergo, Robertos M. Berns, Jameso E. Marcios), kurios padeda tikslinti veikėjų tapatybės formavimosi dinamiką. Trečiajame skyriuje pateikiama lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrybinių analizė, suskirstyta pagal penkis kelionių patirčių tipus, išryškinant teminius mazgus, kelionių funkcijas, kultūrinius skirtumus ir skirtingus tapatybės konstravimo būdus.

Svarbu pažymėti, kad tyrimo apimtį riboja pasirinktų nacionalinių literatūrų ir analizuojamų tekstų kiekis, todėl kai kurios temos, pavyzdžiui, LGBTQ+ tapatybės formavimas ar postkolonijinės patirties aspektai, disertacijoje aptariami fragmentiškai. Išsamiau tyrimo ribotumai nagrinėjami išvadų skyriuje.

3. IŠORINIŲ IR VIDINIŲ KELIONIŲ PATIRTYS ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVIŲ IR BRITŲ PAAUGLIŲ PROBLEMŲ PROZOJE

Trečiajame disertacijos skyriuje analizuojami penkiolika šiuolaikinių lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinių, kuriuose vaizduojamos fiktyvių paauglių personažų išorinių ir vidinių kelionių patirtys, atskleidžiančios jų patiriamas krizes, emocinius išbandymus ir savivokos paieškas bei jų reikšmę veikėjų tapatybės formavimuisi, psichosocialinei raidai ir socializacijos procesams. Kūriniai atrinkti atsižvelgiant į jų teminį aktualumą ir kultūrinį reprezentatyvumą, siekiant parodyti literatūriniuose tekstuose vaizduojamas paauglių patirtis, kylančias dėl fizinių kelionių, emocinės ar psichologinės atskirties, šeimos fragmentacijos ar vidinės kelionės į save.

Siekiant išvengti dažnai kartojamų analizuojamų kūrinių pavadinimų, šiame skyriuje vartojamos kūrinių santrumpos. Cituojant tekstus, po citatos skliausteliuose pateikiama kūrinio santrumpa ir puslapio numeris. Toliau pateikiamos analizėje vartojamos kūrinių santrumpos:

- AE – *Almost English* (Charlotte Mendelson)
- AMC – *A Monster Calls* (Patrick Ness)
- ATIT – *All the Invisible Things* (Orlagh Collins)
- EG – *Ekperimentas gyventi* (Daina Opolskaitė)
- GB – *Goodnight, Boy* (Nikki Sheehan)
- IVR – *Ir viena kartą, Riči* (Daina Opolskaitė)
- KS – *Karta SOS* (Kristina Jokštaitė)
- KSP – *Kengūrų slėnio paslaptis* (Akvilina Cicėnaitė)
- LE – *Laiškai Elzei* (Unė Kaunaitė)
- MMMDM – *Me Mam. Me Dad. Me.* (Malcolm Duffy)
- RL – *Red Leaves* (Sita Brahmachari)
- RS – *Rebekos salos* (Renata Šerelytė)
- SE – *Sutikti Eidą* (Ilona Ežerinytė)
- VK – *Verksnių klubas* (Ilona Ežerinytė)
- WSF – *When Shadows Fall* (Sita Brahmachari)

Šiame skyriuje analizė pradedama nuo lietuvių autorių kūrinių. Toks pasirinkimas grindžiamas siekiu pirmiausia išryškinti nacionalinį šiuolaikinės paauglių problemų prozos kontekstą ir jame formuojamas išorinių ir vidinių kelionių patirčių raiškas. Lietuvių literatūros analizė leidžia identifikuoti

teminius mazgus, kurie vėliau tampa atspirties tašku lyginamajai analizei su britų paauglių literatūra. Britų kūriniai disertacijoje analizuojami ne kaip normatyvinis ar hierarchiškai aukštesnis literatūros modelis, bet kaip kultūriškai skirtingas, teminiu požiūriu giminingas literatūros laukas. Ši perspektyva leidžia palyginti, kaip panašios paauglių patirtys reprezentuojamos skirtinguose sociokultūriniuose kontekstuose.

Analizei pasitelkiamas Steveno Tötösy de Zepetneko teminio tinklo metodas leidžia struktūruotai tirti literatūrinius tekstus per jų teminius mazgus, atskleidžiančius tiek universalius, tiek kultūriškai specifinius išorinių ir vidinių kelionių aspektus. Toks temų grupavimas suteikia galimybę atlikti tarpkultūrinį palyginimą, išryškinant bendrus psichosocialinius išgyvenimus ir skirtingus kultūrinius pasakojimus apie priklausymą, tapatybę, netektį bei gebėjimą įveikti patiriamus sunkumus.

Analizuojami tekstai suskirstyti į penkias temines grupes, atspindinčias skirtingus išorinių ir vidinių kelionių patirčių tipus: išorinę kelionę, vidinę kelionę, šeimos dezintegracijos patirtį (įskaitant tėvo ar motinos paiešką), pabėgimo ir maišto patirtį bei emocinę ir psichosocialinio pažeidžiamumo patirtį. Toks skirstymas leidžia išskirti pagrindines prasmines sritis, būdingas analizuojamai šiuolaikinei paauglių problemų prozai, ir palyginti jų raišką Lietuvos bei Jungtinės Karalystės literatūriniuose ir kultūriniuose kontekstuose.

Teminei analizei taikomas Virginios Braun ir Victorios Clarke metodas padeda identifikuoti pasikartojančius pasakojimų motyvus, susijusius su tapatybės paieškomis, socialine atskirtimi, trauma, šeimos struktūrų kaita ir bendruomeniškumo ilgesiu. Eriko H. Eriksono psichosocialinės raidos teorija leidžia analizuoti veikėjų psichologinį tapsmą krizinėse situacijose, o Peterio L. Bergerio ir Thomo Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo koncepcija padeda interpretuoti, kaip šie veikėjai kuria savo pasaulio ir savęs suvokimą socialinių institucijų, kultūrinių normų ir emocijų ryšių lauke.

Kiekviename poskyryje kūriniai analizuojami teminiu, kultūriniu, socialiniu ir psichologiniu požiūriu. Literatūriniai tekstai traktuojami kaip sociokultūriniai dokumentai, atskleidžiantys šiuolaikinio paauglio vidinius konfliktus ir pastangas orientuotis destabilizuotoje socialinėje ir emocinėje aplinkoje. Poskyriuose nagrinėjami konkretūs kūriniai atitinkamame teminiame kontekste, pabrėžiant tiek individualius personažų patyrimus, tiek bendresnes literatūrinės kelionės vaizdavimo tendencijas, būdingas Lietuvos ir Jungtinės Karalystės paauglių literatūrai.

3.1. Išorinė kelionė: adaptacija, atskirtis ir tapatybė

Išorinė kelionė, suprantama kaip fizinis gyvenamosios vietos pakeitimas ar persikėlimas į kitą sociokultūrinę aplinką, šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje tampa reikšminga patirties forma. Toks aplinkos pokytis veikia ne tik kasdienį paauglio gyvenimą, bet ir jo tapatybės raidą, socialinę adaptaciją bei emocinę savijautą. Šiame poskyryje analizuojama, kaip persikėlimas į kitą šalį ar gyvenamą vietą išprovokuoja paauglių (kultūrinės) atskirties patirtis, priklausymo ir svetimumo dilemas bei prisideda prie naujų, dažnai hibridinių, tapatybės formų kūrimosi.

Analizei pasirinktuose kūriniuose – Ilonos Ežerinytės *Sutikti Eidą* (2016), Akvilinos Cicėnaitės *Kengūrų slėnio paslaptis* (2014) ir Sitos Brahmachari *Red Leaves* (2014) – išorinė kelionė vaizduojama kaip patirtis, apimanti ne tik fizinį judėjimą erdvėje, bet ir ilgalaikį buvimą tarpinėje būsenoje tarp skirtingų kultūrinių, socialinių ar emocinių aplinkų. Šiuose tekstuose atsiskleidžia įvairūs išorinių kelionių aspektai: kartų ir kultūrinė trintis, savęs paieškos tarp dviejų pasaulių, laikinas ar nestabilus priklausymo jausmas, taip pat adaptacijos procesų sukelti emociniai iššūkiai. Šių kūrinių analizė leidžia atskleisti, kaip literatūroje reflektuojami (kultūrinės) adaptacijos sunkumai ir kaip jie veikia paauglių psichosocialinę raidą bei tapatybės formavimąsi.

3.1.1. Tikrovė ir vaizduotė Ilonos Ežerinytės romane *Sutikti Eidą*

Ilona Ežerinytė (g. 1964 m.) – viena ryškiausių šiuolaikinės lietuvių vaikų ir paauglių literatūros kūrėjų, pasižyminti išskirtiniu pasakojimo stiliumi, subtiliu psychologizmu ir gebėjimu jautriai atskleisti jauno žmogaus patirtis. Autorė literatūrinį kelią pradėjo apsakymų rinkiniu *Šunojaus diena* (2014), kuris sulaukė literatūros kritikų dėmesio, pateko į Metų knygos rinkimų vaikų kategorijos penketuką ir 2017 m. buvo įvertintas Aldonos Liobytės premija už reikšmingiausią metų debiutą. Vėlesni kūriniai – *Sutikti Eidą* (2016), *Verksnių klubas* (2017), *Skiriama Rivai* (2019) ir *Dabar Marselis* (2022) – dar labiau sustiprino autorės pozicijas lietuvių vaikų ir paauglių literatūros lauke. Romanas *Sutikti Eidą* (2016) buvo nominuotas paauglių ir jaunimo literatūros konkurse, pateko į Metų knygos rinkimų paauglių kategorijos penketuką, o 2017 m. pelnė Prano Mašiot premiją už geriausią metų vaikų ir paauglių knygą. Šis kūrinys taip pat įtrauktas į 2018 m. IBBY garbės sąrašą. 2018 m. autorei skirta Švietimo ir mokslo ministerijos Vaikų literatūros premija už įtaigų ir tikrovišką prozos pasakojimą, gyvą kalbos

jausmą ir esminių žmogiškų vertybių perteikimą. Tais pačiais metais romanas *Verksnių klubas* buvo išrinktas „Metų knyga“ paauglių kategorijoje.

Autorės tekstuose reflektuojamos paauglių tapatumo krizės, šeimos ryšių sudėtingumas, emocinės sveikatos iššūkiai, socialinė atskirtis ir netekties patirtys. Šias temas Ežerinytė plėtoja pasitelkdama problemų prozos elementus, kuriuos neretai papildo simbolinio ar maginio pasaulio motyvai. Pasakojimai dažniausiai kuriami iš paauglių perspektyvos ir pasižymi empatišku santykiu su jaunu veikėju bei atvirumu kalbant apie psichologiškai sudėtingus išgyvenimus. Ežerinytės kūryba laikoma reikšminga šiuolaikinės lietuvių paauglių problemų prozos raidoje, nes jos kūriniuose nuosekliai nagrinėjamos sudėtingos paauglystės patirtys, susijusios su tapatybės paieškomis, emociniais išbandymais ir santykių krizėmis.

Analizei pasirinktas Ežerinytės romanas *Sutikti Eidą* – tai subtili paauglių vidinio pasaulio literatūrinė refleksija, kurioje tapatybės, vienišumo, draugystės ir fantazijos temos susilieja į savitą psichologinio brendimo pasakojimą. Šiam kūriniui, kaip ir kitiems disertacijoje analizuojamiems tekstams, taikoma Tötösy de Zepetneko teminio tinklo metodologija ir Braun bei Clarke teminės analizės principai leidžia išryškinti pagrindinius teminius mazgus: socialinę atskirtį, paauglystės tapatybės formavimąsi, vidinę kelionę į save bei fantazijos funkciją kaip psichologinės apsaugos ir vidinio pasaulio integracijos formą.

Nors *Sutikti Eidą* nėra migracijos romanas siaurąja geografine prasme, disertacijoje jis priskiriamas išorinių kelionių¹²⁸ patirčių tipui, remiantis išplėsta kelionės samprata, apibrėžta įvade ir metodologinėje dalyje. Šiame kūrinyje lemiamą vaidmenį atlieka faktinis gyvenamosios aplinkos pasikeitimas: pagrindinė veikėja Algė persikelia gyventi pas močiutę. Šis persikėlimas reiškia ne vien emocinį virsmą, bet konkrečią erdvinę ir socialinę dislokaciją, kuri veikia jos kasdienybę, socialinius ryšius, priklausymo jausmą ir tapatybės formavimąsi. Todėl kelionė šiame romane suvokiama kaip išorinė

¹²⁸ Svarbu pabrėžti, kad disertacijoje išorinė kelionė nėra tapatinama vien su tarptautine ar ilgalaike migracija. Ji apima ir vidinius šeimos struktūros pokyčius, kai vaikas ar paauglys yra atskiriamas nuo įprastos gyvenamosios erdvės ir perkeliamas į kitą socialinį lauką. Tokia kelionė sukuria pereinamąją būseną, kurioje keičiasi veikėjo statusas, santykiai su suaugusiais ir savivoka. Lyginant su britų kūriniiais (*Red Leaves, Kengūrų slėnio paslaptis*), *Sutikti Eidą* pasižymi mažesnio masto, bet struktūriškai analogiška išorine kelione: judėjimas nėra globalus, tačiau jis funkcionaliai atlieka tą pačią literatūrinę ir psichosocialinę funkciją – skatina adaptacijos procesą naujoje erdvėje ir tampa pradiniu tašku tapatybės persitvarkymui. Todėl kūrinys *Sutikti Eidą* disertacijoje analizuojamas kaip išorinės kelionės patirties variantas, kuriame fizinis persikėlimas yra esminė naratyvinė sąlyga, o vidiniai virsmai laikomi šios patirties pasekme, o ne pagrindine klasifikavimo ašimi.

patirtis, paskatinanti vidinius procesus, bet pati grindžiama realios aplinkos kaita.

Algė gyvena dvigubame pasaulyje: realiame, kuriame vyrauja susivaldymo, racionalumo, emocinės distancijos normos, ir vidiniame, kuriame ji kuria istorijas ir fantazijas, padedančias išgyventi kasdienybę: „Ji net į mokyklą išeidavo geru pusvalandžiu anksčiau, kad pereitų pustuštėmis gatvėmis, susigalvotų kokią gražią istoriją, apraizgytų mintimis lyg apsauginiu kokonu“¹²⁹ (*SE*, 10). Algė mėgsta stebėti aplinką, kurti, spēlioti kitų žmonių istorijas – tai buvo jos „didžioji pramoga“ (*SE*, 8–9), kuri liudija ne tik kūrybiškumą, bet ir emocinį poreikį kontroliuoti ir saugumo iliuziją.

Fantazijų pasaulis, kuriame saugu, tampa alternatyva tikrovei, kurioje Algė bijo nusivilti, bijo būti nepriimta: „Svajoti buvo daug saugiau“ (*SE*, 10). Ji vengia net romantiškai dominančių vaikinių, bijodama, kad realybė neatitiks svajonių. Tai liudija apie gilią vidinę tapatumo paiešką ir nesaugumą, kuris kyla iš socialinių lūkesčių ir sąvęs nepriėmimo.

Remiantis Eriksono psichosocialinės raidos samprata, paauglystė siejama su tapatybės ir vaidmenų sumaišties krize, aptarta antrajame skyriuje. Tai raidos etapas, kuriame jaunas žmogus siekia integruoti skirtingus socialinius vaidmenis ir patirtis į vientisą tapatumo jausmą¹³⁰. Literatūriniam veikėjos vaizdavime ši krizė atsiskleidžia per emocinį atsitraukimą, vengimą megzti artimus ryšius ir polinkį rinktis saugią, nuo išorinio pasaulio atribotą fantazijų erdvę. Tokia laikysena rodo trapų santykį su savimi ir aplinka bei neužtikrintą tapatybės formavimosi procesą.

Nors Algė auga mylima, jos šeimos emocinė kultūra yra užslopinta: „Kad ir ką jaustų, susivaldyti, susitramdyti, nuleisti juokais, apsimesti abejingam“ (*SE*, 25). Toks santykis su jausmais leidžia manyti, kad paauglė neturi erdvės, kurioje galėtų saugiai juos išreikšti, todėl patiria emocinę vienatvę ir fragmentuotą ryšį su socialine tikrove. Bergerio ir Luckmanno teigimu, tapatybė yra subjektyvios tikrovės dalis, kuri formuojasi ir palaikoma socialinės sąveikos procese, todėl individas negimsta su jau susiformavusia tapatybe – ji kuriama socializacijos metu¹³¹. Šiuo požiūriu Algės patirtis atskleidžia struktūrinio palaikymo stoką: nesant stabilios socialinės atramos, veiksėja kuria savitą „apsauginį kokoną“ per įsivaizduojamas situacijas, kurios tampa laikina savisaugos ir vidinio stabilumo forma.

Išoriniai aspektai, tokie kaip išvaizda ir apranga, taip pat formuoja savivoką. Algė nesijaučia kažkuo išsiskirianti iš kitų – jos stilius paprastas: „Ir

¹²⁹ Ilona Ežerinytė, *Sutikti Eidą*, Vilnius: Alma littera, 2024.

¹³⁰ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135.

¹³¹ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 174–195.

žiema, ir vasarą mūvėjo džinsus (tiesa, būtinai „Levi’s“), avėjo sportbačius (tiesa, visada „Converse“), vilkėjo sportinius marškinėlius ir džemperį. Plaukus (kurie jai atrodė pašteto spalvos) rišo į uodegą, nemūvėjo apyrankių, nesidurstė ausų auskarams, neturėjo žiedų. Vienintelis papuošalas kabėjo ant odinės virvelės po kaklu. Tai buvo sidabrinė ažūrinė mandala“ (SE, 14). Močiutės pastaba, kad „mergina, nedėvinti sijonų ir nenešiojanti papuošalų, negali atrasti savo moteriškosios tapatybės“ (SE, 14), atskleidžia kultūrinių normų poveikį lyties suvokimui ir išryškina tradicinius moteriškumo stereotipus. Ši detalė leidžia tekstą skaityti ne tik kaip individualios patirties pasakojimą, bet ir kaip platesnių socialinių bei kultūrinių reikšmių refleksiją¹³².

Romane *Sutikti Eidą* subtiliai ir emociškai reikšmingai atskleidžiamas veikėjos Algės santykis su motina, formuojantis ne tik jos vaikystės patirtį, bet ir vėlesnį tapatybės konstravimąsi. Kai kuriose pasakojimo vietose motinos emocinis santūrumas ir fizinė distancija perteikia ribotą šeimos emocinę raišką. Nors Algė „augo su meile, bet be sentimentų“ (SE, 25), ši meilė nebuvo reiškiamą įprastomis švelnumo, fizinio artumo ar žodinio patvirtinimo formomis. Tokia patirtis leidžia interpretuoti veikėjos vidinį pasaulį kaip stokojantį emocinio saugumo, o tai vėliau atsispindi jos atsargume, santykyje su savimi ir gebėjime megzti artimus ryšius. Eriksono psichosocialinės raidos samprata padeda šią situaciją suprasti kaip ne iki galo susiformavusį pasitikėjimo ir savivertės pagrindą, kuris literatūriniame pasakojime įgauna ilgalaikių tapatybės paieškų formą¹³³.

Algės patiriamas emocinis atstumas palaipsniui tampa priimtina norma: „Algei atrodė natūralu, tinkama, įprasta. Kitaip niekada nebuvo ir būti negalėjo“ (SE, 25). Ši citata atskleidžia vidinį prisitaikymo mechanizmą – vaikas priima jam suteikiamą emocinio ryšio formą kaip savaime suprantamą, net jei ji neatitinka platesnių artumo ir švelnumo lūkesčių. Bergerio ir Luckmanno teorijos kontekste ši situacija išryškėja kaip kasdienės patirties normalizavimas¹³⁴. Algės pasaulyje racionali, santūri meilės samprata tampa pagrindine emocinių santykių forma, o sentimentalumo stoka – įprasta gyvenimo sąlyga.

Šis motinos ir dukters santykis atveria ir platesnį kultūrinį kontekstą. Emocinis santūrumas neretai siejamas su postsovietinėmis visuomenėmis, kuriose fizinis artumas ir atvira emocinė raiška ilgą laiką nebuvo laikomi

¹³² Žr. Steven Tötösy de Zepetnek, *op. cit.*, p. 23.

¹³³ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 94–97.

¹³⁴ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 164–168.

vertybe¹³⁵. Tokiose šeimos struktūrose formuojasi specifiniai emocinio bendravimo modeliai, kurie gali apsunkinti gebėjimą atpažinti, reikšti ir priimti jausmus. Paauglystėje tai tampa ypač reikšmingu iššūkiu, susijusiu su atskirties jausmu ir tapatybės krizėmis.

Remiantis temine analize, šis santykių modelis siejasi su tokiais teminiais mazgais kaip emocinė atskirtis šeimoje, normalizuotas šaltumas, meilės be švelnumo samprata ir vaikystės prisiminimų įtaka tapatybei. Šie aspektai svarbūs ne tik psichologiniu lygmeniu, bet ir platesniame kelionių kontekste. Vėliau Algė atsiduria situacijoje, kai tenka formuoti santykį su kitomis kultūrinės raiškos normomis, kuriose emocinė išraiška gali būti visiškai kitokia nei jos šeimoje.

Tėvai sprendimą, kad Algė „laikiniai pagyvens“ pas močiutę, motyvuoja pareiga prižiūrėti senolę, tačiau iš esmės perkelia savo atsakomybę vaikui: „Mes, dukra, juk matai, su tėvu iki išnaktų dirbam, taigi pagrindinės pareigos dabar teks tau. Pamokas nuo šiol ruoši pas močiutę. Gali likti ir nakvot kokį kartą ar du per savaitę – kol suseksi, ar kas ją lanko naktimis...“ (SE, 73). Tokia situacija išryškina suaugusiųjų pasitraukimą iš šeimos emocinės struktūros palaikymo ir socialinių vaidmenų persiskirstymą, kai vaikui tenka jam nebūdingos pareigos. Eriksono psichosocialinės raidos samprata leidžia šią patirtį interpretuoti kaip priešlaikinį vaidmenų perėmimą, kuris literatūriniame pasakojime gali būti siejamas su padidėjusiu vidiniu krūviu ir komplikuoju tapatybės formavimosi procesu, nes per anksti prisiimamos suaugusiųjų funkcijos gali apsunkinti stabilaus tapatumo susiformavimą paauglystėje¹³⁶.

Algės emociniai ieškojimai atsiskleidžia ir per santykį su tarpmokyklinio projekto draugu Visvaldu. Jų draugystė – tai dviejų keistuolių artumas, kuris galėtų peraugti į ką nors daugiau, bet Algė vengia įsipareigojimo. Ji jaučia kaltę atskleidusi Viksvai savo jausmus kito vaikino, vardu Nikas, atžvilgiu: „Jėzau, visa klasė tai matė ir jau seniai suporavo juos, du keistuolius“ (SE, 101). Taip Visvaldas tampa tylaus, bet neišreikšto artumo atspindys – galimas, bet nepasirinktas kelias, kuris dar labiau išryškina Algės emocinį dualumą ir savęs pažinimo sunkumus.

Vaizduojama draugystė su Niku tampa transformuojančiu potyriumi: tai pirmasis asmuo, su kuriuo Algė gali atvirai jaustis saugi, išgirsta, priimta. Ją žavi net maži broliški gestai, tokie kaip klausimas, ar ji alkana (SE, 67). Niko artumas sukuria utopinę erdvę: „Rodėsi, kad sutikusi Niką ji kartu su juo

¹³⁵ Šios prielaidos remiasi įvairių psichologijos darbų apie vaikų auklėjimą ir emocinį ryšį bei šeimos emocinę dinamiką įžvalgomis (pvz., Alexei Yurchak, *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*, Princeton: Princeton University Press, 2006).

¹³⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135.

persikėlė į kitokią erdvę, į gyvenimą, kurio nereikia taisyti...“ (SE, 84). Tai ne tik metafora apie meilę ar draugystę, bet ir simbolinis vidinio pasaulio atkūrimas, kuriame galima egzistuoti autentiškai. Ji prisimena patirtą laimę – „puikiausią kelionę savo gyvenime“ (SE, 122) su Niku, kuri tampa dvasinės viršūnės tašku.

Draugystė šiame romane ne tik siužetinis mazgas, bet ir svarbiausia transformacijos ašis. Simbolinis pasirinkimas – pažymėti Tarpinių Pasaulių anketoje norą turėti „draugą“ (SE, 54) – rodo jos vidinę brandą ir vienišumą. Iš pradžių tikėjusi, kad Nikas eidas (SE, 60), ji pradeda vertinti ne jo kilmę, o emocinį saugumą, kurį jis suteikia. Tai leidžia išgryninti jos savęs supratimą: „Algė pažino tikrą draugystę, surado artimą žmogų“ (SE, 134–135).

Nors romane yra ir simbolių, net magiškų elementų, visos išorinių kelionių patirtys (persikraustymas pas močiutę, trumpi pabėgimai į mėgstamą kavinę), tapatybės paieškos vaizduojamos realistinėje psichologinėje plotmėje: pasitikėjimo savimi kaita, jausmų normalizavimas, savęs priėmimas. Emocinės krizės momentai, tokie kaip verkimas duše („Dušas tam ir skirtas, kad jame išsiverktum. Algė pasileido vandenį ir raudėjo“ (SE, 126)), parodo ne silpnumą, o brandą – sugebėjimą priimti skausmą kaip gyvenimo dalį. Kaip pati veikėja pagaliau suvokia: „Patirti draugystę – be baimės, kad tave atstums, išduos, kad nepatiksi – štai ko Algė troško. Ir gavo“ (SE, 126).

Šiame romane išorinė kelionė – fizinis Algės persikėlimas ir buvimas tarp skirtingų erdvių – tampa esmine patirties ašimi, aplink kurią telkiasi ir vidiniai virsmai. Judėjimas tarp namų, mokyklos ir močiutės pasaulio formuoja fragmentuotą kasdienybės patirtį, kurioje draugystė, praradimas ir vienatvė įgyja ypatingą reikšmę. Būtent ši išorinė kaita žadina savirefleksiją ir poreikį apibrėžti savo vietą pasaulyje. Iš skirtingų, tarpusavyje menkai susisiejančių erdvių – realių ir įsivaizduojamų – Algė palaiapsniui kuria vientisesnę savivoką. Kaip ir *Verksnių klube* (žr. 3.5.1 poskyrį), Ežerinytės romane išorinė kelionė plečiama simboline erdve, kurioje liūdesys, artumo ilgesys ir savęs paieškos tampa neatsiejama judėjimo patirties dalimi.

3.1.2. Hibridinė tapatybė Akvilinos Cicėnaitės romane *Kengūrų slėnio paslaptis*

Akvilina Cicėnaitė (g. 1979 m.) – viena ryškiausių šiuolaikinės lietuvių paauglių literatūros autorių, išsiskirianti psichologiniu gilumu, kultūriniu jautrumu ir gebėjimu perteikti paauglystės patirtis globalizacijos bei migracijos kontekste. Ji yra baigusi literatūros teorijos magistrantūrą Vilniaus universitete ir religijų studijų doktorantūrą Viktorijos universitete Velingtone. Ilgą laiką gyveno Sidnėjuje, o pastaraisiais metais grįžo gyventi į Lietuvą.

Autorės debiutas paauglių literatūroje įvyko 2009 m. su romanu *Viskas apie mano šeimą*, kuriame vaizduojamas paauglės gyvenimas išsiskyrusioje šeimoje. Vėlesniuose kūrinuose – *Mano tėtis ir kiti nesusipratimai* (2010), *Kengūrų slėnio paslaptis* (2014), *Raudonosios uolos prakeikimas* (2015) ir *Niujorko respublika* (2015) – Cicėnaitė nagrinėja tapatybės, šeimos, kultūrinės adaptacijos ir migracijos temas. Ypač reikšmingas romanas *Niujorko respublika*, kuriame paauglės akimis perteikiama gyvenimo Lietuvoje sovietmečiu ir Sąjūdžio pradžioje patirtis. Šis kūrinys buvo įtrauktas į 2016 m. Metų knygos rinkimų penketuką.

Analizei pasirinktame romane *Kengūrų slėnio paslaptis* pagrindinė veikėja Ilzė vaizduojama kaip jautri, intelektualiai ir išskirtinė paauglė, kurios vidinis pasaulis glaudžiai susijęs su migracijos patirtimi, motinos netektimi ir tapatybės paieškomis. Ji yra dvylikos su puse metų, tačiau jos mąstymas dažnai pranoksta įprastas amžiaus normas. Tai būdinga paauglių problemų prozos personažams, kurie, kaip pastebi Kimberly'ė Reynolds, dažnai balansuoja tarp vaikystės naivumo ir suaugusiųjų pasaulio sudėtingumo¹³⁷.

Cicėnaitės romane *Kengūrų slėnio paslaptis* fizinė kelionė – migracija – yra ne tik siužetinė aplinkybė, bet ir esminis veikėjos patirties veiksnys, skatinantis visą jos vidinės transformacijos procesą. Persikėlimas į kitą šalį žymi ne vien geografinį judėjimą, bet ir priverstinį išėjimą iš įprastos socialinės, kalbinės ir kultūrinės aplinkos, kuri iki tol veikėjai suteikė stabilumo ir tapatumo atramas. Ši išorinė kelionė suardo nusistovėjusius kasdienybės orientyrus ir sukuria situaciją, kurioje Ilzė priversta iš naujo apibrėžti savo vietą pasaulyje.

Migracija romane vaizduojama kaip ilgalaikis procesas, o ne baigtinis persikėlimas: veikėja fiziškai atsiduria naujoje erdvėje, tačiau psichologiškai lieka „tarp“ – tarp dviejų kultūrų, tarp ankstesnės ir dar neįtvirtintos tapatybės, tarp priklausymo ir svetimumo. Naujoji aplinka ne tik kelia adaptacijos iššūkius, bet ir išryškina socialinės atskirties, kalbinio barjero bei kultūrinio nesupratimo patirtis, kurios sustiprina vidinį nesaugumą. Tokiomis aplinkybėmis fizinė migracija tampa psichologinio disbalanso katalizatoriumi, lemiančiu tolesnius veikėjos vidinius virsmus ir santykio su savimi bei aplinka persitvarkymą.

Ilzė pasižymi išskirtine išvaizda: jos veidas blyškus, strazdanotas, plaukai raudoni kaip liepsna, o oda, jei gauna saulės spindulių, iškart tampa raudona kaip vėžys. Šis fizinis ktoniškas tampa simboliniu kultūrinės atskirties žymeniu – naujoje aplinkoje, kur „visi tarsi gimę su maudymosi

¹³⁷ Žr. Kimberley Reynolds, *Radical Children's Literature*, Palgrave Macmillan, 2007, p. 88–89.

kostiumėliais“¹³⁸ (*KSP*, 31), ji ne tik fiziškai išsiskiria, bet ir jaučiasi nesanti „vietinė“. Jos išvaizda kelia bendraklasių smalsumą („ar raudoni plaukai yra dažyti“ (*KSP*, 14)), tačiau šis dėmesys neperauga į ryšį ar priėmimą. Tekste tai išryškina paviršinį socialinį kontaktą, kuris nesukuria priklausymo jausmo. Kaip jau buvo aptarta disertacijoje, tapatybė formuojasi per prasmingą socialinę sąveiką, o Ilzės patirtis atskleidžia būtent tokios sąveikos stoką.

Vidinis Ilzės pasaulis itin turtingas – ji mėgsta paslaptis, tyrinėjimą, stebėjimą: „Ieškoti paslapčių ir jas atskleisti buvo mėgstamiausias jos užsiėmimas“ (*KSP*, 13). Tačiau Australijoje „buvo taip karšta, kad Ilzė tingėjo net galvoti“ (*Ibid.*) – šiluma čia simbolizuoja svetimą klimatą ne tik fiziškai, bet ir emociškai. Karštis, kaip išorinis veiksnys, tampa vidinės stagnacijos metafora. Taigi Australijos aplinka – saulė, karštis, paplūdimiai – taip pat tampa svetimumo metafora. Ji „drovėjosi vilkėti maudymosi kostiumėlių“, „paniškai bijojo plaukti“ (*KSP*, 14, 31), o „buvo taip karšta, kad Ilzė tingėjo net galvoti“ (*KSP*, 13). Fizinis klimatas čia veikia kaip kūniškas patvirtinimas, kad ji neatitinka šios aplinkos. Tačiau ryškus posūkis įvyksta kelionėje į Australijos dykumą – Raudonąją uolą. Čia Ilzė pirmą kartą pasijunta esanti autentiškoje, nežinomybę priimančioje erdvėje: „Vieta buvo nuostabiai graži. Ilzei atrodė, kad ji tik dabar pradeda pažinti tikrąją Australiją. Ne dulkinas miestų gatves... bet nesibaigiančius lygumų kelius ir raudono smėlio karalystę. Peizažai čia [...] unikalūs ir nepakartojami – stebuklingas gamtos kūrinys“ (*KSP*, 131). Gamta tampa transformacijos katalizatoriumi: kitaip nei mokyklos sienos ar miesto triukšmas, dykuma leidžia jai patirti tylą, erdvę ir naują savęs pozicionavimą pasaulyje.

Tekste palaipsniui ryškėja pasikartojantys patirties modeliai: pradinis svetimumas ir priešiškus aplinkai vėliau užleidžia vietą estetiniam įsiziūrėjimui ir santykio su erdve perkeitimui. Ši kaita rodo besiformuojantį artimesnį ryšį su nauja kultūrine aplinka. Pasakojime svarbiu momentu tampa tai, kad Ilzė pradeda kalbėti apie praeitį – motinos netektį ir migracijos patirtį. Galimybė šias patirtis įvardyti literatūriniame pasakojime leidžia traumą interpretuoti kaip reflektuojamą patirtį, kuri palaipsniui įtraukiama į sąmoningą savivoką. Kaip pažymi Laurie'ė Vickroy, trauminėje literatūroje patirties įvardijimas ir naratyvinis jos apmąstymas dažnai siejamas su gijimo procesu ir vidinės tapatybės integracijos pradžia¹³⁹.

Ilzės savivoką romane lydi nesaugumo ir nepritapimo patirtys, atsiskleidžiančios per santykį su savo kūnu ir aplinka. Ji svarsto „laikytis

¹³⁸ Akvilina Cicėnaitė, *Kengūrų slėnio paslaptis*, Vilnius: Alma littera, 2014.

¹³⁹ Žr. Laurie Vickroy, *Trauma and Survival in Contemporary Fiction*, Charlottesville: University of Virginia Press, 2002, p. 22, 34.

dietos“, nes „galvojo, kad yra stora“, ir „drovėjosi vilkėti maudymosi kostiumėlių“ (*KSP*, 14). Maudymosi kostiumėlio epizodas išryškina ne tik kūno vaizdo problematiką, bet ir platesnį kultūrinį bei emocinį diskomfortą – Ilzė jaučiasi „ne savo kailyje“. Tokia savijauta leidžia šias patirtis interpretuoti kaip tapatybės neapibrėžtumo būseną, kai paauglys abejoja savo išvaizda, jausmais ir vieta socialinėje aplinkoje, kaip tai aprašo Eriksonas¹⁴⁰. Ilzės pastangos slėpti savo silpnybes („klasės draugai neturi sužinoti“ apie jos baimę vandeniu (*KSP*, 31)) rodo prisitaikymo siekį, kuris tekste kartu atsiskleidžia ir kaip vidinės įtampos bei emocinio pažeidžiamumo ženklas.

Be išorinių savybių, svarbūs Ilzės charakterio bruožai yra jos refleksyvumas ir gebėjimas kritiškai apmąstyti savo patirtį. Ji ilgisi buvusio gyvenimo Lietuvoje, tačiau kartu ima suvokti ir savo pačios ankstesnius troškimus keliauti: „Negaliu patikėti, kad kažkada norėjau čia atvažiuoti“ (*KSP*, 15). Tokia ambivalencija atskleidžia hibridinės tapatybės būklę, kuri, anot Homi'io K. Bhabhos, būdinga migranto patirčiai ir apibūdinama kaip „tarpinė erdvė“, kurioje formuojasi nauja savastis¹⁴¹.

Iš pradžių gyvenimas Australijoje Ilzės patiriamas ne kaip galimybė, o kaip iš išorės primesta permaina, susijusi su tėvo sprendimu ir suvokiama kaip trauma. Ji atvirai reiškia pasipiktinimą: „Jei ne tie tėčio traukiniai, dabar iki šiol eičiau į savo mokyklą“ (*KSP*, 12). Išorinė kelionė čia žymi praradimą – mokyklos, draugų ir ankstesnės tapatybės atramų.

Bergerio ir Luckmanno pabrėžiamas socialinės tikrovės konstravimo procesas leidžia šią patirtį interpretuoti kaip nutrūkusių kasdienybės struktūrų pasekmę, kai naujos socialinės reikšmės dar nėra įtvirtintos¹⁴². Nors draugės Lietuvoje pavydi Ilzei gyvenimo „prie jūros“ (*KSP*, 14), pati mergina išgyvena paradoksali emocinį disonansą: „Visos draugės jai pavydėjo, o ji troško grįžti namo“ (*KSP*, 15). Ši nostalgija nėra vien sentimentali – ji žymi gilesnę tapatybės vientisumo sutrikimą. Naujoje aplinkoje Ilzė neturi socialinio statuso, jaučiasi atskirta ir nepriimta, o tai dar labiau apsunkina jos savivokos ir priklausymo paieškas.

Kitas labai svarbus romano veikėjas – Ilzės tėvas, kuris vaizduojamas kaip techninio mąstymo, racionalus, bet emociškai nutolęs žmogus, kuriam sudėtinga suprasti dukros jausmus ir poreikius. Jis dirba geležinkelių inžinieriumi, o jo aistra – traukiniai: „Dėl traukinių jis buvo tiesiog pamišęs“ (*KSP*, 15). Ši aistra turi tiesioginių padarinių: būtent ji tapo migracijos priežastimi, kaip sarkastiškai pabrėžia Ilzė: „Jei ne tie tėčio traukiniai, dabar

¹⁴⁰ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135, 155–165.

¹⁴¹ Žr. Homi K. Bhabha, *The Location of Culture*, London: Routledge, 1994, p. 36–39.

¹⁴² Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 149–163.

iki šiol eičiau į savo mokyklą“ (*KSP*, 12). Šis sakinys atskleidžia Ilzės kaltinimą tėvui ir kartu jos bejėgiškumą keisti situaciją.

Tėvas nuolat dirbo Lietuvoje ir toliau dirba atvykęs į Australiją: „Tėtis visą laiką dirbo nuo tada, kai tik Ilzė jį prisiminė“ (*KSP*, 14); „Jis daug keliavo darbo reikalais, todėl kartais ištisomis savaitėmis palikdavo Ilzė vieną“ (*KSP*, 16). Šitaip tekste formuojamas tėvo, kaip emociškai nutolusio ir sunkiai pasiekiamo asmens, vaizdinys, kuris neleidžia užsimegzti artimam ryšiui su vaiku. Šis psichologinis atstumas literatūriniame pasakojime įgyja ypatingą reikšmę paauglystės laikotarpiu, kai, kaip leidžia interpretuoti Eriksono psichosocialinės raidos samprata, tapatybė stiprinama per atpažinimą ir atspindį artimuose santykiuose¹⁴³.

Vietoj artimo bendravimo tėvas pasirenka griežtą kontrolę: „Ilzės tėtis primygtinai reikalavo, kad ši prie kompiuterio, kaip ir prie televizoriaus, leistų kuo mažiau laiko. Geriausia, jei vakarus Ilzė būtų leidusi prie tėčio konstruojamų traukinių modeliukų“ (*KSP*, 20). Šis siekis kontroliuoti dukros laiką ir interesus rodo, jog tėvas neturi empatinių įgūdžių atpažinti dukros emocinius poreikius, o techninis pasaulis jam atrodo svarbesnis nei emocinis.

Tėvo pastangos pakeisti situaciją pasirodo pavėluotos ir neadekvačios. Po pažinties su Miranda, naująja tėvo mergina, Ilzė atsiriboja nuo tėvo, o šis pastebi: „Su liūdesiu tėtis turėjo prisipažinti, kad nebemoka kalbėtis su Ilze. Jis nepastebėjo, kada iš linksmo, padykusio vaiko Ilzė tapo atžagaria paaugle“ (*KSP*, 42). Čia ryškėja klasikinis socialinis nesusikalbėjimas tarp kartų – tėvas „nepastebėjo“, o tai išduoda pasyvumą ir nesisidomėjimą, kol santykiai jau būna nutrūkę.

Tėvas, užuot pasirinkęs nuoširdų pokalbį, renkasi infantilią taktiką: „Tėtis nusprendė, kad geriausia pradžia bus ledų porcija“ (*KSP*, 43). Šis gestas, nors ir geranoriškas, atskleidžia emocinį negebėjimą įvardyti problemos – tai bandymas išvengti atviro dialogo ir atsakomybės prisiėmimo. Tokia komunikacijos forma literatūriniame pasakojime išryškina tėvo nepasirengimą tapti patikima emocine atrama. Eriksono psichosocialinės raidos samprata leidžia šią situaciją interpretuoti kaip stokojančią tapatybę palaikančio dialogo, kuris paauglystėje yra svarbus savivokos ir brandos procesui¹⁴⁴. Tokia emocinio dialogo stoka tampa viena iš aplinkybių, formuojančių veikėjos vidinės kelionės pradžią ir kartu išryškinančių migracijos patirties keliamus tapatybės bei priklausymo klausimus.

Galop, nors Ilzė išlieka kritiška, jos santykis su tėvu nėra visiškai nutrūkęs. Net jos priešiškus mirandai yra iš dalies bandymas išsaugoti

¹⁴³ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135.

¹⁴⁴ Žr. *Ibid.*, p. 128.

artumą su tėvu. Ji jaučiasi pavojingai išstumta iš svarbiausio šeimos centro: „O jei tėtis ją sumanys vesti? [...] Tai būtų katastrofa [...]. Tuomet ji tikrai pabėgtų iš namų“ (*KSP*, 40). Tokia reakcija rodo ne tik pavydą, bet ir nesaugumo jausmą – baimę būti paliktai.

Ilzės tėvas, nors ir nėra vaizduojamas kaip tiesiogiai negatyvus personažas, tampa simboliniu suaugusiųjų pasaulio atstovu, nesugebančiu suprasti vidinės paauglės patirties. Jo laikysena atskleidžia skirtingas tikrovės sampratas: tėvui svarbi socialiai priimtina, racionali kasdienybės tvarka, o Ilzei ši siūloma tikrovė išlieka emociškai svetima. Toks neatitikimas lemia atsiribojimą ir pasipriešinimą, kai paauglė ieško savų būdų perinterpretuoti aplinką ir savo vietą joje¹⁴⁵.

Kitas itin svarbus žmogus Ilzės gyvenime – mama. Nors ji nėra aktyvi romano veikėja, jos figūra tampa vienu iš stipriausių simbolių atramos taškų Ilzės vidiniame pasaulyje. Prieš dvejus metus patirta mamos netektis romane vaizduojama kaip ne tik šeimos tragedija, bet ir tapatybės transformacijos momentas. Ilzė atskleidžia: „Mano mama mirė prieš dvejus metus. Ji sunkiai sirgo. Tuomet, kai kreipėsi į gydytojus, buvo jau per vėlu. Bet visa tai sužinojau jau vėliau. Man niekas nieko nesakė. Nei ji, nei tėtis. Paskui vieną dieną ji tiesiog negrįžo iš ligoninės“ (*KSP*, 180). Ši citata liudija apie vaiko palikimą nežinioje, apie negebėjimą išgyventi netektį sąmoningai ir saugiai. Kaip matyti iš pasakojimo detalių, Ilzė iš tėvo ir kitų suaugusiųjų nesulaukia paaiškinimų, emocinio palaikymo ar galimybės atsisveikinti, todėl netektis tampa traumuojančia, fragmentiška patirtimi.

Tiesa, simbolinis motinos buvimas romane įkūnijamas per medalioną, kurį Ilzė nuolat nešioja: „Ilzės pirštai nejučia susirado ir apčiuopė medalioną ant kaklo, su kuriuo ji niekada nesiskirdavo – nei miegodama, nei maudydamasi. Medalione buvo miniatiūrinė Ilzės mamos nuotrauka“ (*KSP*, 69). Medalionas tampa ne tik fiziniu prisiminimo objektu, bet ir ritualiniu ryšiu su motina – savotišku tiltu tarp praeities ir dabarties, tarp patirto saugumo ir dabartinio neapibrėžtumo. Šis daiktas įgyja stabilizuojančią funkciją: jis padeda Ilzei išlaikyti tapatybės tęstinumą aplinkoje, kurioje nutrūkę įprasti emociniai ryšiai. Šiame kontekste medalionas veikia kaip reikšmės laikmena, per kurią kuriamas ir palaikomas vidinis ryšys su prarasta, bet tapatybei esmine figūra¹⁴⁶.

Materialus ryšys su mama, įkūnytas medalione, palaipsniui įgyja gilesnę prasmę. Jis tampa pradžia vidinei kelionei, kurioje Ilzė pradeda tikėti nematomu motinos buvimu ir atranda naują, jau dvasinį ryšio matmenį.

¹⁴⁵ Žr. Peter L., Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 149–163.

¹⁴⁶ Žr. *Ibid.*, p. 163.

Netikėtai mistinis elementas atsiranda tada, kai Ilzė su draugu Toniau pasiklysta dykumoje. Ilzė susimąsto: „Jei tai būtų tiesa, tuomet ir jos mamos siela vis dar kažkur yra. Ir egzistuos net ir tada, kai jos, Ilzės, gyvenimas baigsis. Galbūt todėl ji mamą regi sapnuose? Gal Ilzė saugo ir globoja nematoma jos siela?“ (KSP, 111–112). Šis tikėjimas mamos dvasios buvimu įprasmina Ilzės vidinę brandą ir jos pastangą susikurti dvasinę atramą situacijoje, kai realūs ryšiai jau yra nutrūkę. Taip veikėja mėgina iš naujo susidėlioti savo pasaulėvaizdį ir suteikti prasmę patirtai netekčiai. Kaip pažymi Laurie'ė Vickroy, literatūroje trauma dažnai vaizduojama ne kaip vienkartinis įvykis, o kaip ilgalaikė patirtis, kurioje veikėjai siekia suprasti ir artikuliuoti savo išgyvenimus per pasikartojančius simbolinius motyvus ar veiksmus¹⁴⁷.

Ilgainiui motinos nebuvimas ir jos vietos užimti negalintys kiti personažai (Miranda ar net Tija Marija) tik dar labiau sustiprina Ilzės vidinį ilgesį. Ilzė stebi laimingas šeimas, o tai tampa savotišku vidiniu impulsu: „Ilzė netgi galėjo įsivaizduoti, kaip mama kviečia vaikus prie stalo [...]. Ilzė nurijo sunkų gumulą gerklėje“ (KSP, 27–28). Tai vaizdinė fantazija apie tai, ko ji nebeturi – apie buvusią harmoniją, kuri negrįžtamai prarasta.

Romane veikėjos Mirandos figūra taip pat įgyja svarbų vaidmenį, tačiau ji pateikiama per Ilzės subjektyvų, pašaipų ir priešišką požiūrį. Nuo pat pirmos pažinties minutės Ilzė ją vadina ne vardu, o „būtybe“, „žirke“, o vėliau – ironiškai „tėvo drauge“, nurodydama savo atsiribojimą. Mirandos aprašymas iš Ilzės perspektyvos yra šaržuotas ir atstumiantis: „Būtybė buvo trumpais šviesiais plaukais, atrodančiais lyg ką tik iš kirpyklos, smulkia ilga nosyte, įdegusiomis raumeningomis rankomis... laikė taurę vyno ir linksmai plepėjo su tėčiu, kuris, regis, be jos, daugiau nieko aplinkui nematė“ (KSP, 33–34). Ši scena rodo ne tik fizinį Mirandos dominavimą, bet ir tai, kad Ilzė jaučiasi tarsi išstumta iš „šeimos rato“. Priešiškumą sustiprina tai, kad Miranda ją „apžiūrinėjo lyg retą eksponatą zoologijos sode“ (KSP, 34) – tai paverčia Ilzę stebima, bet nesuprasta būtybe.

Tarp jūdvių įsivyrėja ne tik emocinis, bet ir ideologinis konfliktas. Miranda ne tik nemato Ilzės kaip visaverčio žmogaus, bet net svarsto, kaip ją pašalinti: „Galbūt apsigyvenus ji galėtų Ilzė perauklėti kaip tinkama [...]. O gal Styvas suprastų, kad mergiščia tiesiog nesugyvenamo būdo [...]. Tada mergiščią būtų galima atiduoti giminaičiams“ (KSP, 50). Tai nėra vien tik piktavališka fantazija – tai bandymas užvaldyti erdvę, kuri iki tol priklausė Ilzei. Miranda bando užimti mamos poziciją, bet Ilzė šiai „invazijai“ aktyviai priešinasi. Ilzės atsakas – demonstratyvus atsiribojimas: „Ji atsisakydavo važiuoti su Miranda ir tėčiu pasižmonėti, niekada neišeidavo iš savo kambario,

¹⁴⁷ Žr. Laurie Vickroy, *op. cit.*, p. 30.

jei pas juos viešėdavo Miranda, o jei to išvengti nepavykdavo, elgdavosi šiurkščiai ir atžagariai“ (*KSP*, 28). Tokiu elgesiu Ilzė bando išsaugoti ribas, kurios jai reikalingos psichologiniam stabilumui. Tėvas iš pradžių nesupranta konflikto gilumo, bet vėliau pastebi: „Su liūdesiu tėtis turėjo prisipažinti, kad nebemoka kalbėtis su Ilze [...]. Ji tapo visiška laukinukė“ (*KSP*, 42). Ši „laukiniškumo“ metafora rodo, kad Ilzė, jausdama praradimą ir neteisybę, sąmoningai renkasi priešišumą kaip savisaugos formą.

Miranda, kaip personažas, nėra vienalytė: viena vertus, ji yra išskaudinta moteris, kurios ankstesnis partneris paliko ją dėl jaunesnės merginos: „Mirandai buvo trisdešimt septyneri metai, jos paskutinis vaikas paliko ją dėl penkiolikos metų jaunesnės“ (*KSP*, 49). Šis faktas paaiškina jos nesaugumą ir kontrolės poreikį. Kita vertus, būtent ekstremalioje situacijoje, kai Ilzė pasiklysta dykumoje, atsiskleidžia tikrasis Mirandos egoizmas, nes ji lengva ranka palieka Styvą, ištiktą bėdos. Tai tampa svarbiu suvokimo momentu: Ilzė ir jos tėvas įsitikina, kad Miranda negali užimti mamos vietos nei emociškai, nei moraline prasme. Svarbu ir tai, kad Miranda prieštarauja Ilzės tapatybės tęstinumui – lygina Ilzės išvaizdą su tėvo, teigdama, kad mergaitė „nepanaši į tėvą“, o Ilzė atrežia: „Aš panaši į savo mamą“ (*KSP*, 34). Šis momentas parodo, kad Ilzė instinktyviai gina savo tapatybę, kuri remiasi į motinos atminimą. Miranda čia tampa grėsme ne tik šeimai, bet ir pačios Ilzės savasčiai.

Romane *Kengūrų slėnio paslaptis* veikia dar kitos dvi veikėjos – teta Ema ir Tija Marija, kurių buvimas šalia Ilzės yra itin reikšmingas. Tija Marija – viena iš svarbiausių epizodinių, bet emociškai reikšmingų figūrų Ilzės gyvenime. Nors nėra giminaite, ji kompensuoja tėvo nepriežiūros paliktą spragą: „Tija Marija – visų mylima teta. [...] Labiausiai už viską Tija Marija mėgo kalbėti apie maistą. Ir maitinti Ilzę“ (*KSP*, 14). Ji ne tik fiziškai pasirūpina mergaite, bet ir tampa draugiška pašnekove – viena iš nedaugelio suaugusiųjų, su kuria Ilzė gali pasikalbėti. Iš tiesų, Tija Marija atlieka tarpinės globėjos funkciją – suaugusiosios, kuri nesiekia dominuoti ar perimti mamos vietos, priešingai nei Miranda. Tija Marija žino ir „meilės užkalbėjimų“, todėl Ilzė siekia pasinaudoti jos kerais ir „užburti tėtį, kad šis nustotų mylėti Mirandą“ (*KSP*, 37). Taip Tija Marija įkūnija vaikystės pasaulį, kuriame emocinis saugumas susijęs su magija, fantazija ir švelnumu. Tokia aplinka itin svarbi bręstančios tapatybės stabilumui¹⁴⁸.

Skirtingai nei kiti veikėjai, teta Ema tampa stabilumo šaltiniu ir padeda atkurti pažeistą vidinę pusiausvyrą. Ji – jungtis su Lietuva, su ankstesniu

¹⁴⁸ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 131.

gyvenimu ir su mirusia motina: „Ilzė išsiuntė laišką tetai Emai į Lietuvą. Ji buvo vienintelis žmogus, kuriam galėjo pasiguosti“ (*KSP*, 37). Vėliau Ema atvyksta į Australiją „sutvarkyti reikalų“ su Miranda, ir šis sprendimas atliepia suaugusiojo atsakomybę, kurios Ilzė ilgą laiką negavo iš tėvo. Taigi šios dvi moterys simbolizuoja dvi skirtingas, bet esmines saugumo formas: Tija Marija – emocinį artumą ir kasdienybės šilumą, o Ema – struktūrą, ryžtą ir tęstinumą su ankstesne tapatybe. Abi jos padeda Ilzei atsitiesti ir pasirengti priimti savo hibridinę tapatybę, kurios vienas iš pamatų – praeities ir dabarties sintezė.

Tačiau net ir atradus palaikymo figūras, saugumo jausmas išlieka trapus ir priklausomas nuo aplinkos stabilumo. Ilzės patirtis rodo, kad emocinė atrama, nors ir būtina, ne visuomet panaikina svetimumo jausmą, kylantį susidūrus su nauja kultūrine ir socialine erdve. Būtent ši įtampa tarp laikino prisitaikymo ir nuolatinio nepriklausymo tampa svarbiu atspirties tašku analizuojant kitą išorinės kelionės pavyzdį, kuriame migracija dar aiškiau išryškėja kaip laikina, bet tapatybę stipriai veikianti būseną.

3.1.3. Laikinumas ir svetimumas Sitos Brahmachari romane *Red Leaves*

Sita Brahmachari (g. 1966 m.) – žymi britų rašytoja, reikšmingai prisidedanti prie šiuolaikinės paauglių literatūros, ypač nagrinėdama tapatybės, migracijos, kultūrinės priklausomybės ir socialinio teisingumo temas. Jos tėvas kilęs iš Kolkatos (Indija), motina – iš Anglijos ežerų krašto. Ši kultūrinė įvairovė atsispindi autorės kūryboje, kurioje dažnai vaizduojami paaugliai, ieškantys savo vietos tarp skirtingų kultūrų ir bendruomenių.

Brahmachari debiutinis romanas *Artichoke Hearts* (2011) pelnė „Waterstones“ vaikų knygos prizą ir buvo įtrauktas į *The Guardian* sudarytą 50-ies įtakingiausių kultūrinės įvairovės literatūros kūrinių sąrašą. Kiti jos romanai – *Jasmine Skies* (2012), *Kite Spirit* (2013), *Red Leaves* (2014) ir *Tender Earth* (2017) – buvo nominuoti prestižiniams apdovanojimams, įskaitant „Carnegie Medal“ ir „UKLA Book Award“. *Tender Earth* taip pat buvo įtrauktas į Tarptautinės vaikų ir jaunimo knygų tarybos (IBBY) garbės sąrašą.

Rašytojos kūryboje¹⁴⁹ dažnai analizuojamos socialinės atskirties, pabėgėlių patirčių, šeimos fragmentacijos ir psichikos sveikatos temos. Jos

¹⁴⁹ Be rašymo, Brahmachari aktyviai dalyvauja bendruomeninėje veikloje. Ji yra „Amnesty International“ ambasadorė, dirba rašytoja rezidente Islingtono pabėgėlių ir migrantų centre, taip pat dėsto vaikų ir jaunimo literatūrą Goldsmiths universitete. Jos darbas su įvairiomis bendruomenėmis ir jaunimu įkvepia jos kūrybą, suteikdamas autentiškumo ir gilumo nagrinėjamiems temoms.

romanas *When Shadows Fall* (2021) pateko į *The Guardian* ir *The Times* geriausių metų vaikų knygų sąrašus. Brahmachari kūriniai pasižymi jautriu požiūriu į paauglių vidinius konfliktus ir jų pastangas atrasti tapatybę sudėtingame pasaulyje.

Disertacijoje analizuojamas Sitos Brahmachari romanas *Red Leaves* išsiskiria tuo, kad išorinių kelionių patirtys jame plėtojamos per trijų skirtingų paauglių – Aišos, Zako ir Jonos – istorijas. Jų keliai susikerta miške, kuris veikia kaip laikina fizinė priebėga ir kartu simbolinė atsitraukimo erdvė. *Red Leaves* šioje disertacijoje priskiriamas išorinių kelionių patirčių grupei, nes kelionė romane pirmiausia funkcionuoja kaip fizinis ir socialinis judėjimas, keičiantis veikėjų gyvenamąją erdvę, kasdienę aplinką ir priklausymo struktūras.

Veikėjos Aišos persikėlimas į naują šalį nėra vien vidinis virsmas ar metaforinė patirtis, bet konkretus geografinis ir kultūrinis perėjimas, sukeliantis svetimumo, laikinumo ir socialinės atskirties būsenas. Analogiškai ir kitų veikėjų patirtys siejamos su realiais erdviniais bei socialiniais pokyčiais, kurie lemia jų pažeidžiamumą ir tarpusavio susitikimą. Būtent išorinės aplinkos kaita romane tampa pagrindiniu impulsu tolesniems vidiniams procesams, todėl kelionė suvokiama kaip reali migracinė patirtis, formuojanti veikėjų santykį su savimi ir pasauliu. Šis akcentas leidžia *Red Leaves* analizuoti kaip kūrinį, kuriame išorinė kelionė veikia ne kaip fonas, bet kaip esminė patirties struktūra.

Rudenėjančiame Londono miške dėl skirtingų gyvenimiškų aplinkybių pasislepia trys pagrindiniai veikėjai. Aiša, kurios globėja siekia ją atiduoti įvaikinti, vis dar laukia iš karo nuniokoto Somalio grįžtančio tėvo. Zako tėvai skiriasi, mama dirba karo žurnalistė, tėvas išsikraustęs į Niujorką, o brolis su juo nebebendrauja. Jona – benamė, kuria atsisakė rūpintis motina, pasirinkusi gyventi su girtaujančiu ir smurtaujančiu partneriu. Vis dėlto, įsigilinus į personažų vidinį pasaulį ir jų pokalbius su kitais veikėjais, paaiškėja esminis jų bendrumas – visus juos vienija šeimos ilgesys, tėvų ir namų trūkumas. Ši problema bus analizuojama detaliau šiame poskyryje.

Pirmoji romano veikėja – trylikametė Aiša – atvyksta į Angliją dėl Somalyje vykstančio karo. Mergaitė buvo priversta palikti savo gimtuosius namus ir vienintelį likusį šeimos narį – tėvą, kurį suėmė nusikaltėliai. Į kelionę ji išsiruošė turėdama tik mažą drabužių ryšulėlį ir mamos vėrinį, kurį tėvas jai padovanojo motinos atminimui. Mama mirė gimdydama, o kiti artimieji žuvo Aišos akyse padegtime name arba buvo nužudyti.

Aišos personažas konstruojamas kaip sudėtingas ir daugiabriaunis: jame atsispindi psichologinės paauglystės problemos ir globalūs migracijos iššūkiai. Veikėja įkūnija migrantės iš musulmoniškos šalies, turinčios

pabėgėlio statusą, negatyvias patirtis ir kultūrinės atskirties aspektus. Tačiau čia pagrindinis dėmesys skiriamas Aišai kaip paauglei, kuriai tenka spręsti daugialypius tapatybės klausimus, paaštrintus skaudžių netekčių ir gyvenimo permainų. Aišos vidiniai išgyvenimai atskleidžia, kaip paauglystėje susiformuojanti tapatybė tampa ypač pažeidžiama trauminių patirčių kontekste.

Veikėja Aiša išgyvena dvi esmines „gyvenimo“ keliones. Pirmoji – kelionė iš Somalio, kuri visiškai sugriauna jos objektyviai suvoktą socialinę tikrovę. Antroji – pabėgimas į mišką, kuris tampa savotišku liminaliuoju tarpiniu, leidžiančiu jai resocializuotis ir atsiveikinti su praeitimi: „atsiveikinti visam laikui su tėvu, kad galėtų pradėti savo gyvenimą be jo“¹⁵⁰ (RL, 313). Nors mergaitei dar tik trylika metų, jos elgesys liudija priverstinį brendimo proceso paspartėjimą. Išgyvenimai Somalyje, išsiskyrimas su tėvu ir kelionė į Jungtinę Karalystę be artimųjų privertė ją per anksti suaugti.

Apsigyvenusi pas globėją Lilijaną, Aiša palaipsniui nusimeta šaltos, it akmuo, mergaitės kaukę. Saugi aplinka padeda jai atsiverti, atsipalaiduoti, išdrąsėti – „iš traumoto vaiko virto savimi pasitikinčia jauna moterimi“ (RL, 7). Regis, paauglė iš dalies prisitaikė prie naujojo gyvenimo Londone: ji „perėmė“ Lilijanės pasaulį, jį šiek tiek modifikavo, kad galėtų jį priimti kaip savą ir įtvirtinti asmeniniame patirties lauke. Šis procesas, pasak Bergerio ir Luckmanno, yra esminė socializacijos dalis – nauja tikrovė tampa „sava“ tik tuomet, kai individas ją perima ir integruoja į savo tapatybės struktūrą¹⁵¹.

Vaizduojamame tapatybės atkūrimo procese itin svarbi tampa Aišos draugė Muna ir jos šeima, taip pat kilę iš Somalio. Muna yra artimiausia Aišos socialinio rato narė – ji pirmoji pakviečia mergaitę prisijungti prie jų stalo mokyklos valgykloje tą dieną, kai Aiša pirmą kartą apsivelka hidžabą. Šis gestas Aišai suteikia priklausymo bendruomenei jausmą, kuris paauglystėje tampa svarbia tapatybės stabilumo sąlyga¹⁵².

Bendravimas su Munos šeima leido Aišai atkurti ryšį su prarasta kultūrine tapatybe. Kalbėjimas gimtąja somaliečių kalba, tradiciniai valgiai, mečetės lankymas ir ritualų mokymasis sustiprino jos priklausymo pojūtį. Šis aspektas reikšmingas tuo, kad, slopinant trauminę patirtį, buvo prarastas ir ryšys su teigiamais vaikystės prisiminimais. Aiša bijojo, kad, pamiršusi praeitį, ji praras savo esmę: „ji baiminosi, kad nebebus tokia, kokia buvo prieš

¹⁵⁰ Sita Brahmachari, *Red Leaves*, London: Macmillan Children's Books, 2014. Šioje kūrinio analizėje, kaip ir kitose disertacijoje nagrinėjamų britiškų kūrinių analizėse, pateikiamos citatos yra išverstos darbo autorės. Siekiant išlaikyti akademinį tikslumą, originalūs citatų fragmentai anglų kalba pateikiami disertacijos prieduose (pagal autorius ir kūrinių pavadinimus; žr. 1–7 priedus).

¹⁵¹ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 149–163.

¹⁵² Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128.

atvykdama į šią šalį“ (RL, 75). Draugystė su Muna ir jos šeimos parama tapo simboliniu tiltu tarp praeities ir dabarties, padėjusiu Aišai atgauti savo hibridinę, kultūriškai sudėtingą, bet autentišką tapatybę.

Knygos herojė Aiša netikėtai atranda reikšmingus kitus – Muną ir jos šeimą, kurių dėka prisimena savo institucionalizuotą objektyvią tikrovę, susiformavusią dar Somalyje. Būtent šie santykiai padeda Aišai iš naujo konstruoti savo tapatybę. Vis dėlto jos visiškai adaptacijai trukdo nuolatinė, nors ir tuščia, viltis, jog tėvas dar gyvas: „Nesvarbu, kiek kartų ji [Lilijana – *aut. past.*], psichoterapeutė ir socialinė darbuotoja stengėsi Aišai paaiškinti, kad nebuvo jokios vilties, jog jos tėvas yra gyvas, kažkur giliai viduje mergaitė vis dar tikėjo, kad vieną dieną jis sugrįš pas ją“ (RL, 38).

Nuo pat kūdikystės augdama su tėvu, Aiša patyrė itin stiprų emocinį ryšį su vieninteliu artimu suaugusiuoju. Nors paauglių literatūroje dažnai akcentuojamas artimesnis mergaičių santykis su motinomis, Aišos atveju tėvas tampa ne tik globėju, bet ir pagrindiniu emocinės atramos šaltiniu. Musulmoniškuose kultūriniuose kontekstuose tėvo figūra dažnai siejama su autoritetu ir distancija¹⁵³, tačiau romane vaizduojamas tėvas perima ir dalį motiniškų funkcijų, taip kompensuodamas netektį. Dėl šios priežasties jo mirtis Aišai tampa ypač skaudi, o persikėlimas į nepažįstamą aplinką dar labiau sustiprina praradimo ir nesaugumo patirtį.

Praradusi tėvą, Aiša prisiriša prie Lilijanos – pirmo sutikto žmogaus po imigracijos, kuris ją priima su meile ir rūpesčiu. Vis dėlto žinia, kad globėja ketina ją atiduoti įvaikinti, sukrečia paauglę ir vėl išbalansuoja jos trapų pasaulį: „Galbūt Aišai būtų geriausia gyventi su šeima, kalbančia somališkai, būti apsuptai žmonių, kurie tikrai supranta jos kultūrą ir religiją“ (RL, 43). Nors Lilijanos ketinimai yra geranoriški, Aiša priešinasi: ne dėl kultūrinio neatitikimo, o dėl emocinio prisirišimo. Nepaisant anksčiau kilusių ginčų dėl ramadano ar hidžabo, ji trokšta likti su šia moterimi, kuri simbolizuoja saugumą.

Protestuodama prieš Lilijanos sprendimą ir norėdama paveikti jos nuomonę, Aiša pabėga iš namų. Atsitiktinai pastebėtas miškas tampa jos laikinu prieglobsčiu: „Galbūt Aišai bus saugiau būti šių senų medžių prieglobstyje nei bastytis gatvėmis“ (RL, 92). Įžengusi į tamsų mišką, mergaitė pajunta tą pačią baimę, kurią išgyveno paleisdama tėvo ranką: „Tada pirmą kartą pajuto, ką reiškia prarasti saugumo jausmą, kurį suteikia mylimas žmogus“ (RL, 92). Taip Aiša dar kartą patiria socialinio ryšio netektį – šįsyk Lilijanos namų, kurie buvo tapę jos simboliniais namais.

¹⁵³ Žr. Laurence Steinberg, *Adolescence*, McGraw-Hill Publishing Company, 10th Edition, 2014, p. 128.

Vis dėlto buvimas miške padeda Aišai priimti svarbiausią realybę – tėvo netektį. Ji sapnuoja jį ir atsiveikina. Ši kelionė į gamtos glūdumą tampa ne tik paaugliško maišto išraiška, bet ir transformuojančiu patyrimu. Bendraudama su kitais paaugliais, kurie taip pat išgyvena artimųjų ilgesį, Aiša mokosi bendradarbiauti, rūpintis, būti išgirsta. Jų laikinas bendras gyvenimas kaip šeimos pakaitalas parodo, kaip bendrystė gali tapti alternatyvia struktūra, padedančia įveikti psichologinę tuštumą. Tuo pat metu artimieji, pajutę vaikų dingimą, pradeda iš naujo vertinti jų buvimą.

Galų gale, Aišai pavyksta pakeisti Lilijanės sprendimą ją atiduoti į kitą šeimą. Patirti išgyvenimai skatina paauglę priimti esamą socialinę tikrovę, nors ir neatsisakant praeities, kurios neįmanoma nei paneigti, nei visiškai užmiršti. Ši praeitis tampa ne kliūtimi, bet savasties dalimi – simboliniu sluoksniu, jungiančiu buvusią, dabartinę ir būsimą patirtį. Taip formuojasi atmintis kaip tapatybės ašis, leidžianti veikėjai įprasminti savo patirtį ir brėžti tolesnio gyvenimo kryptį¹⁵⁴.

Dabar Aiša turi ne tik mažą drabužių ryšulėlį ir mamos vėrinį – brangų praeities simbolį, – bet ir saugius namus, globėją Lilijaną bei draugus. Šie reikšmingi santykiai padeda jai kurti naują prasmingą tikrovę, įsilieti į bendruomenę ir atrasti savo vietą pasaulyje. Tai atliepia Bergerio ir Luckmanno teiginį, kad socialinė tikrovė įtvirtinama per internalizaciją, vykstančią reikšmingų santykių su aplinkiniais kontekste¹⁵⁵.

Tolesniame analizės etape svarbu aptarti ir antrąjį pagrindinį veikėją – dvylikametį Zaką – bei jo šeimos situaciją. Zakas priklauso ankstyvosios paauglystės raidos etapui ir, kaip dauguma šio amžiaus vaikų, išgyvena savivokos krizę, vadinamą „bjauriojo ančiuko“ sindromu. „Kai jis žvelgdavo į veidrodį, regėjo kažką, kas buvo nei berniuko, nei vyro kūne“ (*RL*, 29). Nors aplinkiniai, ypač merginos, jį vertina kaip gražų, jis pats jaučiasi nepritampantis.

Veikėjas teigia, kad jam lengviau bendrauti su mergaitėmis, tačiau tėvų skyrybos ir gyvenamosios vietos pakeitimas priverčia jį lankyti berniukų mokyklą. Ten, kaip jis sako, „visada kažkas nori įrodyti, kad yra stipresnis ir kietesnis už tave“ (*RL*, 16). Zakas atrodo jauniausias nei kiti berniukai, todėl dažnai tampa patyčių ir pasišaipymų taikiniu. Tačiau vidinis jo pasaulis dar trapesnis: „Jei jie tik žinotų, koks jis jautėsi menkas viduje, net nesistengtų jo dar labiau sumenkinti“ (*RL*, 16). Taigi mokyklos aplinka, kuri yra vienas pagrindinių vaikų socializacijos veiksnių, tampa Zako nesaugumo ir

¹⁵⁴ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 38–40.

¹⁵⁵ Žr. *Ibid.*, p. 130–135, 147–150, 163–164.

atstūmimo šaltiniu. Jo psychosocialinės raidos krizė, kylanti dėl tapatybės paieškų, tampa viena iš priežasčių, paskatinančių jį pabėgti iš namų.

Iš paauglio Zako prisiminimų galima spręsti, kad jis turėjo normalią vaikystę – augo pilnoje, funkcionuojančioje šeimoje, kurioje pirminės socializacijos procesas vyko darniai. Tačiau tėvų skyrybos sugriovė jo tvirtą objektyvią tikrovę, sukurtą vaikystėje. Sutrikdytas įprastas gyvenimo ritmas – tai, kas sudaro institucionalizuotos kasdienybės esmę – priverčia Zaką iš naujo ieškoti tapatybės atramos taškų.

Prasidėjus antrinei socializacijai, Zakas priverstas iš naujo derinti subjektyviąją tikrovę su socialiai apibrėžta objektyviąja tikrove¹⁵⁶. Jis netenka kasdienybėje buvusių reikšmingų asmenų – tėvų, kurie anksčiau padėjo patvirtinti jo tapatybę ir priklausymo šeimai jausmą. Dėl šios netekties Zakas ima abejoti, ar tebėra tas pats asmuo, kuriuo save laikė. Tokia būseną būdinga paauglystės laikotarpiui, kai nutrukus įprastoms socialinėms atramoms vyksta esminiai savasties persitvarkymo procesai.

Be šeimos, jis praranda ir savo namus – saugią erdvę, siejamą su vaikystės prisiminimais. Berniukas jaučiasi apgautas: „Jam tūkstantį kartų buvo aiškinama, kad po skyrybų jie vis tiek visi palaikys ryšį; kad tėvas jį pasikvies į valstijas per atostogas, dažnai jį lankys [...], kad mamos išvykos į užsienį bus retesnės, o kai ji bus namie, visą laiką leis su juo“ (*RL*, 35). Paauglys sunkiai išgyvena tėvų skyrybas, kurios įvyksta dėl tėvo sprendimo. Nesugebėjęs susitaikyti su pavojingu žmonos darbu (ji dirba karo žurnaliste Somalyje), persikelia į kitą žemyną. Motina retai lankosi namuose, o Zaką prižiūri auklė iš Šri Lankos.

Gyvendamas su aukle naujuose namuose, Zakas jaučiasi „išvietintas“. Jis susižavi istorijos mokytojo pasakojimu apie per karą žuvusius tėvą ir sūnų, kurių nuotrauką rado miške, ir nusprendžia pabėgti. Miškas jam tampa prieglobsčiu: „Zakui patiko idėja, kad šis miškas „priklauso visiems miesto gyventojams“, nesvarbu, iš kokios pasaulio vietos atvyko ar kur vyksta [...], net benamių, regis, neapleido jausmas, kad čia jų vieta“ (*RL*, 33).

Veikėjas Zakas, išgyvendamas tapatybės ir šeimos krizę, ilgisi priklausymo jausmo. Jo vidinę būseną taikliai atspindi metafora: „kaip vėjo nešiojamas medžio lapas, kurį nuplėšė kiti žmonės ir kuris visiškai nežino, kur bus nupūstas“ (*RL*, 10). Atsisakymas išsipakuoti daiktus naujuose namuose tampa maišto forma: „Jei jis padarytų tai, reikštų, kad susitaikė su faktu gyventi čia, kad jo tėtis niekada nebegrįš gyventi su jais, kad jų senasis namas, ankstesnis gyvenimas pradingo amžiams“ (*RL*, 64). Tokia vaiko reakcija romane siejama su šeimos irimo patirtimi, kuri literatūroje dažnai

¹⁵⁶ Žr. *Ibid.*, p. 150–151.

vaizduojama kaip destabilizuojanti emocinę saugumo struktūrą. Kaip pažymi Roberta M. Berns, tėvų gebėjimas palaikyti atvirą bendravimą, atliepti vaiko emocinius poreikius ir kurti stabilumo pojūtį yra svarbus veiksnys, padedantis vaikui prisitaikyti prie šeimos pokyčių¹⁵⁷. Tačiau analizuojamame romane šios atramos stinga: tėvai vaizduojami kaip emociškai nutolę, susitelkę į profesinius siekius ir negebantys atliepti vaiko vidinių poreikių, o tai sustiprina veikėjo vienišumo ir atskirties patirtį.

Zako tėvai romane vaizduojami kaip nutolstantys nuo anksčiau puoselėtų šeimos vertybių, tarsi atsisakantys praeities ir tradicijų, kurios paaugliui buvo svarbus tapatybės atskaitos taškas. Berns pažymi, kad po tėvų skyrybų vaikai dažnai susiduria su būtinybe prisitaikyti prie naujų vaidmenų ir santykių, o šis procesas gali būti lydimas padidėjusios įtampos ir sumažėjusio emocinio palaikymo¹⁵⁸. Analizuojamame kūrinyje Zakui tenka prisiimti daugiau atsakomybės ir savarankiškumo, tačiau kartu silpnėja jam įprastos artumo ir saugumo struktūros. Dėl to šeima, kaip stabilumo ir priklausymo erdvė, ima irti, o veikėjo pasaulis praranda ankstesnius orientyrus. Šeimos modelio griūtis romane tampa ne tik asmenine drama, bet ir simboliu socialinės tikrovės trapumo ženklu, kuris sustiprina Zako patiriamą atskirties ir netekties jauseną.

Veikėjo Zako konfliktas su tėvu romane atskleidžia paauglišką pasipriešinimą, kylantį skyrybų patirties ir nutrūkusių šeimos ryšių kontekste. Berniuko elgesys – sarkastiški atsakymai, tėvo vardo vartojimas vietoj įprasto „tėti“, sąmoningai kuriama emocinė distancija – funkcionuoja kaip gynybinė laikysena, per kurią veikėjas artikuliuoja savo skausmą ir nepasitenkinimą. Šios raiškos formos tekste perteikiamos ne kaip atvira konfrontacija, bet kaip užslopintų emocijų ženklai, rodantys, kad veikėjas stokoja saugių būdų išreikšti vidinį konfliktą. Taigi Zako priešiškus tėvui interpretuotinas kaip literatūrinę priemonę, leidžianti atskleisti vidinę įtampą ir neįvardytą netekties patirtį.

Kaip pažymi Berns, tėvų skyrybų patirtis literatūroje dažnai siejama su įvairiomis emocinėmis reakcijomis – liūdesiu, pykčiu, baime, kaltės jausmu ar atsiribojimu, kurios neretai išreiškiamos per elgesio pokyčius ir autoritetų atmetimą¹⁵⁹. Analizuojamame romane ši teorinė perspektyva padeda interpretuoti Zako elgesį: jo maištas prieš tėvą ir mokytojus vaizduojamas kaip bandymas atkurti subjektyvų kontrolės pojūtį situacijoje, kurioje šeimos struktūra ir įprasti atramos taškai yra suardyti. Veikėjo Zako priešgyniavimas

¹⁵⁷ Žr. Roberta M. Berns, *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*, iš anglų k. vertė Jovilė Kuzmickaitė, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2009, p. 98.

¹⁵⁸ Žr. *Ibid.*, p. 99.

¹⁵⁹ Žr. *Ibid.*, p. 100–101.

nera pateikiamas kaip sąmoninga destrukcija, bet kaip reikšminga vidinės netekties ir bejėgiškumo patirties raiška.

Dialogas tarp Zako ir tėvo Liuko atskleidžia dvi atsiskyrimo plotmes – fizinę ir emocinę. Tėvo išvykimas į kitą žemyną romane funkcionuoja kaip šeimos ryšių irimo metafora, o jo „niujorkietiškas akcentas“ tampa kultūrinės ir emocinės distancijos ženklu, palaipsiui tolstančiu nuo ankstesnio artumo. Šiame kontekste išryškėja paauglio vidinis konfliktas: kodėl pasirinkimo laisvė priklauso suaugusiesiems, o jam tenka pasyvaus stebėtojo vaidmuo, priimant sprendimus, kurie iš esmės keičia jo gyvenimą?

Zako pyktis pasiekia kulminaciją frazėje: „O ant ko turėčiau išsilieti? Mamos? Aš net negaliu susisiekti su ja“ (*RL*, 52). Ši replika išryškina ne tik momentinį emocinį protrūkį, bet ir gilesnę patirtį – situaciją, kurioje abu tėvai tampa neprieinami tiek fiziškai, tiek emociškai. Tekste atsiveria tuštumos būseną, kai paauglys nebeturi kam adresuoti savo skausmo, o konfliktas nebesiranda santykiyje, o lieka neišspręstas vidinėje plotmėje. Taip ši scena ne tiek aprašo skyrybas kaip faktą, kiek literatūriškai artikuliuoja pažeistą saugumo ir priklausymo struktūrą.

Paauglio elgesys romane tampa provokuojantis – jis tarsi pats kuria atstūmimo situacijas, kurios leidžia įvardyti ir įprasminti patiriamą skausmą. Todėl Zako reakcijos ne tiek siekia konfliktuoti su aplinkiniais, kiek artikuliuoja vidinę būseną, kuriai trūksta aiškaus adresato. Šį vidinį konfliktą galima interpretuoti per Eriksono aprašytą tapatybės ir vaidmenų sumaišties būseną, kai paauglys, netekęs emocinio palaikymo iš reikšmingų suaugusiųjų, ima ieškoti savęs per prieštaravimą ir pyktį¹⁶⁰. Zako atveju pyktis tampa ne agresijos, o buvimo patvirtinimo forma – bandymu būti pastebėtam, išgirstam ir pripažintam.

Nors gali kilti klausimas, kodėl analizėje tiek daug dėmesio skiriama Zako tėvui, kai paauglys dažniau galvoja apie mamą, atsakymas glūdi tėvo vaidmens aktualume paauglio kasdienybėje. Daugiausia su Zaku bendrauja būtent tėvas, nors ir nuotoliniu būdu – per skaiptą, nes mama nuolat būna karo zonoje ir dažnai yra ne ryšio zonoje. Ši situacija kelia Zakui egzistencinio pobūdžio nerimą: ar jo mama apskritai dar gyva? Paauglys nuolat patiria netekties baimę, liguistai tikrina telefoną, tikėdamasis žinutės ar skambučio iš jos.

Tėvo buvimas per atstumą (virtualus bendravimas) tampa vienintele stabilumo forma, todėl Zakas jį prisimena kaip fizinį ir emocinį buvimą: jo žodžius, pažadus, kad visada bus šalia. Vis dėlto paauglys išgyvena ambivalentiškus jausmus: jis trokšta tėvo dėmesio ir kartu jį atstumia. Kaip

¹⁶⁰ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135.

daugeliui paauglių, taip ir Zakui būdingas maištas dėl tėvų sprendimų: jis neatsiliepia į skambučius, kalba nepagarbiai, skaudina tėvą, tarytum sąmoningai stengiasi priversti šį jausti kaltę. Tokia elgsena – bandymas išprovokuoti atsisakymą, tarsi sakant: „Jei jau išvykai, tai pasitrauk visai.“

Šis maištas atskleidžia gilią emocinę įtampą, t. y. troškimą išsaugoti ryšį ir kartu baimę būti dar kartą atstumtam. Tai ypač ryšku romano vietoje, kur Zakas svarsto: „[a]r ateityje man Tėtis liks tik tolimu, miglotu prisiminimu?“ (RL, 17). Tėvas, nors ir nutolęs, vis dar yra simbolinė atrama. Tai rodo ne tik Zako refleksijos, bet ir jo emocinis jautrumas.

Paradoksalu, bet pabėgimas į mišką – tipiška destruktivaus elgesio forma – Zakui tampa transformacijos kelione. Būtent stebuklingoje erdvėje, apsuptas kitų likimo brolių ir seserų, jis suvokia, kad tėvai, kad ir išsiskykę, tebėra jo gyvenimo dalis. Zakas ima suprasti, kad skyrybos nereiškia meilės ar rūpesčio pabaigos. Tėvai vis tiek jį myli ir juo rūpinasi, net jei šeima nebeegzistuoja kaip anksčiau.

Trečioji veikėja – septyniolikmetė Jona – yra vienas tragiškiausių romano personažų. Skirtingai nei Aiša ar Zakas, ji ne pabėga iš namų – ji jau yra benamė, socialiai išstumta ir emociškai atstumta. Patėvio smurtas ir mamos abejingumas ne tik suardo jos šeimą, bet ir sunaikina saugumo jausmą. „Ji troško, kad mama ją gintų, palaikytų, tačiau jos mama vietoj jos pasirinko Ogrą“ (RL, 214). Tai trauminis išgyvenimas, kuris tampa reikšmingu tapatybės formavimosi momentu.

Netekus namų, Jonos socialinė tikrovė romane ima byrėti: išnyksta kasdienybės ritmas, nutrūksta palaikomi ryšiai, nebelieka stabilios erdvės, kuri iki tol struktūravo jos buvimą pasaulyje. Bergerio ir Luckmanno požiūriu, tokiais atvejais individas priverstas iš naujo konstruoti savo tikrovę, tačiau šis procesas yra lėtas ir skausmingas¹⁶¹. Veikėja Jona atsiduria gatvėje – erdvėje, kurioje galioja kitos taisyklės ir kurioje tapatybė tampa nestabili, nuolat kvestionuojama ir lengvai prarandama.

Vienas aiškiausių tapatybės praradimo ženklų – vardo keitimas. Nors mama ją pavadino Liuse, Jona pati pasirenka naują vardą, siejamą su vieta – Škotijos sala, kurioje gyveno. Tai simbolinis veiksmas: ji sąmoningai nori atsiriboti nuo savo ankstesnio gyvenimo, tačiau sąmoningai vis dar ieško sąsajų su praeitimi. Taigi vardas tampa hibridinės tapatybės ženklu – tai ne grynas naujas „aš“, bet tarpinė būklė tarp to, kuo buvau ir kuo norėčiau būti. Veikėja atsiduria „tarpinėje erdvėje“¹⁶², kurioje formuojasi nauji tapatybės dariniai, prasmelkti traumos ir kultūrinio konflikto.

¹⁶¹ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 157.

¹⁶² Žr. Homi K. Bhabha, *op. cit.*, p. 26–28, 37.

Jonos prisijungimas prie miške gyvenančių Aišos ir Zako taip pat turi simbolinį lygmenį. Miškas – tai ne tik fizinis prieglobstis, bet ir psichologinė erdvė, kurioje atsiveria galimybė naujai įvardyti save, susikurti „laikiną šeimą“, kaip ją vadina veikėjai. Nors Jona iš pradžių stengiasi pasirodyti šalta, neprieinama ir agresyvi, jos išvaizda (dredai, auskarai) ir elgesys rodo apsauginį kiautą – būdą išgyventi. Kaip ji pati sako: „Kai Jona būdavo pikta, ji jautėsi stipri“ (*RL*, 213). Agresija tampa savotiška kauke, slepiančia gilią vienatvę ir skausmą.

Be to, vienas ryškiausių Jonos vidinių konfliktų romane – nematomumo jausmas. Autorė šią būseną perteikia metaforiškai: „Jei gyveni gatvėje, vilki apsiaustą, paverčiantį tave nematoma“ (*RL*, 255). Nematoma tampa ne tik socialine prasme atskirta, bet ir egzistenciškai pažeidžiama – Jona ima jaustis tarsi neegzistuojanti kitų akyse. Tokia patirtis ypač reikšminga paauglystės kontekste: kaip aprašo Eriksonas, šiame raidos etape itin svarbus savęs įtvirtinimas per ryšį su reikšmingais kitais¹⁶³, tačiau Jona romane šio ryšio netenka – ji lieka be šeimos, be institucinio palaikymo ir be stabilios aplinkos, galinčios patvirtinti jos buvimą pasaulyje.

Tačiau reikšmingas siužeto posūkis įvyksta, kai ji, ieškodama kalytės Redės, patenka į mišką ir pradeda bendrauti su kitais dviem veikėjais. Taip atsiranda pirmieji žmogiško ryšio ženklai, kurie leidžia jai iš naujo konstruoti subjektyvią tikrovę. Vėliau kelionė į salą, kurioje gyveno vaikystėje, sustiprina priklausymo jausmą. Ten ją atpažįsta moteris, kuri pavadina ją tikroju vardu. Tai simboliškas momentas: „Ji neatpažino šios moters, bet tai buvo nesvarbu, nes ją atpažino“ (*RL*, 357). Taip iš dalies atkuriamas jos subjektyvi tapatybė.

Ilgainiui romane Jona atranda naują vietą pasaulyje: jos nutapytas paveikslas eksponuojamas prestižinėje parodoje, ji dirba, gyvena ir studijuoja, keičiasi ir jos išorė – pradeda auginti plaukus, priauga svorio. Šie kūniški ir socialiniai pokyčiai tekste funkcionuoja kaip vidinės transformacijos ženklai. Taip Jonos kelionė įgyja uždara, bet ne galutinį pavidalą – nuo nematomumo ir atstūmimo būsenos iki buvimo pripažintai ir turinčiai vietą bendruomenėje.

Iš paauglių ir kitų veikėjų dialogų matyti, kad dvejus metus gyvendama gatvėje Jona išmoksta slopinti jausmus, kurie galėtų išduoti jautrumą, pažeidžiamumą ar trapumą. Ji sąmoningai kuria šaltos, abejingos ir grubios merginos įvaizdį – tai tampa jos būdu išsilaikyti ir apginti savo vietą pasaulyje.

Šis socialinis „vaidmuo“ gali būti interpretuojamas remiantis Ervingo Goffmano samprata: tai apsauginė kaukė, kurią individas pasitelkia

¹⁶³ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135.

prisitaikydamas prie priešiškos aplinkos¹⁶⁴. Jona tarsi sąmoningai siekia atstūmimo – prisiveria daug auskarų, susivelia plaukus į dredus, sustiprina benamės išvaizdą. Šitaip romane jos kūnas ir išorė tampa vidinės gynybos forma, leidžiančia kontroliuoti, kaip ją mato kiti.

Veikėjos Jonos prisiminimai apie smurtaujančią patėvį ir patirtus sužalojimus romane leidžia rekonstruoti sudėtingą ir nesaugią vaikystės patirtį. Tekste nuolat grįžtantys smurto epizodai kuria nuolatinės baimės ir įtampos foną, o patėvio priekabiavimas bei motinos emocinis pasyvumas formuoja aplinką, kurioje Jona nepatiria nei apsaugos, nei palaikymo.

Ši patirtis romane atsikartoja per Jonos pyktį ir agresyvias reakcijas, kurios vaizduojamos kaip išmokta gynybinė laikysena. Smurtas nėra tik praeities faktas, bet tampa veikėjos dabarties elgesio ir savivokos dalimi, atskleidžiančia, kaip trauminės patirtys persikelia į vėlesnius gyvenimo etapus.

Viduje Jona baiminasi, kad tampa panaši į patėvį, tačiau kartu pripažįsta, jog „kai Jona būdavo pikta, ji jautėsi stipri“ (*RL*, 213). Pyktis romane įgyja ambivalentišką funkciją: jis tampa būdu nepalūžti ir bent išoriškai išlaikyti stiprumo išpūdį kitų akyse. Goffmano teorijoje toks elgesys siejamas su „viešosios scenos“ elgsena – sąmoningai pasirinktu vaidmeniu, kuris maskuoja vidinį pažeidžiamumą ir leidžia kontroliuoti, kaip veikėja yra matoma socialinėje erdvėje¹⁶⁵.

Vis dėlto romane ryškėja, kad už išorinio stiprumo slypi gili vidinė krizė: Jona patiria vienatvę, netikrumą ir ateities baimę. Šios būsenos atliepia Eriksono¹⁶⁶ aprašytą tapatybės ir vaidmenų sumaišties situaciją, būdingą paauglystės laikotarpiui, kai savastis dar nėra įtvirtinta ir priklauso nuo santykio su reikšmingais kitais. Jona ypač aiškiai išgyvena poreikį būti matomai ir pripažintai: „Jona labiau nei bet kas kitas žinojo tą beviltišką norą, kai trokšti pabendrauti su bet kuo, kad tiesiog pamatytum savo atvaizdą kito akyse“ (*RL*, 203).

Žvelgdama į išprotėjusią benamę Elder, Jona tarsi regi galimą savo ateities atvaizdą: „Būnant šitaip arti šios senos kaip žemė benamės moters

¹⁶⁴ Ervingo Goffmano knygoje *The Presentation of Self in Everyday Life* (1959) plačiai nagrinėjama, kaip individai socialinėse situacijose pristato save kitiems, naudodami įvairias „kaukės“ ar „vaidmens“ formas. Jis tiesiogiai neverta termino „apsauginė kaukė“, jo dramaturginėje analizėje pabrėžiama, kad žmonės sąmoningai koreguoja savo elgesį, išvaizdą ir aplinką, siekdami sukurti tam tikrą išpūdį auditorijai. Tai galima interpretuoti kaip savotišką apsauginę kaukę, padedančią prisitaikyti prie aplinkos ar apsisaugoti nuo jos grėsmių (plačiau žr. Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York: Anchor Books, 1959, p. 240).

¹⁶⁵ Žr. Erving Goffman, *op. cit.*, p. 110.

¹⁶⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 130–135.

atrodė, kad regi ateitį ir klaidžioji po savo korėtą atmintį“ (RL, 204). Šis epizodas romane įgyja simbolinę reikšmę – Elder figūra tampa Jonos baimių ir neužtikrintos ateities įsikūnijimu, atveriančiu ribinę erdvę tarp praeities patirčių, dabartinės būsenos ir galimų tapatybės trajektorijų.

Labiausiai Joną romane slegia jau minėtas nematomumo jausmas¹⁶⁷ – būseną, kai benamis tampa „nežinomas, nepastebimas“, tarsi išstumtas iš socialinio matomumo lauko. Nors toks nematomumas gatvės erdvėje gali veikti kaip laikina išgyvenimo strategija, jis kartu kelia grėsmę subjektyviai savivokai. Netekusi motinos, namų ir saugios aplinkos, Jona nebesugeba išlaikyti tęstinumo tarp savo praeities, dabarties ir ateities. Bergerio ir Luckmanno požiūriu, tokiais atvejais, kai suyra kasdienybės struktūros ir prarandami reikšmingi kiti, individas priverstas iš naujo kurti savo tikrovę¹⁶⁸.

Šį procesą romane žymi ir veikėjos pasirinktas naujas vardas – Jona. Kaip aptarta anksčiau, vardo keitimas tampa simboliu bandymu atsiriboti nuo ankstesnio gyvenimo. Vis dėlto naujas vardas nepanaikina praeities – veikėjos patirtys ir prisiminimai ir toliau veikia jos tapatybės formavimąsi.

Jonos kelionė į vaikystės vietas – salą – romane tampa atgimimo simboliu. Būtent čia ją atpažįsta moteris, ištarianti jos tikrąjį vardą – Liusė. Šis atpažinimo momentas tampa lemtingu suvokimo momentu: veikėja suvokia, kad jos gyvenimo patirtys, nors ir fragmentuotos, nėra nutrūkusios, o vis dar gali būti sujungtos į prasmingą visumą: „[...] tai sukėlė pojūtį, kad jos gyvenimo dalys nėra pasidalijusios į mažas daleles [...]. Pirmą kartą, po to, kai išvyko iš salos, ji pasijuto matoma“ (RL, 357). Tai tampa simboliu perėjimu nuo išnykusios, fragmentiškos savivokos link atkurtos tapatybės. Šis virsmas romane atliepia potrauminio augimo sampratą, kai po patirtų sukrėtimų atsiveria galimybė ne tik išlikti, bet ir keistis. Jonos išorės ir kasdienybės pokyčiai – naujas kūno vaizdas, studijos menų koledže, pripažinimas kaip talentingos dailininkės – tekste ženklina jos sugrįžimą į socialinį pasaulį. Taip Jonos istorija peržengia vien išgyvenimo ribas ir tampa augimo pasakojimu.

Apžvelgus atskirų kūrinių veikėjų patirtis, prasminga išryškinti bendruosius išorinių kelionių ir tapatybės klausimų sąlyčio taškus, kad būtų galima geriau suprasti, kaip fizinis judėjimas transformuoja veikėjų savivoką ir tarpkultūrinį santykį.

¹⁶⁷ Žr. Judith Butler, *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, London: Verso, 2004, p. 20.

¹⁶⁸ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1999, *op. cit.*, p. 153–160.

3.1.4. Išorinių kelionių poveikis tapatybei

Romanuose *Sutikti Eidą*, *Kengūrų slėnio paslaptis* ir *Red Leaves* išorinių kelionių patirtys atsiskleidžia kaip sudėtingi egzistenciniai virsmai, kuriuose susipina fizinis persikėlimas, kultūrinės adaptacijos iššūkiai, psichologinės traumos ir tapatybės paieškos. Visų trijų kūrinių veikėjai – Algė, Ilzė, Aiša, Zakas ir Jona – susiduria su tapatybės krize, kylančia šeimos dezintegracijos, reikšmingų socialinių ryšių praradimo ir buvimo svetimoje kultūrinėje aplinkoje patirties kontekste. Šios būsenos leidžia kalbėti apie hibridinę tapatybę – buvimą „tarp“ skirtingų pasaulių, kai ankstesnė savastis praranda stabilumą, o naujoji dar nėra iki galo susiformavusi.

Romane *Red Leaves* išorinė kelionė įgyja ryškią trauminę dimensiją. Aišos migracija iš karo niokojamo Somalio į Londoną reiškia ne tik fizinį persikėlimą, bet ir priverstinį vaikystės pasaulio praradimą, kuris išlieka jos atmintyje kaip skausminga, tačiau tapatybei reikšminga patirtis. Nors globėja Lilijana sukuria saugią aplinką, neišgyventas gedulas dėl tėvo netekties trukdo Aišai priimti naują tikrovę. Emocinis įstrigimas palaipsniui įveikiamas per buvimą miške – simbolinėje erdvėje, kurioje susijungia praeitis ir dabartis, sąmonė ir pasąmonė. Tapatybės atkūrimas čia vyksta per simbolinį atsisveikinimą su praeitimi.

Panašus procesas atsiskleidžia ir Zako istorijoje. Jo maištas kyla iš šeimos suirimo ir tėvų emocinio abejingumo, o miškas tampa saugia erdve, leidžiančia artikuliuoti pyktį, liūdesį ir nesaugumą. Ši erdvė sudaro prielaidas priimti tėvų skyrybas ir pradėti naują savasties konstravimą, grindžiamą nebe šeimos modeliu, o savarankiška tapatybe ir draugystės ryšiais. Jona, neturinti jokios šeimos atramos, patirtį pradeda iš visiško socialinio atmetimo taško, tačiau ir jos atveju simbolinė kelionės erdvė leidžia palaipsniui rekonstruoti ryšį su savimi ir pasauliu.

Skirtingai nei *Red Leaves*, Ežerinytės romane *Sutikti Eidą* išorinė kelionė vaizduojama be prievartos ar katastrofiško sukrėtimo, tačiau jos poveikis tapatybei ne mažiau reikšmingas. Algė tėvų sprendimu laikinai apsigyvena pas močiutę, kai šeimoje ima ryškėti emocinė distancija ir santykių trapumas. Ši kelionė nėra pabėgimas, bet pereinamoji būseną, skatinanti paauklę reflektuoti apie pasikeitusius ryšius su tėvais, ypač su emociškai nutolusia motina. Per kasdienes patirtis, pokalbius ir vaizduotės pasaulį Algė mokosi priimti pokytį ne kaip netektį, o kaip naujos prasmės galimybę. Jos kelionė tampa simboline kelione į save, kurioje realybė susilieja su vidiniais išgyvenimais.

Cicėnaitės romane *Kengūrų slėnio paslaptis* Ilzės patirtis atskleidžia migracijos, kaip ilgalaikio psichologinio proceso, pobūdį. Persikėlimas į Australiją kartu su tėvu žymi ne tik geografinį, bet ir emocinį atotrūkį nuo ankstesnio gyvenimo. Ilzės hibridinė tapatybė formuojasi per neišgyventą motinos netektį, konfliktinius santykius su tėvu ir jo naująja partnere, socialinį nepripažinimą mokykloje. Ši fragmentacija pasireiškia tiek emociju, tiek kūnišku nesaugumu. Kelionė į dykumą tampa liminaline patirtimi, leidžiančia Ilzei iš naujo susieti save su aplinka ir palaipsniui integruoti praeities patirtis į naują savastį.

Visus tris kūrinis vienija tai, kad išorinės kelionės juose vaizduojamos ne kaip vien socialinis ar kultūrinis reiškinys, bet kaip gilus psichologinis procesas, keičiantis veikėjų tapatybę. Ji ne paneigia praeitį, bet ją perrašo, leisdama veikėjams gyventi „tarp pasaulių“ – tiek geografinę, tiek simbolinę prasme. Šios transformacijos liudija ne tik psichosocialinės krizės patirtį, bet ir jos įveikimą per refleksiją, reikšmingus santykius ir simbolines erdves.

Aptarti kūriniai taip pat patvirtina, kad paauglių literatūra gali atlikti ne tik estetinę, bet ir terapinę funkciją, suteikdama saugią erdvę jaunajam skaitytojui atpažinti ir apmąstyti savo vidinius išgyvenimus per literatūrinį pasakojimą.

Nors visuose tekstuose išryškėja panašūs išorinių kelionių iššūkiai, jų reprezentaciją lemia kultūrinis kontekstas. Todėl tolesnėje analizėje dėmesys sutelkiamas į lietuvių ir britų literatūros skirtumus, parodančius, kaip nacionalinis fonas formuoja išorinių kelionių ir tapatybės patirčių vaizdavimą.

3.1.5. Nacionaliniai išorinių kelionių modeliai ir tapatybės paieškos

Nors visi trys analizuojami kūriniai reflektuoja paauglių patiriamus reikšmingus pokyčius išorinių kelionių, netekties ar vidinės krizės akivaizdoje, britų autorės Brahmachari ir lietuvių autorių Ežerinytės bei Cicėnaitės kūrybiniai sprendimai atskleidžia skirtingas kultūrines prieigas prie tų pačių temų. Šie skirtumai susiję ne tik su geografiniu ar socialiniu kontekstu, bet ir su nacionalinių literatūrinių tradicijų ypatumais. Britų paauglių literatūroje išorinė kelionė dažniau vaizduojama kaip globali, daugiasluoksnė patirtis, susijusi su migracija ir socialine nelygybe, o lietuvių literatūroje ji neretai interpretuojama per vidinės savasties, namų ar tėvynės ryšio ir šeimos prizmę.

Brahmachari romane *Red Leaves* išorinė kelionė reiškia fizinį pasitraukimą iš karo, smurto ir socialinės neteisybės paženklintos gimtosios šalies į Vakarų visuomenę, kurioje imigrantai susiduria su kultūrine

marginalizacija ir socialine atskirtimi. Tai ypač ryšku Aišos atveju – jos patirtis reprezentuoja pabėgėlio iš musulmoniškos šalies statusą ir su juo susijusius iššūkius. Veikėjos tapatybė formuojasi sudėtingame, neretai priešiškame kultūriniame lauke, kuriame tenka patirti dvigubą spaudimą: iš priimančios visuomenės, reikalaujančios prisitaikymo, ir iš savosios kultūros, kurią siekiama išsaugoti. Ši tarpinė būseną tampa hibridinės tapatybės formavimosi pagrindu.

Lietuviškuose romanuose išorinių kelionių patirtys dažniau įgyja simbolinę reikšmę ir yra glaudžiai susijusios su vidiniu, psichologiniu virsmu, sąlygotu šeimos transformacijų ar egzistencinių išgyvenimų. Romane *Sutikti Eidą* laikinas persikėlimas pas močiutę trunka neilgai, tačiau tampa reikšminga simboline kelione, leidžiančia veikėjai reflektuoti savo emocinę būseną ir santykius su artimaisiais. Nors tai konkretus fizinis judėjimas geografinėje erdvėje, svarbiausia čia – intensyvi vidinė kelionė, skatinanti savivokos brandą. Veikėjos tapatybė formuojasi per refleksiją, o simbolinis pasaulis tampa atramos tašku, padedančiu įveikti krizę. Toks pasakojimo modelis artimas kontempliatyviai, poetinei raiškai, būdingai daliai šiuolaikinės lietuvių paauglių literatūros.

Romane *Kengūrų slėnio paslaptis* Cicėnaitė jungia abi trajektorijas – išorinę migracijos patirtį (gyvenimą tarp Lietuvos ir Australijos) ir vidinę psichologinę savasties transformaciją. Ilzė, kaip tarpinėje pozicijoje esanti migrantė, patiria kultūrinį disonansą, tačiau jis reiškiamas ne per tiesioginę socialinę atskirtį, o per emocinį ir estetinį nejaukumą: nepritapimą mokykloje, kūniškumo pojūtį, kalbinį svetimumą, komplikuotus santykius su tėvu ir jo partnere. Ši patirtis siejasi su klasikine paauglių literatūros problematika – tapatybės paieškomis, santykių su tėvais permąstymu, emociniu brendimu. Vis dėlto kelionės motyvas čia neapsiriboja egzistenciniu nerimu: kelionė į dykumą tampa liminaline patirtimi, leidžiančia veikėjai priimti praeitį, sustiprinti ryšį su tėvu ir išplėsti savo savasties ribas. Hibridinė tapatybė konstruojama kaip organiškas, integruojantis procesas, o ne kaip neišspręsta trauma.

Palyginus šiuos tris kūrinius galima teigti, kad britų paauglių literatūroje išorinė kelionė dažniau vaizduojama kaip trauminė patirtis ir kova dėl vietos visuomenėje, o lietuvių literatūroje – kaip jautri, individuali savęs pažinimo patirtis, neretai vedanti į susitaikymą ir simbolinį „grįžimą namo“, net jei šie namai suvokiami ne kaip fizinė vieta, bet kaip vidinė pusiausvyra. Brahmachari, Ežerinytės ir Cicėnaitės romanuose kelionė tampa literatūriniu instrumentu, leidžiančiu atskleisti paauglių psichosocialinės raidos sudėtingumą ir parodyti, kad net radikalūs išoriniai pokyčiai gali tapti brandesnio tapatybės suvokimo pradžia.

Apibendrinant galima teigti, kad analizuotuose kūrinuose kelionė atsiskleidžia kaip kompleksinis reiškinys, apimantis ne tik fizinį vietos keitimą ir kultūrinę adaptaciją, bet ir gilesnius psichologinius bei egzistencinius virsmus. Paauglių susidūrimas su nauja aplinka, kalba, žmonėmis ir kultūrinėmis normomis išryškina išorinės kelionės, ypač migracijos, keliamus iššūkius – atskirtį, tapatybės trapumą, artimųjų ilgesį, priklausymo jausmo stoką. Kartu šie tekstai parodo, kad vidinė kelionė dažnai kyla kaip atsakas į išorinį disbalansą ir tampa būtina sąlyga savasties stabilizavimui.

Kitame poskyryje bus analizuojama, kaip vidinių kelionių procesai atsiskleidžia pasirinktų literatūrinių veikėjų patirtyse, daugiausia dėmesio skiriant tapatybės paieškoms, psichologiniams virsmams ir emocinės brandos aspektams.

3.2. Vidinė kelionė: tapatybės paieškos ir vidinis virsmas

Vidinė kelionė, suprantama kaip savasties paieškų ir tapatybės transformacijos procesas, paauglių literatūroje įgyja ypatingą reikšmę. Ji leidžia atskleisti jauno žmogaus psichologinius išgyvenimus, emocinius sukrėtimus ir vidinius konfliktus, kurie nebūtinai sutampa su fiziniu judėjimu erdvėje ar išoriniu persikėlimu. Tokiose situacijose kelionė veikia kaip simbolinė ir egzistencinė patirtis, per kurią veikėjas reflektuoja savo santykį su savimi, artimaisiais ir socialine aplinka.

Šiame poskyryje analizuojama, kaip literatūriniai veikėjai, nepatirdami arba tik fragmentiškai patirdami išorinį judėjimą, išgyvena esmines vidines keliones, siekdami suprasti save, susitaikyti su praradimais ar iš naujo konstruoti savo tapatybę. Vidinė kelionė čia suvokiama kaip dinamiškas procesas, apimantis emocinį brendimą, moralinius pasirinkimus ir savivokos transformaciją.

Tokie kūriniai kaip Unės Kaunaitės *Laiškai Elzei* (2016), Patricko Nesso *A Monster Calls* (2011), Renatos Šerelytės *Rebekos salos* (2014) ir Orlagh'os Collins *All the Invisible Things* (2019) atskleidžia skirtingus vidinės kelionės modelius – nuo savasties atkūrimo ir gedėjimo procesų iki seksualinės ir emocinės tapatybės dilemų. Šių tekstų analizė leidžia išryškinti, kaip simbolinės ir psichologinės kelionės formuoja paauglių pasaulėjautą ir tampa reikšmingu jų psichosocialinės brandos veiksmu.

3.2.1. Tapatybės paieškos Unės Kaunaitės romane *Laiškai Elzei*

Unė Kaunaitė (g. 1991 m.) – lietuvių rašytoja, edukologė ir visuomenės veikėja, reikšmingai prisidedanti prie šiuolaikinės lietuvių paauglių literatūros plėtros. Baigusi psichologijos ir socialinės antropologijos studijas Škotijos Šv. Andriaus universitete bei švietimo studijas Kembridžo universitete, autorė savo akademinės žinias integruoja į literatūrinę veiklą, kurioje nagrinėjami jaunimo psichosocialiniai išgyvenimai, tapatybės paieškos ir socialinės problemos.

Debiutinis romanas *Sudie, rytojau* (2011) išsiskiria jautriu paauglių pasaulio vaizdavimu, o *Žmonės iš Alkapės* (2014) analizuoja emigracijos poveikį šeimos santykiams. Romane paaugliams *Laiškai Elzei* (2016) gvildenamos patyčių, vienišumo ir technologijų įtakos temos, atskleidžiant paauglių vidinius konfliktus ir socialinę aplinką. Naujausias romanas *2084* (2023) kelia klausimus apie technologijų poveikį žmogaus tapatybei ir socialiniams ryšiams, žvelgiant į šiandienos problemas iš ateities perspektyvos.

Romanas *Laiškai Elzei* – tai trečiasis autorės kūrinys ir antroji knyga paaugliams. Šis problemų prozos tekstas yra vienas iš nedaugelio lietuvių literatūros kūrinių, nagrinėjančių emigracijos padarinius jauniems žmonėms, nors tai daroma mažiau radikaliai nei Jokštaitės romane *Karta SOS*, kuris toliau irgi analizuojamas šioje disertacijoje. Kaunaitės kūrinys išsiskiria niuansuota struktūra ir subtilesniu naratyvu, derinančiu epistolikos bei klasikinio romano elementus. Jame atskleidžiama platesnė tapatybės krizės problematika, susijusi su socialine aplinka, savęs suvokimo paieškomis ir maišto prieš suaugusiųjų pasaulį dinamika.

Kūrinys *Laiškai Elzei* disertacijoje priskiriamas vidinių kelionių patirčių grupei, nes jame dominuoja pagrindinio veikėjo psichologinė būseną ir elgesio pokyčiai, kylantys gyvenant be tėvų kasdienio dalyvavimo. Tėvų emigracija romane veikia kaip struktūrinė situacija, tačiau pasakojimo centre atsiduria ne fizinis judėjimas ar migracinė patirtis, o paauglio emocinė savijauta, atsakomybės našta, vidinis nesaugumas ir bandymas prisitaikyti prie pasikeitusios šeimos realybės. Veikėjo veiksmai – atsiribojimas, tylus pasipriešinimas, impulsyvūs sprendimai – atskleidžia ne kryptingą išorinę kelionę, bet fragmentišką vidinį procesą, kuriame formuojasi savęs suvokimas ir santykis su pasauliu be suaugusiųjų atramos. Todėl romane dominuoja vidinė kelionė – psichologinio ir emocinio virsmo procesas, kurį lemia tėvų nebuvimas ir kuris atsiskleidžia kasdienėje veikėjo patirtyje.

Romane vaizduojama dviejų aštuntokų – Gabijos ir Šarūno – kasdienybė, tačiau šiame tyrime dėmesys sutelkiamas į Šarūną ir jo pastangas suprasti save bei aplinkinį pasaulį. Skirtingai nei Kristinos Jokštaitės romane *Karta SOS* (žr. 3.3.1 poskyrį), čia tėvų migracija nėra vaizduojama kaip staigus ar tiesioginis sukrėtimas. Ji veikia kaip vidinį virsmą skatinanti aplinkybė, lemianti pagrindinio veikėjo santykio su savimi ir socialine aplinka kaitą. Ilgalaikė tėvų emigracija į Angliją pateikiama ne kaip trauminė netektis, bet kaip lėtai besikaupiantis emocinio atotrūkio šaltinis, ilgainiui veikiantis paauglio gebėjimą kurti ryšius, pasitikėti kitais ir įtvirtinti save bendruomenėje.

Remiantis Eriksono psichosocialinės raidos teorija, personažo Šarūno patirtis leidžia interpretuoti, kaip paauglystės tarpsnyje išgyvenamas konfliktas tarp tapatumo ir vaidmenų sumaišties tampa sudėtingesnis dėl šeimos struktūros trapumo ir emocinės paramos stokos¹⁶⁹. Tėvų fizinį buvimą čia pakeičia tik simbolinis jų buvimas – prisiminimai ir epizodiniai skambučiai. Todėl tėvų išvykimo svetur pasekmės pasireiškia kaip uždelstos ir vidinės: jos griaua ne fizinę namų erdvę, bet vaiko socialinę tikrovę, trukdo sukurti stabilų „aš“, kurį Eriksonas sieja su įsipareigojimu pasirinktoms vertybėms ir vaidmenims¹⁷⁰.

Šioje analizėje ypatingą reikšmę įgauna Šarūno personažas – tai tėvų paliktas vaikas, gyvenantis su močiute, nes abu tėvai dirba Anglijoje. Ilgainiui paaugliui įgrysta nežinomybėje skendintis laukimas: „[I]abiausiai gyvenime nekenčiu laukimo. Laukimo, kai niekas nuo tavęs nepriklauso. Kai lauki tėvų ir nežinai, kada jie grįš. Lyg būtum kokia lytis, kuri arba užstrigs kokiam nors upės posūkyje ir ištirps belaukdama, arba išplauks į jūrą“¹⁷¹ (*LE*, 62). Tokia patirtis iš esmės ardo tai, ką Bergeris ir Luckmannas vadina „ankstyvoje vaikystėje internalizuota tvirta tikrove“¹⁷², nes tėvų apibrėžtas pasaulis praranda stabilumą ir nebegali funkcionuoti kaip patikimas orientyras. Tėvų nebuvimas sukuria emocinę tuštumą ir nesaugumo būseną, kuri, remiantis Eriksono teorija, gali komplikuoti tapatybės ir vaidmenų formavimąsi – paaugliui tampa sunku suvokti, koks jis yra ir kokią vietą užima, nes stinga nuoseklaus socialinio orientyro¹⁷³. Ši situacija atsispindi Šarūno elgesyje: patiriamas nusivylimas, emocinis apleistumas ir ribotas įsitraukimas į socialinius ryšius virsta maišto formomis – pykčiu, impulsyvumu, agresyviais

¹⁶⁹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135.

¹⁷⁰ Žr. *Ibid.*, p. 159–162.

¹⁷¹ Unė Kaunaitė, *Laiškai Elzei*, Vilnius: Alma littera, 2016.

¹⁷² Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas*, iš anglų k. vertė Aldona Radžvilienė, Vilnius: Pradai, 1999, p. 179.

¹⁷³ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 162.

reakcijų būdais: „[...] kartais Šarūnas gąsdina – supykęs net mokytoją gali apšaukti. Arba sulaužyti kėdę. Arba taip bjauriai režti ką nors tiesiai į akis... Kamilę yra prostitute išvadinęs!“ (LE, 11).

Ši destruktivų elgesį galima interpretuoti kaip tapatybės ieškojimo formą priešiškoje aplinkoje. Kaip pažymi Jane'ė Kroger, kai paauglio augimo procesas nėra palaikomas artimosios aplinkos, tapatybė gali formuotis gynybiškai, per priešpriešą ar neigimą¹⁷⁴. Šarūno elgesyje taip pat ryškėja kaltės pojūtis dėl savo veiksmų, tačiau jis neturi reikšmingų suaugusiųjų ar stabilios socialinės atramos, kuri padėtų šią patirtį reflektuoti ir paversti pozityvesniu savęs suvokimu. Kasdienybės struktūros ir emocinio palaikymo stoka – jis „daug laiko praleidžia ne namuose, bet mokykloje ir su draugais“ – sudaro prielaidas krypti link vadinamojo neigiamo tapatumo¹⁷⁵, kai destruktivus elgesys tampa būdu reaguoti į atstūmimą ir nepripažinimą¹⁷⁶. Trokšdamas pripažinimo, veikėjas tampa klasės autoritetu – „Šarūnas ir toliau mūsų klasėje kiečiausias“ (LE, 10), – tačiau ši galia jam suteikiama per pusbrolių Karolį, kurio reputacija mokykloje paremta baime: „visi gerai žino, kad su juo negalima pyktis“ (LE, 11).

Nors Šarūnas suvokia Karolio elgesio destruktivumą, būdamas su juo jis jaučiasi priimtas ir neteisiamas. Šis santykis suteikia laisvės pojūtį ir laikinai kompensuoja tėvų nebuvimą bei emocinio artumo stoką, todėl Karolio aplinka tampa erdve, kurioje Šarūnas gali būti savimi, net jei tai susiję su rizikingais ar problemiškais pasirinkimais:

„Šarūnas jautėsi laisvas ir laimingas. Jie niekieno nevaržomi krėtė nesąmones. Jie juokėsi iš taisyklių, kurios kiaurą dieną stengėsi juos sulankstyti ir sugrūsti į dėžutę, paruoštą iš anksto. [...] Šarūnas pagaliau buvo tikras maištininkas. Tarsi koks muškietininkas. [...] Kad ir kaip močiutei nepatiktų, Šarūnas tik dar labiau žavėjosi savo pusbroliu. Ji niekaip nenorėjo suprasti, kad tik su juo būdamas jis jausdavosi neteisiamas.“ (LE, 20)

Kaip galima pastebėti, paauglystės amžiaus tarpsnį išgyvenantis romano veikėjas Šarūnas ima naujai žvelgti į save, savo šeimą ir draugus. Jis susiduria su prieštaravimais tarp socialiai deklaruojamų normų ir realaus suaugusiųjų elgesio, o būdamas jautrus ir pažeidžiamas, į šią vertybių koliziją

¹⁷⁴ Žr. Jane Kroger, *Identity in Adolescence: The Balance between Self and Other* (3rd ed.), New York: Routledge, 2004, p. 67.

¹⁷⁵ Leonard Broom, Charles M. Bonjean, Dorothy H. Broom, *Sociologija*, Kaunas: Littera Universitatis Vytauti Magni, 1992, p. 90.

¹⁷⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 174.

reaguoja protestu¹⁷⁷ – delinkventiniu elgesiu. Šarūnas, tėvų emigracijos paliktas paauglys, ima ieškoti socialinio pripažinimo ir priklausymo bendraamžių aplinkoje – susibičiuliuoja su vyresniu pusbroliu Karoliu ir jo draugų grupe, kurios elgesys peržengia socialiai priimtinas ribas. Trauka prie vyresnių, dominuojančių vaikinių atspindi giliausią paauglio poreikį būti matomam, pripažintam ir turėti aiškia vietą socialinėje hierarchijoje, net jei tai reiškia kompromisus su moralinėmis nuostatomis. Tokia tapatybės paieška siejasi su Jameso E. Marcios aprašytais tapatybės difuzijos ir moratoriumo būsenomis, kai paauglys dar nėra išsipareigojęs aiškioms vertybėms ir eksperimentuoja su skirtingais vaidmenimis bei elgesio modeliais¹⁷⁸.

Veikėjo gebėjimas megzti ryšius su bendraamžiais galėtų būti suvokiamas kaip socialinės brandos požymis, tačiau šiuo atveju šie ryšiai nukreipia jį į rizikingą saviDestrukcijos trajektoriją. Jie neužtikrina tvarios tapatybės formavimosi, o tik laikinai kompensuoja emocinę tuštumą ir saugumo stoką. Kaip pažymi Kroger, situacijose, kai artimiausia aplinka, ypač šeima, nesuteikia emocinio stabilumo ir palaikymo, paaugliai neretai ieško priklausymo destruktiviose socialinėse grupėse¹⁷⁹. Nepaisant stipraus priklausymo poreikio, Šarūnas suvokia savo elgesio probleminį pobūdį ir išgyvena jį lydintį kaltės jausmą: „Žinau, kad galiu būti geresnis [...]. Bet tada daryčiau tai, ko jie iš manęs tikisi. Kiūtočiau jų asmeninėje dėžutėje be galimybės ištrūkti“ (LE, 64). Šis nepamatuotas požiūris į suaugusiųjų lūkesčius rodo gynybinę laikyseną, siekį išvengti kontrolės ir patirti savarankiškumą net per griauančią elgesį.

Motinos ir močiutės abejingumas, perdėtas moralizavimas ir nepagarba paauglio vidiniam pasauliui stiprina Šarūno atotrūkį nuo šeimos. Kaip rodo dialogas apie jo mokymosi rezultatus, motina nesugeba atpažinti teigiamų pokyčių: „Man dingo bet koks noras su ja kalbėtis. Juolab nebenorėjau pasakoti apie savo dešimtuką“ (LE, 91). Toks santykio modelis atspindi tai, ką Berns apibrėžia kaip nesėkmingą šeimos mikroaplinkos vaidmenį, kai vaiko pastangos lieka nepastebėtos arba yra nuvertinamos¹⁸⁰. Ilgainiui toks emocinis nepripažinimas silpnina savivertę ir didina paauglio polinkį ieškoti alternatyvių priklausymo formų. Philipas G. Zimbardas taip pat pažymi, kad jaunuoliai, patiriantys emocinę atskirtį nuo reikšmingų kitų, dažniau linkę rizikuoti, maištauti ir formuoti pavojingas alternatyvias socialines

¹⁷⁷ Žr. Leonard Broom, Charles M. Bonjean, Dorothy H. Broom, *op. cit.*, p. 89.

¹⁷⁸ Žr. James E. Marcia, *Identity in adolescence*. In: J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (pp. 159–187), New York: Wiley, 1980, p. 161.

¹⁷⁹ Žr. Jane Kroger, *op. cit.*, 2004, p. 119.

¹⁸⁰ Žr. Roberta M. Berns, *Child, Family, School, Community: Socialization and Support* (9th ed.), Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, 2013, p. 128.

tapatybes¹⁸¹. Šarūno pasirinktas kelias atsiskleidžia ne kaip kryptingas asmeninis augimas, bet kaip gynybinė reakcija į ilgalaikę emocinę izoliaciją.

Paauglys pavargo nuo nuolatinių kaltinimų ir aplinkinių netikėjimo, kad gali elgtis gerai. Jis, veikiamas tokio aplinkos spaudimo, ima abejoti savo gyvenimo tikslais ir nebenori užaugti. „Aš nenoriu užaugti, – atsakiau nemirskėdamas. – Baik išsidirbinėti. – Aš neišsidirbinėju“ (*LE*, 103). Šis dialogas atskleidžia ne tik paauglio protestą prieš jam primetamus lūkesčius, bet ir desperatišką bandymą būti išgirstam bei pripažintam. Berns teigia, kad vaikų emocinės pastangos dažnai lieka nepastebėtos, o jų vidinis pasaulis nuvertinamas tuomet, kai šeimos mikroaplinka nesugeba užtikrinti palaikančio santykio¹⁸². Šarūno atveju toks emocinis nepripažinimas tampa reikšmingu tapatybės destabilizacijos momentu, skatinančiu tapatybės krizę. Veikėjas nebesugeba susieti ankstesnės savivokos su jam siūlomu „suaugimo“ modeliu, todėl atsiduria vidinėje įtampoje tarp to, kuo jis buvo, ir to, kuo iš jo tikimasi tapti.

Veikėjas ima suvokti suaugusiųjų gyvenimą kaip paviršutinišką ir prasmę praradusį: „Gyvenimas – lyg skrolinimas kompiuterio ekrane. Visko daug, bet aš nespėju. Nemoku stabtelėti ir įsiskaityti“ (*LE*, 103). Ši metafora perteikia fragmentišką, pagreitintą pasaulio patyrimą, kuriame nebelieka nei gylio, nei orientyrų. Toks virtualizuotas tikrovės suvokimas liudija susvetimėjimo jausmą ir vidinę distanciją nuo aplinkos¹⁸³ – paauglys nebesugeba „įsiskaityti“ nei į gyvenimą, nei į jam siūlomus suaugusiųjų modelius. Šarūno atveju tai pasireiškia ne tik emociniu atsitraukimu, bet ir elgesio lygmeniu: atsisakymu mokytis, suaugusiųjų autoriteto ignoravimu bei bandymu ieškoti alternatyvaus, nors ir rizikingo, gyvenimo kelio.

Lyginant jį su Tadu iš jau minėto Jokštaitės romano *Karta SOS*, išryškėja esminis skirtumas: Tadas pasuka į nusikalstamą kelią dėl išorinių aplinkybių, o Šarūnas šį kelią pasirenka sąmoningai, protestuodamas. Tadas išlieka sąžiningas net ir tapęs aplinkybių įkaitu, o Šarūnas atsakomybę už savo elgesį linkęs perkelti kitiems: „Bet kažkodėl ne nusikaltimas palikti vaiką ir išvažiuoti į užsienį“ (*LE*, 62–63). Tokia laikysena liudija dar neužsimezgsį, ieškančią tapatumo santykį su savimi ir aplinka – kaip teigia Marcia, paauglystėje, kai vertybiniai išipareigojimai dar nėra susiformavę, individas linkęs blaškytis tarp skirtingų elgesio modelių, o atsakomybę už savo sprendimus dažniau perkelti išoriniams veiksniams¹⁸⁴.

¹⁸¹ Žr. Philip G. Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, New York: Random House, 2007, p. 214.

¹⁸² Žr. Roberta M. Berns, 2013, *op. cit.*, p. 128.

¹⁸³ Žr. Philip G. Zimbardo, *op. cit.*, p. 220.

¹⁸⁴ Žr. James E. Marcia, 1980, *op. cit.*, p. 161.

Be to, pasak Kroger, kai socialinė aplinka tampa priešiška, o reikšmingi kiti (pavyzdžiui, mama, mokytojai) nuolat kritikuoja arba ignoroja paauglio vidinį pasaulį, tapatybė ima formuotis gynybiškai: per atmetimą, agresiją, savidestrukciją¹⁸⁵. Šarūnas ne tik maištauja, bet ir bando įrodyti, kad jam nereikalingi suaugusiųjų nubrėžti gyvenimo scenarijai: „Galėčiau nesitrankyti naktimis ir sutaupyti babai pinigų valerijonui. Daug ką galėčiau. Bet tada daryčiau tai, ko jie iš manęs tikisi“ (LE, 64). Tokia opozicija rodo vidinį norą nepriklausyti stereotipinei „gero vaiko“ sistemai ir siekį būti savimi – net jei tai reiškia sugriauti socialiai priimtinus modelius.

Toliau plėtojant mintį apie protagonisto Šarūno santykį su tėvais, akivaizdu, kad jo ryšys su mama išlieka stipresnis nei su tėvu, nes pastarasis išvyko, kai berniukui tebuvo septyneri. Paauglys jaučiasi apleistas, o tėvo figūra jam virsta tik abstrakčia „pinigus siunčiančio žmogaus“ sąvoka: „Dabar „tėvas“ man yra pinigus siunčiantis žmogus. Mama sako, kad čia svarbu“ (LE, 110). Tėvo fizinis ir emocinis nebuvimas apsinkina tėvo ir sūnaus ryšio formavimąsi. Kaip pažymi Johnas Bowlby'us, saugūs prisirišimo ryšiai yra svarbūs vaiko emocinei raidai ir tapatybės kūrimuisi¹⁸⁶. Šarūno patirtis rodo, kad tokio ryšio trūkumas skatina ieškoti vyriško autoriteto kitose socialinėse aplinkose, dažnai bendraamžių grupėse, kurios gali pasiūlyti priklausymo jausmą, bet kartu kelti ir riziką.

Toks emocinis tėvo praradimas sukelia gilesnius vidinius konfliktus – ne tik dėl meilės trūkumo, bet ir dėl mamos pasirinkimo. Paauglys jaučiasi atstumtas, nes motina pasirinko vyrą (emigraciją su tėvu) vietoj jo. Tai kelia Šarūnui nepilnavertiškumo jausmus ir ilgainiui perauga į atvirą maištą, apie kurį kalbėta ankstesnėje analizės dalyje. Tačiau net ir sukilęs prieš motinos sprendimus, jis ilgisi jos buvimo ir šilumos: „Mama jį apglėbė ir ilgai nepaleido. Šarūnas net susigraudino, nors jokių būdu nebūtų to prisipažinęs“ (LE, 94). Šis epizodas primena ir Jokštaitės romano *Karta SOS* veikėją Tada, kuris, nors ir įklimpęs į delinkventinį elgesį, išsaugo prisiminimus apie šeimos buvimą kartu kaip vertingą gyvenimo elementą.

Šarūno santykio su mama ambivalentiškumas – tarp pykčio ir ilgesio – atspindi Eriksono aprašytą psichosocialinės tapatybės formavimosi stadiją¹⁸⁷, kai paauglys siekia suderinti skirtingus vaidmenis, socialinius lūkesčius ir vidinius prieštaravimus; būtent ši įtampa lemia prieštaringą veikėjo elgesį ir emocinius svyravimus. Kadangi motina tampa vieninteliu dar likusiu šeimos emociniu centru, jos sugrįžimas trumpam atkuria veikėjo psichologinį

¹⁸⁵ Žr. Jane Kroger, 2004, *op. cit.*, p. 68.

¹⁸⁶ Žr. John Bowlby, *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*, New York: Basic Books, 1988, p. 11–12.

¹⁸⁷ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135, 154–157.

stabilumą: „Virtuvės stalas vėl priminė šeimą [...], ir gyvenimas virto pasaka“ (LE, 95). Vis dėlto ši būseną yra laikina ir neišsprendžia esminio vidinio konflikto – paauglio susiskaldymo tarp vaikystės nostalgijos ir priverstinio brendimo be tėvų paramos, kuris lemia nuolatinį emocinį nestabilumą.

Romane pabrėžiama, kad vaikams neužtenka vien materialinės gerovės – jiems būtinas nuolatinis ir emociškai artimas tėvų dalyvavimas. Tėvų siunčiami pinigai ar trumpalaikiai vizitai nesukuria tikro artumo, o veikia gilina atotrūkį tarp vaiko ir suaugusiųjų pasaulio, stiprindami emocinį nesaugumą ir vienišumo jausmą. Kaip teigia Bowlby’us, saugus emocinis prisirišimas yra esminis vaiko psychosocialinei raidai – jo nebuvimas gali lemti pasitikėjimo praradimą, tapatybės sunkumus ir destruktivų elgesį¹⁸⁸. Ši situacija romane atsiskleidžia kaip svarbi veikėjo vidinės kelionės dalis, susijusi su saugumo paieškomis ir tapatybės formavimusi.

Sugrįžus mamai, Šarūnas išgyvena paradoksią būseną: nors džiaugiasi jos buvimu, jis suvokia, kad tarp jų atsiradusi distancija nebegali būti panaikinta vien fiziniu artumu. Per tėvų emigracijos metus nutrūkę emociniai ryšiai tampa sunkiai atkuriami, o šeimos dalyvavimo stoka pasireiškia kasdienėse situacijose – net ir mokyklos gyvenime motinos vaidmenį pakeičia močiutė, ne visada tiksliai perteikianti informaciją. Šis emocinis atotrūkis siejasi su veikėjo elgesio problemomis: konfliktas pasiekia kulminaciją, kai Šarūnas sumuša klasės atsiskyrėlį Albiną. Nors veiksmai išprovokuoti, jų paviešinimas internete sustiprina socialinę krizę ir kelia grėsmę jo tolesniam mokymuisi. Motinos sprendimas išsivežti sūnų į Angliją atskleidžia bandymą atkurti kontrolę ir ryšį, tačiau Šarūno pasipriešinimas rodo jo vidinį konfliktą tarp priklausymo šeimai ir prisirišimo prie jam artimos aplinkos – močiutės, pažįstamos erdvės ir Gabijos: „[m]an čia patinka. Patinka tos prispjaudytos laiptinės, su manimi nesisveikinanti pirmo aukšto kaimynė... Nenoriu kažkokių svetimų...“ (LE, 168).

Lyginant su veikėju Tadu iš *Karta SOS*, Šarūnas, nepaisant maišto, patiria tam tikrą globą ir rūpestį. Močiutė rūpinasi jo kasdienybe, mama palaiko ryšį per skaiptą, o mokykloje jį pastebi ir remia psychologė, todėl veikėjo socialinė aplinka, nors fragmentuota, išlieka funkcionuojanti. Kaip pažymi Berns, vaiko raida priklauso ne tik nuo šeimos struktūros, bet ir nuo emocinio įsitraukimo, todėl net ir dalinė parama gali veikti kaip atsparumo šaltinis¹⁸⁹. Tai atsiskleidžia Šarūno patirtyje: psychologė pasiūlytas laišku rašymas tampa refleksijos priemone, leidžiančia įvardyti vidinius konfliktus

¹⁸⁸ Žr. John Bowlby, *op. cit.*, p. 11–12.

¹⁸⁹ Žr. Roberta M. Berns, 2013, *op. cit.*, p. 128.

ir suvaldyti destruktivias emocijas¹⁹⁰. Ši praktika padeda veikėjui palaipsniui peržengti krizę ir žengti pirmuosius žingsnius link sąmoningesnio savęs suvokimo.

3.2.2. Savirefleksija ir netektis Patricko Nesso romane *A Monster Calls*

Patrickas Nessas (g. 1971 m.) – britų ir amerikiečių rašytojas, reikšmingai prisidedantis prie šiuolaikinės paauglių literatūros. Jo kūryba¹⁹¹ išsiskiria psichologiniu gilumu, etinių dilemų analize ir gebėjimu perteikti paauglių vidinius konfliktus ir tapatybės paieškas. Nessas išgarsėjo trilogija *Chaos Walking* (2008–2010), kurios pirmasis romanas *The Knife of Never Letting Go* (2008) pelnė „The Guardian“ vaikų grožinės literatūros prizą, „Booktrust Teenage Prize“ ir „Jameso Tiptree Jr.“ apdovanojimus. Trilogijos pabaigos romanas *Monsters of Men* (2011) buvo įvertintas prestižiniu „Carnegie“ medaliu, skiriamu geriausia vaikų ir jaunimo literatūros kūriniui Jungtinėje Karalystėje.

Romano *A Monster Calls* (2011), sukurto pagal Siobhán Dowd idėją ir iliustruoto Jimo Kay'aus, reikšmė paauglių literatūroje yra išskirtinė – tai vienintelis kūrinys, pelnęs „Carnegie“ ir „Kate Greenaway“ medalius už tekstą ir iliustracijas. Knyga taip pat pelnė „Red House Children's Book Award“ apdovanojimą kaip vaikų ir jaunimo mėgstamiausia knyga, buvo pripažinta geriausia metų vaikų knyga „British Book Awards“ ir „Galaxy National Book Awards“ rinkimuose. 2016 m. pagal šią knygą sukurtas to paties pavadinimo filmas – fantastinė drama, kuri taip pat sulaukė plataus pripažinimo ir daugybės apdovanojimų. Kūrinys išverstas į lietuvių kalbą – 2022 m. leidykla „Niekio rimto“ jį publikavo pavadinimu *Septynios minutės po vidurnakčio*.

A Monster Calls – viena ryškiausių šiuolaikinės paauglių problemų prozos knygų, nagrinėjanti universalias netekties, vidinės traumos ir tapatybės paieškos temas. Pagrindinis veikėjas, trylikametis Konoras O'Malis, vaizduojamas kaip jautrus ir emociškai pažeidžiamas paauglys, susiduriantis su sudėtinga gyvenimo situacija: jo mama serga nepagydoma liga, tėvas gyvena kitame žemyne, o mokykloje jis patiria socialinę izoliaciją ir patyčias. Visa tai kuria gilų vidinį nerimą, kurį Konoras slepia nuo aplinkinių.

¹⁹⁰ Žr. Joanne Frattaroli, *Experimental disclosure and its moderators: A meta-analysis*, Journal of Consulting and Clinical Psychology, 2006, 74(6), p. 823–832. Prieiga per internetą: [https://bpb-us-e2.wpmucdn.com/faculty.sites.uci.edu/dist/c/602/files/2019/08/Frattaroli-psych-bulletin-2006.pdf?utm_source=chatgpt.com](https://bpb-us-e2.wpmucdn.com/faculty.sites.uci.edu/dist/c/602/files/2019/08/Frattaroli-<u>psych-bulletin-2006.pdf?utm_source=chatgpt.com</u>) [žiūrėta 2025-05-05].

¹⁹¹ Be literatūrinės veiklos, Nessas prisidėjo prie televizijos – jis parašė scenarijų BBC serialui „Class“ (2016), kuris yra „Doctor Who“ pasaulio dalis ir skirtas paauglių auditorijai.

Nors Nesso romanas dažnai priskiriamas maginio realizmo ar pasakos tradicijai, šiame tyrime jis analizuojamas kaip paauglių problemų prozos tekstas dėl jo teminės orientacijos į paauglio psichologinę krizę, gedėjimo patirtį ir tapatybės formavimosi procesus. Fantastiniai ir mitiniai pasakojimo elementai čia atlieka ne eskapistinę, bet terapinę ir simbolinę funkciją. Jie struktūroja veikėjo vidinę kelionę, padėdami artikuliuoti trauminę patirtį, kuri būdinga realistinei paauglių problemų prozai. Todėl žanrinis pasakojimo hibridiškumas šiame kūrinyje nelaikomas kliūtimi problemų prozos analizei, bet priešingai – priemone atskleisti sudėtingus vaizduojamos paauglystės išgyvenimus.

Jau pirmuosiuose puslapiuose paaiškėja, kad Konoras „[n]iekam nepasakojo apie košmarą. Nei mamai, savaime suprantama, bet ir niekam kitam – nei tėvui per jų kas dvi savaites (apytikriai) vykstantį pokalbį telefonu, tikrai ne močiutei, ir niekam mokykloje. Visiškai niekam“¹⁹² (*AMC*, 16). Toks slėpimas signalizuoja ne tik Konoro izoliaciją, bet ir jo vidinį konfliktą. Jis nenori dalintis tuo, ko nesupranta pats, nenori būti matomas kaip silpnas ar kitoks. Šią mintį papildo dar vienas fragmentas: „Tai, kas nutikdavo sapne, buvo tai, ko niekam nereikėjo žinoti“ (*AMC*, 16). Tokie pasirinkimai rodo Konoro pastangas kontroliuoti savo aplinką bent tuo, kuo gali – tyla.

Jo susidūrimas su pabaisa atskleidžia Konoro emocinį atbukimą ir apatiją: „Tačiau Konoras nebėgo. Iš tikrųjų jis net nesijautė išsigandęs. Viskas, ką jis jautė – ką jautė nuo tada, kai pabaisa apsireiškė – buvo vis didėjantis nusivylimas. Nes tai nebuvo ta pabaisa, kurios jis tikėjosi“ (*AMC*, 21). Ši reakcija rodo, kad veikėjo emocijos yra slopinamos – jis taip įpratęs prie nuolatinio skausmo ir baimės, kad net fantastinė pabaisa nebeatrodo grėsminga, palyginti su jo vidiniais išgyvenimais. Taip išryškėja vidinės traumos mastas. Remiantis Eriksono psichosocialinės raidos teorija, paauglystėje svarbiausiu uždaviniu tampa tapatybės konsolidacija, kuri neįmanoma be saugios aplinkos ir galimybės išreikšti emocijas¹⁹³. Konoro atveju šis procesas sutrikdomas: pasitikėjimu grįsti ryšiai su artimaisiais yra susilpnėję, o aplinka – tiek šeimoje, tiek mokykloje – nesuteikia jam reikiamos emocinės paramos.

Bergerio ir Luckmanno teorijoje pabrėžiama, kad tapatybė formuojasi per nuolatinę socialinę sąveiką su reikšmingais kitais¹⁹⁴. Tačiau Konoras, būdamas vienišas ir izoliuotas, šių sąveikų beveik nepatiria, todėl jo tapatybės formavimosi procesas tampa fragmentiškas ir nestabilus. Šis trūkumas

¹⁹² Patrick Ness, *A Monster Call*, London: Walker Books, 2015.

¹⁹³ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–130, 158–162.

¹⁹⁴ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 151, 194.

kompensuojamas vidinėje erdvėje – sapnuose, kurie metaforiškai atskleidžia neišsakytas baimes ir vidinius konfliktus. Pabaisa, simbolizuojanti jo vidinį pasaulį, tampa savotišku dialogo partneriu ir jam sako: „Tai ne tai, ko aš noriu iš tavęs, Konorai O’Mali, – tai tai, ko tu nori iš manęs“ (*AMC*, 48). Taip veikėjo vidinė kelionė įgauna savirefleksijos pobūdį – nesant palaikančių socialinių ryšių, jis yra priverstas konstruoti savo tapatybę per vidinį dialogą ir susidūrimą su slopinamomis emocijomis. Ši frazė žymi vidinės transformacijos momentą, kai paauglys suvokia, kad pagrindinis konfliktas vyksta ne išorinėje, bet vidinėje plotmėje – tarp jo baimės, kaltės jausmo ir nevirties. Būtent šio konflikto įsisąmoninimas tampa prielaida tolesniam veikėjo pokyčiui ir brandai.

Toks Konoro paveikslas – fragmentuotas, įstrigęs tarp skausmo ir tylos – atspindi paauglių literatūrai būdingą emocinio ir socialinio nematomumo patirtį, kai veikėjas lieka nepastebėtas ir nesuprastas savo aplinkoje. Jo išgyvenimai įgauna metaforinės migracijos pobūdį – perėjimą iš ankstesnės, dar saugesnės savasties į naują, dar neapibrėžtą tapatybę. Šis procesas tampa būtinas siekiant susidoroti su trauma ir formuoti brandesnę savęs suvokimą.

Kaip matyti iš knygos siužeto, Konoro skausmo, baimės ir kaltės priežastis yra serganti motina. Jo santykis su ja yra emociškai intensyvus ir pažeidžiamas, kartu tampantis esmine tapatybės formavimosi ašimi. Motina vaizduojama kaip švelni, mylinti ir stipri moteris, kuri, nepaisydama mirtinos ligos, stengiasi išlaikyti kasdienę rutiną ir sukurti sūnui stabilumo pojūtį. Tačiau ši pastanga negali visiškai apsaugoti paauglio nuo artėjančios netekties patirties. Konoro meilė motinai yra besąlygiška, tačiau persmelkta baimės, nerimo ir skausmo, kurie formuoja jo vidinę įtampą ir emocinį nestabilumą. Vienoje iš scenų paauglys pastebi motiną be skarelės: „Jos plika galva atrodė pernelyg švelni, pernelyg gležna rytinėje šviesoje, kaip kūdikio. Konorui nuo to suskaudo pilvą“ (*AMC*, 28). Šis vaizdas tampa fiziniu Konoro emocinės būsenos atspindžiu: jis kenčia matydamas motinos trapumą, tačiau negali atvirai išreikšti savo išgyvenimų.

Motinos liga keičia jūdvių santykį – Konoras jaučiasi vis labiau vienišas ir priverstas slėpti savo jausmus, siekdamas apsaugoti mamą nuo papildomo nerimo. Nenorėdamas būti našta, jis neleidžia sau parodyti silpnumo, todėl jo emocijos lieka neišreikštos. Tuo pat metu jį ima slėgti kaltė, nes giliai viduje bręsta prieštaringas troškimas, kad kančios baigtųsi – net jei tai reikštų mamos mirtį. Ši vidinė įtampa atskleidžia veikėjo emocinį susiskaldymą. Kaip teigia Judith’a Herman, tokios situacijos traumuoja vaiką, kai jis netenka emociškai prieinamo suaugusiojo ir lieka vienas su

neišreikštomis emocijomis¹⁹⁵, todėl Konoro patirtyje formuojasi slopinimo ir vidinio konflikto mechanizmai.

Ryšys su mama Konorui tampa ne tik meilės, bet ir savasties šaltiniu – jos buvimas suteikia jam emocinį saugumą ir padeda suvokti save. Tačiau motinos liga silpnina šį orientyrą, todėl veikėjas patiria vidinį nestabilumą ir nesaugumą. Ši būsena ypač išryškėja jo sapnuose ir simbolinėje pabaisos figūroje, kuri tampa priemone susidurti su pagrindine baime – artėjančiu praradimu. Kaip pabrėžia Eriksonas¹⁹⁶, saugus prisirišimas yra esminis asmenybės raidai, todėl mamos netekties grėsmė sukelia Konorui ne tik stiprią emocinę reakciją, bet ir tapatybės krizę.

Kaip atsiskleidžia kūrinyje, Konoro santykis su mama patiria dramatišką transformaciją – nuo stipraus emocinio ryšio iki neišvengiamo atsiskyrimo, kuris tampa esminiu jo brandos momentu. Pradžioje paauglys laikosi viltingo įsitikinimo, kad mama pasveiks: jis dalyvauja gydymo rutinoje, slepia nerimą ir vengia priimti ligos baigtinumą, taip bandydamas išsaugoti stabilumo iliuziją. Tačiau, situacijai blogėjant, šis ryšys tampa skausmingas – ne tik dėl artėjančios netekties, bet ir dėl to, kad mama nebegali atlikti globos funkcijų, kurios anksčiau užtikrino emocinį saugumą. Mamos fizinis silpnumas tampa simboliu Konoro pažeidžiamumo ženklu ir išryškina jo vidinį nesaugumą.

Artėjant motinos mirčiai, Konoras kovoja su kalte, kylančia iš slapto noro, kad kančia baigtųsi. Šį prieštarinę jausmą jis ilgai slopina, tačiau galiausiai pabaisa jį priverčia įvardyti: „Aš nebegaliu to pakelti!“ – šaukia Konoras, o pabaisa atsako: „O dalis tavęs norėjo, kad viskas tiesiog baigtųsi, net jei tai reikštų ją prarasti“ (*AMC*, 222). Ši scena žymi esminę vidinės transformacijos akimirką – slopinama tiesa tampa įsisąmoninta, o kaltė įvardijama. Taip veikėjas pereina į priėmimo stadiją, kuri, kaip pažymi Elisabeth'ė Kübler-Ross, yra paskutinis gedėjimo proceso etapas, leidžiantis judėti toliau¹⁹⁷. Šis atvirumas išlaisvina Konorą nuo vidinio skausmo, nes įvardyta tiesa praranda slopinimo galią: „Tu tiesiog troškai skausmo pabaigos. Savo skausmo. Pabaigos tam, kaip jis tave izoliuoja. Tai žmogiškiausias iš visų troškimų“ (*AMC*, 223). Kaip teigia Danas P. McAdamsas, tapatybė formuojama per naratyvinį savęs supratimą, kai žmogus geba integruoti skaudžias patirtis į nuoseklų pasakojimą¹⁹⁸. Konoro prisipažinimas ir mamos

¹⁹⁵ Žr. Judith Herman, *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—from Domestic Abuse to Political Terror*, New York: Basic Books, 1992, p. 55–56.

¹⁹⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–130.

¹⁹⁷ Žr. Elisabeth Kübler-Ross, *On Death and Dying*, New York: Macmillan, 1969, p. 63–64.

¹⁹⁸ Žr. Dan P. McAdams, *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self*, New York: William Morrow and Company, 1993, p. 108–110.

netekties priėmimas žymi šio proceso pradžią – veikėjas pradeda kurti naują savęs suvokimą.

Pabaigoje, kai Konoras suvokia mirties neišvengiamumą – „Jis žinojo, kad tai čia. Žinojo, kad nebėra kelio atgal. Ir jis žinojo, kad tai įveiks. Bus siaubinga. Bus dar blogiau. Bet jis išgyvens“ (*AMC*, 235), – įvyksta esminė veikėjo brandos akimirka. Priimdamas netektį, jis atsisako priklausomybės nuo motinos kaip vienintelio saugumo šaltinio ir pradeda kurti savarankišką tapatybę. Jo meilė mamai transformuojasi – iš priklausomybės ji virsta vidiniu atramos tašku. Toks personažo virsmas atitinka Eriksono psichosocialinio vystymosi teoriją, kurioje paauglystę siejama su savarankiškumo ir tapatybės įtvirtinimu¹⁹⁹.

Kitas svarbus romane vaizduojamas ryšys – Konoro santykis su močiute, kuris iš pradžių grindžiamas atstūmimu ir pasipriešinimu. Ji vaizduojama kaip griežta, emocijų nerodanti ir taisyklių besilaikanti suaugusioji, todėl veikėjui nesuteikia emocinio saugumo, kurio jis tikisi. Dėl to šis santykis ne palengvina, o dar labiau stiprina Konoro vidinę įtampą ir vienišumo jausmą. „Jis nemėgo, kaip ji su juo kalba – tarsi būtų darbuotojas, kurį vertina, ir vertinimas netrukus bus neigiamas“ (*AMC*, 30). Ši citata atskleidžia Konoro gynybinę reakciją ir jo įsitikinimą, kad močiutė nesupranta jo situacijos, todėl santykis suvokiamas kaip formalus ir emociškai nutolęs. Dėl to veikėjas nepasitiki suaugusiąja ir vengia atvirumo. Šią distanciją sustiprina ir tai, kad „močiutė nebuvo kaip kitos močiutės“ (*AMC*, 56) – ji neatitinka Konoro turimo rūpestingos, švelnios globėjos įvaizdžio. Taigi santykis grindžiamas ne artumu, bet nesupratimu, kuris stiprina veikėjo vienišumo jausmą.

Ši įtampa pasiekia kulminaciją, kai pabaisa paskatina Konorą išlieti savo pyktį ir bejėgiškumą. Jis nusiaubia močiutės svetainę, sulaužo jos brangų laikrodį: „Konoras matė, kad sunaikino beveik kiekvieną kampelį“ (*AMC*, 138). Pabaisa šį veiksma pateisina: „Tai toks sunaikinimas, kokio ir tikėjaisi iš berniuko“ (*AMC*, 123). Šis epizodas turi dvi reikšmes: viena vertus, tai emocinės iškrovos aktas, kita vertus – simbolinis maištas prieš suaugusiųjų kontrolę ir jų negebėjimą suteikti emocinės paramos. Eriksonas teigia, kad paauglių maištas dažnai išreiškia tapatybės formavimosi įtampą²⁰⁰, todėl Konoro elgesys gali būti suvokiamas kaip vidinio konflikto išraiška. Tačiau ši destrukcija tampa ir svarbiu suvokimo momentu: nors santykis su močiute išlieka komplikuotas, veikėjas pradeda ją matyti ne tik kaip autoritetą, bet ir kaip žmogų, patiriantį skausmą. „Aš ne tavo priešas, Konorai, – tarė ji. – Aš

¹⁹⁹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 162–165.

²⁰⁰ Žr. *Ibid.*, p. 165.

čia tam, kad padėčiau tavo mamai“ (*AMC*, 59). Ši frazė atskleidžia, kad tiek paauglys, tiek močiutė išgyvena tą pačią netekties grėsmę, tačiau ją išreiškia skirtingais būdais: Konoras – per maištą ir emocinį atsiribojimą, o močiutė – per kontrolę ir racionalumą. Kaip teigia Herman, trauma fragmentuoja ne tik aukos, bet ir artimųjų savastį, todėl jų elgesys tampa gynybinių mechanizmų išraiška²⁰¹. Tačiau bendras skausmas gali tapti bendrystės pagrindu, jei jis yra pripažįstamas.

Galų gale, močiutė tampa žmogumi, kuris po motinos mirties gali suteikti Konorui bent šiekį tokį stabilumą. Nors jų ryšys neperauga į tradicinį artumą, jis išsivysto į pagarbos, tylos ir gedėjimo partnerystę. Tai viena iš romano poteksčių – jausmai, kurie ne visada reiškiami žodžiais, bet įgauna vertę per bendrą išgyvenimą. Taip santykis su močiute tampa dar viena Konoro kelio į brandą stotele, o kartu – simboliniu tiltu iš vaikystės į suaugystę.

Konoro santykis su tėvu atskleidžia vieną svarbiausių romano temų – nutrūkusį emocinį ryšį tarp vaiko ir tėvo, kuris gyvena kitame žemyne. Nors formaliai tėvas egzistuoja, jo fizinis ir emocinis dalyvavimas Konoro gyvenime yra menkas. Vaizduojamo paauglio lūkesčiai tėvo atžvilgiu ilgainiui virsta nusivylimu. Tėvas pasirodo tik trumpam – „atvyko iš Amerikos po ilgų metų, kai atstumas tarp apsilankymų vis augo, o skambučiai retėjo“ (*AMC*, 98). Konoras šį vizitą suvokia kaip paviršutinišką gestą – tėvas atvyksta tik kelioms dienoms ir netrukus skuba atgal pas savo naują šeimą.

Pokalbio su tėvu metu išryškėja racionalūs, bet Konorui skaudūs pasiteisinimai: „Amerikoje mes vos telpame trise. Močiutė turi daugiau vietos, daugiau pinigų. Be to, tavo gyvenimas – čia: mokykla, draugai. Būtų nesąžininga visa tai iš tavęs atimti“ (*AMC*, 115). Šie tėvo žodžiai atskleidžia racionalų sprendimą, kuriame dominuoja praktiniai argumentai, o emocinis ryšys su sūnumi lieka antrame plane. Dėl to Konoras patiria atstūmimą ir nesaugumą, nes nėra suvokiamas kaip emocinės atsakomybės objektas. Kaip pažymi Eriksonas, paauglystėje ypač svarbus priklausymo jausmas ir tėvų palaikymas, todėl jų stoka gali stiprinti tapatybės krizę ir pažeidžiamumą²⁰².

Konoro pyktis, kurią jis patiria po tėvo apsilankymo, nėra nukreiptas į tėvą tiesiogiai, bet reiškiasi simboliniais veiksmais. Pavyzdžiui, kai jis nusiaubia močiutės svetainę. Tai galima interpretuoti kaip nesąmoningą reakciją į visą suaugusiųjų pasaulį, kuris, jo akimis, nesugeba pasirūpinti nei juo, nei jo mama. Taigi tėvo išvykimas tampa dar vienu liudijimu, kad Konoras turi susidurti su realybe be stiprių suaugusiųjų. Jis supranta, kad gali

²⁰¹ Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 56–57, 61.

²⁰² Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–130.

pasikliauti tik savimi. Tai tėvystės dezintegracijos momentas, kuris nepalieka jokių iliuzijų, bet kartu ir stumia veikėją į vidinę brandą – gebėjimą priimti realybę tokią, kokia ji yra, nebesitikint stebuklingų sprendimų iš išorės.

Kita itin svarbi romano *A Monster Calls* ašis – Konoro santykiai su bendraamžiais. Jie atskleidžia jo tapatybės formavimosi sunkumus, emocinį izoliacijos jausmą ir kaltės projekciją. Paauglio ryšys su geriausia drauge Lile yra komplikuoatas: nors jie augo kartu, tarsi brolis ir sesuo, motinos ligos kontekste Konoras šį ryšį atmeta. Būtent po to, kai Lilė, sužinojusi apie motinos diagnozę, pasidalija šia žinia su kitais, Konoras ima ją laikyti išdavike. „Ir tada viskas staiga pasikeitė. Ir jis niekada jai to neatleis“ (*AMC*, 43) – šis Konoro sprendimas žymi esminį vidinės būsenos pokytį: jis praranda vienintelę artimą bendraamžių paramą ir sąmoningai atsitraukia nuo visų socialinių kontaktų.

Veikėja Lilė išlieka jautri ir nuoširdi, net kai Konoras ją atstumia. Ji vėliau perduoda jam atsiprašymo laiškėlį: „Atsiprašau, kad visiems pasakiau apie tavo mamą. Pasiilgau mūsų draugystės. Ar tau viskas gerai? Aš tave matau“ (*AMC*, 191). Paskutinė sakinio frazė – „Aš tave matau“ – įgyja ypatingą reikšmę, kai Konoras jaučiasi visiškai nematomas aplinkiniams. Kaip teigia Bergeris ir Luckmannas, tapatybė formuojama per tarpasmeninius santykius, kuriuose subjektas atpažįstamas kaip prasminės tikrovės dalyvis²⁰³. Lilė bando grąžinti Konorui šį atpažinimo ryšį, tačiau jis dar nepasirengęs jo priimti. Šis atotrūkis atskleidžia traumą ir gynybinį emocinį užsisiklendimą.

Veikėjo Konoro sąveika su kitu romano veikėju Hariu – vienu pagrindinių patyčių vykdytoju – atskleidžia kitą problematiką. Haris jį nuolat žemina ir fiziškai skriaudžia: „Šįkart Hario kumštis smigo į pilvą. Konoras krito ant žemės, nusibrozdino kelį ir susiplėšė uniformines kelnes“ (*AMC*, 90). Ši scena atskleidžia ne tik fizinę agresiją, bet ir Konoro bejėgiškumą bei nuolatinę grėsmės būseną, kurioje jis gyvena. Paauglys nesipriešina, nepasakoja apie smurtą kitiems suaugusiesiems, o tai liudija giliai įsišaknijusi vidinį įsitikinimą, kad jis to nusipelno arba kad jo skausmas neturi vertės. Tokia emocinė būseną siejasi su vidiniu kaltės jausmu dėl motinos ligos ir bendros tapatybės krizės, kurioje jis jaučiasi nematomas ir be teisės būti suprstas. Taigi, kai poreikis priklausyti grupei ir bendrauti su bendraamžiais yra pažeidžiamas, kaip Konoro atveju, o socialiniai ryšiai yra lydimi atstūmimo, paauglys gali jausti ne tik vienišumą, bet ir sustiprintą egzistencinį netikrumą²⁰⁴. Tai matyti ir iš kitų epizodų, kuriuose veikėjas Konoras tarsi išnyksta savo socialinėje aplinkoje: „Buvo taip, lyg jis būtų tapęs nematomas“

²⁰³ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 151.

²⁰⁴ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 162–165.

(AMC, 89). Patyčių mechanizmas čia veikia kaip trauminis veiksnys, gilinantis paauglio izoliaciją ir atspindintis platesnę problemą – nesugebėjimą susikalbėti su pasauliu. Konoro atveju Haris tampa ne tik skriaudėju, bet ir veidrodžiu, kuriame berniukas mato savo socialinį nereikšmingumą. Ši sąveika su Hariu dar labiau gilina jo tapatybės fragmentaciją ir emocinę izoliaciją, su kuria jis vienas pats negali susitvarkyti.

Konoras, savo ruožtu, pats pradeda trauktis iš socialinės aplinkos – „nustoję eiti prie draugų, nustoję reaguoti į pašaipas, nustoję kelti ranką per pamokas“ (AMC, 89). Tai ne tik pasyvios aukos elgsena, bet ir simbolinis atsakymas dalyvauti tikrovėje, kuri jam kelia skausmą. Visas šis socialinis kontekstas palaiko Konoro vidinę įtampą, jo vidinį nusistatymą, kad pasaulis jį ignoruoja. Ši izoliacija glaudžiai siejasi su protagonisto kaltės jausmu ir nenoru būti matomam, kad niekas nepamatytų jo vidinio silpnumo ir tikrosios tiesos, kurios jis taip ilgai vengia. Simboliškai tai galima traktuoti kaip fragmentuotos tapatybės išraišką. Kaip nurodo Herman, trauma dažnai suardo individo socialinius ryšius, nes šie tampa nesaugūs arba emociškai nepakeliami²⁰⁵.

Vienas kertinių *A Monster Calls* teminių centrų – Konoro kaltės jausmas, kuris glūdi jo pašąmonėje ir ilgą laiką lieka neįvardytas. Šis kaltės jausmas siejasi su jo slapta mintimi, kad norėtų, jog motinos kančios baigtųsi – net jei tai reikštų jos mirtį. Būtent ši slapta mintis, nuo kurios Konoras bėga viso siužeto metu, tampa esminiu tapatybės konflikto šaltiniu. Kaip pažymi pabaisa: „Tavo tiesa, kurią slepi, Konorai O’Mali, yra tai, ko labiausiai bijai“ (AMC, 52). Ši vidinė kova su savimi atsiskleidžia kaip moralinis dvilypumas – tarp to, ką jis jaučia, ir to, kas būtų „priimtina“ jausti.

Pabaisa, kaip simbolinis veikėjas, ne tik įkūnija veikėjo Konoro pašąmonės pasaulį, bet ir tampa terapeutu, kuris veda paauglį į savęs supratimą. Kaip pažymi McAdamsas, asmens tapatybė formuojasi per naratyvus, o tikrųjų jausmų įvardijimas yra esminis žingsnis į savivoką²⁰⁶. Pabaisos pasakojamos trys istorijos ir jo reikalavimas Konorui papasakoti ketvirtąją istoriją – jo asmeninę tiesą – tampa metaforine naratyvine terapija.

Esminis emocinis veikėjo suvokimas išryškėja sapne, kai pabaisa reikalauja, kad Konoras įvardytų tiesą: „Turi pasakyti tiesą, kitaip niekada neišeisi iš šio košmaro. [...] Liksi čia įstrigęs vienas visą likusį gyvenimą“ (AMC, 216). Šis momentas žymi kulminaciją – Konoras pagaliau prisipažįsta: „Nebegaliu to pakelti! [...] Tiesiog noriu, kad viskas pasibaigtų!“ (AMC, 220). Pabaisa paaiškina, kad jo noras nebuvo žiaurus, bet žmogiškas. Šis

²⁰⁵ Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 55–56.

²⁰⁶ Žr. Dan P. McAdams, 1993, *op. cit.*, p. 108–110.

pripažinimas leidžia vaizduojamam paaugliui paleisti ne tik motiną, bet ir kaltę, kuri jį slėgė. Jis išsilaisvina iš emocinės stagnacijos ir įgyja galimybę žengti link psichologinės brandos.

Pasak Herman, gijimo procesas prasideda nuo tiesos įvardijimo, kuris leidžia integruoti traumą į asmens tapatybę²⁰⁷. Konoras ilgą laiką šios tiesos vengia, nes bijo jos pasekmių, todėl slopina savo jausmus ir išgyvenimus. Tačiau būtent susidūrimas su šia tiesa – pripažinimas, kad jis trokšta kančios pabaigos – tampa vidinės transformacijos pradžia ir nulemia veikėjo vidinę transformaciją. Eriksonas teigia, kad paauglystės psychosocialiniame etape vienas svarbiausių uždavinių yra aiškios tapatybės formavimas, kuriam būtinas tiek socialinis atspindys, tiek vidinis nuoseklus savęs suvokimas²⁰⁸. Šių veiksmų trūkumas lemia tapatybės neapibrėžtumą ir vidinį nestabilumą.

Pabaisa įgauna ir simbolinę reikšmę – tai ne vien tik traumas įsikūnijimas, bet ir Konoro sąmonės dalis, kuri skatina keistis. „Aš vaikštau tik dėl gyvenimo ir mirties klausimų“ (*AMC*, 50), – sako pabaisa, taip pabrėždama savo misiją – ne bauginti, bet padėti veikėjui susidurti su neišvengiama realybe ir įgyti psichologinę brandą. Tai figūra, vedanti jį nuo neigimo prie priėmimo, nuo kančios – prie galimo gijimo.

Šiame kontekste svarbus ir pabaisos pasirinktas pavidalas – uosis, „gydantis medis“: „Uosis yra gydantis medis, – tarė pabaisa. – Tai ta forma, kuria dažniausiai pasirenku vaikščioti“ (*AMC*, 164). Tai metafora ne tik gamtos gydomajai jėgai, bet ir emociškai gijimo kelionei, kurią patiria Konoras. Jo kelionė, nors ir pareikalavusi didelės emocinės kainos, tampa galimybe išsivaduoti iš kaltės, priimti netektį ir atrasti save iš naujo.

Vienas reikšmingiausių vidinės brandos momentų įvyksta tada, kai Konoras pagaliau priima motinos mirties neišvengiamumą. Tai kelias, kuriuo jis žengia per visą romaną – nuo slapto troškimo, kad skausmas baigtųsi, iki sąmoningo suvokimo, kad gyvenimas be mamos tęsis toliau. Svarbus momentas įvyksta pabaigoje, kai Konoras, stovėdamas šalia mirštančios mamos, pagaliau ištaria tiesą: „Aš nenoriu, kad tu mirtum“ (*AMC*, 236). Ši išpažintis žymi nebe tiesos slėpimą, bet jos priėmimą.

Pabaisa jam paaiškina: „Tu norėjai, kad ji išeitų, tuo pačiu metu kai troškai, kad ją išgelbėčiau. Tavo protas tikėjo guodžiančiais melais, bet taip pat žinojo skaudžią tiesą, dėl kurios tie melai buvo reikalingi. Ir tavo protas baudė tave už tai, kad tikėjai abiem“ (*AMC*, 224). Ši citata atskleidžia Konoro vidinį susiskaldymą – vienu metu egzistuojančius priešingus troškimus ir jausmus. Toks dvigubas emocinis spaudimas rodo ambivalenciją, kuri,

²⁰⁷ Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 201–202.

²⁰⁸ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–130.

remiantis Eriksonu, yra būdinga paauglystės tapatybės formavimosi procesui²⁰⁹. Veikėjas vienu metu siekia išsaugoti ryšį su motina ir nutraukti kančią, todėl patiria stiprią kaltę ir vidinę įtampą. Priimdamas mamos netektį, Konoras išsivaduoja iš košmarų, kurie simbolizavo jo vidinį pasipriešinimą ir kaltę. Kaip pabrėžia pabaisa: „Jei pasakysi tiesą, – šnabždėjo jis Konorui į ausį, – tu būsi pasirengęs susidurti su viskuo, kas ateis“ (*AMC*, 234). Ši frazė tampa lemtingu impulsu pradėti jau minėtą gijimo procesą.

Taigi Konoro kelionė baigiasi ne laiminga pabaiga, bet reikšmingu psichologiniu pasikeitimu. Jis paleidžia mamą ne iš baimės ar kaltės, bet iš brandos ir supratimo. Tai liudija, kad netektis literatūroje gali būti ne tik skausmo šaltinis, bet ir tapatybės augimo akstinas. Tokia transformacija atliepia ne tik psichologinius, bet ir egzistencinius jauno žmogaus brendimo aspektus – per praradimą veikėjas atranda save.

3.2.3. Simbolinė erdvė ir tapatybė Renatos Šerelytės romane *Rebekos salos*

Renata Šerelytė (g. 1970 m.) – lietuvių rašytoja, prozininkė, poetė, dramaturgė, eseistė ir literatūros kritikė, kurios kūryba reikšmingai prisideda prie šiuolaikinės lietuvių paauglių literatūros plėtros. Baigusi lietuvių kalbos ir literatūros studijas Vilniaus universitete, savo kūryboje ji nuosekliai nagrinėja paauglių tapatybės paieškas, socialinius iššūkius ir psichologinius išgyvenimus.

Šerelytės debiutas paauglių literatūroje įvyko 1997 m., kai ji, pasirašiusi Skomanto slapyvardžiu, išleido istorinę apysaką *Jundos lemtis*, kuri buvo pripažinta geriausia metų vaikų ir paauglių knyga. Vėlesni kūriniai, tokie kaip *Rebekos salos* (2014) ir *Žvaigždžių medžiaga* (2016), išsiskiria maginio realizmo bei detektyvo elementais, gilinasi į paauglių vidinius konfliktus ir socialines problemas. *Rebekos salos* pateko į 2015 m. Metų knygos rinkimų penketuką ir buvo įtraukta į 2016 m. IBBY Garbės sąrašą, o *Žvaigždžių medžiaga* laikoma pirmuoju lietuvišku detektyvu paaugliams.

Rašytoja Šerelytė yra įsitvirtinusi vaikų ir paauglių literatūros lauke ne tik Lietuvoje, bet ir tarptautiniu mastu – jos kūriniai verčiami į įvairias užsienio kalbas, o literatūriniai pasiekimai pripažįstami ir užsienio šalyse.

Disertacijoje analizuojamas romanas *Rebekos salos* – kūrinys paaugliams apie paauglius – išsiskiria kūrybine išmone ir naratyvine drąsa, leidžiančia nekasdieniškai perteikti sudėtingus psichologinius ir socialinius paauglystės išgyvenimus. Autorė pasitelkia magiškojo realizmo estetiką, kuri jungia realybės ir fantastikos elementus, taip konstruodama distopinę ir kartu

²⁰⁹ Žr. *Ibid.*, p. 128–130.

emociškai autentišką romano erdvę. Pasak Wendy'ės B. Faris, vienas esminių magiškojo realizmo bruožų – skaitytojo įtikinimas priimti nepaaiškinamą kaip natūralią teksto tikrovės dalį²¹⁰. Būtent tai pasiekama kūrinyje, kur paslaptingi įvykiai ir siurrealūs siužeto posūkiai personažų yra priimami kaip savaimė suprantami. Kūrinio tikrovė tampa simboline terpe, kurioje galima tyrinėti paauglės vidinius konfliktus ir tapatybės dekonstrukciją. Ši literatūrinė strategija leidžia skaitytojui kolektyviai išgyventi kartu su pagrindine veikėja ne tik fikcinius įvykius, bet ir gilius psichologinius virsmus, kurie slypi po siužeto paviršiumi.

Nors Šerelytės romanas žanriškai siejamas su magiškojo realizmo ir pasakos tradicija, jis įtrauktas į disertacijos analizę kaip paauglių problemų prozos tekstas dėl jo teminės orientacijos ir funkcinio vaidmens. Kūrinys nagrinėja paauglystėje aktualias problemas – tapatybės krizę, šeimos ryšių irimą, lojalumo konfliktus, emocinę atskirtį ir savasties paieškas, – kurios atitinka problemų prozai būdingą dėmesį jauno žmogaus psichosocialiniams išgyvenimams. Magiškojo realizmo elementai šiame romane atlieka ne eskapistinę, bet simbolinę ir interpretacinę funkciją, leidžiančią netiesiogiai – per metaforas ir vaizdinius – artikuliuoti sudėtingas paauglystės patirtis. Todėl romanas *Rebekos salos* disertacijoje traktuojamas ne vien tik kaip pasakinis ar fantastinis kūrinys, bet ir kaip problemų prozos variantas, kuriame realistiniai paauglystės konfliktai perteikiami alternatyviomis naratyvinėmis priemonėmis.

Romano pavadinimas *Rebekos salos* iš anksto sukuria asociatyvinį lauką, nurodantį į salos kaip simbolinės erdvės reikšmę. Literatūroje, ypač vaikų ir paauglių, sala dažnai suvokiama kaip liminali, pereinamoji erdvė, kurioje veikėjai atsiskiria nuo įprastinės aplinkos ir patiria asmeninius pokyčius. Vaikų literatūros tyrinėtojas Jochenas Weberis išskiria šešis pagrindinius salos modelius²¹¹. Analizei pasirinktame kūrinyje sala suprantama kaip vieta, skirta vienatvei, išbandymams, augimui arba utopinei bendruomenei. Šerelytės kūrinyje salų motyvas vaizduojamas kompleksiskai – pagrindinė veikėja Rebeka patenka į penkias skirtingas salas: Mamos, Tėvo, Senelės, Mokyklos ir Emanuelio. Kiekviena jų simbolizuoja tam tikrą jos gyvenimo ir tapatybės aspektą, o kartu ir psichosocialinių ryšių fragmentaciją.

²¹⁰ Žr. Wendy B. Faris, „Scheherazade’s Children: Magical Realism and Postmodern Fiction“. In: Zamora, Lois Parkinson & Faris, Wendy B. (eds.), *Magical Realism: Theory, History, Community*, Durham & London: Duke University Press, 1995, p. 171.

²¹¹ Jochen Weber, *Sala vaikų ir jaunimo literatūroje*, iš vokiečių kalbos vertė Rūta Jonynaitė, *Rubinaitis*, 1996, Nr. 1 (4). Prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/1996-nr-1-4/sala-vaiku-ir-jaunimo-literaturoje/> [žiūrėta 2023-07-28].

Šios salos kadaise sudarė vieną „žemyną“ – Kasiopėją, tačiau dabar jos atsiskyrusios, o tai leidžia metaforiškai interpretuoti Rebekos vidinio pasaulio skilimą. Toks suskaldymas rodo prarastą sąsają tarp vidinės savasties ir išorinio pasaulio, kas yra būdinga paauglystėje išryškėjančiai tapatybės ir vaidmenų sumaišties krizei. Rebeka, atsidūrusi salose, yra priversta konfrontuoti su skirtingomis savo gyvenimo sritimis, į kurias anksčiau žvelgė paviršutiniškai arba su ironija. Taip sala tampa ne tik topografinė, bet ir egzistencinė erdvė, padedanti veikėjai rekonstruoti savąją tapatybę. Eriksono teoriniu pagrindu salų atsiskyrimas reikšmingai įprasmina personažo tapatybės dezintegracijos procesą, kuris paauglystėje pasireiškia kaip būtina stadija link savirefleksijos ir brandos.

Maginė istorija prasideda nuo veikėjos Rebekos troškimo turėti „reikalų patikėtinę“, kylančio iš vienatvės ir apleistumo jausmo. Tėvai – emociu ir fiziniu atžvilgiu nutolę: mama, pasinėrusi į meilės romanų pasaulį, žvelgia į gyvenimą pro „rožinę miglą“, o tėvas – dažnai išvykstantis aktorius, menkai įsitraukiantis į dukros gyvenimą. Jų nenoras ar nesugebėjimas dalyvauti tėvų susirinkimuose tampa simboliniu motyvu, žyminčiu visišką jų atsiribojimą nuo Rebekos kasdienybės ir ugdymo. Tokia tėvų laikysena atitinka atsiribojančios tėvystės modelį, kurį apibrėžė Laurence'as Steinbergas: „abejingi tėvai dažniausiai net nežino, kur yra jų vaikas, ką jis veikia, mažai domisi vaiko reikalais mokykloje ar su draugais [...], pirmiausia rūpinasi savo poreikiais ir interesais“²¹². Toks auklėjimo stilius ne tik paaiškina Rebekos empatijos stoką, bet ir suponuoja neadekvačiai suformuotą požiūrį į save ir aplinką. Kūrinyje paauglei skiriamas simbolinis išbandymas – sugriauti savo egocentrišką pasaulį ir iš naujo kurti socialinius ryšius. Netikėtai išsipildęs noras turėti patikėtinę nubloškia ją į paralelinę realybę – alternatyvų pasaulį, kuriame atspindima tai, ką ji nesąmoningai ignoravo. Gyvenimas skurdžiame bute, atskirti ir emociškai šalti tėvai, tarpusavio išdavystės bei socialinė atskirtis verčia Rebeką pažvelgti į save iš šalies.

Rebekos vidinė transformacija pradedama ironiškai – su panieka ji žvelgia į senatvę ir socialinius įsipareigojimus, kuomet jai skiriama „socialinių įgūdžių“²¹³ ugdymo užduotis. Sarkazmas atsiskleidžia ir jos požiūryje į senjorų namus: „Senelių... skamba taip, lyg eitum pas Kalėdų Senelį į svečius. [...] Ten daržovių prieglauda. [...] Ko vertas gyvenimas, jeigu žmogaus laukia tokia baigtis?“ (RS, 8). Šios frazės atskleidžia paauglės socialinį infantilumą ir empatijos trūkumą, kuris, kaip rodys vėlesnė siužeto eiga, bus iš esmės dekodotas. Taigi ši siužetinė linija rodo tapatybės raidos

²¹² Laurence Steinberg, 2014, *op. cit.*, p. 130.

²¹³ Renata Šerelytė, *Rebekos salos*, Vilnius: Alma littera, 2014.

posūkį: Rebekos pradinė vidinė būseną – fragmentuota, egocentriška, socialiai nenuosekli – palaiptiui ima keistis, kai ji išoriškai susiduria su alternatyvia realybe, kurioje ne ji yra pasaulio centras. Tai atitinka Eriksono modelį, kuriame pabrėžiama, kad tapatybė formuojasi per krizinius susidūrimus su savimi ir aplinka, ypač tuomet, kai sugriūva anksčiau laikyti nekvestionuojami pasaulėvaizdžiai²¹⁴.

Dėl šios priežasties keistoje Mokyklos saloje pagrindinei veikėjai Rebekai skiriama užduotis – lankytis pas senyvo amžiaus, sveikatos problemų turinčią moterį Oną Mariją ir rūpintis jos fizine, psichine bei socialine gerove. Šis iš pažiūros paprastas nurodymas tampa esminiu Rebekos transformacijos katalizatoriumi. Iš pradžių ji reaguoja su atviru pasipriešinimu – jai senolė kelia šleikštulį, o užduotis atrodo beprasmė. Tačiau ilginiui maištingas nusiteikimas ima slūgti: „kuo toliau, tuo labiau jautė, kaip jis [atžarus pasipiktinimas – *aut. past.*] tirpsta, užleisdamas vietą keistam jausmui, tokiam nebūdingam maištingai sielai – ramybei“ (*RS*, 86). Šis vidinis virsmas ženklina pirmuosius paauglės žingsnius iš egoistiškos izoliacijos į socialinį atvirumą ir gebėjimą rūpintis kitu.

Svarbu akcentuoti, kad Onos Marijos figūra šiame kontekste tampa ne tik simboliniu „kitokio“ atspindžiu, bet ir tiltu į naują emocinio ryšio galimybę. Palaiptiui Rebeka ima jausti prierašumą – ji ne tik lanko senolę, bet ir stengiasi dėl jos, atneša skanesnio maisto, domisi jos savijauta. Psichologiniu požiūriu²¹⁵ ši posūkį galima vertinti kaip empatinės savasties formavimąsi, kuris pasireiškia per rūpinimąsi kitu. Taip pat galima pasitelkti Levo Vygotskio sociokultūrinę raidą pabrėžiančią teoriją, kuri teigia, kad mokymasis ir asmenybės augimas įvyksta per sąveiką su labiau patyrusiu asmeniu²¹⁶. Šiuo atveju Ona Marija tampa ne tiek „mokytoja“, kiek gyvu žmogiškumo veidrodžiu, atskleidžiančiu pagrindinės veikėjos galimybę augti.

Taigi galima teigti, kad veikėja Rebeka, iš pradžių demonstruojanti egocentriškus, socialinio jautrumo stokos bruožus (panieka, egocentrizmas, nejautra), per sąveiką su kitu žmogumi atranda vidinę ramybę, kuri byloja apie jos psichosocialinį brendimą. Kaip teigia Eriksonas, tik užmezgęs ryšį su kitu ir perėjęs nuo „aš“ prie „mes“, individas gali konstruktyviai spręsti paauglystės tapatybės ir artumo krizę²¹⁷. Šiuo atveju Mokyklos saloje

²¹⁴ Žr. Erik H Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135.

²¹⁵ Žr. Daniel C. Batson, *The Altruism Question: Toward a Social-Psychological Answer*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1991, p. 71–75.

²¹⁶ Žr. Lev S. Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978, p. 84–91.

²¹⁷ Žr. Erik H Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 135–136.

įvykstanti patirtis tampa viena iš esminių stotelių Rebekos kelionėje į brandesnį savęs suvokimą.

Grįžtant prie pagrindinės veikėjos Rebekos ir jos santykio su tėvais, akivaizdu, kad mergina patiria tapatybės krizę, kurios ištakos glūdi pirminės socializacijos procese. Šiame etape, kaip pabrėžia Bergeris ir Luckmannas, tėvai ar kiti globėjai atlieka esminę funkciją – suteikia vaikui objektyvios tikrovės pagrindus, kurie internalizuojami per emocinę identifikaciją ir socialinį ryšį²¹⁸. Kai šis ryšys sutrinka, formuojasi nesaugumas ir tapatybės neapibrėžtumas, kuris atsiskleidžia ir Rebekos patirtyje. Tačiau Rebekos atveju šis procesas buvo fragmentuotas: jos tėvai, atstovaudami atsiribojančiam, neįsitraukiančiam tėvystės stiliui, nesudarė sąlygų susiformuoti stabiliems emociniams saitams, reikalingiems tapatybės formavimuisi. Dėl šios priežasties paauglė neturi pakankamai atramos taškų identifikacijos procesui, o tai lemia nepasitikėjimą pasauliu ir iškreiptą tikrovės suvokimą.

Tėvai, Rebekai netapę reikšmingais kitais²¹⁹ (angl. *significant others*), nefunkcionavo kaip socialiniai agentai, todėl mergaitė liko be aiškaus vidinio tikrovės žemėlapiu. Dėl pažeistos dialektinės sąveikos tarp jos socialinės tapatybės ir asmeninės savivokos ji patiria simbolinį dezorientavimą – jos pasaulis suskyla į penkias atskiras salas, kiekvieną atstovaujančią skirtingam tapatybės aspektui. Remiantis Bergerio ir Luckmanno teorija, tokie „subpasauliai“ (angl. *subworlds*), susikuriantys antrinės socializacijos metu, pasižymi savita normatyvine, emocine ir kognityvine struktūra, o jų nesuderinamumas su pamatiniu pasauliu sukelia psichosocialinę įtampą²²⁰. Rebekos atveju „pamatinis pasaulis“, suformuotas per tėvų sukurtą pseudorealybę, tampa netikroviškas, nes jame dominuoja estetizuota, emociškai atskirta materialinė gerovė, neatitinkanti paauglės vidinių poreikių. Tokia padėtis rodo ne tik tapatybės krizę, bet ir būtinybę rekonstruoti naują tikrovės naratyvą per vidinę kelionę ir reikšmingų santykių atkūrimą.

Veikėja Rebeka, sugrįžusi iš stebuklingos kelionės po salas, suvokia, kad į pasaulį žvelgė pro rožinius akinius, tačiau pajunta ilgesį ne visada maloniai, kartais trikdančiai, šokiruojančiai realybei: „apsidairiusi po kambarį, tą suvokė. Ji troško, kad viskas nebūtų taip dailu ir iščiudyta, kad kas nors būtų t i k r a. Iš T e n“ (RS, 179). Ši kelionė po salas, kurios šiuo

²¹⁸ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1999, *op. cit.*, p. 171.

²¹⁹ Reikšmingi kiti – tai artimiausi asmenys, turintys didžiausią įtaką individo socializacijai ir tapatybės formavimuisi. Socializacijos metu jų nuomonė, elgesys bei vertybės tampa pagrindiniais orientyrais, per kuriuos vaikas ar paauglys supranta pasaulį ir savo vietą jame. Jei šie santykiai silpni ar nutrūkę, gali sutrikti tapatybės formavimosi procesas (plačiau žr. *Ibid.*, p. 166).

²²⁰ Žr. *Ibid.*, p. 174.

atveju gali būti suprantamos kaip dalinės tikrovės ar subpasauliai, iš tikrųjų yra paauglės kelionė į save – bandymas pertransformuoti tėvų sukurtą, emociškai tuščią ir iškreiptą pasaulį.

Bergeris ir Luckmannas socialinės tikrovės konstravimo teorijoje pabrėžia, kad žmogus, įžengęs į antrinės socializacijos fazę, patenka į skirtingas socialines sferas – vadinamuosius subpasaulius, kuriuose kiekvienas vaidmuo reikalauja naujos adaptacijos, normų internalizacijos ir tapatybės korekcijos²²¹. Rebekos atveju šie subpasauliai – Motinos, Tėvo, Mokyklos ir kitos salos – tampa ne tik išbandymų, bet ir savirefleksijos bei rekonstrukcijos erdvėmis, kuriose ji iš naujo apibrėžia savo vietą pasaulyje. Pagrindinė veikėja, pripratusi visada gauti tai, ko nori, sulaukti visų dėmesio, komplimentų ir pagyrimų, susiduria su realybe, kurioje tokie lūkesčiai nebetenka galios. Galima daryti prielaidą, kad jos idealus pasaulis susikirto su karčia realybe, kuriai paauglė nebuvo psichosocialiai paruošta, todėl tapatybės krizė tapo neišvengiama.

Kaip matyti, aprašytoje kelionėje knygos veikėja Rebeka išmoksta dalintis su kitais ir už tai nesulaukti pagyrimo, išklausti, užjausti, nusivilti, gedėti, patylėti, matyti ne tik save, bet ir kitus, gėdytis. Šie naujai įgyti socialiniai gebėjimai tampa esmine jos psichosocialinės brandos dalimi. Jos daugiau nebetenkina idealus pasaulis, burbulas, kuriame iki šiol gyveno. Per kelionę paauglė turėjo galimybę išsiaiškinti šeimos paslaptis, pavyzdžiui, kad turi protiškai neįgalų brolių, kuris gyvena globos namuose. Pagrindinei veikėjai nusibodo įvairios namų paslaptys ir „pagražinta tikrovė“, todėl ji pareiškia mamai, kad „[n]ieko nereikia išgalvoti!.. Ir apsimesti, kad tas išgalvojimas yra svarbesnis už tai, kas gyva“ (RS, 178). Ši deklaracija žymi reikšmingą posūkį – paauglė atsisako fikcijos, kuria buvo „maitinama“ vaikystėje, ir renkasi tiesą, kad ir kokia ji būtų skaudi. Anot Bergerio ir Luckmanno, individo tapatybė įtvirtinama per jo santykį su instituciškai struktūruota realybe, o šios tikrovės stabilumą užtikrina simboliniai mechanizmai, tarp jų – kalba, naratyvai ir socialiniai vaidmenys²²². Rebekos atveju fiktyvus tėvų sukurtas pasaulis, grindžiamas nutylėjimais, slopinimu ir pagražinimu, nebetenka jos tapatybės poreikio. Šią fiktyvią tikrovę padėjo dezintegruoti asmeninis sukrėtimas²²³ – konfrontacija su realybe, kuri, nors ir neideali, pasirodo esanti autentiškesnė. Per šį patyrimą paauglė atranda savo visuminį Aš tikrovėje, kurioje netikėtai atsidūrė ir kuri, regis, buvo labiau sava nei svetima. Tokį virsmą galima sieti ir su McAdamsio naratyvinės tapatybės

²²¹ Žr. *Ibid.*, p. 173–184.

²²² Žr. *Ibid.*, p. 184.

²²³ Žr. *Ibid.*, p. 179.

teorija, kurioje pabrėžiama, kad per asmeninių istorijų refleksiją individas geba transformuoti savo tapatybę ir įgyti naują savęs suvokimą²²⁴. Šiuo atveju objektyvi tikrovė stoja priešpriešon su subjektyvia – individui reikšminga tampa ne tai, kas patogu ar estetiškai nugaludinta, bet tai, kas tikra ir išgyventa.

Tikrovės konstravimas, kaip pabrėžia Bergeris ir Luckmannas, yra dinamiškas procesas, kurį sąlygoja socialinė sąveika, ypač per kalbą ir kasdienes pokalbius – tai vienas pagrindinių mechanizmų, padedančių palaikyti ar keisti subjektyvią tikrovę²²⁵. Analizuojamame romane dialogai tarp Rebekos ir kitų veikėjų, ypač salose sutiktų žmonių, tampa esminiu instrumentu, skatinančiu jos vidinę transformaciją. Pokalbiai šiose simbolinėse erdvėse ne patvirtina senąją subjektyvią tikrovę²²⁶, o kaip tik ją ardo, suteikdami naujus prasminius orientyrus. Salose įvykę susitikimai ir dialogai su reikšmingais kitais (močiute, Emanueliu, Ona Marija) gali būti interpretuojami remiantis Bergerio ir Luckmanno resocializacijos samprata, kuri apibrėžia procesą, kai individas perinterpretuoja savo tikrovę ir rekonstruoja praeities patirtis pagal naują pasaulio suvokimą²²⁷. Šių sąveikų metu Rebeka susiduria su anksčiau slėptomis šeimos istorijomis – vyresniu broliu ir senele – todėl jos suvokiama tikrovė kinta. Nors ši patirtis yra skausminga, ji tampa būtina naujos, autentiškesnės tapatybės formavimuisi.

Ši Rebekos kelionė nuo iliuzinės, tėvų sukonstruotos „iščiustytos“ tikrovės iki skaudžios, bet autentiškos realybės atspindi ne tik socialinės tikrovės transformaciją, bet ir psichosocialinį virsmą, kuris būdingas Eriksono aprašytam paauglystės etapui. Rebekos atvejis rodo, kad šis konfliktas išsprendžiamas ne per tėvų autoritetą, bet per susidūrimą su reikšmingais kitais, kurie tampa jos naujos tapatybės atspirties taškais. Močiutė, Emanuelis ar net senolė Ona Marija padeda jai atpažinti ir priimti skirtingus gyvenimo aspektus – trapumą, ligą, senatvę, atstūmimą ir meilę be sąlygų. Jie atlieka vadinamųjų reikšmingų kitų funkciją, t. y. jie padeda formuoti naują požiūrį į save ir pasaulį, kuris keičia ne tik jos socialinį vaidmenį, bet ir vidinį vertybinį pagrindą. Taip Rebekos kelionė tampa ne tik psichologinė, bet ir epistemologinė – ji išmoksta atskirti išgalvotą tikrovę nuo tikrosios ir pasirenka gyventi joje.

²²⁴ Žr. Dan P. McAdams, 1993, *op. cit.*, p. 11–13, 100–102.

²²⁵ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, 1999, p. 191.

²²⁶ Disertacijoje svarbus Bergerio ir Luckmanno pastebėjimas, kad pokalbiui virtus neatsitiktiniam pažeidžiamas savaime suvokiamo pasaulio rutiniškumas, todėl kyla grėsmė savaime suprantamai tikrovei (plačiau žr. *Ibid.*, p. 192).

²²⁷ Žr. *Ibid.*, p. 204.

3.2.4. Savęs pažinimas ir emocinis augimas Orlagh'os Collins romane *All the Invisible Things*

Orlagh'a Collins (g. 1975 m.) – airių²²⁸ kilmės rašytoja ir prodiuserė, gimusi Dubline. Ji baigė komunikacijos studijas Dublino miesto universitete, o profesinę karjerą pradėjo kino industrijoje Londone. Literatūrinį debiutą ji pažymėjo 2017 m. išleidama romaną *No Filter*, kuris buvo palankiai įvertintas kritikų ir skaitytojų. Šiame kūrinyje nagrinėjamos paauglių tapatybės, socialinių tinklų įtakos ir šeimos santykių temos.

2019 m. pasirodė antrasis autorės romanas *All the Invisible Things*, kuris buvo nominuotas 2020 m. „CILIP Carnegie“ medaliui ir pateko į 2019 m. Airijos knygų apdovanojimų trumpąjį sąrašą. Šiame romane jautriai ir autentiškai vaizduojamos paauglių savęs pažinimo, seksualinės tapatybės bei draugystės temos, kurios bus analizuojamos šiame disertacijos poskyryje.

Collins kūryba išsiskiria gebėjimu subtiliai perteikti paauglių emocinį pasaulį, analizuojant šiuolaikinius iššūkius, tokius kaip socialinių tinklų įtaka, tapatybės paieškos ir šeimos dinamika. Jos darbai vertinami dėl autentiškumo, jautrumo ir aktualumo, o pati autorė laikoma reikšminga šiuolaikinės paauglių literatūros kūrėja.

Romano *All the Invisible Things* priskyrimas vidinių kelionių patirčių tipui grindžiamas tuo, kad jame dėmesys sutelkiamas ne į fizinį judėjimą ar išorinės aplinkos kaitą, bet į veikėjos savęs pažinimo, emocinio augimo ir tapatybės formavimosi procesą. Nors kūrinyje esama socialinių ir šeiminių įtampų, pagrindinė patirtis atsiskleidžia kaip kelionė į virsmą, susijusį su savivokos kaita, santykių permąstymu ir emocinės būsenos refleksija. Veikėjos kelias orientuotas ne į naujos erdvės paiešką, bet į vidinį supratimą – savo jausmų įvardijimą, santykio su artimaisiais peržiūrą ir tapatybės įtvirtinimą. Todėl kelionė šiame romane suvokiama kaip psichologinis procesas, leidžiantis kūrinių priskirti vidinių kelionių patirčių tipui.

Kūrinio pirmasis sakinyš iškart nukreipia skaitytoją į pagrindinės veikėjos savivokos centrą: „Mano vardas – Helvetica. Kaip tas šriftas. Kai tik

²²⁸ Disertacijoje ši rašytoja priskirta britų paauglių literatūros laukui dėl kelių pagrįstų priežasčių: 1) publikavimo vieta – abu jos romanai (*No Filter* ir *All the Invisible Things*) išleisti Jungtinėje Karalystėje (leidykloje *Bloomsbury Publishing*, kuri yra britų leidykla); 2) veiklos geografinis kontekstas – autorė ilgą laiką gyveno ir dirbo Londone, kur kūrė filmus ir rašė knygas; 3) skaitytojų auditorija – jos romanai orientuoti į anglų kalba kalbančią JK jaunimo auditoriją, nagrinėjamos problemos – specifinės britų kontekstui (pvz., mokyklų sistema, LGBTQ+ reprezentacija Jungtinėje Karalystėje); 4) literatūros lauko požiūriu – Airijos ir JK literatūros laukai dažnai persidengia, ypač vaikų ir paauglių literatūroje. Daug airių autorių (pvz., Roddy'is Doyle'as, Eoinas Colferis) įtraukiami į britų literatūros tyrimus dėl jų leidybos ir poveikio platesniame anglosaksų kontekste.

žmonėms jį pasakau, laukiu jų veido išraiškos: tos, kai jų veidas sustingsta lyg tikintis, kad išgirdo neteisingai, o tada suvokia – ne, viskas teisingai – ir ima žiūrėti su gailėsčiu, tarsi tai jų kaltė“²²⁹ (*ATIT*, 1). Jau čia aiškiai juntamas paauglės nejaukumas dėl vardo, kuris turėtų būti unikalumo ženklas, tačiau veikėjos patirtyje tampa socialinės stigmos šaltiniu. Vardas, užuot tapęs saviraiškos įrankiu, tampa nuolatinio vertinimo, keisto žvilgsnio priežastimi. Bergerio ir Luckmanno teigimu, individas socializuojasi per kitų žmonių žvilgsnį – žmogus tampa tuo, kuo tiki kiti jį esant²³⁰. Tad Helvetica, susidurdama su išoriniais vertinimais, ima matyti savo vardą kaip trukdį socialinei adaptacijai.

Tęsiant mintį apie vardą, veikėja reflektuoja apie tėvo motyvus ją taip pavadinti: „Tikriausiai buvau kaip kokia prekės ženklo kūrimo užduotis, ir jis tai padarė, kad išsiskirčiau – bet gerąja prasme“ (*ATIT*, 1). Ši ironija leidžia manyti, kad vardas jai buvo „uždėtas“ kaip ženklas ar projektas – ne jos pačios pasirinktas, bet primestas, formuojantis socialinį „įpakavimą“. Remiantis Eriksonu, paauglystėje svarbu kurti autentišką tapatybę, o ne tik perimti iš aplinkos primetamus tapatybės modelius²³¹. Helveticos vardas vietoj suteikiamos galios simbolizuoja atotrūkį tarp jos tikrojo „aš“ ir aplinkos lūkesčių. Jis tampa savotišku socialiniu ženklu, verčiančiu ją nuolat aiškinti, pateisinti ar slėpti dalį savęs.

Pirmą kartą susipažinusi su Pezu – savo būsimu artimiausiu draugu – Helvetica, arba Vetė, taip pat išgyvena akistatą su savo vardu: „Išrėžiau jį ir nusiteikiu išvysti veidą, kurį žmonės paprastai nutaiso. Dantys buvo sukąsti ir pasiruošę, bet tas veidas nepasirodė“ (*ATIT*, 16). Netikėta Pezo reakcija – priėmimas be pašaipos – tampa esminiu pokyčiu veikėjos patirtyje. Ji netrukus prisistato trumpiniu – „Vetė“ – tarsi susikuria naują, priimtinesnę savęs variantą: „Vetė, – sušukau jam pavymui. – Visi mane taip vadina“ (*ATIT*, 17). Tai atspindi tapatybės dvilypumą – formaliai ji vis dar Helvetica, bet socialiniame gyvenime save konstruoja per pravardę, kurią valdo pati.

Pagaliau, romano eigoje Vetė sužino, kad ne tėvas, o motina buvo šio vardo autorė: „Šriftai buvo jos tema, o Helvetica – jos mėgstamiausias sans-serif šriftas. Ji manė, kad jis ikoniškas“ (*ATIT*, 94). Tai keičia jos požiūrį – vardas įgyja asmeninę, šeiminingą reikšmę, tampa jungtimi su mirusia mama. Šis atradimas veda prie pozityvesnės tapatybės integracijos: „Helvetica gali viską. Helvetica gali būti bet kuo“ (*ATIT*, 95). Tai atliepia Marcios įžvalgas apie

²²⁹ Orlagh Collins, *All the Invisible Things*, London: Bloomsbury, 2019.

²³⁰ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 150.

²³¹ Žr. Erik H Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 122.

perėjimą iš moratoriumo į išipareigojimo būseną²³² – Vetė pradeda priimti save tokią, kokia yra, susitaikydama su savo vardu ir praetimi.

Kitas labai svarbus veiksnys, analizuojant paauglės išorinių ir vidinių kelionių patirtis – jos santykis su tėvu. Romane jis vaizduojamas kompleksiskai – kaip nuolatinės pastangos rasti pusiausvyrą tarp paramos, emocinio atstumo ir abipusio nesusikalbėjimo. Po motinos mirties mergaitė lieka gyventi tik su tėvu ir seserimi, tačiau netrukus šeima išsikelia iš Londono į mažą miestelį, nes tėvui „reikia pagalbos“, o jos simboliu tampa lesbietė teta Vendė. Kaip paaiškėja, šis sprendimas buvo priimtas nesitariant su pačia Vete, nors jai tai reiškė persikėlimą iš pažįstamos miesto erdvės ir artimų ryšių: „Kitą rytą jis pasodino mane ir Ariele ir pasakė, kad po dviejų savaitių kraustomės. Be mamos jam reikėjo pagalbos. Taigi turėjome būti šalia tetos Vendės. Be mamos man reikėjo būti šalia Pezo ir baltojo gluosnio, ir to gyvenimo, kurį pažinojau, bet niekas nesustojo bent akimirkai, kad apie tai rimtai pagalvotų“ (*ATIT*, 20). Ši citata atskleidžia sprendimą keisti gyvenamąją vietą kaip suaugusiųjų iniciatyvą, kurioje paauglys lieka be balso – tai emociškai išgyvenama kaip prievartinė dezorientacija, griauanti tapatybę formavusius ryšius.

Taigi tėvo vaizdinys šiame romane nėra nei kategoriškai negatyvus, nei visavertiškai pozityvus. Jis stengiasi, tačiau, kaip pats prisipažįsta: „Vis dar mokausi, kaip vienam auginti vaikus. Ir nesu tikras, ar visada darau tai teisingai. Vis klausinėju savęs, ką *ji* būtų dariusi. [...] Žinau, kad grįžimas į Londoną – didelis žingsnis, bet manau, kad ji sutiktų, jog mes tam pasirengę“ (*ATIT*, 32). Šios tėvo mintys parodo jo pastangas būti tinkamu globėju, tačiau ir jo nesaugumą, nežinojimą, kaip tinkamai atliepti dukrų poreikius. Eriksonas pabrėžia, kad bręstančiam paaugliui svarbus ne tik fizinis tėvų buvimas, bet ir emocinė parama, gebėjimas suprasti ir atliepti vidinius išgyvenimus²³³. Kai šios dimensijos stinga, formuojasi tapatybės krizė.

Iš siužetinių linijų matyti, kad tarp Vetės ir tėvo egzistuoja emocinis atotrūkis, kuris išryškėja per kasdienybės rutinas, simbolizuojančias motinos netektį. „Dar net neižengėme į butą, o šita vieta jau pilna mamos“ (*ATIT*, 36), – sako Vetė, išgyvendama, kad grįžimas į Londoną atveria ne tik naujas galimybes, bet ir senas traumas. Ji reflektuoja: „Stengiuosi negalvoti, kaip šiuos namus paversime namais be jos“ (*Ibid.*). Tėvas – kaip ir Vetė – išgyvena netektį, tačiau jų gedėjimo kalba skiriasi. Vetei reikia intymumo, empatijos, o tėvas siūlo struktūrą, sprendimus, logiką.

²³² Žr. James E. Marcia, 1966, *op. cit.*, p. 552.

²³³ Žr. Erik H Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128.

Vis dėlto jūdvių santykis ima keistis. Pezui patekus į avariją, Vetė ir tėvas pirmą kartą atvirai kalbasi: „Mes kalbamės apie dalykus, apie kuriuos su tėčiu niekada nekalbėdavome – apie visus tuos mėnesius, kai mama sirgo, ir kaip abu nekenčiam ligoninių“ (*ATIT*, 317). Šis pokalbis – tai simbolinis sugrįžimo momentas: nuo emocinio atstumo prie autentiško bendravimo. Anot Bergerio ir Luckmanno, tapatybė formuojama ne tik per reikšmingų kitų veiksmus, bet ir per jau ne kartą disertacijoje aprašytą sąveiką, kurioje įmanoma būti pripažintam²³⁴. Vetės ir tėvo susikalbėjimas vėlesniame etape rodo, kad emocinis artumas gali būti atkurtas net po ilgalaikės tylos.

Kaip ir kiekvieno paauglio gyvenime svarbią vietą užima ne tik tėvas, bet ir motina. Vetės santykis su mama romane formuojamas per praradimo, ilgesio ir palaipsninio susitaikymo liniją, kuri išreiškia emocinės kelionės – perėjimo nuo buvusios šeimos pilnatvės į vienišą netekties būseną – temą. Motinos liga, jos išsekimas ir mirtis, įvykusi, kai Vetei dar nebuvo sukakę trylika metų, tampa reikšmingu gyvenimo pokyčiu: „Trys savaitės prieš mano tryliktąjį gimtadienį mamą paguldė į ligoninę aukštame pastate prie Eustono kelio, kur ji gulėjo lovoje prakaituodama, prijungta prie vamzdelių. Po aštuonių dienų ji nustojo kvėpuoti visam laikui“ (*ATIT*, 19). Šis sakinytis perteikia ne tik faktą, bet ir emocinį šoką – motina tiesiog „nustoja kvėpuoti“, tarsi dingsta iš pasaulio, kuriame Vetė lieka be jos. Herman pažymi, kad vaikystėje patirta netektis dažnai tampa trauma, išardanti saugumo jausmą ir kelia ilgalaikį emocinį nestabilumą²³⁵.

Tėvo reakcija į žmonos mirtį taip pat prisideda prie šeimos destabilizacijos: „Naktį po to, kai mama mirė, tėtis prisigėrė, o kai baigė rėkti į dangų, parėjo į namus ir pradėjo rėkti ant Bensio reprodukcijos, kabančios ant mūsų svetainės sienos“ (*ATIT*, 20). Tėvo agresyvus liūdesio išraiškos būdas ir negebėjimas ramiai išgyventi netekties rodo, kad Vetės šeimoje nebuvo emociškai stabilios erdvės gedėti. Dėl to paauglė neturi galimybės saugiai išreikšti savo jausmų, o jos emocinė patirtis lieka neapdorota. Remiantis Eriksono psichosocialinės raidos samprata, tokiose situacijose kyla grėsmė tapatybės formavimuisi ir pasitikėjimui pasauliu, todėl veikėjos emocinis atsitraukimas gali būti suvokiamas kaip gynybinė reakcija²³⁶.

Net ir praėjus kuriam laikui, Vetė jaučia, kad nesusitvarko su motinos mirtimi taip, kaip „turėtų“: „Dažnai jaučiuosi taip, tarsi jau turėčiau geriau susidoroti su tuo, kad mama mirusi“ (*ATIT*, 163). Ši mintis atskleidžia ne tik kaltę ar gėdą, bet ir emocinę stagnaciją. Vetė nėra iki galo išgedėjusi motinos,

²³⁴ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 172.

²³⁵ Žr. Judith Herman, 1992, *op. cit.*, p. 61.

²³⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 135.

todėl negali judėti toliau. Ji jaučia atsakomybę už jaunesnę seserį, kuri kreipiasi į ją, kad papasakotų apie menstruacijas. O ji, deja, neprisimena, ką tada jai pasakojo mama, todėl nežino, kaip atsakyti tinkamai. Ši situacija sukuria suaugusiojo vaidmenį, kuris, jei jį prisiimi per anksti, gali trikdyti natūralią psichosocialinę raidą.

Tęsiant mintį apie Vetės santykį su aplinka, vienas iš svarbiausių emocinių atramos taškų, kuris išlaiko jos ryšį su savimi pačia, net kai jos pasaulis ima byrėti dėl motinos mirties ir socialinės kelionės – jos ryšys su Pezu. Jūdviųjų pažintis prasideda dar vaikystėje ir iškart parodoma kaip emociškai reikšminga: „Nuo tos dienos turėti geriausią draugą nebebuvo teorinė fantazija, skaityta knygoje ar matyta per televizorių. Turėjau tikrą draugą – mus skyrė tik gatvė – ir pirmą kartą atrodė, kad tikrai gyvenu“ (ATIT, 17–18). Ši veikėjos mintis žymi ne tik draugystės pradžią, bet ir tapatybės formavimosi pradžią – per ryšį su Pezu Vetė atranda emocinį „aš“, kurio negalėjo atskleisti nei mokykloje, nei namų aplinkoje. Pezo beprasmiškas, bet šiltas pritarimas jos vardui („Cool“, – pasakė jis, ir tiek“ (ATIT, 17)) tampa simboliu priėmimu, kurio Vetė ilgėjosi.

Šis artimas santykis užsimezga tada, kai Vetė dar gyveno Londone, tačiau po motinos mirties, kartu su tėvu ir sese persikėlusį į Somersetą, ji jį praranda. Iš pradžių jie dar bendrauja: „Iš pradžių mes su Pezu kalbėdavomės nuolat. Jis siūsdavo šachmatų ėjimus ir pasakodavo kvailus juokelius iš dar blogesnių filmų“ (ATIT, 21), tačiau vėliau bendravimas nutrūksta, ir tai Vetę skaudina. Ji slepia skausmą ir stengiasi prisitaikyti: „Apsimesti, kad viskas gerai, atrodė lengviausia, ir aš apsimetinėjau iki tol, kol beveik taip ir pasidarė“ (ATIT, 21). Ši situacija atskleidžia ne tik emocinį uždaramą, bet ir paaugliui būdingą adaptacijos strategiją – vengti tiesos, kad išlaikytum stabilumą. Pasak Marcios, tokie sprendimai būdingi tapatybės moratoriumo būsenai, kai paauglys sąmoningai atideda sudėtingų klausimų sprendimą, nes dar nėra pasirengęs jų priimti²³⁷.

Grįžusi į Londoną, Vetė tikisi, kad ryšys su Pezu atsinaujins, tačiau susitikimas yra kupinas įtampos. Pezas pyksta, kad ji jam nepranešė: „Jo žandikaulis įsitempė, jis staiga įkvėpė per vieną šnervę. – *Dabar nori žinoti?*“ (ATIT, 48). Tai rodo ne tik jo nuoskaudą, bet ir jų santykio nutolinimą – jie tapo svetimi. Paauglė išgyvena sumaištį: „Noriu pasikalbėti apie tai, kaip mes vienas kito ilgėjomės tuos ketverius metus, tada noriu atsiprašyti ir pažadėti, kad viską atpirksiu“ (ATIT, 58). Čia jaučiama jos kaltė, ilgesys ir viltis atkurti buvusį artumą. Tačiau Pezo pasikeitimas, nauji santykiai ir emocinis atsiribojimas Vetę glumina: „Labiausiai liūdina ne jis pats, o tai, kaip

²³⁷ Žr. James E. Marcia, 1966, *op. cit.*, p. 553.

skirtingai jis dabar atrodo. Ypač kai pati jaučiuosi vis dar tokia pati“ (*ATIT*, 61). Ši mintis rodo tapatybės „išsisklaidymą“ – kai vienas iš reikšmingų kitų pasikeičia, paaugliui sunku suvokti, kaip jis pats turi keistis.

Draugystė tarp Vetės ir Pezo ilgainiui atsinaujina, kai jie pradeda kalbėtis atvirai, pavyzdžiui, apie Pezo skyrybas su mergina, Vetės biseksualumą, jos emocijas išgyvenant mamos mirtį. Kai Vetė pažada jam: „Aš visada būsiu tavo draugė, todėl dėl nieko nereikia gėdytis“ (*ATIT*, 226), tai žymi ne tik jų santykio atnaujinimą, bet ir Vetės tapatybės įtvirtinimą. Ji jau nebebijo savo emocijų, nebebijo tiesos, o Pezas vėl tampa jos saugumo erdve. Anot Eriksono, tokios sąveikos su artimais žmonėmis padeda integruoti paauglišką „aš“ į brandesnę, socialiai stabilizuotą tapatybę²³⁸.

Nuo pat romano pradžios į Vetę žiūrima kaip į merginą, kuri yra „kitokia“, tačiau tik palaipsniui atsiskleidžia, ką šis „kitoniškumas“ reiškia. Gyvendama Somersete, ji jaučia diskomfortą ne dėl išorinių detalių, o dėl vidinio nesutapimo: „Somersete buvau mergaitiškesnė, bet viduje jaučiausi dar mažiau savimi“ (*ATIT*, 23). Ši citata žymi esminį momentą – neatitikimą tarp išorinio vaizdo ir vidinės savijautos. Šis neatitikimas gali būti siejamas su Eriksono aprašomu tapatumo formavimosi procesu, kuriame paauglys siekia suderinti vidinę patirtį su socialiniais vaidmenimis²³⁹. Vetės diskomfortas rodo, kad šis procesas yra sutrikęs – jos vidinis „aš“ nesutampa su išoriniais lūkesčiais, o socialinės normos, tokios kaip „moteriškumas“ ar „normalumas“, patiriamos kaip primestos ir ribojančios saviraišką.

Vienas iš kertinių momentų – Vetės svarstymai apie savo seksualinę tapatybę: „Tai ne tiek baimė dėl šių jausmų, kiek nesirengimas garsiai paskelbti, kad juos turiu“ (*ATIT*, 63). Ji nėra pasiruošusi būti pažymėta dar vienu kitoniškumo ženklu, nes jau jaučiasi esanti „nauja mergina su mirusia mama ir keistu vardu, gyvenanti su homoseksualiomis tetomis“ (*ATIT*, 21). Remiantis Bergerio ir Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo teorija, socialinė tapatybė formuojama per aplinkos priskiriamas „etiketes“, kurios lemia, kaip individas yra suvokiamas ir vertinamas²⁴⁰. Vetė bijo, kad dar viena etiketė – biseksuali mergina – ją dar labiau izoliuos, todėl ši tapatybės dalis tampa ne saviraiškos, bet grėsmės šaltiniu.

Visgi palaipsniui ji išdrįsta kalbėtis su teta Vende, nors pokalbis nėra visiškai atviras – Vetė dar negali prisipažinti, kad jai patinka ir merginos, ir vaikinai. Tokia dalinė savęs išraiška būdinga ne kartą šioje analizėje minėtai tapatybės moratoriumo būsenai, kai jaunuolis svarsto įvairias tapatybės

²³⁸ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 136.

²³⁹ Žr. *Ibid.*, p. 134.

²⁴⁰ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 155.

galimybes, bet dar nėra visiškai apsisprendęs ar pasiruošęs jas įgyvendinti viešai. Vis dėlto šiame etape Vetė jau supranta, kad slėpimas yra kančios šaltinis, o atvirumas – gijimo pradžia.

Esminiu sukretimu tampa Pezo avarija – trauminis įvykis, kuris paskatina Vetę nebeslėpti tiesos. Ji prisiekia visada sakyti tiesą, jei Pezas išgyvens, o vėliau viešai prisipažįsta esanti biseksuali. Šis sprendimas žymi perėjimą nuo slėpimo prie sąmoningo išipareigojimo sau, todėl gali būti suvokiamas kaip tapatybės įtvirtinimo momentas. Remiantis Kroger, tokia transformacija gali būti siejama su pasiekto tapatumo būseną, kai tapatybė formuojama per asmeninį apsisprendimą, o ne išorinius lūkesčius²⁴¹.

Nors pagrindinė romano veiksmo kryptis sukasi apie Vetės sugrįžimą į Londoną, tikrovėje šis sugrįžimas turi gilesnį – tapatybės – pavidalą. Ji grįžta ne tik į miestą, bet ir į save: „Netrukus vėl būsiu Londone. Netrukus vėl būsiu savimi“ (*ATIT*, 21). Šis teiginys signalizuoja, kad Vetės tapatybė yra neatsiejamai susijusi su buvusia aplinka, kurioje kadaise jautėsi priimta. Tai – atvirkštinė migracijos patirtis iš neautentiško, „naujai suformuoto“ gyvenimo Somersete į asmeniškai reikšmingą, nors ir netekties paženklintą miestą, kur jos tapatybė turėjo gilumines šaknis.

Londonas romane yra erdvė, kurioje vyko svarbiausi Vetės gyvenimo įvykiai: draugystė su Pezu, gyvenimas su mama, pirmieji savęs atradimai. Po mamos mirties ji buvo priversta migruoti iš miesto į provinciją, iš artimųjų rato į saugias, bet svetimas tetų globos formas. Šis geografinis poslinkis reiškė ir asmeninės tapatybės slopinimą – Somersete Vetė jautėsi kaip „vaidinanti kitus žmones“: „Atrodo, lyg būčiau bandžiusi matuoti svetimas tapatybes kaip kombinezonus ar džinsus“ (*ATIT*, 86). Tik sugrįžusi į Londoną ji gali susigrąžinti tikrąją save.

Simboliškai Vetės kelionių trajektorija atspindi dvigubą judėjimą: išorėje – fizinį sugrįžimą į pažįstamą miestą, viduje – transformaciją nuo savęs slopinimo iki atvirumo. „Grįžimas į save“ Londono erdvėje leidžia ne tik atnaujinti nutrūkusius santykius su Pezu, bet ir permąstyti santykį su savimi. Veikėja įžengia į miestą jau kaip paauglė, veikiama traumos, atskirties ir nesusikalbėjimo su artimaisiais, tačiau ši erdvė tampa galimybe priimti savo patirtis ir emocijas. Taip Londono erdvė įgyja ne tik fizinės vietos, bet ir vidinės transformacijos reikšmę: sugrįžimas tampa bandymu integruoti ankstesnę ir naująją savastį. Vetės tapatybė negrįžta į pradinį tašką, bet kinta – ji formuojasi kaip brandesnis savęs suvokimas, pagrįstas patirtimi, santykiomis ir atsakomybe.

²⁴¹ Žr. Jane Kroger, 2004, *op. cit.*, p. 96.

Apibendrinant galima teigti, kad analizuotuose kūrinuose veikėjų vidinės kelionės atsiskleidžia kaip procesas, kuriame trauminės patirtys, socialiniai ryšiai ir asmeniniai sprendimai tampa esminiais tapatybės formavimosi veiksniais.

3.2.5. Vidinės kelionės modeliai

Kaunaitės *Laiškai Elzei*, Nesso *A Monster Calls*, Šerelytės *Rebekos salos* ir Collins *All the Invisible Things* perteikia paauglių kelionių patirtis per vidinių konfliktų, sielvarto, savivokos transformacijų ir reikšmingų santykių prizmę. Visuose šiuose kūrinuose kelionė traktuojama plačiąja prasme – kaip intensyvi vidinė patirtis, susijusi su savasties perkonstravimu, artimųjų praradimu, socialiniais pokyčiais ar tapatybės paieškomis. Analizuojami tekstai atskleidžia individualių jaunų veikėjų virsmų procesą, kuris kartu reflektuoja platesnius sociokultūrinius pokyčius ir šiuolaikinei paauglystei būdingus egzistencinius iššūkius.

Kaunaitės romane *Laiškai Elzei* per Šarūno personažą subtiliai atskleidžiama, kaip tėvų emigracija lemia emocinį atotrūkį, socialinį nesaugumą ir tapatybės formavimosi sutrikimus. Nors išorinė kelionė tekste nevaizduojama per paties veikėjo perspektyvą, jo kasdienybėje ryškėja emigracijos pasekmės: šeimos išardymas, emocinis apleistumas ir suaugusiųjų pasaulio abejingumas. Šarūno elgesyje juntamas vidinis protestas ir desperatiškas siekis būti matomam, pripažintam ir mylimam. Emocinio ryšio su tėvais, ypač su tėvu, stygius tampa pagrindu formuotis gynybinei tapatybei, pasireiškiančiai destruktiviu ir delinkventiniu elgesiu bei pasipriešinimu socialinėms normoms. Ši istorija parodo, kad paauglio branda nėra vien individualus vidinis procesas – ji glaudžiai susijusi su socialiniu palaikymu, priklausymo patirtimi ir reikšmingų kitų buvimu.

Nesso romane *A Monster Calls* kelionė įgauna metafizinį²⁴² ir psichologinį pavidalą. Konoro pasaulis suskyla tarp kasdienės realybės ir naktinių pabaisos apsilankymų, tarp vilties ir neišvengiamos netekties, tarp socialinio matomumo ir gilaus vienišumo. Sapnai ir pasakojamos istorijos tampa vidinės kelionės forma, kurios tikslas – susitaikyti su motinos mirtimi. Pabaisos figūra atlieka tarpininko vaidmenį, padedantį veikėjui įvardyti slopinamas emocijas ir pasiekti pripažinimo momentą. Šio kūrinio kelionės

²⁴² Metafizinė kelionė – tai simbolinis paauglio veikėjo perėjimas į nematerialias, dvasines ar vidines būsenas, kuriose jis susiduria su egzistenciniais klausimais – netektimi, mirtimi, ilgesiu, transcendencija, sąžine ar dvasiniu tapatumu. Ji dažnai pasireiškia per sapnus, vaizduotę, simbolines erdves, pasąmoninius išgyvenimus ar mirusiųjų artumą.

esmė – perėjimas iš pasipriešinimo į priėmimą, iš vidinės fragmentacijos į simbolinį gijimą.

Šerelytės romane *Rebekos salos* paauglė Rebeka išorines keliones patiria kaip klaidžiojimą tarp salų, kurios įgauna ne tik topografinę, bet ir simbolinę reikšmę. Salos tampa erdvėmis, kuriose vyksta jos vertybinės transformacijos, moraliniai išbandymai ir tapatybės fragmentų paieškos. Šeimos dezintegracija, šaknų stoka ir maištas prieš primestus vaidmenis verčia Rebeką keliauti ne tik tarp skirtingų vietų, bet ir tarp skirtingų savasties versijų. Kūrinys atskleidžia, kaip paauglys, susidūręs su moralinėmis dilemomis, tampa ne tik fizinės, bet ir dvasinės kelionės subjektu.

Collins romane *All the Invisible Things* vaizduojama sudėtinga Vetės kelionė tarp miestų, lytinės tapatybės klausimų, socialinių lūkesčių ir šeimos netekties. Sugrįžimas į Londoną atgaivina ryšius su vaikystės draugu Pezu, bet kartu iškelia ir neišspręstas traumas. Vetės kelionė – tai bandymas atrasti save tarp skirtingų vaidmenų: dukters, sesers, draugės, jaunos moters, kuri jaučiasi „kita“. Ši patirtis atskleidžia, kaip vidinė kelionė susijusi ne tik su traumos atmintimi, bet ir su ryžtu gyventi autentiškai. Vetės kelias veda iš prisitaikymo į atsivėrimą, iš tylėjimo – į kalbėjimą apie tai, kas ilgą laiką liko nematoma.

Apibendrinant galima teigti, kad visi keturi kūriniai kelionę vaizduoja kaip vidinio virsmo procesą, pasireiškiantį per tapatybės, netekties, vienatvės, draugystės ir priklausymo temas. Šie tekstai rodo, kad paauglių patirtys dažnai vyksta esant ribinėms būsenoms, kuriose vidinė kelionė – nepriklausomai nuo jos sąsajų su išorine, šeimine ar socialine patirtimi – emociniu ir simboliu lygmeniu tampa būtina sąlyga augimui, gijimui ir naujo savęs įprasminimui. Kiekvieno veikėjo kelias atskleidžia savitą išlikimo ir tapatybės įtvirtinimo strategiją, leidžiančią literatūriškai perteikti šiuolaikinės paauglystės sudėtingumą.

Analizuojami kūriniai taip pat atskleidžia, kad vidinės kelionės vaizdavimo modeliai nėra vienalyčiai – jų raiška priklauso nuo kultūrinio konteksto, socialinių struktūrų ir pasakojimo strategijų. Todėl šių tekstų palyginimas leidžia išryškinti, kaip lietuvių ir britų paauglių literatūroje skirtingai, bet teminiu požiūriu giminingai vaizduojamos savasties paieškos ir psichologiniai konfliktai.

3.2.6. Kultūriniai vidinės kelionės skirtumai

Analizuojant Kaunaitės *Laiškus Elzei*, Šerelytės *Rebekos salas*, Nesso *A Monster Calls* ir Collins *All the Invisible Things*, ryškėja reikšmingi britų ir

lietuvių literatūros požiūrio į migraciją, tapatybę ir emocinę brandą skirtumai bei sąlyčio taškai. Šie kūriniai vaizduoja ne tik geografinių ar socialinių aplinkų kaitą, bet ir gilius emocinius sukrėtimus, susijusius su šeimos netektimis, savęs paieškomis ir psichologiniais virsmis. Vis dėlto skirtingi kultūriniai kontekstai lemia nevienodą vidinės kelionės teminių tinklų formavimąsi.

Britų literatūroje (Nessas, Collins) vidinės kelionės dažniau įgyja simbolinį ir emocinį pobūdį, o jų centrinė ašis – psichologinės būsenos, susijusios su gedulu, traumos įveika ir savivokos įtvirtinimu. Nesso romane *A Monster Calls* kelionė konstruojama kaip slenksčio peržengimas tarp vaikiško naivumo ir brandos. Konorui būtina susidurti su netekties realybe, kad galėtų iš naujo įsirašyti save į pasaulį. Pabaisos pasakojamos istorijos, sapnų logika ir emocinio išlaisvinimo kulminacija tampa ritualizuotomis vidinės kelionės formomis, vedančiomis į priėmimą ir gijimą.

Collins romane *All the Invisible Things* Vetės grįžimas į Londoną taip pat simbolizuoja kelionę į autentiškąjį „aš“ – perėjimą nuo slopinimo, prisitaikymo ir baimės kalbėti apie savo tapatybę (lytinę, emocinę) prie atsivėrimo ir savęs integracijos. Abiejuose britų kūriniuose vidinė kelionė vaizduojama kaip emocinio gijimo ir tapatybės išgryninimo procesas, kuriame fizinė migracija nėra lemiamas veiksnys, o svarbiausias tampa saugios erdvės kalbėti ir būti priimtam atsiradimas.

O lietuvių kūriniuose vidinė kelionė dažniau įgauna egzistencinį ir moralinį matmenį, susijusį ne tiek su emociniu gijimu, kiek su atsiskyrimu, kaltės patirtimi ir autonomijos paieškomis. Kaunaitės romane *Laiškai Elzei* tėvų emigracija tampa nuolatinio emocinio atstumo ir nesaugumo šaltiniu. Nors Šarūnas pats fiziškai niekur neišvyksta, tėvų nebuvimas sukelia gėdos, pykčio ir atstūmimo jausmus, kurie išsiveržia per agresyvų elgesį, maištą ir tapatybės krizę. Šarūnas nebėga iš namų tiesiogine prasme, tačiau emociškai tolsta nuo artimųjų, ieško alternatyvių ryšių ir perima destruktivius elgesio modelius.

Panašiai ir Šerelytės *Rebekos salose* tapatybės formavimasis vyksta per fizinę kelionę tarp simbolių salų, tačiau esminė tampa moralinė branda. Rebeka keliauja ne tiek ieškodama saugios emocinės erdvės, kiek bandydama suvokti, kas ji yra, pasipriešindama primestiems vaidmenims ir siekdama vertybinio autentiškumo. Abu lietuvių kūriniai parodo jauno žmogaus vidinį sukrėtimą ribinėse situacijose, kai socialiniai ryšiai yra trapūs, o tapatybės atramos – neįsitvirtinusios.

Šeimos vaizdavimas taip pat atskleidžia kultūrinius skirtumus. Britų kūriniuose dominuoja artimojo netektis (motinos mirtis) kaip skausmingas, bet transformuojantis įvykis. Nors tėvai šiuose tekstuose dažnai vaizduojami

kaip silpni, emociškai nutolę ar bejėgiai, jie vis dėlto išlieka simboliniais ryšio taškais, per kuriuos įmanomas gijimas. O lietuvių romanuose šeima dažniau vaizduojama kaip sisteminis spaudimo, kaltės ir vidinio konflikto šaltinis. *Rebekos salose* tėvų autoritetas kelia moralines dilemas, o *Laiškuose Elzei* motinos nebuvimas įgauna tylos, nepasiekiamumo ir emocinės tuštumos reikšmes. Dėl to paauglių tapatybės raida vyksta be suaugusiųjų paramos, o vidinė kelionė tampa vieniša, fragmentuota ir rizikinga.

Galų gale, britų kūriniai labiau akcentuoja emocinio saugumo, bendrystės ir išpažinties reikšmę kaip gijimo šaltinį, o lietuvių tekstuose dominuoja individualistinė vidinės kelionės samprata, susijusi su atskirtimi, refleksija ir sąmoningu atsiribojimu. Abi kryptys papildo viena kitą: britų autoriai dažniau suteikia veikėjams simbolines atramas ir galimybę būti išgirstiems, o lietuvių – verčia skaitytoją susidurti su egzistenciniu jauno žmogaus trapumu socialiai ir emociškai fragmentuotame pasaulyje.

Vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių šių vidinių kelionių intensyvumą, yra šeimos fragmentacija. Todėl kitame poskyryje bus analizuojami kūriniai, kuriuose tėvų skyrybos, netektis ar nutrūkę ryšiai tampa vidinio ir išorinio paauglių judėjimo varikliais.

3.3. Kelionė šeimos dezintegracijos kontekste: tėvų paieškos ir ryšių praradimas

Veikėjų išorinės ir vidinės kelionės, nulemtos šeimos dezintegracijos, šiuolaikinėje paauglių problemų prozoje atsiskleidžia kaip vienas sudėtingiausių tapatybės formavimosi ir emocinio augimo išbandymų. Tėvų skyrybos, netektis ar santykių nutrūkimas čia veikia ne tik kaip traumos, bet ir kaip simboliniai kelionės impulsai, išjudinantys paauglį iš ankstesnio saugumo lauko ir verčiantys permąstyti priklausymo jausmą, lojalumo ribas bei emocinių ryšių reikšmę.

Šiame poskyryje analizuojami trys kūriniai – Kristinos Jokštaitės *Karta SOS*, Dainos Opolskaitės *Ir vienąkart, Riči* ir Malcolmo Duffy'io *Me Mam. Me Dad. Me*. Šiuose tekstuose šeimos dezintegracija tampa reikšmingu veiksniu, formuojančiu paauglių vidinius konfliktus, emocinį atsiskyrimą ir tapatybės transformacijas. Analizė atskleidžia, kaip literatūroje šeimos ryšių irimas reflektuojamas per vidinės kelionės, savęs paieškų ir naujų emocinių atramų kūrimo procesus, leidžiančius veikėjams iš naujo konstruoti savo santykį su savimi ir aplinka.

3.3.1. Tėvų palikti paaugliai Kristinos Jokškaitės romane *Karta SOS*

Kristina Jokškaitė²⁴³ – lietuvių rašytoja, kurios debiutinis romanas *Karta SOS* (2008) reikšmingai prisideda prie šiuolaikinės lietuvių paauglių literatūros, ypač reflektuodamas emigracijos, šeimos fragmentacijos ir socialinės atskirties problemas. Kūrinys parašytas autorei dar besimokant mokykloje, o jo publikavimas sulaukė dėmesio dėl aktualių temų ir autentiško paauglių patirčių vaizdavimo. Jokškaitės debiutas išsiskiria atviru ir socialiai angažuotu pasakojimu, aktualizuojančiu migracijos poveikį šeimos struktūrai ir jauno žmogaus savijautai.

Romane vaizduojami paaugliai, kurių tėvai emigravę į užsienį, todėl jie paliekami savarankiškai spręsti kasdienes iššūkius. Kūrinio centre – emocinio atsiskyrimo patirtys, savarankiškumo paieškos, lojalumo šeimai konfliktai ir socialinių institucijų neveiknumas. Veikėjai susiduria su patyčiomis, smurtu, socialiniu atstūmimu, teisinėmis ir psichologinėmis problemomis, kurios formuoja jų pasaulėjautą, tapatybės krizę ir santykį su aplinka. Šitai romane atsiskleidžia paauglių patirtys šiuolaikinėje Lietuvoje, kur emigracija tampa viena svarbiausių šeimos dezintegracijos priežasčių.

Svarbus ir kūrinio sociokultūrinis kontekstas – romanas parašytas 2008 m., ekonominės krizės laikotarpiu, kai Lietuvoje sparčiai augo emigracijos mastai. Ši istorinė situacija lemia kūrinio aktualumą, nes tuo metu palikti vaikai tapo viena ryškiausių socialinių problemų, o literatūroje ši patirtis pradėta reflektuoti kaip naujas iššūkis šeimos, vaikystės ir paauglystės sampratom.

Karta SOS laikytinas vienu pirmųjų lietuvių literatūros kūrinių, nuosekliai nagrinėjančių ekonominės migracijos padarinius vaikams ir paaugliams. Tai socialiai angažuotas, realistine poetika grindžiamas tekstas, kuriame individualios psichologinės patirtys siejamos su platesniais socialiniais ir kultūriniais procesais, atspindinčiais migracijos paveiktos kartos patirtį. Romane išryškėja tokie teminiai mazgai kaip tapatybės sumaištis, emocinis apleistumas, trauma ir savižudybė, leidžiantys taikyti disertacijoje pasirinktą teminį komparatyvistinį metodą ir teorines prieigas. Todėl romanas *Karta SOS* yra svarbus analizuojant šeimos dezintegracijos patirtis kaip vieną iš vidinių kelionių formų, atskleidžiančių paauglio tapatybės formavimosi, emocinio atsiribojimo ir socialinių ryšių fragmentacijos procesus.

Pirmiausia skaitytojo dėmesį patraukia kūrinio pavadinimas – *Karta SOS*, tiesiogiai implikuojantis emigracijos paliktų vaikų temą. Jis iš karto

²⁴³ Internetne neviešinama autorės gimimo data.

nurodo, kad tai – pagalbos šauksmas, signalas apie besiformuojančią kartą, kuri lieka be tėvų globos ir patiria emocinę bei socialinę atskirtį. Iš bendro kūrinio konteksto aiškėja, kad tai – SOS karta, kuriai reikalingas visuomenės, o ypač suaugusiųjų, dėmesys ir parama.

Kitas išskirtinis kūrinio bruožas – jo forma. Autorė kūrybiškai sujungia epikos ir dramos žanrus: romanas pradedamas pagrindinio veikėjo Tado dienoraščio fragmentais, kurie suponuoja intymų ir nuoširdų pasakojimą. Tado dienoraštis tampa užuomina į jo socialinę ir emocinę izoliaciją – veikėjas, regis, rašo todėl, kad neturi kuo pasitikėti, neturi šalia esančių artimųjų arba yra jiems nesvarbus. Greta dienoraščio fragmentų pasitelkiamas tradicinis pasakojimas pirmuoju ir trečiuoju asmenimis, o kūrinio viduryje atsiranda ir draminių scenų – tragikomiškos, parodijuotos teismo proceso ištraukos atskleidžia absurdišką paliktų vaikų situaciją.

Ši žanrinė žaismė leidžia kūriniai išlaikyti platų socialinės problematikos lauką ir kartu koncentruoti dėmesį į pagrindinių veikėjų – Tado ir Robertos – individualius likimus. Tokia forma padeda kurti ne tik visuomeninę panoramą, bet ir jautrų, psichologiškai motyvuotą intymų patirčių pasakojimą. Nors iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad romanui trūksta struktūrinio vientisumo, vis dėlto jis pasižymi vidiniu rišlumu ir atskleidžia autorės besiformuojantį stilių bei savitą požiūrį į vaizduojamą socialinę tikrovę.

Grįžtant prie *Karta SOS* turinio analizės, kūrinijje vaizduojami dviejų vaikų – brolio ir sesers – gyvenimo epizodai po tėvų emigracijos į Angliją. Tadas ir Roberta gyvena su seneliais. Nors šie jiems artimi, dėl savo amžiaus ir kitokios pasaulėžiūros jie nepajėgia tinkamai rūpintis paaugliais, organizuoti jų kasdienybės ir emocinės priežiūros. Kartų skirtumai, nesutampantis auklėjimo stilius ir riboti senelių gebėjimai sukuria tuštumą, kurią užpildo bendraamžiai, dažnai darantys neigiamą įtaką. Kaip matyti, paauglių socializacijos procesas krypsta destruktiviai linkme.

Veikėjai lieka be tėvų, kai Tadu – trylika, o Robertai – devyneri. Jau ketverius metus gyvenant be tėvų priežiūros, jų kasdienybė paženklinta trauminių patirčių. Romane pabrėžiama, kad išsiskyrimas su tėvais buvo staigus ir netikėtas, be galimybės palapsniui prisitaikyti. Toks ryšio nutraukimas tampa vienu esminių veiksmų, lemiančių psichosocialines problemas, kurios formuoja veikėjų asmenybes. Socialinės darbuotojos įvertinimas liudija, kad „šeima nėra asociali, bet vaikai neprižiūrimi. Tado ir Robertos tėvai jau kelerius metus dirba Londone, vaikai vieniši ir linkę į chuliganizmą. Seneliai per seni juos prižiūrėti.“²⁴⁴

²⁴⁴ Kristina Jokštaitė, *Karta SOS*, Vilnius: Baltos lankos, 2008, p. 129.

Remiantis socializacijos teorija, šeima – svarbiausias socializacijos institutas, ypač ankstyvosios (pirminės) socializacijos etape. Tačiau Tadas ir Roberta gyvena nebranduolinėje, destabilizuotoje šeimoje: jie neturi tėvų šalia, neturi aiškaus saugumo jausmo ar fizinės namų erdvės, kuri kurtų emocinį stabilumą. Tokios aplinkybės iškreipia jų fizinį, emocinį ir socialinį vystymąsi. Paauglystės laikotarpiu, kai itin svarbi tėvų parama ir identifikacija su jais, normų ir vertybių sistema formuojasi fragmentiškai arba deformuotai²⁴⁵. Dėl nutraukto arba niekada nesusiformavusio emocinio ryšio su tėvais, jų nežinojimo apie vaikų pasaulį ir poreikius ima formotis trapus, neaiškus savęs suvokimas ir nestabili tapatybė.

Šeimos vaidmuo vaikų socializacijoje yra vienas iš esminių veiksnių, lemiančių jų asmenybės raidą. Socialiniai tyrimai rodo, kad emigracija dažnai sukelia vadinamąją „emocinę našlaitystę“²⁴⁶ – situaciją, kai be tėvų augantys vaikai patiria reikšmingų emocinių ir psichosocialinių sunkumų. Romane *Karta SOS* šis reiškinys atskleidžiamas per protagonistų – Tado ir Robertos – santykius su tėvais. Jų tėvai, dirbantys Londone, į Lietuvą grįžta tik epizodiškai: „[m]ama ir tėtis iš Londono grįžta tik per Kalėdas ir savaitę prieš rugsėjį. Kartais birželį“ (*KS*, 80). Nors jie reguliariai siunčia pinigų ir lauktuvių, tai neatstoja realaus emocinio ryšio ar kasdienio rūpinimosi vaikais.

Tadui, kaip vyriausiam ir atsakingiausiam šeimos nariui, tenka rūpintis seserimi ir „šeimos“ gerove, tačiau jo pastangos dažnai lieka neįvertintos. Seneliai anūkais nuoširdžiau susirūpina tik trumpiems laikotarpiais, kai grįžta tėvai. Tadui tai kelia nepasitenkinimą ir ironiją, kuri aiškiai atsiskleidžia jo dienoraštyje:

„Roberta normaliai apsirengė, išsivėrė auskarus (net iš liežuvio!), susitvarkė kambarį, nuolat šokčiojo apie senelius ir į pažymių knygelę pripiešė fantastinių fantasmagorinių piešinių – dešimtukų ir devynetukų. Todėl tėvai ją vis glostė, čiupinėjo ir stebėjosi mano bei senelių (šį vakarą jie pabudo, nusiprausė, išjungė TV, apsirengė ir iškepė kotletų taukuose) pasakojimais apie nuostabų Robertos elgesį.

Aš pasikvėpinau odekolonu (senelis negali jo gerti, nes nuo jo jam didėja skrandžio rūgštingumas), sugrūdau žurnalus po lova ir išmečiau pro langą murzinius treningus, bet tėvai vis tiek netikėjo, kad aš lankau šokius ir vienintelis rūpinuosi šeimos gerove: langais, protezais ir auklėjimu.“ (*KS*, 31)

Tadas, mėgindamas perimti suaugusiųjų funkcijas, jaučia, kad jo pastangos nematomos. Jo ironija slepia gilų emocinį nusivylimą. Paauglys

²⁴⁵ Žr. Irena Leliūgienė, *Žmogus ir socialinė aplinka*, Kaunas: Technologija, 1997, p. 20.

²⁴⁶ Judith A. Cohen, *Developmental Trauma Disorder and Family Systems*, New York: Routledge, 2017, p. 312.

jaučiasi neįvertintas, atstumtas, o jo kuriamas „šeimos pasaulis“ yra trapus ir fiktyvus. Jameso Marcios tapatybės teorijos kontekste tai galėtų atitikti tapatybės difuzijos būseną, kai paauglys neišgyvena tapatybės krizės sąmoningai, bet jaučiasi pasimetęs, neturintis aiškios savęs sampratos²⁴⁷.

Veikėjo Tado skausmas tampa dar ryškesnis, kai tėvai išreiškia savo palankumą dukrai: „[...] jos kalėdinės dovanos buvo geresnės! Ji gavo kojinių, megztinių, knygų... O aš tik sukiožusį mobilųjį telefoną. Jis nei šildo, nei moko gyvenimiškos išminties...“ (KS, 31). Ši simbolinė dovana – „sukiožęs mobilusis“ – tampa metonimija tėvų abejingumui, trūkinėjančiam ryšiui ir nesusikalbėjimui. Tadas ilgisi paprasto, bet nuolatinio tėvų buvimo, jų dėmesio kasdienėms smulkmenoms: „[m]amytė jų [kojinių – *aut. past.*] jau ketverius metus neskalbė“ (KS, 6).

Tėvų autoritetas Tadui nėra savaime suprantamas. Jų elgesys nekuria pasitikėjimo, nesant bendradarbiavimo ar emocinio ryšio, tėvai nepastebi jo augančio savarankiškumo ir atsakomybės jausmo²⁴⁸. Paauglio emocinė būseną jų atžvilgiu yra priešaringa – jis ilgisi jų, bet kartu juos atmeta. Tėvų sugrįžimas laikinai sustabdo Tado „kultūrinę veiklą“, jis turi vaidinti „šeimą“ ir įsilieti į suvaidintą normalios šeimos teatrą:

„[p]er kvailus tėvus turėjau pristabdyti visą kultūrinę veiklą: nei vakarėlių, nei draugų – nieko. Tik kančios besilankant pas išsiilgusius giminaičius ir leidžiant vakarus prie šeimos židinio, dvejus metus nevalyto, kurio kamine lizdą susirentė žvirbliai ir kurį užkūrę beveik uždusome nuo smalkių. Gerai, kad tėvai ryt ryte išskrenda, bent Naujuosius sutiksiu kaip reikiant.“ (KS, 31–32)

Ši scena groteskiška, bet itin iškalbina. Ji atskleidžia, kaip butaforinis šeimos modelis, grįstas paviršutiniškomis normomis, trukdo veikėjui kurti autentišką savastį. Tadui svarbesni tampa draugai, kurių aplinkoje jis gali jaustis priimtas, net jei tai susiję su maištu ar destruktviu elgesiu. Tėvų trumpalaikis sugrįžimas tik pabrėžia, kaip tolina ir svetima jiems tapo paauglių kasdienybė.

Tačiau netrukus paaiškėja, kad veikėjas tik apsimeta abejingas. Jam iš tikrųjų džiugu, kad tėvų skrydis atšaukiamas ir jis gali sutikti Naujuosius metus šeimos rate. Šis momentas atskleidžiamas su Tadui būdinga ironija:

„[a]čiū aukščiausiam dėdei Likimui, kad tėvų skrydis buvo atšauktas ir jie liko namie! Naujųjų metų nereikės sutikti pas Jūrą! Chūch, net širdis

²⁴⁷ Žr. James E. Marcia, *Identity in Adolescence: The Balance Between Self and Other*, Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1980, p. 163.

²⁴⁸ Žr. Leonard Broom, Charles M. Bonjean, Dorothy H. Broom, *op. cit.*, p. 90.

nuo akmens nusirito! [...] Naujuosius sutikau žiūrėdamas Švarcnegerį, auklėjantį darželinukus. Tėvai sakė, kad jau dešimt metų jie sutinka Naujuosius žiūrėdami į Švarcnegerį, auklėjantį darželinukus. Dar tėvai sakė, kad sutikti Naujuosius žiūrint į Švarcnegerį, auklėjantį darželinukus, jau tapo gražia tradicija.“ (KS, 32).

Nors šeimoje nėra artimo emocinio ryšio, Tadas – kaip dauguma paauglių – trokšta šeimyniškos šilumos ir bendrystės. Net ir fragmentiškos, kartais komiškai perteikiamos šeimos tradicijos jam kelia džiaugsmą, o trumpas bendras laikas su tėvais tampa emociniu šviesuliu jo chaotiškoje kasdienybėje. Įkvėptas šios patirties, jis sugalvoja dvylika Naujųjų metų pažadų:

1. Neberūkysiu;
2. Vesiu Rūtą ir ji man pagimdys gražų vaikučių;
3. Išauklėsiu Robertą;
4. Nebegersiu;
5. Pasakysiu Jurui tiesą apie jo mamą;
6. Nutrėkšiu kurį nors Robertos vaikiną – jie man jau atsibodo;
7. Pradėsiu mokytis;
8. Išmoksiu taisyklingai kalbėti (ir rašyti);
9. Išmoksiu nebesisioti prieš vėją;
10. Pajusiu tėvams pagarbą;
11. Tapsiu NBA žvaigžde;
12. Atsikratysiu priklausomybės depiliuoti pažastis [...]. (KS, 32)

Šis sąrašas, nors ir persmelktas humoro, liudija svarbų vidinį pokytį. Tadas nėra praradęs atsakomybės jausmo ir siekia keisti savo įpročius, atsisakyti žalingo elgesio, įgyti savikontrolę, siekti asmeninių tikslų. Dalis jo tikslų (pavyzdžiui, rūpinimasis sese ar noras mokytis) rodo bandymus brandinti savo tapatybę, formuoti naują vertybių sistemą ir parodyti elgesio brandą²⁴⁹. Tai atspindi vidinę tapatybės paieškų eigą, kurią galima sieti su Eriksono aprašyta paauglystės krize²⁵⁰ ir Marcios vadinama „tapatybės formavimosi“ būseną, kai paauglys per krizę ir pasirinkimus bando susikurti vientisą savęs vaizdą²⁵¹.

Tačiau netrukus Tadas pats sugriauna šį susikurtą paveikslą – pavadina save „bandos komplekso kamuojamu paaugliu“ (KS, 32) ir pareiškia, kad šie pažadai tėra melas. Ši ambivalencija liudija emocinį nestabilumą ir psichologinį dvilypumą. Jis trokšta pokyčių, bet kartu bijo suaugti, nes dar

²⁴⁹ Žr. Vytautas Navickas, Aldona Vaičiulienė, *Žmogaus raidos psichologija*, Vilnius: Versus Aureus, 2011, p. 242.

²⁵⁰ Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 130.

²⁵¹ Žr. James Marcia, 1966, *op. cit.*, p. 552.

nėra pasiekęs emocinės ir psichologinės nepriklausomybės nuo tėvų. Tadaui vis dar reikalingas motiniškas rūpestis, palaikymas ir kasdienis dėmesys, kurio jis ilgisi, bet negauna.

Suaugusiųjų akimis Tadas dažnai vertinamas pagal savo ydas: „alkoholizmas, kleptomanija, cinizmas, kaltės jausmas, homofobija ir slėpimasis nuo pasaulio po naivaus berniuko kauke“ (KS, 116). Tačiau ši „kaukė“ slepia ne tuščią pozą, o gilius emocinius poreikius. Tadas ilgisi ne tik tėvų, draugų, merginų, bet ir kitų artimųjų dėmesio. Šis troškimas, susipynęs su ironija, grotesku ir skausmu, ypač išryškėja per gimtadienio epizodą:

„[s]eneliai paskambino man iš ligoninės ir pasakė, kur ieškoti jų dovanos. Unitazo bakelyje. Radau į penkis maišelius įvyniotą atsparų vandeniui laikrodį. [...] Gavau daug SMS, iš Anglijos paskambino tėvai, iš Ispanijos elektroniniu paštu laišką atsiuntė krikšto tėvai ir sveikinimų koncerte man estrados princo Sysino dainą užsakė (kiti) seneliai iš kaimo. Trumpai tariant, gavau daug dovanų ir meilės. Aptekau artimųjų šiluma, gėriu ir gėrimais... Bet pasenęs nesijaučiu.“ (KS, 41)

Ši ištrauka, nors ir humoristinė, atskleidžia gilų emocinį stygių – dovanos ir paviršutiniški sveikinimai negali pakeisti tikro, kasdienio artumo. Tadaui rūpi ne materialūs ženklai, o nuoširdus rūpestis, kurio trūkumas ir lemia jo cinizmą bei nuolatinės provokacijas. Nors išoriškai jis atrodo maištaujantis ir nepatikimas, giliau slypi jautrus, pažeidžiamas paauuglys, ieškantis vietos pasaulyje.

Tadas taip pat išgyvena nerimą dėl ateities, o tai liudija jo bandymus ieškoti profesinės tapatybės. Jis pats pripažįsta, jog nei mokosi, nei jaučiasi pasirengęs priimti sprendimus: „[t]iesą pasakius, biologijos mokytiis reikėtų ir man. O jos nesimokau. Bet kas tada, jei į teisę neįstosiu ir į Angliją krovėju dirbti neišvažiuosiu? Norėdamas tapti krepšinio treneriu, kūno kultūros mokytoju arba bent daktaru, turiu mokėti biologiją“ (KS, 35). Šios veikėjo mintys rodo vidinę sumaištį, būdingą moratoriumo būsenai, kai jaunuolis svarsto galimas tapatybes, bet dar nėra apsisprendęs. Tado troškimai – tapti treneriu, mokytoju ar gydytoju – liudija jo potencialą, tačiau aplinkos spaudimas, šeimos nestabilumas ir išoriniai lūkesčiai neleidžia jam įtvirtinti vieningos savasties²⁵².

Šio nestabilumo pasekmė – socialinė deviacija²⁵³. Tadas, susidūręs su aplinkos abejingumu ir nesulaukęs pripažinimo, pasuka delinkventiniu keliu.

²⁵² Žr. Erik H. Erikson, *Vaikystė ir visuomenė*, iš anglų k. vertė Lina Jurėnienė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004, p. 308.

²⁵³ Žr. Terrie E. Moffitt, *Adolescence-limited and Life-course-persistent Antisocial Behavior*, Washington: American Psychological Association, 1993, p. 689.

Vis dėlto kūrinyje aiškiai pabrėžiama, kad tai nėra jo esminė tapatybė: „[I]šūdna, kad jis nusikaltėlis. Tikrai to nenusipelnė. Buvo perspektyvus krepšininkas, geras šokėjas, garsino mokyklą, vienintelis rūpinosi namais“ (KS, 130). Tai atliepia socialinės atskirties ir deviacijos teorijas, kai socialinė aplinka nesuteikia jaunuoliui struktūruoto, saugaus pagrindo, jis dažnai pasirenka destruktivius elgesio modelius. Tado atvejis liudija ne vidinį blogį, o neišspręstą tapatybės krizę, į kurią stumia apleistumas, nesaugumas ir dėmesio stygius.

Nors veikėjas Tadas teigia, kad jam nerūpi draugų nuomonė, iš konteksto akivaizdu, jog ji jam iš tiesų yra labai svarbi. Paaugliui draugai tampa reikšmingu socialiniu orientyru, nes jie padeda jam įtvirtinti socialinį-psichologinį statusą, daro įtaką jo savęs vertinimui, elgesiui ir net savivokai²⁵⁴. Tadas nuolat mini draugus, kalba apie jų nuomones, veiksmus, vertybes. Jie jam suteikia tam tikro stabilumo jausmą, priklausymo grupei patirtį ir galimybę išsiskirti – būti pastebėtam, vertinamam ir, svarbiausia, pripažintam.

Romane *Karta SOS* Tadas dažnai vaizduojamas kaip grupės lyderis. Jo padėtis draugų rate grindžiama tam tikru „suaugusiojo“ įvaizdžiu: jis sąlyginai nepriklausomas nuo tėvų, gali nevaržomai lankytis vakarėliuose, rūkyti, vartoti alkoholį, gyventi aktyvų lytinį gyvenimą. Taip formuojamas „kieto“ vaikino įvaizdis, kuris imponuoja bendraamžiams, tačiau iš tiesų neatspindi jo vidinės būsenos. Tarp išorinio įvaizdžio ir vidinio pasaulio atsiranda įtampa – Tadas bando atitikti grupės normas ir kartu išlaikyti bent minimalų ryšį su autentiškais savo poreikiais. Šis vidinis konfliktas tarp tikrojo „aš“ ir socialinio vaidmens lemia nestabilią savivertę, emocinį svyravimą ir pasimetimą vertybių sistemoje.

Tadas, kaip paauglys, perdėtai akcentuoja seksualinius santykius, kuriais, jo teigimu, užsiima jau nuo ankstyvos paauglystės: „[...] mano pirmasis kartas buvo nevykęs. Man buvo keturiolika, o kaimynei iš priešingos gatvės pusės – dvidešimt treji“ (KS, 21). Šis teiginys, išsakytas lakoniškai ir su cinizmu, slepia nesaugumą bei iškreiptą seksualumo sampratą. Galima manyti, kad dėl tėvo vaidmens nebuvimo ir lytinio švietimo stokos Taduui nesusiformavo sveika nuostata į savo seksualinę tapatybę. Jo požiūris į vyriškumą remiasi paviršutiniškais ir stereotipiniais kriterijais – kuo daugiau lytinių partnerių, tuo stipresnė vyro tapatybė. Tačiau šis įvaizdis neturi tvirto psichologinio pagrindo ir tik dar labiau gilina jo vidinį konfliktą.

Tadas pasikeičia, kai jis nuoširdžiai įsimyli klasės draugę Rūtą. Šis jausmas keičia jo požiūrį į save ir pasaulį. Jis ima brandžiau reflektuoti savo veiksmus, nori keistis, surimtėti. Tokį virsmą galima interpretuoti remiantis

²⁵⁴ Žr. Irena Leliūgienė, *op. cit.*, p. 21.

Eriksono įžvalga, kad „[p]aauglių meilė visų pirma yra pastangos apibrėžti savąją tapatybę projektuojant sumišusį savo paties ego vaizdinį į kitą žmogų ir tokiomis aplinkybėmis regint to vaizdinio atspindį, ilgainiui įgyjantį vis aiškesnį pavidalą“²⁵⁵. Meilė Rūtai Tadui tampa savęs pažinimo veidrodžiu, padedančiu susivokti tarp maištingo elgesio, nebrandžių impulsų ir noro priklausyti.

Vis dėlto visa tai žlunga per vieną vakarą – per Tado aštuonioliktojo gimtadienio šventę senelių name. Įvyksta tragedija, kuri galutinai sugriauna dviejų pagrindinių veikėjų – Tado ir Robertos – gyvenimus. Būdamas afekto būsenos, pamatęs, jog jo girtą seserį galimai išprievartavo vienas iš draugų, Tadas, neišsigilinęs į situaciją, smogia vaikinui į veidą. Šis pargriūva, trenkiasi galva į stalą ir miršta. Vėliau paaiškėja, kad jis atėjo Robertai padėti. Tai lemiamas Tado likimo posūkis: jis nuteisiamas septyneriems metams kalėti ir yra priverstas išsiskirti su Rūta, kuri, kaip įtariama, laukiasi jo vaiko.

Kalėjime veikėjas Tadas susiduria su tikruoju Robertos prievartautoju – buvusiu draugu Juru. Deja, šioje akistatoje jis pralaimi – yra negyvai sumušamas. Ši tragiška pabaiga simbolizuoja ne tik fizinę Tado žūtį, bet ir simbolinę nesugebėjimo išsigelbėti iš socialinės bei psichologinės krizės baigtį. Tado istorija tampa liudijimu apie tai, kaip paauglys, susidūręs su artimųjų abejingumu, deformuotu lytiškumo suvokimu ir destruktivia aplinka, nesugeba pasiekti tapatybės vientisumo ir pasirenka destruktivų, socialiai nulemtą kelią.

Palyginti su broliu Tadu, Robertos asmenybės tapsmas yra dar sudėtingesnis. Ji neteko tėvų ankstyvoje vaikystėje, t. y. vykstant pirminės socializacijos etapui, kuomet formuojami pagrindiniai elgesio modeliai, normos ir vertybės. Dėl šios priežasties mergaitė neišmoko būti visaverte visuomenės nare, nes jai nebuvo tinkamai perduotos kultūrinės, moralinės ir socialinės vertybės²⁵⁶. Trikdžiai ankstyvojoje raidoje paveikė savęs pažinimo ir tapatybės formavimosi procesą, o socialinių įgūdžių spragos nulėmė sunkumus integruojantis į visuomenę. Roberta nežino, kaip elgtis tam tikrose situacijose, stokoja pasitikėjimo savimi ir kitais.

Tokioje socialinėje aplinkoje ir situacijoje pagrindinei veikėjai tenka išgyventi resocializacijos procesą. Ji bando iš naujo prisitaikyti prie aplinkos, sukurti santykį su ja. Vis dėlto socialinis atotrūkis, kurį Roberta nuolat jaučia, trukdo jai sėkmingai sąveikauti su aplinkiniais. Kaip teigia socialinės raidos

²⁵⁵ Erik H. Erikson, 2004, *op. cit.*, p. 309.

²⁵⁶ Žr. Leonard Broom, Charles M. Bonjean, Dorothy H. Broom, *op. cit.*, p. 69.

tyrėjai, netinkamai įvykusi socializacija „trukdo konstruoti dabarčiai reikalingą socialinę patirtį“²⁵⁷, o tai akivaizdžiai matoma Robertos elgesyje.

Kadangi tarp jos ir tėvų nebuvo užmegztas glaudus ryšys, o socialiniai ir emociniai poreikiai liko nepatenkinti, paauglė pasaulį bando pažinti pati: per rizikingas patirtis, maištą, savarankišką (bet ne visuomet sėkmingą) elgesio modelių paiešką. Veikėja tarsi per anksti paleista į pasaulį be orientyrų, todėl jos veiksmai dažnai atrodo impulsyvūs, neatitinkantys socialinių normų, o psichologinės reakcijos – neadekvačios.

Kaip teigia daugelis socializacijos teoretikų, pirminės socializacijos metu vaikai lygiuojasi į artimiausius suaugusiuosius, dažniausiai tėvus, kurie perteikia elgesio normas, vertybes ir socialinius vaidmenis. Tačiau romane *Karta SOS* Roberta tokios galimybės neturi, nes neteko tėvų dar vaikystėje, o ne paauglystėje, kaip jos brolis Tadas. Todėl natūraliai jos pagrindiniu orientyru tampa brolis, kuris pats kuria savo taisykles ir socialinio elgesio modelį, dažnai paremtus maištu, ironija ir impulsyvumu.

Roberta, neturėdama suaugusiojo autoriteto, į kuri galėtų lygiuotis, pasirenka Tadą kaip neformalią socializacijos figūrą. Tačiau Tadas, pats išgyvendamas tapatybės krizę ir nesulaukdamas tėvų dėmesio, nėra pajėgus atlikti stabilizuojančio vaidmens. Dėl to Roberta nesugeba susikurti saugios aplinkos, kurioje galėtų augti, reflektuoti ir formuoti brandų požiūrį į pasaulį. Šią situaciją aiškiai iliustruoja epizodas, kuriame išsakoma jos priklausomybė nuo žalingų įpročių: „Roberta rūkė nuo vienuolikos. Penktoje klasėje pradėjo, šeštoje mėgino mesti, septintoje rūkė toliau. Degtinės pirmą kartą paragavo dvylikos. Ha. Tadas pradėjo rūkyti šešiolikos. Gerti penkiolikos. Tikriausiai todėl ir yra toks aukštas ir proporcingas“ (*KS*, 60). Ši citata perteikia ne tik ankstyvą paauglės išitraukimą į destruktivų elgesį, bet ir ironizuotą palyginimą su broliu, kuris jai, matyt, atrodo „sėkmingesnis“. Toks ankstyvas elgesio modeliavimas, nesant tinkamų suaugusiųjų autoritetų, atspindi socialinės raidos sutrikimą. Roberta bando rasti savastį per imitaciją, o ne per sąmoningą pasirinkimą ar vertybių perėmimą.

Veikėja Roberta, kaip ir brolis Tadas, išgyvena paauglystės tapatybės krizę, tačiau jos tapsmas yra dar sudėtingesnis. Ji – ne tik anksti netekusi tėvų, bet ir įstrigusi vadinamojoje moratoriumo būsenoje, kuri, kaip teigia psichosocialinės raidos teoretikai, būdinga žmogui, esančiam pereinamojoje būsenoje tarp vaikystės ir suaugusiųjų pasaulio, tarp vaikystėje įsisavintų normų ir dar nesusiformavusios asmeninės etikos²⁵⁸. Roberta trokšta

²⁵⁷ Audronė Juodaitytė, *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*, Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2002, p. 50.

²⁵⁸ Žr. Erik H. Erikson, 2004, *op. cit.*, p. 310.

pripažinimo, ypač bendraamžių rate, tačiau jai nepavyksta įsitraukti į jokią socialinę ar kultūrinę kontekstą. Ji blaškosi tarp tapatybių, bandydama priklausyti subkultūroms, tačiau nei viena jų netampa autentiška: „[t]rečiadienį ji gotė, ketvirtadienį reperė, penktadienį pankė, savaitgalį priklausoma nuo aplinkybių, o pirmadienį menininkė arba „normali“. Pilka knygų grauzikė“ (KS, 64).

Ši tapatybės fragmentacija²⁵⁹ rodo psichologinį nestabilumą, kuris būdingas paaugliams, ilgą laiką patiriantiems emocinį nesaugumą. Neužmezgusi tvirtų draugystės ryšių, nepriklausanti jokiai tapatybės stiprinančiai grupei, paauglė Roberta ieško artumo ten, kur jį lengviausia pasiekti – vyresnių vaikinių, ypač Tado draugų, rate. Deja, vienas toks susitikimas tampa lemtingas: Roberta patiria seksualinę prievartą, kuri sugriauna ir jos, ir brolio gyvenimą. Kaip jau buvo užsiminta anksčiau, Tadas netyčia nužudo žmogų, o Roberta pamažu praranda ryšį su realybe.

Kaip ir Tadas, Roberta ilgisi šeimos laiko, kai dar buvo keturiose, kol tėvai nedirbo užsienyje, o šeimos ryšiai atrodė tvirti: „[k]aip gera buvo tada, kai tėvelis dirbo saldainių fabrike, o mamytė – buhalterė! [...] Paskui tėtį atleido, nes jis nemokėjo prisitaikyti prie kintančių rinkos sąlygų. O mamos įmonė bankrutavo. [...] Prieš ketverius metus mama ir tėtis išvyko į Londoną“ (KS, 60). Tačiau, kai mama laikinai grįžta, Roberta jaučiasi nejaukiai – susvetimėjusi, emociškai nutolusi. Motinos buvimas, kurio ji ilgėjosi ketverius metus, tampa svetimas ir dirbtinis: „[m]ama išvažiavo. [...] Ilgai laikė apkabinusi. Roberta stebėjosi. Kad mamos apkabinimas jos nešildo. Lyg mama būtų svetima moteris... Tokia ir yra“ (KS, 82). Toks emocinis atšalimas vaizduoja giliai įsišaknijusį pasitikėjimo stygių ir emocinės priklausomybės praradimą. Savo vidinį skausmą veikia Roberta nukreipia į save – tai pasireiškia savižala: pjaustymu, emociniu atsiskyrimu, apatija, valgymo ir higienos ignoravimu.

Po išprievartavimo paauglės psichologinė būklė sparčiai blogėja. Ji praranda ryšį su tikrove, kalba fragmentiškai, patiria emocinius kraštutinumus – nuo euforijos iki gilios apatijos: „[j]ą žudė visi. [...] Tada piešdavo. Rūta bloga. [...] Be garso. Rūta vagia iš jos brolių. [...] Tada čiupdavo peiliuką popieriui pjauti. [...] Skausmas, plyštančios odos vaizdas, tekantis kraujas išlaisvindavo Robertą nuo kančių ir ji penkiolika minučių jausdavo palengvėjimą“ (KS, 71). Šie simptomai atitinka savižalos elgesio apraiškas, būdingas paaugliams, patiriantiems emocinę disociaciją, depresinius išgyvenimus ir potrauminio streso būsenas²⁶⁰. Robertos elgesys gali būti

²⁵⁹ Žr. Laurence Steinberg, *Adolescence*, New York: McGraw-Hill Education, 2017, p. 189.

²⁶⁰ Žr. Judith L. Herman, 1992, *op. cit.*, p. 67.

suvokiamas kaip tylus pagalbos šauksmas, kuriam aplinkiniai nesuteikia atsako. Galima daryti prielaidą, kad ilgalaikė patirta prievarta ir emocinis atstūmimas sukelia jai gilėjančią psichologinę krizę²⁶¹. Jos būseną atspindi emocinio nestabilumo ir depresijos požymiai, dėl kurių ji patenka į psichikos sveikatos įstaigą. Nors negalima teigti apie konkrečią diagnozę, veikėjos elgsenoje pastebimi bruožai, būdingi bipolinio sutrikimo epizodams – intensyvus elgesio svyravimas, savireguliacijos stoka ir emociniai kraštutiniai.

Taigi paliktų vaikų istorijoje rašytojai Jokštaitei pavyksta pasiekti kulminaciją, kai vykstant teismo posėdžiui dėl Tado nuteisimo paaiškėja, kad jo sesuo Roberta bus perkelta į vaikų globos namus. Šis momentas atskleidžia tėvų visišką abejingumą ir atsakomybės stoką. Jie nedalyvauja procese sprendžiant dukros likimą, nes, kaip jie patys aiškina, „dirba“: „[a]trodo, tėvams tai nelabai rūpi – jie nepasirodė nė viename svarstyme dėl Robertos likimo, mat, dirba. O mergaitė serga psichikos liga. Taigi šiuo metu tvarkomi dokumentai. Abejoju, ar tėvams pavyks išsaugoti teises auginti Robertą Suknytę, net jei jie labai pasistengs“ (KS, 129).

Tėvai nekovoja dėl savo vaiko, o surengia simbolinį „atsisveikinimo vakarą“, kurio ironija pabrėžiama per pačios Robertos sarkastišką pasakojimą. Nors jie elgiasi taip, tarsi bandytų suartėti, veikėja aiškiai supranta, kad šis staigus dėmesys yra tik formalus gestas, neatperkantis ketverių metų apleistumo: „Jie mane prisiminė! [...] Bet. Šaunuoliai tėvai pasistengė, kad turėčiau teigiamų prisiminimų apie juos“ (KS, 209–210). Ši scena parodo, kad Roberta emociškai jau atsisveikino su šeima. Ji išmokusi nesitikėti rūpesčio, nes žino, kad tai tėra išorinis šou. Nepaisant tėvų bandymo „kompensuoti“ savo kaltę materialinėmis smulkmenomis, Roberta lieka vieniša – psichologiškai ir fiziškai atskirta nuo šeimos, visuomenės ir savęs pačios.

Pagaliau, veikėjos pesimizmas pasiekia viršūnę – ji tarsi simboliškai atsisveikina su gyvenimu, kokio trokšta, ir pasirenka išlikimą traumoje, save atpažindama per neapykantą ir piešimą: „[r]usas mane išprievartavo, aš žalojau save ir niekada nebegalėsiu nešioti mini sijonų ir palaidinių trumpomis rankovėmis. [...] Viso gero, atžalos, jūsų neturėsiu. Labanaktis, groži. Vaikystės džiaugsme. [...] Labas, piešime. Vienintele mano atgaiva. Ir neapykanta pasauliui. Vieninteli mano hobi“ (KS, 219). Šioje vidinėje kalboje aiškiai matyti, kad veikėja save suvokia kaip sugadintą, negrižtamai pažeistą. Jos tapatybę formuoja ne svajonės, o traumos padariniai.

Traumos teorijoje teigiama, kad ilgalaikė emocinė ir fizinė deprivacija sukelia psichosocialinius sutrikimus, tokius kaip depresija, disociacija,

²⁶¹ Žr. Erik H. Erikson, 2004, *op. cit.*, p. 309.

savižala ar izoliacija²⁶². Kaip pažymi Herman²⁶³, seksualinė prievarta vaikystėje dažnai sukelia gilų tapatybės ir kontrolės praradimą. Auka nebesugeba įprastais būdais apdoroti išgyvenimų ir pasirenka išgyvenimo strategijas, kurios dar labiau ją atskiria nuo aplinkos. Robertos atveju tai savižala, emocinis atšalimas, disociacija, galiausiai – išsekusi psichika ir hospitalizacija.

Tado ir Robertos paveikslai romane *Karta SOS* išryškina dvi skirtingas, bet susikertančias paauglystės patirtis, kurių pagrindą sudaro tėvų emigracija, emocinis apleistumas ir nesaugumas. Abu veikėjai – tarsi viena palikta šeima, skilusi į dvi dalis: Tadas bando išgyventi pasitelkdamas ironiją, atsakomybę ir klaidingą „vyriškumo“ sampratą, tuo tarpu Roberta vis labiau grimzta į psichinį nestabilumą, desperatiškai ieškodama artumo ir tapatybės atramų. Nors abu veikėjai trokšta meilės, supratimo ir ryšio, juos supanti socialinė aplinka ne tik to nesuteikia, bet ir dar labiau marginalizuoja. Tad jų savarankiški, chaotiški, dažnai destruktivūs bandymai gyventi tampa ne suaugimo kelione, o skaudžiu išlikimo bandymu visuomenėje, kuri nesugeba nei apsaugoti, nei išgirsti.

3.3.2. Artumo paieška šeimos ryšių stygiaus sąlygomis Dainos Opolskaitės romane *Ir vienąkart, Riči*

Daina Opolskaitė (g. 1979 m.) – lietuvių rašytoja, žinoma savo trumpąja proza suaugusiesiems ir paauglių literatūra. Ji yra baigusi lituanistikos studijas 2002 m. Vilniaus pedagoginiame universitete (dabar – VDU Švietimo akademija) ir dirbo lietuvių kalbos bei literatūros mokytoja Vilkaviškio rajone.

Opolskaitės kūryboje dominuoja jautrus ir psichologiškai gilus paauglių pasaulio vaizdavimas. Jos romanas *Eksperimentas gyventi* (2015) pelnė pripažinimą pirmajame leidyklos „Alma littera“ surengtame Paauglių ir jaunimo literatūros konkurse, o *Ir vienąkart, Riči* (2016) tapo to paties konkurso nugalėtoju. Be to, autorė yra įvertinta ir už savo indėlį į trumpąją prozą. Jos novelių rinkinys *Dienų piramidės* (2019) pelnė Europos Sąjungos literatūros premiją ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės literatūrinę premiją, o atskiros novelės apdovanotos Antano Vaičiulaičio ir Jurgio Kunčino literatūrinėmis premijomis. Šie įvertinimai liudija autorės meistriškumą kurti

²⁶² Žr. Bessel van der Kolk, *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*, New York: Viking, 2014, p. 102.

²⁶³ Žr. Judith L. Herman, *op. cit.*, p. 71.

glaustus, tačiau emociškai turtingus pasakojimus, atspindinčius žmogaus vidinius konfliktus ir egzistencinius klausimus.

Romanas *Ir vienąkart, Riči* pasirinktas analizei dėl jame ryškiai atskleidžiamos šeimos ryšių stokos ir jos poveikio paauglio tapatybės formavimuisi. Kūrinyje vaizduojamas Balys Belekas, augantis emociškai nestabilioje aplinkoje, kurioje tėvų dėmesio trūkumas lemia jo santykius su savimi ir kitais. Artumo jis ieško įvairiuose ryšiuose, ypač su Ričiu, tačiau šios paieškos dažnai pasireiškia maištu ir atsiribojimu. Romanas leidžia analizuoti, kaip emocinio saugumo stoka ir fragmentiški šeimos santykiai formuoja paauglio vidinę būseną ir skatina jo tapatybės paieškas, todėl kūrinys svarbus nagrinėjant šeimos dezintegracijos patirtis.

Pagrindinis veikėjas Balys Belekas nuo pat pirmųjų puslapių pristatomas kaip asmenybė, patirianti savivokos konfliktą. Jis pats teigia: „Aš esu Balys Belekas, man penkiolika metų. Norėčiau gimti iš naujo“²⁶⁴ (*IVR*, 7). Šis noras gimti iš naujo iš karto suponuoja gilią psichologinę krizę, o paauglio tapatybę konstruojama per prieštarigus ženklus: ne tik iš aplinkos atkeliaujančiais signalais, bet ir iš jo paties refleksijų. Tai rodo, kad Balys ne tik išgyvena tipinį Eriksono aprašytą paauglystės tapatybės krizės etapą, bet ir susiduria su socialinės savasties atmetimu, nes jo tapatybę veikia išoriniai ženklai, kurie visuomenėje laikomi neigiamai konotuotais. Jis sistemingai įvardija, kas jį daro nelaimingą: „Numeris vienas. PLAUKAI. Gimiau ryžas, plaukai liepsnojančios ugnies raudonumo“ (*IVR*, 8), „Numeris du. VARDAS. Vardas uždėtas prosenelio garbei“, „Baliukas teliukas“ – pravardžiuojamas pradinėse klasėse (*IVR*, 9, 11), „Numeris trys. PAVARDĖ. Belekas yra *belekas* ir niekas daugiau“ (*IVR*, 11). Šie aspektai formuoja išskirtinumo jausmą, kuris, pasak Bergerio ir Luckmanno, vaikystėje ir paauglystėje dažnai tampa ne pranašumu, o atskirties ženklu²⁶⁵. Individas pradeda suvokti save taip, kaip jį įvardija kiti, ir šis socialinis konstruktas tampa savasties pagrindu. Taigi plaukų spalva, vardas ir pavardė tampa simboliniais stigmos ženklais.

Veikėjas Balys reaguoja į šį išorinį spaudimą bandydamas keisti savo išvaizdą, t. y. jis „du kartus pakėlė prieš save ranką“: nusiskuto galvą, o vėliau nusidažė plaukus baltai (*IVR*, 12–14). Šie simboliniai veiksmai rodo jo bandymą įgyti kontrolę ir perkurti savo tapatybę per kūnišką transformaciją. Veikėjas per plaukų spalvos keitimą siekia atsiriboti nuo stigmatizuojamos tapatybės, kuri jam buvo primesta nuo gimimo.

Galų gale, Balio apibendrinimas – „pasmerkta [...] visą gyvenimą turėti raudonus plaukus, garsų prosenelį ir vardą, kuris rimuojasi su gyvūno

²⁶⁴ Daina Opolskaitė, *Ir vienąkart, Riči*, Vilnius: Alma littera, 2016.

²⁶⁵ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 194.

vardu. Ir dar – būti *bele kuo*“ (IVR, 15) – įprasmina jo prigimtinės tapatybės atmetimą. Tai, kad jis suvokia save kaip „bele ką“, yra ženklas ne tik žemos savivertės, bet ir gilesnio tapatybės fragmentacijos reiškinių, kuris dažnas paaugliams, neturintiems emocinio palaikymo ar galimybės apmąstyti savo patirtis per pozityvų santykį su kitais. Ši vidinė sumaištis ir savęs atmetimas tampa išeities tašku Balio asmenybės kelionei romane.

Balio Beleko santykis su savo šeima yra dviprasmiškas. Iš pažiūros jis gyvena „pavyzdinėje“ šeimoje, tačiau jaučia gilų emocinį atotrūkį ir spaudimą. Šeimos gyvenimas jam pateikiamas kaip tvarkos ir racionalumo pavyzdys: „Tėtis eina vyriausiojo kriminalisto pareigas rajono policijos komisarijate, o mama yra muzikos pedagogė [...]. Abu jie yra labai gerbiami, labai užsiėmę, turi galybę reikalų ir yra tuo patenkinti“ (IVR, 17). Tačiau ši tobulybė, žvelgiant iš Balio perspektyvos, yra paviršinė. Jis jaučiasi it Dievo „Rojaus sode“, iš kurio negalima nieko reikalauti, tik rodyti dėkingumą: „Man negalima nieko klausti. Turiu būti laimingas“ (*Ibid.*). Ši simbolinė „draudimų erdvė“ atspindi totalų emocinį sterilumą, kuriame nėra vietos tikriesiems išgyvenimams ar paaugliškam abejojimui.

Nors Balys yra „planuotas ir lauktas vaikas“, apie kurį sakoma: „esu iš geros šeimos. Taškas“ (IVR, 17), ši retorika rodo ne tiek jo asmeninį saugumą, kiek šeimos suformuotus lūkesčius, kuriuos jis turi atitikti. Remiantis Bergerio ir Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo samprata, šeima veikia kaip pirminė socializacijos erdvė, kurioje formuojamas individo santykis su savimi ir pasauliu²⁶⁶. Tačiau kai ši konstrukcija grindžiama normatyviniais reikalavimais, o ne autentiško „aš“ pripažinimu, ji gali tapti ne artumo, bet atskirties vieta. Tokiu atveju šeimos autoritetas neskatina pasitikėjimo, o sukelia vidinį pasipriešinimą. Nors išoriškai Balio šeima atrodo stabili, viduje ji pasižymi emociniu atstumu, kontrole ir neišreikštais jausmais, o tai stiprina veikėjo tapatybės krizę ir jo atsiribojimą nuo savęs bei artimųjų.

Vienas iš svarbiausių, tačiau emociškai labiausiai komplikuočių Balio Beleko santykių – ryšys su tėvu, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodo darnus, tačiau iš tiesų yra paviršutiniškas ir atilošęs. Paauglys aiškiai suvokia, kad jo tėvas – gerbiamas kriminalinės policijos pareigūnas, šeimos ramsčiu laikomas žmogus, tačiau jų santykiuose nėra tikro emocinio ryšio. Tai įrodo ši citata: „Tėvas turi sūnų, kurio plaukai raudoni kaip ugnis ir kurio niekas negerbia. Kuris neturi nė vieno tikro draugo. Kažin ar jis apie tai nutuokia. Norėčiau paklausti, ką iš viso jis žino apie mane, juk mudu beveik nesimatome“ (IVR, 19). Balys tėvą suvokia tik kaip fiziškai esantį asmenį, nes jų gyvenimai „atskiri, bendra tik pavardė ir kraujo grupė“ (*Ibid.*). Tokia formali tėvystė

²⁶⁶ Žr. *Ibid.*, p. 148–152.

prisideda prie paauglio nesaugumo jausmo ir tapatybės fragmentacijos. Nors šeimos dezintegracija kūrinyje nėra tiesiogiai akcentuojama, išryškėja emocinis atstumas, kuris gali būti interpretuojamas kaip simbolinė vidinės kelionės į vienatvę forma – paauglys lieka vienas su savo neišreikštomis emocijomis. Remiantis Bergerio ir Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo samprata, šeima kaip pirminė socializacijos erdvė formuoja individo santykį su savimi ir kitais, todėl emociškai neveiksni aplinka gali lemti ne tik paramos stoka, bet ir santykių fragmentaciją²⁶⁷. Tokia situacija stiprina veikėjo atsiribojimą ir komplikuoja jo tapatybės formavimąsi.

Veikėjas Balys bandydamas suprasti tėvą susiduria su dar viena problema – emociniu šaltumu ir abipusio supratimo stoka. Nors jų santykiuose nėra atviro konflikto, paauglys jaučia, kad negali kreiptis į tėvą net dėl paprasčiausių ir intymiausių paauglystės klausimų: „Norėčiau paklausti tėčio, ar mokykloje jis turėjo merginą, bet negaliu. Dar norėčiau paklausti, ką reikia daryti, kai nori merginą pabučiuoti, bet irgi negaliu. [...] Jis yra mano tėvas, bet kaip ir ne tėvas, o žmogus, kurį menkai pažįstu. *Incognito* su uniforma, ir tiek“ (*IVR*, 19–20). Ši citata vaizduoja ryškų komunikacijos vakuumą – tėvas tampa beveik simboline figūra. Tai sukuria tapatybės krizę: neturėdamas pavyzdžio, Balys ne tik nesijaučia suprastas, bet ir pats vengia atsiverti. Tokiose situacijose paaugliai dažnai atsiduria moratoriumo arba difuzijos būsenose: jiems trūksta tapatybės stabilumo, nes nėra artimo ryšio su reikšmingais kitais²⁶⁸. Balys lieka vienas su savo jausmais, negaudamas iš tėvo nei paramos, nei atsakymų.

Tarp Balio ir tėvo įvyksta lemtingas posūkis po tragiškos avarijos, kai ligoninėje sūnus prisipažįsta pavogęs pinigų iš šeimos, kad galėtų atiduoti juos Ričiui. Tėvas ne tik išreiškia nusivylimą, bet ir atskleidžia, kad apie tai žinojo jau anksčiau: „Tėvas nusivylęs manimi, be abejo, nusivylęs, pasipiktinęs ir sukrėstas, kad jo sūnus iškrėtė tokią kiaulystę, pasielgė taip neatsakingai ir kvailai, o aš pykstu ant jo ir dar labiau pykstu, kad negaliu to pasakyti. [...] Jis visai nieko nežino apie mane. Mudu esame ir nesame. Tai kas gi mudu esame?“ (*IVR*, 163). Ši refleksija atskleidžia ne tik paauglio gilų vienišumą, bet ir fundamentalų nepasitikėjimą, o jei tiksliau, abipusį nesuskalbėjimą, kurio ištakos – tėvo emocinis atsiribojimas. Remiantis Eriksono teiginiu, kad tapatybės formavimuisi itin svarbus reikšmingų kitų buvimas²⁶⁹, galima daryti išvadą, jog tėvo pasyvumas ir tylėjimas Balio akyse ne tik ištrinė jo kaip tėvo kaip autoriteto įvaizdį, bet ir sustiprino sūnaus vidinį

²⁶⁷ Žr. *Ibid.*, p. 150–152.

²⁶⁸ Žr. James E. Marcia, 1966, *op. cit.*, p. 551–558; Jane Kroger, 2004, *op. cit.*, p. 91–96; Peter Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 150–152.

²⁶⁹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 132–136.

susvetimėjimą, izoliacijos pojūtį. Visgi svarbu tai, kad ši krizė, nors ir skaudi, pradeda griauti tylos sieną tarp tėvo ir sūnaus. Tai pirmas žingsnis, leidžiantis jiems pradėti suartėjimo procesą. Tai galimybė sąmoningai peržiūrėti savo vaidmenis ir iš naujo kurti santykius.

Romane vaizduojamo paauglio gyvenime ir savęs atradimo kelionėje svarbią vietą užima ne tik tėvas, bet ir motina. Vienas iš pirmųjų ryškesnių jos paveikslo aspektų atsiskleidžia aprašant „pavyzdinę šeimą“, kurioje gimė ir augo Balys. Pasak veikėjo, jo mama buvo „išmintingai ištekėjusi“ ir „baigusi bakalauro ir magistro studijas“, todėl pats save jis laiko „planuotu ir lauktu vaiku“ (IVR, 17), tarsi išpildytu šeimos sėkmės projekto rezultatu. Tačiau už šio idealaus šeimos modelio slypi įtampa, nes išorinis šeimos tobulumas jam primeta tylos, paklusnumo ir bepriekaištingos adaptacijos lūkestį: „Turiu būti laimingas, norėčiau gimti iš naujo, jau sakiau“ (Ibid.). Tokia situacija gali būti interpretuojama pasitelkiant Bergerio ir Luckmanno teiginį, kad šeima yra pagrindinis socialinės tikrovės konstravimo institutas, kuriame vaikas ne tik įgyja pasaulio suvokimo pagrindus, bet ir perima socialinius vaidmenis²⁷⁰. Tačiau, kai ši „tikrovė“ paremta normatyviniu, emocijų stokojančiu šeimos modeliu, paauglys rizikuoja atsidurti egzistencinėje paraštėje – nesuprastas, neįtrauktas ir neautentiškas. Šio personažo analizei gali būti svarbi Eriksono mintis, kad tėvų vaidmuo tampa itin svarbus ne tik kaip buvimas šalia, bet ir kaip gebėjimas atliepti paauglio vidinius išgyvenimus bei padėti integruoti asmeninę tapatybę²⁷¹. Balio atveju šeimos „rojus“ tampa uždaru, idealizuotu, tačiau jam svetimu pasauliu, kuriame motinos autoritetas ir kontrolė veikia kaip tylus, bet stiprus psichologinis spaudimas, blokuojantis jo asmenybės augimą.

Kaip galima pastebėti siužeto eigoje, veikėjo Balio santykis su mama yra kupinas įtampos, kontrolės ir vidinio pasipriešinimo, kuris dar neišreikštas iki galo. Paauglys jaučia, kad motina pernelyg dominuoja jo gyvenime, reguliuoja kiekvieną jo sprendimą ir primeta jam savo supratimą apie tai, kaip dera gyventi. Jis su ironija pastebi: „Ji kaip koks *deus ex machina*, tuo tikėjo senovės graikai. Sunku pasipriešinti jos valiai. Turiu elgtis taip, kaip jai atrodo, nes ji visada viską supranta geriausiai. Vienintelė žino, kaip turėčiau gyventi savo gyvenimą. O ne aš. Man tereikia klausyti“ (IVR, 20). Toks sarkastiškas kontrolės apibūdinimas atskleidžia Balio gebėjimą kritiškai reflektuoti savo padėtį, bet kartu parodo, kaip jis priklauso nuo motinos sprendimų. Eriksono psichosocialinės raidos modelyje tokia padėtis apibrėžtina kaip neįveikta autonomijos ir kontrolės priešprieša, kai jaunuolis

²⁷⁰ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 148.

²⁷¹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 160.

dar negali išsikovoti teisės į savarankiškumą²⁷². Tai taip pat būdinga vadinamajai tapatybės moratoriumo būsenai, kuri, anot Marcios, žymi aktyvią, tačiau neapibrėžtą paiešką tarp tėvų vertybių ir savojo autentiškumo²⁷³. Balio ironija slepia gilų poreikį būti išgirstam ir priimtam kaip savarankiškai asmenybei, o motinos perdėtas rūpestis transformuojasi į vidinį maištą, kuris pasireiškia pasyvumu, tylia rezignacija, o vėliau – subtiliu pasipriešinimu.

Analizuojamos knygos veikėjas Balys prisimena pirmąjį atvejį, kai buvo pažeistos jo asmenybės ribos. Tai įvyko vaikystėje, kai motina vienašališkai nusprendė, kad jis turi lankyti muzikos mokyklą ir groti smuiku²⁷⁴. Jis bejėgiškai konstatuoja: „Prisimenu, buvau visiškai pyplys, mokiausi trečioje klasėje, kai pirmą kartą buvo pasikėsinta į mano asmenybės laisvę ir pažeistos mano teisės. Vieną dieną mama tiesiog nuvedė į muzikos mokyklą ir užrašė į smuiko specialybę. Negalėjau prieštarauti – tik žiūrėjau išpūtes akis, kas vyksta“ (*IVR*, 20–21). Ši scena žymi ankstyvą Balio valios slopinimą, kuris įtvirtina jį kaip vaiką, neturintį teisės rinktis ar reikšti nuomonę. Tokia tėvystės forma, remiantis Laurence'o Steinbergo tėvystės modeliu, būtų apibrėžiama kaip autoritarinė, kai kontrolė didelė, o šilumos ir abipusio dialogo stinga²⁷⁵.

Tėvų, ypač motinos, „programavimas“ vaiko gyvenimui gali būti siejamas su Bergerio ir Luckmanno aprašomu socialinės tikrovės konstravimo procesu, kai vaiko pasaulis formuojamas per suaugusiųjų perteikiamas reikšmes²⁷⁶. Tačiau kai šis procesas įgyja autoritarinį pobūdį²⁷⁷, jis gali prarasti adaptacinę funkciją ir sukelti psichologinę įtampą. Balys patiria ne tik nepasitenkinimą, bet ir vidinį konfliktą, kuris pasireiškia agresijos ir destrukcijos impulsais: „Tuo metu jos [mamos – *aut. past.*] nekęsdavau kaip pikčiausio priešo. Jausdavau kažkokią keistą bangą, kylančią manyje, karštą ir pavojingą, kaskart didesnę ir stipresnę. Norėjosi trenkti smuiką į žemę ir trypti jį kojomis, trypti...“ (*IVR*, 21). Šis fragmentas atskleidžia ne tik augančią frustraciją, bet ir siekį išsilaisvinti iš primesto vaidmens. Ilgalaikis tėvų spaudimas, neatsižvelgiant į vaiko poreikius, gali lemti emocinį atotrūkį ir

²⁷² Žr. *Ibid.*, p. 127–130.

²⁷³ Žr. James E. Marcia, 1966, *op. cit.*, p. 552.

²⁷⁴ Simboliniu Balio priklausomybės nuo motinos ir tėvo kontrolės ženklų tampa smuikas – ne kaip muzikos instrumentas, bet kaip primestas vaidmuo, griauantis autentišką savastį. Smuikas čia tampa instrumentu ne tik muzikine, bet ir metaforine prasme – jis perteikia valios represiją, institucinio auklėjimo prievartą ir individualumo slopinimą.

²⁷⁵ Žr. Laurence Steinberg, *Adolescence*, New York: McGraw-Hill Education, 9th ed., 2013, p. 129–131.

²⁷⁶ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 151.

²⁷⁷ Žr. Laurence Steinberg, *op. cit.*, p. 129–131.

komplikuoti tapatybės formavimąsi²⁷⁸. Balio atveju tai pasireiškia nuolatiniu vidiniu konfliktu, susijusiu su primestų lūkesčių ir asmeninių poreikių nesuderinamumu.

Paauglio sprendimas mesti smuiko pamokas tampa pirmuoju aiškiu pasipriešinimo aktu, žyminčiu jo vidinį brendimą ir bandymą įgyti kontrolę. Ilgą laiką paklūsęs motinos valiai, paauglys pagaliau išdrįsta peržengti autoriteto ribą ir garsiai įvardyti savo poreikius bei ribas: „Pranešu, kad nuo pirmadienio nebeisiu į muzikos mokyklą. Mėginkite dabar ką nors padaryti, jūsų eilė“ (*IVR*, 113). Šis pasakymas ne tik žymi pirmąjį aiškų pasipriešinimo gestą, bet ir atspindi veikėjo siekį perimti savo gyvenimo kontrolę. Savo veiksmą Balys dar labiau patvirtina emociniu atsaku: „Šis pasipriešinimas sukėlė nežmonišką džiaugsmą“ (*IVR*, 115). Džiaugsmas, kaip natūrali reakcija į tėvų primestų normų peržengimą, rodo, kad sprendimas nebuvo destruktivus maištas, o natūralus poreikis ginti savo individualumą. Tokie momentai atitinka moratoriumo būseną, kai paauglys eksperimentuoja, ieškodamas savosios tapatybės krypties, o atmetami autoritetingi balsai tampa kelrodžiu savęs atradimo etape²⁷⁹.

Svarbu ir tai, kad tėvo reakcija į sūnaus sprendimą skiriasi nuo motinos: „Tai tegul negroja, jei nenori“ (*IVR*, 115). Ši lakoniška, bet svarbi frazė rodo bent minimalų vaiko savarankiškumo atliepimą, net jei ir neįvardijama emocinė parama. Nors santykis su tėvu išlieka šaltas, būtent tokios akimirkos, kai autoritetas nedraudžia, leidžia Baliai tvirčiau žengti savarankiškumo keliu.

Dar vienas reikšmingas Balio ir motinos santykio aspektas atsiskleidžia per jos nuolatinę kontrolę ir nepasitikėjimą, kuriuos ji aiškina rūpesčiu ir baime dėl sūnaus ateities. Balys skundžiasi: „Tačiau mamai ir to negana. Ji nori viso manęs ir viso mano laiko. Jai reikia žinoti, su kuo esu ir ką veikiu kiekvieną minutę. Ji bijo. Kad nepažiūrėtų ko nors svarbaus ir kad sūnus nepasuktų kokių klystkeliu. Todėl skambina man gal tris kartus per dieną“ (*IVR*, 22). Ši citata atskleidžia ne tik motinos per didelį kišimąsi į paauglio gyvenimą, bet ir jos nesugebėjimą pasitikėti sūnaus sprendimais, o tai trikdo natūralų paauglio savarankiškėjimo procesą. Tokia motinos elgesio strategija taip pat pažeidžia Balio psichologines ribas ir stabdo jo augimą. Jis ne tik jaučiasi nuolat stebimas, bet ir negali pasitikėti savimi, nes viską už jį nusprendžia kiti žmonės. Tai apsunkena Balio kelią į autonomiją ir savivoką, kartu formuodama vidinę įtampą tarp noro įtikti tėvams ir būtinybės ieškoti savo kelio.

²⁷⁸ Žr. James E. Marcia, 1966, *op. cit.*, p. 553.

²⁷⁹ Žr. *Ibid.*, p. 552; Jane Kroger, 2004, *op. cit.*, p. 66–69, 86–88.

Remiantis Eriksono psichosocialinio vystymosi teorija, paauglystė yra etapas, kuriame individas turi formuoti aišką tapatybę, eksperimentuoti, išbandyti įvairius vaidmenis ir kurti autonomiją²⁸⁰. Tačiau kai tėvai, ypač vienas iš jų, nuolat stebi, reguliuoja ir kontroliuoja kiekvieną sprendimą, tai gali sukelti pasipriešinimą arba, priešingai, užslopinti vaiko iniciatyvą. Balio atveju ši per didelė kontrolė virsta emocine priklausomybe ir tarsi „nematomu narvu“, kuriame jis jaučiasi tarsi negalintis laisvai kvėpuoti, būti savimi.

Veikėjui Baliui kaip mokiniui svarbūs ne tik tėvai, bet ir mokykla bei draugai, kurie vienaip ar kitaip daro įtaką ieškant savo tapatumo. Jo santykis su mokykla yra dvilypis. Tai ne tik institucija, kurioje jis mokosi, bet ir socialinės kovos, egzistencinio nerimo ir savivokos erdvė. Nors išoriškai mokykla turėtų būti žinių ir augimo vieta, vidiniuose Balio monologuose ji atsiskleidžia kaip chaotiška, kartais net priešiška aplinka, kurioje jaunas žmogus kovoja dėl vietos pasaulyje. Balys atvirai išsako nusivylimą: „Visi tėvai tikisi, kad jų vaikai eina į mokyklą mokytis. [...] Bet iš tiesų yra visai kitaip, į mokyklą mes einame visai ko kita. Einame valgyti, miegoti, mylėti. Dar – nekęsti, išduoti, bijoti. Pagaliau: grumtis, kovoti, nugalėti. Ir tik tada mokytis, jei lieka jėgų“ (IVR, 43–44). Šios mintys rodo, kad mokykla Baliui nėra tik vieta įgyti žinių – tai simbolinis visuomenės modelis, kuriame kunkuliuoja sudėtingi jausmai ir psichologinės kovos.

Mokykla Balio patirtyje tampa ne tik ugdymo, bet ir socialinės atskirties erdve, kurioje jis nesijaučia saugus ar pripažintas. Dėl to jis patiria vidinę įtampą, kuri komplikuoja jo tapatybės formavimąsi. Taip pat mokykla atsiskleidžia kaip vieta, kurioje išryškėja savasties trapumas – veikėjas nuolat jaučia poreikį įrodyti savo vertę.

Pasitelkdama mokyklos aplinką, autorė atskleidžia ir suaugusiųjų bei paauglių patirčių atotrūkį: tėvai ir mokytojai nepastebi tikrųjų jaunuolių išgyvenimų, o tai stiprina Balio vienišumo jauseną ir „nematomo gyvenimo“ patirtį. Mokykla tampa erdve, kurioje paauglys lieka nepakankamai atpažintas, o jo tapatybės formavimasis vyksta fragmentiškai ir be suaugusiųjų paramos.

Kaip ir kiekvienam paaugliui, Baliui svarbios merginos, kurios padeda formuoti lytinei tapatybei. Jo santykis su jomis atskleidžia jo trapų tapatybės konstravimąsi ir nesaugumo jausmą, būdingą paauglystei, kuris pasireiškia per emocinį atsiribojimą, per ironiją ir baimę. Viena iš ryškiausių to išraiškų – Balio prisipažinimas, kad jis „nieko nenučiuokia apie merginas“, todėl jaučiasi „nesaugus ir pažeidžiamas“ (IVR, 26). Šis nesaugumas virsta dirglumu,

²⁸⁰ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–135, 156–157.

pasipriešinimu artimesniems ryšiams, tarsi gynybiniu mechanizmu, padedančiu jam išvengti atstūmimo.

Balio baimė būti atstumtam merginų akivaizdoje pasireiškia ir jo bandyme užmegzti kontaktą su patinkančia mergina Živile: „Skambina iš atsarginio telefono patinkančiai merginai Živilei ir tyli“ (*IVR*, 106). Ši situacija atskleidžia vidinį konfliktą – veikėjas trokšta artumo, tačiau bijo atsiverti ir būti atstumtas, todėl pasirenka pasyvų, neįgyvendintą ryšio bandymą. Tokia įtampa gali būti siejama su Eriksono aprašomu tapatybės formavimosi procesu, kai paauglys susiduria su neapibrėžtumu ir sunkumais kurdamas autentiškus santykius su kitais²⁸¹. Tik vėliau, kai sustiprėja savivertė po draugystės su Ričiu, Balys išdrįsta pradėti pokalbį ir jau reflektuoja jausmus, susijusius su fiziniu artumu: „Jos plaukai kaip švelnus debesėlis. [...] mano mintys aptingsta, apsunkusios nuo medaus“ (*IVR*, 111). Ši poetizuota kalba rodo ne tik romantišią susižavėjimą, bet ir tai, kad Balys pamažu įgyja emocinį jautrumą, leidžiantį jam suvokti meilę ne kaip abstraktų troškimą, bet kaip realų, pasiekiamą ryšį. Šių socialinių ir emocinių santykių fonas rodo, kaip Balio asmenybė migruoja: iš nesaugumo ir socialinės atskirties link tapatybės atradimo, savivokos ir artumo su kitais.

Balio santykis su Živile išryškėja kaip natūrali bręstančios asmenybės raidos tąsa, perėjimas nuo pasyvios stebėsenos ir nesaugumo prie realaus emocinio ryšio kūrimo. Pradžioje šis ryšys yra labai trapus: Balys žavisi mergina iš tolo, nedrįsta su ja užmegzti kontakto, o vienintelis bandymas – skambutis iš atsarginio telefono – baigiasi tyla (*IVR*, 106). Tai ženklas, kad paauglys dar nesijaučia pajėgus susitvarkyti su jausmų intensyvumu ir atsakomybe, kurią lydi artimas ryšys. Tačiau jau netrukus jo požiūris ima keistis: „O dabar aš noriu mylėti. Esu pasiruošęs“ (*IVR*, 107). Čia išryškėja brandaus emocinio santykio troškimas – nebe tik fizinio ar romantizuoto, bet ir gilesnio, grįsto artumu ir priėmimu. Meilė prilyginama antidepresantams – priklausomybei, kuri keičia žmogų, bet kartu gali padėti jam atsitiesti, o tai puikiai atitinka traumą patyrusio paauglio savijautos logiką²⁸².

Esminis pokytis romane įvyksta pasirodžius kitam knygos veikėjui – Ričiui. Balio gyvenime tai žymi esminį psichologinį pokytį – simbolinį posūkį nuo pasyvios savęs neapykantos prie aktyvios savivokos paieškų. Nors pirmoji citata pateikiama trumpai: „Balio gyvenime atsiranda Ričis – Ričardas Ivanovas“ (*IVR*, 34), joje slypi didelė reikšmė – Ričis tampa figūra, kuri „apverčia aukštyn kojom“ Balio pasaulį. Jis – tarsi sprogimas paaugliškoje rutinoje, kartu keliantis ne tik pasigėrėjimą, bet ir nerimą, nes tai, ką jis

²⁸¹ Žr. *Ibid.*, p. 132–136.

²⁸² Žr. Judith L. Herman, *op. cit.*, p. 102.

reprezentuoja, radikaliai prieštarauja Balio šeimos idealizuotai normai. Taigi identifikacija su stipriu, laisvu, nepažabotu žmogumi tampa paaugliui esmine savęs kūrimo forma.

Ričis įkūnija viską, ko Baliui atrodė, kad trūksta: jis yra laisvas, socialiai nepriklausomas, fiziškai stiprus ir paslaptingas. Todėl net trumpas jo pasirodymas klasėje sukelia Baliui gilų rezonansą, kuris leidžia ne tik trokšti būti šalia, bet ir keistis per santykį su juo. Šis epizodas atliepia jau ne kartą minėtas Bergerio ir Luckmanno mintis apie socialinę sąveiką: Ričis, kaip „reikšmingas kitas“, tampa Baliui orientyru, per kurį jis ima permąstyti save, savo vietą bendruomenėje ir šeimoje. Balys, iki tol jautęsis „bele kas“, nuo tada ima klausti savęs, kas jis yra ir kuo nori būti.

Balio žvilgsniu, Ričis – tai ne tik atvykėlis, bet ir idealizuota vyriškumo bei laisvės projekcija: „Atvykėlio akys buvo gilios ir tamsios, plaukai – tankūs, juodi, oda – stipriai įdegusi. Tamsiais šereliais apžėlęs smakras išdavė ankstyvą jo brandą ir išvaizdai teikė tikro vyriškumo, kokio mes visi vienokiu ar kitokiu būdu taip troškome“ (*IVR*, 35–36). Šis aprašymas perteikia ne tik fizinį Ričio išskirtinumą, bet ir tai, kaip jį mato Balys – su pavydu, susižavėjimu, o gal net slaptu ilgesiu. Ričis tampa idealizuota figūra, kontrastuojančia su Balio trapia saviverte ir pažeidžiamumu. Per šį santykį išryškėja veikėjo tapatybės paieškos: siekdamas suprasti save, jis atsigręžia į kitą kaip galimą orientyrą. Ričis tampa ne tik draugu, bet ir simboline figūra, per kurią atsiskleidžia Balio vidinis neapibrėžtumas.

Ričio išskirtinumas pasireiškia ne tik išvaizda, bet ir socialine laikysena. Jis laikosi nuošaliai, atsiribojęs nuo klasės bendruomenės: „Jam galėjo būti jau šešiolika ar net septyniolika, sunku buvo patikėti, kad jis mūsų vienmetis [...]. Matyt, jam nereikėjo nė vieno draugo, neketino nė su vienu iš mūsų net prasidėti“ (*IVR*, 36–38). Taip Ričis įgauna simbolinę vertę: jis yra kitoks, atrodo net nepasiekiamas. Šis Ričio šaltumas tik dar labiau žadina Balio norą būti pripažintam ir pastebėtam. Žvelgiant iš psichosocialinės raidos perspektyvos, Balys formuoja savo tapatybę per tai, kaip jį mato Ričis.

Vienas reikšmingiausių Balio ir Ričio santykių posūkių įvyksta tada, kai Balys išgyvena moralinę dilemą: būti ištikimam tėvų vertybių sistemai ar paklusti Ričio spaudimui. Ričis jį šantažuoja dėl tariamai pavogto telefono ir reikalauja 300 eurų, kuriuos Balys pavagia iš savo tėvų: „Vogti iš savo namų ir vogti iš savo tėvų – kas tai padarytų? Aš tai padariau. Pavogiau iš savo tėvų tris šimtus eurų. [...] Tarsi kažkas kitas kilnoja tavo rankas ir žengia tavo žingsnius“ (*IVR*, 60). Ši patirtis išryškina paauglio vidinį susidvejinimą: viena vertus, jis trokšta būti su Ričiu, kita vertus, išgyvena tapatybės krizę, kai nebegali atskirti, kas jis yra ir kam priklauso. Balys elgiasi impulsyviai, be aiškios vertybinės orientacijos, ir veikiamas išorinio spaudimo.

Po šio poelgio Balį apima gili gėda ir savęs nuvertinimas: „Aš bailys, tiesiog niekas, visiškai niekas, tikras bele kas ir pats sau tai įrodžiau“ (*IVR*, 65). Šioje citatoje girdimas grįžimas prie anksčiau minėto savasties neigimo, tarsi įvykęs išdavystės aktas tik dar kartą patvirtintų jo nuvertinimo jausmą. Psichologinė trauma sustiprinama bejėgiškumo pojūčiu, kai paauglys nebegali kontroliuoti savo pasaulio: „Jaučiausi tartum užgesęs. Manęs niekas nebedomino“ (*IVR*, 65). Tai rodo gilų Balio tapatybės nuosmukį, kai jis pats įsirašo į „bele kas“ kategoriją, t. y. metaforiškai grįžta prie savo pavardės, kurią anksčiau suvokė kaip niekinančią (*IVR*, 11). Jis ne tik nusivilia savimi, bet ir praranda bet kokią prasmę bei tikslą, o tokios būsenos pagrindas – tapatybės krizė, kylanti dėl moralinio nuopuolio ir vidinio susipriešinimo. Balys nebeturi nei savęs, nei aplinkinių, kurie padėtų jam iš naujo struktūruoti savo tikrovę. Tai yra trauminės kelionės į vidinę tuštumą momentas – simbolinis kritimas iš saugumo į vidinį išsiskaidymą.

Toliau plėtojant analizę apie Balio ir Ričio santykį, ypač svarbi scena yra jų susitaikymas, kai Balys tampa netikėto sąmokslu atskleidimo liudininku. Jis susitaiko su Ričiu, kai paaiškėja, kad telefoną buvo pasisavinęs bendraklasis Paulius, o ne Balys. Reikšmingas šios scenos gestas, kai Ričis ištiesia ranką. Ši detalė tampa simboliu atleidimo ir naujo pasitikėjimo ženklu. Balys ne tik atsitiesia morališkai, bet ir atgauna jam itin svarbų santykį, o tai žymi tapatybės krizės įveikos užuomazgas.

Balio ir Ričio santykis netrunka iš formalios pažinties peraugti į stiprią bendrystę, kuri Baliumi sužadina pirmąjį tikrą laisvės ir savasties patyrimą. Jis tarsi pagaliau išsineria iš „pavyzdinio sūnaus“ socialinio vaidmens ir per šią draugystę pradeda kurti savo tikrovę. Šią idėją patvirtina scena, kurioje Balys kartu su Ričiu patiria tai, ką vadina tikruoju gyvenimu: „O mes juokėmės, vėliau įsišėlome ir ėmėme stačiai kvatotis, jautėmės kaip dievai. Tai buvo laisvė. Ir aš ją pažinau. Tos akimirkos jausmas buvo labai brangus, labai svarbus, nors ir truko trumpai“ (*IVR*, 95). Ši citata išryškina psichologinį virsmą: Balys nebėra vien stebėtojas ar paklusnus tėvų valiai paauglys. Jis tampa veikėju, kuris sąmoningai išgyvena laisvę ir autentišką ryšį su kitu žmogumi. Simbolinė frazė „jautėmės kaip dievai“ rodo emocinį pakylėjimą, kuris Ričio akivaizdoje tampa galimas. Galima teigti, kad Ričis tampa ne tik draugu, bet ir savotišku mentoriumi, kuris atveria naujas patyrimo, buvimo savimi galimybes. Ši draugystė, kaip ir pažymi Eriksonas, leidžia paaugliui per bendrą veikimą ir pritarimą patirti tapatybės vientisumą ir reikšmingumą, kuris ypač svarbus bręstančiai asmenybei²⁸³.

²⁸³ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 133.

Balio ir Ričio santykis įgauna vis gilesnę emocinę atspalvį, kai Balys ima suvokti, kad jų ryšys – tai daugiau nei draugystė. Tai kasdienybės stabilumas, prie kurio jis priprato, ir net emocinis saugumas, kurio jam trūko santykiuose su tėvais. Pats veikėjas prisipažįsta: „Netikėtai supratau, kad negaliu gyventi be Ričio. Tai buvo keistas suvokimas, keista mintis. Ričis jau seniai tapo mano kasdienybe. Laikas, praleistas kartu, buvo kasdienybė, bet nuostabi kasdienybė, tikras komforto uostas. [...] Būdamas su juo buvau pats savimi, buvau su savimi“ (*IVR*, 151). Šios mintys atskleidžia, kad Balio tapatybė formuojasi per tarpasmeninį ryšį. Būtent per Ričį jis atranda, koks jis gali būti be baimės, slopinimo ar poreikio įtikti. Šis jausmas atliepia Eriksono teoriją apie artumo ir izoliacijos priešpriešą: paauglys, sugebėdamas užmegzti gilų ryšį su kitu žmogumi, artėja prie emocinės brandos²⁸⁴. Tai ypač reikšminga Baliui, kuris iki šiol jautėsi izoliuotas šeimoje, mokykloje, tarp bendraamžių. Santykis su Ričiu tampa jo pirmąja tvirta socialine atrama, kurioje jis patiria priėmimą, abipusį pasitikėjimą ir laisvę būti savimi.

Ričio mirtis tampa lemtingu įvykiu Balio asmenybės transformacijoje: ne tik kaip fizinė netektis, bet ir kaip simbolinis riboženklis, žymintis paauglystės pabaigą. Po autoavarijos, kurioje žūsta Ričis, Balys suvokia, kiek svarbus jam buvo šis ryšys. Paaiškėja, kad Ričis Balio gyvenime nebuvo tik draugas, jis tapo pačios Balio tapatybės dalimi. Čia galima išžvelgti vidinę kelionę: per artimą ryšį su kitu paauglys pereina savęs pažinimo, transformacijos, tapsmo procesą. Anot Marcios, paauglystėje tapatybė formuojama per išpareigojimų priėmimą ir tyrinėjimą²⁸⁵, o Balio santykis su Ričiu tapo vienu svarbiausių to paieškos etapų.

Po Ričio mirties Balį apima refleksija ir vidinis praregėjimas: „[...] tą dieną, lydėdamas Ričį, daug ką supratau, daug ko išmokau. Daugiau nei per visą savo gyvenimą“ (*IVR*, 177). Ši patirtis žymi reikšmingą veikėjo vidinės brandos momentą. Remiantis Eriksono psichosocialinės raidos samprata, krizės ir netektys gali tapti svarbiais tapatybės formavimosi etapais, skatinančiais savęs refleksiją ir patirčių integraciją²⁸⁶. Balio atveju netektis veikia kaip brendimo impulsas – keičiasi jo požiūris į save ir pasaulį, o išgyventa patirtis įgauna prasmę jo tapatybės formavimosi procese.

Balio savirefleksija pabaigoje parodo, kad Ričio figūra tapo neatsiejama nuo jo brendimo: „Ričis galėjo viską, ko neįstengiau aš [...]. Bet Ričis nebuvo sapnas. Ričis man buvo visi šie metai. [...] Ričis išėjo, bet kai ką vis dėlto perdavė man“ (*IVR*, 180). Tai leidžia daryti išvadą, kad Ričio netektis

²⁸⁴ Žr. *Ibid.*, p. 159.

²⁸⁵ Žr. James E. Marcia, 1966, *op. cit.*, p. 552.

²⁸⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 138.

kartu reiškia ir Balio brandą – jo brandaus „aš“ gimimą. Pasitelkdamas Ričio pavyzdį, Balys perima drąsą būti savimi, įgyja naują tapatybę ir žengia iš vaikystės į savarankišką jaunystę.

Ričio laidotuvės ir refleksijos po jų romane tampa ne tik atsisveikinimu su artimu žmogumi, bet ir simboliniu riboženkliau, skiriančiu vaikystę nuo brandos. Balys šią akimirką apibūdina kaip giliai transformuojančią: „[...] labai aiškiai staiga supratau, kad jaunystėje mirtis yra arčiau nei bet kada. Suaugusieji to nė nenumano“ (*IVR*, 177). Ši scena atskleidžia veikėjo vidinį praregėjimą – išgyvenama netektis skatina naują savęs ir pasaulio suvokimą. Tokia patirtis gali būti siejama su potrauminio augimo samprata, kai sudėtingi išgyvenimai tampa vidinės transformacijos prielaida²⁸⁷. Mirties neišvengiamumo suvokimas tampa Balio brandos impulsu: jis reflektuoja savo patirtis ir simboliškai pereina iš vaikystės į brandesnę savęs suvokimo etapą.

Knygos pabaigoje Balys aiškiai parodo, kad jo vidinis virsmas įgavo pavidalą: „Aš esu Balys Belekas. Esu naujas žmogus“ (*IVR*, 186). Šis teiginys žymi tapatybės stabilizavimosi momentą – veikėjas priima savo vardą, praeities patirtis ir atranda nuoseklesnį santykį su savimi. Tai ne tik savęs įvardijimas, bet ir tapatybės patvirtinimas, rodantis perėjimą nuo neapibrėžtumo prie didesnio savęs suvokimo. Balio vidinė transformacija formuojasi per santykį su Ričiu, o vėliau – per vienatvės ir netekties patirtį. Ričio mirtis, išgyventas sielvartas ir vienišumas tampa reikšminga patirtimi, skatinančia veikėjo brendimą.

Šią transformaciją simboliškai įtvirtina ir finalinė scena, kurioje Živilė pati užkalbina Balį ir paima jį už rankos. Šis gestas – fizinio artumo ir pasitikėjimo ženklas – leidžia manyti, kad veikėjas tampa pajėgus priimti ir kurti ryšį su kitu. Taip meilės, netekties ir draugystės patirtys ne tik keičia veikėją, bet ir prisideda prie jo tapatybės formavimosi.

3.3.3. Tėvo paieškos patirtys Malcolmo Duffy'io romane *Me Mam. Me Dad. Me*.

Malcolmas Duffy'is²⁸⁸ – britų rašytojas, gimęs ir užaugęs Niukasle prie Taino, šiuo metu gyvena Saryje (Anglija). Jo kūriniai pasižymi jautriu ir empatišku požiūriu į paauglių išgyvenimus, ypač akcentuojant socialines problemas, tokias kaip smurtas šeimoje, benamystė, disleksija ir šeimos dezintegracija.

²⁸⁷ Žr. Richard G. Tedeschi, Lawrence G. Calhoun, *op. cit.*, p. 460.

²⁸⁸ Internetėje neviešinama autoriaus gimimo data.

Duffy'io debiutinis romanas *Me Mam. Me Dad. Me.* (2018) pelnė „Sheffield“ vaikų knygos apdovanojimą jaunimo kategorijoje ir „Redbridge“ vaikų knygos apdovanojimą 2019 m., taip pat buvo nominuotas „Waterstones“ vaikų knygos prizui. Šiame kūrinyje autorius nagrinėja smurto šeimoje temą, remdamasis asmenine patirtimi, įgyta dirbant organizacijoje „Comic Relief“, kurios projektai buvo skirti smurtą patyrusių moterų ir vaikų pagalbai.

Antrasis romanas *Sofa Surfer* (2020) pasakoja apie paauglį, susiduriantį su benamystės problema, ir buvo nominuotas „Carnegie“ medaliui 2021 m. Trečiasis kūrinys *Read Between the Lies* (2023) analizuoja disleksijos poveikį paauglių gyvenimui per dviejų nevienodų paauglių istorijas. Pats naujausias romanas *Seven Million Sunflowers* (2024) buvo pripažintas „Sunday Times“ savaitės vaikų knyga ir sulaukė teigiamų atsiliepimų dėl savo emocionalumo ir įtaigios pasakojimo manieros.

Visi keturi Duffy'io romanai pelnė „Sunday Times“ savaitės vaikų knygos įvertinimą, o jo kūryba išsiskiria gebėjimu subtiliai ir su humoru perteikti sudėtingas socialines temas, skatinant paauglius reflektuoti apie savo gyvenimą ir aplinką.

Duffy'io romanas *Me Mam. Me Dad. Me.* pasirinktas analizei dėl jame vaizduojamos smurtinės aplinkos ir šeimos dezintegracijos poveikio paauglio psichosocialinei raidai. Pagrindinis veikėjas Danis – penkiolikmetis berniukas, kurio pasaulis griūva dėl nestabilios šeimos situacijos ir patiriamo smurto. Jo patirtys atskleidžia tapatybės formavimosi sudėtingumą – veikėjas blaškosi tarp noro būti stipriam ir atsakingam bei pažeidžiamo paauglio, kuriam reikalinga globa ir emocinis palaikymas. Taip romanas leidžia analizuoti, kaip nesaugioje aplinkoje formuojasi paauglio savastis ir santykis su savimi bei kitais.

Iš pasakojimo tono ir veikėjo reakcijų atsiskleidžia Danio vidinis konfliktas – jis jautrus ir empatiškas, tačiau kartu kupinas nepasitikėjimo savimi, gėdos ir kaltės. Šios būsenos ryškėja per jo pastangas suprasti save santykiuose su kitais – mama, patėviu, biologiniu tėvu ir draugais. Danis reflektuoja savo vietą pasaulyje, tačiau jo tapatybė išlieka neapibrėžta, nes jis dar nėra susiformavęs aiškių vertybinių orientyrų. Nestabili šeimos aplinka, kurioje trūksta nuoseklaus emocinio ir vertybinio pagrindo, verčia paauglį savastį konstruoti savarankiškai, o tai lemia vidinį disbalansą ir padidintą jautrumą aplinkai²⁸⁹.

Pagrindinio veikėjo Danio pasakojimas pirmuoju asmeniu sustiprina autobiografinį, autentišką veikėjo savasties kūrimo procesą, o tai leidžia skaitytojui išgyventi jo krizes iš vidaus – kaip sąmonės srauto patirtį. Autorius

²⁸⁹ Žr. James E. Marcia, 1966, *op. cit.*, p. 552.

kuria itin intymų, bet kartu visuotinai atpažįstamą paauglystės paveikslą, kuriame išorinė kelionė ir judėjimas tarp emocinių būsenų tampa svarbiausia brendimo forma.

Paauglio Danio santykis su mama nuo pat romano pradžios išryškėja kaip stiprus, emociškai artimas, bet vėliau komplikuojamas smurtinės aplinkos. Dar prieš mamos sugyventinio Kalamo atsiradimą jis jautėsi mylimas, saugus ir matomas: „Gyvenimas su mama gal ir nebuvo toks, apie kokį statytų filmus, bet jis buvo visai neblogas. Turėjau draugų. Turėjau futbolą. Turėjau gimines. Turėjau mamą. Ji mane mylėjo. Aš ją mylėjau. Norėjau, kad taip tęstųsi ir tęstųsi“²⁹⁰ (*MMMDM*, 10). Tai rodo stabilų emocinį ryšį, kurio centre – tarpusavio meilė ir rūpestis.

Analizuojamo veikėjo mama yra smulkmeniškai dėmesinga: „Visada turėdavo ką nors pašildyti vakarienei. Visada leisdavo naudotis savo nešiojamu kompiuteriu. Visada pasirūpindavo, kad mano futbolo apranga būtų švari. Kad kojines būtų užmautos tinkamai. Visada padovanodavo geriausią dovaną iš mano sąrašo, nors žinodavau, kad neturi daug pinigų. Ir visada pabučiuodavo prieš miegą, net kai nebuvo to nusipelnęs“ (*MMMDM*, 7). Tokie gestai rodo, kad Danio mama, nepaisydama savo sunkumų, siekia užtikrinti rūpestingą ir palaikančią aplinką. Remiantis Eriksono psichosocialinės raidos samprata, ankstyvieji santykiai su globėjais yra svarbūs formuojant pasitikėjimą pasauliu, kuris tampa pagrindu tolesnei asmenybės raidai²⁹¹.

Tačiau ši dinamika ima keistis, kai mama įsimyli Kalamą ir su juo apsigyvena jo name. Pasikeitimą Danis pastebi intuityviai: „Ji nebuvo tokia linksma kaip anksčiau, beveik nesigirdėjo jos švelnaus balso – tarsi būtų pasibaigusios temos, apie ką kalbėtis“ (*MMMDM*, 42). Vėliau dėl vis dažniau patiriamo psichologinio ir fizinio smurto mama tampa vis uždaresnė, atitolsta nuo sūnaus, o jos emocinis ryšys su Kalamu įgyja destruktivių bruožų. Danis vis sunkiau supranta mamos sprendimus ir jaučiasi nuo jų atskirtas. Epizode, kai motina paskelbia apie savo sužadėtuves su smurtautoju, Danį ištinka sumišimas – jo mama, anksčiau buvusi artimiausias žmogus, tarsi tampa svetima, apsisprendusi gyventi pavojingo vyro šešėlyje.

Šiame kontekste ypač išryškėja šeimos reikšmė paauglio saugumo jausmui ir pasaulio suvokimui. Kai motina nebesuteikia stabilumo ir emocinės atramos, paauglys yra priverstas rekonstruoti savo santykį su aplinka, remdamasis asmeniniais išgyvenimais. Danio atveju tai pasireiškia ne tik

²⁹⁰ Malcolm Duffy, *Me Mam. Me Dad. ME.*, London: Zephyr, 2018.

²⁹¹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 92–93.

emociniu konfliktu su motina, bet ir gėda, kaltės jausmu bei noru ją išgelbėti, net ir tada, kai ji pati nepriima pagalbos.

Jau minėtas veikėjas Kalamas, Danio mamos sugyventinis, yra centrinė traumuojanti figūra, kuri negrįžtamai pakeičia paauglio gyvenimą. Iš pradžių Danis stengiasi būti palankus mamos pasirinkimui: „Aš buvau laimingas, kad mama buvo laiminga“ (*MMMDM*, 12). Kalamas pirmiausia pasirodo kaip malonus, net dėmesingas žmogus: duoda Daniui pinigų ir vadina jį „generolu“. Tačiau ši vaidyba greitai išnyksta ir atsiskleidžia tikrasis jo veidas – agresyvus, kontroliuojantis ir pavojingas vyras. Pirmą kartą Danis tampa Kalamo smurto apraiškų liudytoju šeimos atostogų metu Ispanijoje. Vyras smaugė mamą dėl menkniečio, o ji įstūmė į baseiną, kai bandė padėti ir vos nenuskendo. Šis epizodas tampa reikšminga patirtimi Danio sąmonėje, nes nuo tada jis nebegali ignoruoti mamos sugyventinio keliamo pavojaus.

Kasdienybė su Kalamu įgauna vis labiau bauginančių bruožų. Jis atitolina mamą nuo artimųjų, verčia ją vartoti alkoholį, draudžia palaikyti santykius su kitais žmonėmis, reikalauja visiško paklusnumo ir net pavydi bet kokių kontaktų. Net išdrįsta paprašyti Danio, kad jam pasakytų, jei mama su kuo nors kalbės ar susirašinės. Tokia izoliacija yra būdingas psichologinio smurto bruožas – manipuliacija, kontrolė, emocinis spaudimas. Danis supranta, kad Kalamas yra smurtautojas ne tik iš elgesio, bet ir iš informacijos, kurią pats susiranda internete apie smurtą artimoje aplinkoje: „Mama nieko nedarys, kad išgelbėtų save. Lyg ji turėtų mirties troškimą. Viskas, apie ką galėjau galvoti – nužudyti Kalamą“ (*MMMDM*, 64).

Vienas skaudžiausių romano epizodų, kai Danis pamato sumuštą motiną: „Jos veidas, kurį mačiau atsispindintį lange, buvo nusėtas didžiulėmis mėlynėmis, viena akis – juoda kaip dangus. Ji pasilenkė, paėmė virtuvinį rankšluostį ir į jį nusispjovė. Balta servetėlė paraudo“ (*MMMDM*, 6). Šis vaizdas įsirėžia į Danio atmintį kaip negrįžtamas mamos trapumo ir patirtos prievartos įrodymas. Jis nebegali būti tik stebėtojas, todėl ima galvoti, kaip ją apsaugoti. Pasak Herman, augdami smurtinėje aplinkoje vaikai dažnai perima atsakomybę už tėvų saugumą ir išgyvena nuolatinį vidinį konfliktą – tarp noro išgelbėti ir nesugebėjimo pakeisti situacijos²⁹². Veikėjas Danis patiria būtent tai. Baimė tampa neatsiejama jo kasdienybės dalimi: „Kai jis grįžta iš baro, jis – nebe tas vyras, su kuriuo norėtum dalintis lova. Keikiasi, rėkia, susinervina dėl menkniečio“ (*MMMDM*, 55). Vaikas, gyvenantis nuolatiniam nerime, negali vystytis emociškai sveikai – tapatybės formavimosi procese ima dominuoti gynybinės reakcijos, kaip ir pastebi

²⁹² Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 102.

Steinbergas, pabrėždamas, kad saugumas yra būtina sąlyga psichosocialinei brandai²⁹³.

Kalamas tampa ne tik grėsme, bet ir simboliniu tėvo antipodu – jis naikina, o ne augina. Danio akyse jis įkūnija viską, kuo šis niekada nenorėtų būti. Ši priešprieša tampa vėlesnio moralinio apsisprendimo pagrindu: Danis pasirenka kitaip. Tai matysime toliau, analizėje apie jo kelionę pas biologinį tėvą.

Tiesa, prieš motinai susipažįstant su Kalamu, Danio gyvenimas, nors ir kuklus, buvo kupinas šilumos ir saugumo. Jie gyveno kartu su seneliais Danstone – tai buvo vieta, kurioje dominavo gyvas bendravimas, artumas ir šeimos ryšiai. Veikėjas Danis prisimena: „Kai buvau mažas, su mama gyvenome pas senelius. Man patiko ten gyventi. Tai buvo namai, kur žmonės vis užeidavo, kaimynai, draugai, giminės – visi užsukdavo dėl bet kokios priežasties, o namuose visada skambėjo balsai“ (*MMMDM*, 8). Ši erdvė, kurioje nuolat cirkuliavo gyvybė ir bendrystė, simbolizuoja saugų pasaulį, kuris vėliau bus sugriautas. Senoji gyvenimo tvarka taip pat siejasi su svarbiu emociniu ryšiu su močiute: „Myliu močiutę beveik tiek pat, kiek mamą. Ji labai mėgsta apkabinti“ (*MMMDM*, 9). Taip formavosi Danio gebėjimas priimti meilę ir ją perteikti, jis augo aplinkoje, kurioje fizinis kontaktas ir emocinis palaikymas buvo natūralūs. Šie prisiminimai pabrėžia kontrastą tarp anksčiau turėtos saugios aplinkos ir to, kas laukė vėliau, motinai pradėjus gyventi su Kalamu.

Tačiau šis pasaulis baigėsi, kai Danis buvo devynerių: „Turėjome išsikraustyti, – sakė mama, – mes peraugome šiuos namus“ (*MMMDM*, 8–9). Tada prasidėjo gyvenimas socialiniame būste, kuriame mama ir Danis gyveno tik dviese, o po kurio laiko atsirado ir Kalamas. Fizinis erdvės pokytis simbolizuoja ir socialinio tinklo nutrūkimą: atitolsta seneliai, nyksta bendruomeniškumas, o Danis ima jaustis vis labiau vienišas. Senelio demencija dar labiau išryškina šią atskirtį, nes vyrų pavyzdys Danio gyvenime tampa silpnas arba išnyksta visiškai.

Bergerio ir Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo teorija leidžia teigti, kad, netekus socialinės struktūros, kuri patvirtina individo tapatybę ir padeda ją konstruoti kasdiniuose santykiuose, gali prasidėti tapatybės fragmentacija²⁹⁴. Namai Danstone buvo vieta, kurioje tapatybė galėjo augti organiškai – per buvimą tarp žmonių, pasikartojančius ritualus ir emocinį stabilumą. Šios aplinkos netekimas tampa viena pirmųjų Danio kelionių

²⁹³ Žr. Laurence Steinberg, 2013, *op. cit.*, p. 162.

²⁹⁴ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 194.

patirčių – ne fiziniu, o psichologiniu lygmeniu, kai jis ištraukiamas iš bendruomenės ir patenka į nesaugumo erdvę.

Tęsiant analizę apie pagrindinio veikėjo ryšius su aplinka, santykis su Eime yra vienas šviesiausių Danio gyvenimo aspektų. Tai erdvė, kurioje jis gali patirti artumą, pasitikėjimą ir jausminę atgaivą. Eimė atsiranda netikėtai: „Neilgai trukus po to, kai mama susirado vaikina, ir aš susiradau mergina. Nors iš tiesų net neieškojau – ji tiesiog atsirado“ (*MMMDM*, 17). Ši pažintis atveria Daniui galimybę ne tik pajusti susižavėjimą, bet ir patirti pirmuosius fizinius bei emocinius artumo išgyvenimus, būdingus paauglystei. Simboliškai tai žymi svarbų posūkį pokyčių link – paauglys ima ieškoti savo tapatybės nebe tik per šeimą, bet ir per romantinius santykius. Kaip pažymi Kroger, intymūs santykiai tampa svarbia erdve paaugliams tyrinėti ir formuoti tiek emocinę, tiek lytinę tapatybę, ypač jei kitos tapatumo atramos – šeima ar institucijos – pasirodo nestabilios ar neatliekančios palaikymo funkcijos²⁹⁵.

Šis ryšys įgyja ypatingą reikšmę, kai Danis, išgyvenęs stiprią emocinę sumaištį dėl smurtinės aplinkos, pajunta poreikį pasidalinti savo skausmu su tuo, kuriuo pasitiki. Vis dėlto išdrįsta pasakyti Eimei, kad Kalamas muša mamą. Tai ne tik artumo, bet ir pasitikėjimo išraiška. Šiame atsivėrimo epizode Danis pirmąkart pripažįsta realybę ne tik sau, bet ir kitam. Tokie veiksmai yra esminiai psichologinio brendimo ženklai, kurie rodo, kad paauglys pradeda įvardyti traumas ir siekti emocinės paramos, net jei tai reikalauja didžiulio vidinio ryžto.

Vis dėlto po Kalamo mirties Danio ir Eimės santykiai patiria stiprų sukrėtimą. Eimės tėvai uždraudžia jiems susitikinėti, bijodami, kad jų dukra įsivels į pavojingą istoriją. Iš tiesų, Eimė veikia kaip saugi „prieglobsčio figūra“, per kurią Danis išmoksta kalbėti apie savo jausmus, patiria rūpestį ir gali projektuoti sveikesnį bendravimo modelį. Tai ryškus kontrastas priešiškai aplinkai namuose, kur bendravimą lydi baimė ir smurtas. Kaip pažymi Eriksonas, gebėjimas užmegzti intymius, pasitikėjimu grįstus santykius yra esminis psichosocialinės raidos etapas, kylantis iš tapatybės stabilumo ir sąlygojantis asmens gebėjimą išeiti už savęs ribų ir sukurti prasmingą ryšį su kitu²⁹⁶. Veikėjas Danis šį žingsnį žengia būtent per ryšį su Eime.

Dar vienas svarbus romano epizodas – Danio kelionė į Edinburgą, kuri, kaip jau buvo užsiminta anksčiau, žymi esminį virsmo momentą jo tapatybės formavimosi procese. Tai ne tik pabėgimas iš smurtinės aplinkos, bet ir bandymas susigrąžinti savo kilmės ir savasties jausmą. Po ilgų mėginimų išgauti tiesą iš mamos ir močiutės, paauglys per tetą Tiną pagaliau sužino

²⁹⁵ Žr. Jane Kroger, *op. cit.*, p. 74–75.

²⁹⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 135–136.

tėvo – Styvio – adresą ir, meluodamas apie klasės ekskursiją, išvyksta į Škotiją. Atsiradęs prie tėvo namų durų, prie kurių stovi pats tėvas, jis prisistato: „Nurijau seiles, kiek jų buvo likę. – Mano vardas Danis. Aš tavo sūnus“ (*MMMDM*, 117). Šie žodžiai pažymi ne tik drąsą, bet ir gilų troškimą būti pripažintam. Susitikimas šokiruoja abu – Danis įsivaizdavo stiprų, įspūdingą vyrą, o pamatė jaunatvišką, liesą figūrą: „Jis buvo visai ne toks, kokio tikėjausi. [...] atrodė beveik ne vyresnis už mane“ (*MMMDM*, 119).

Tarp jų tvyro emocinis atotrūkis. Styvis nebuvo pasiruošęs sūnaus vizitui, nebuvo net papasakojęs apie sūnų sužadėtinei Mirandai, todėl pristato Danį kaip pusbrolių. Teisindamasis Styvis sako: „Įsivaizduok, kaip jausčiausi tavo vietoje – kažkoks nepažįstamasis staiga, netikėtai pasirodo ir nori pasilikti visai savaitei“ (*MMMDM*, 133). Tokia reakcija žeidžia Danį, kuris buvo susikūręs viltį, kad tėvas jį priims. Iš pokalbių paaiškėja, kad abu Danio tėvai buvo paaugliai, kai jo mamos iščiose susiformavo gyvybė – jis. Net ne santykiai, o alkoholis ir atsitiktinė patirtis vakarėlyje nulėmė jo gyvybę. Tėvo praeitis – vagystės, padegimai, nepriklausomybės paieškos – lėmė, kad jo tėvai atsižadėjo, o jis buvo išsiųstas gyventi pas dėdę į Škotiją. Taigi Styvio atsiskyrimas nuo mamos buvo ne jo valios, o tėvų sprendimo pasekmė, emocinis atotrūkis tarp jų išliko ir gimus sūnui – Daniui.

Šis tėvo ir sūnaus susitikimas virsta dar viena kūrinyje vaizduojamo paauglio Danio brandos akimirka – jis pasako, kodėl atvyko: ne tik ieškoti šaknų, bet ir prašyti, kad Styvis nužudytą Kalamą, smurtaujančią prieš jo mamą. Akivaizdu, kad tai neatsakingas, bet kartu žmogiškas prašymas – desperatiškas siekis apsaugoti mamą, kai visi kiti būdai nepasitvirtino. O Danio troškimas turėti „tikrą“ tėvą tampa jo gilia vidine projekcija: „Norėjau, kad jis nebebūtų Styvis, o būtų tiesiog mano tėtis, tikras tėtis“ (*MMMDM*, 185). Tėvo reakcija prieštaringa: iš pradžių atsisako įgyvendinti sūnaus prašymą, tačiau vėliau vis dėlto pasiryžta. Šis moralinis vingis užbaigia jų santykio pradžių tragiškumą, bet esmingu veiksmu, kuris parodys, ar tarp jų gali formuotis tikras ryšys.

Eriksono psichosocialinės raidos samprata pabrėžia, kad paaugliui ypač svarbus priklausymo ir atpažinimo jausmas, ypač santykiuose su tėvų figūromis²⁹⁷. Tuo tarpu Bergerio ir Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo požiūriu, reikšmingų kitų palaikymo stoka gali lemti tapatybės nestabilumą ir fragmentaciją²⁹⁸. Danio kelionė į Edinburgą ir santykio su tėvu paieškos gali būti suvokiamos kaip bandymas išlaikyti savasties vientisumą

²⁹⁷ Žr. *Ibid.*, p. 128–130.

²⁹⁸ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 150.

iširusioje šeimos struktūroje, kur kiekvienas žingsnis tampa siekiu atrasti saugumą ir priklausymo jausmą.

Styvio, Danio tėvo, atvykimas į Niukaslą tampa lemtingas – jis atvyksta pagąsdinti Kalamo, tačiau konfliktas baigiasi netikėtai tragiškai. Girtas mamos sugyventinis griūna ir mirtinai susižeidžia. Šis įvykis tampa vienu skaudžiausių sukrėtimų Danio gyvenime: įvykdomas ilgai brandintas troškimas atsikratyti smurtautojo, tačiau rezultatas sukelia kaltės, gėdos ir emocinės atsakomybės bangą. Danis suvokia, kad būtent jis paprašė tėvo įsikišti, o dabar turi gyventi su pasekmėmis. Jis ilgai reflektuoja, ar jo veiksmai tiesiogiai lėmė Kalamo mirtį, ar vis dėlto tai buvo nevaldomas įvykių grandinės padarinys.

Paauglio tėvas Styvis už šį veiksma patenka į kalėjimą. Nors kaltinimas žmogžudyste atmetamas, jis ketverius metus nuteisiamas kalėti už užpuolimą. Danio viduje kyla prieštaringos emocijos: viena vertus, jis pagaliau atsikratė pavojingiausios grėsmės savo ir mamos gyvenime, kita vertus, dėl jo prašymo tėvas neteko laisvės. Ši dilema atspindi moralinį paauglio trapumą: jis bando būti atsakingas, bet dar neturi brandžios vertybių sistemos, leidžiančios aiškiai vertinti pasekmes. Pasak Herman, vaikystėje ar paauglystėje patirtos traumos dažnai lemia iškreiptą atsakomybės jausmą, kai aukos ima jaustis kaltos dėl joms padaryto smurto ar dėl reakcijų į jį²⁹⁹. Danio atveju ši trauma pasireiškia gilėjančiu kaltės jausmu ir santykių praradimais.

Po Kalamo mirties Danio santykiai su kitais dar labiau komplikuojasi. Eimės tėvai nebeleidžia jai susitikinėti su Daniu, laikydami jį susijusiu su pavojingais įvykiais. Nors paaugliai ir toliau slapta susitinka vietose, kur jų niekas nepažįsta, Danis praranda galimybę laisvai kurti santykį, būdingą jo bendraamžiams. Tokia situacija jį išskiria iš įprastos paauglystės patirties ir sustiprina atsiribojimo jauseną. Eriksono psichosocialinės raidos samprata pabrėžia priklausymo grupei ir santykių su bendraamžiais svarbą, todėl šių ryšių ribojimas gali komplikuoti tapatybės formavimąsi³⁰⁰.

Nors susitikimas su tėvu buvo kupinas nusivylimo, o jo vėlesni veiksmai – tragiški, Dano gyvenime vis dėlto išlieka vilties kibirkštis. Vienas stipriausių emocinių momentų įvyksta, kai Styvis iš kalėjimo parašo sūnui laišką, kuriame prisipažįsta galvojęs apie jį visus tuos metus ir žada tapti geru tėvu, kai išeis į laisvę. Beje, jo noras bendrauti su sūnumi jau išryškėja po savaitės viešnagės Škotijoje: „Po šios savaitės negalėsiu tavęs išmesti iš galvos“ (*MMMDM*, 198). Danis šį laišką suvokia kaip simbolinį artumo gestą. Ši ateities perspektyva gali būti siejama su McAdamso naratyvinės tapatybės

²⁹⁹ Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 102–105.

³⁰⁰ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 162–165.

samprata, pagal kurią asmens tapatybė formuojasi kuriant prasminį gyvenimo pasakojimą³⁰¹. Taip patirtos traumos įgauna naują interpretaciją, susietą su viltimi ir galimu santykio atkūrimu.

Tėvo laiškas Danį skatina tikėti ateitimi. Jis ima įsivaizduoti galimybę, kad, Styviui išėjus iš kalėjimo, šeima galėtų vėl gyventi kartu. Nors ši vizija išlieka labiau įsivaizduojama nei reali, ji tampa svarbia vidinės kelionės kryptimi – nuo bejėgiškumo link didesnio savarankiškumo, nuo chaotiškos patirties link simbolinio stabilumo. Tokia vilties perspektyva gali būti siejama su Eriksono psichosocialinės raidos samprata, pabrėžiančia, kad net ir tapatybės krizės metu paaugliui svarbūs palaikantys ryšiai, kurie padeda atkurti vidinį nuoseklumą ir vertybinius orientyrus³⁰².

Galų gale, veikėjas Danis išmoksta ne tik išgyventi, bet ir pradeda augti: suvokti savo emocijas, prisiimti atsakomybę už pasirinkimus, atsiriboti nuo destruktivumo ir leisti sau tikėti, kad ateitis gali būti kitokia. Trauma, kuri jį lydėjo per visą pasakojimą, neišnyksta, bet ją keičia sąmoningas pasirinkimas kurti prasmingesnę tapatybę, grįstą artumu, empatija ir nauju supratimu apie šeimą.

Atlikus trijų skirtingų kultūrinių kontekstų kūrinių analizę, atsiskleidžia paauglių patirtys šeimos dezintegracijos akivaizdoje. Kiekvieno veikėjo analizė leidžia išryškinti sudėtingą psichologinį herojų portretą, atskleidžiantį jų emocines reakcijas ir vidinius konfliktus. Toliau bus apžvelgiama, kaip šios patirtys apibendrinamos, kokios emocinės būsenos dominuoja ir kaip jos atskleidžia vaizduojamų paauglių vidines krizes.

3.3.4. Emociniai sukrėtimai ir šeimos santykių įtaka

Apibendrinant tris kūrinius – *Karta SOS*, *Ir vienąkart, Riči*, *Me Mam. Me Dad. Me*. – siekiama išryškinti bendrus emocinės kelionės aspektus ir skirtumus, atskleidžiančius, kaip šeimos fragmentacija paveikia paauglių savivoką ir vidinį pasaulį. Atskirai išanalizuoti šie kūriniai skirtingose kultūrinėse terpėse reflektuoja paauglių išgyvenamas simbolines keliones, kylančias dėl šeimos struktūros dezintegracijos. Jie atskleidžia, kaip fizinis ar emocinis tėvų praradimas paaugliams tampa gilia vidine kelione, kurios metu rekonstruojama tapatybė, pergalvojamos lojalumo ribos ir ieškoma naujų emocijų atramų.

Jokštaitės romane *Karta SOS* pagrindinis dėmesys skiriamas tėvų emigracijos sukeltai „emocinės našlaitystės“ būsenai. Tadas ir Roberta,

³⁰¹ Žr. Dan P. McAdams, 1993, *op. cit.*, p. 108–110.

³⁰² Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 169–172.

paaugliai, augantys be kasdienio tėvų rūpesčio, susiduria su atstūmimu, atsakomybės perkėlimu ir socialiniu nesaugumu. Tado bandymas užpildyti tėvų paliktą tuštumą per atsakomybę, o Robertos degradacija per savižalą ir psichinį išsekimą iliustruoja, kaip šeimos dezintegracija paveikia vaikų tapatybę skirtingais lygmenimis: vienas renkasi veiksmą, kitas – regresiją. Kūrinys socialiai angažuotas ir kalba apie institucinę abejingumą, kuris dar labiau sustiprina paauglių izoliaciją.

Opolskaitės kūrinys *Ir vienąkart, Riči* perteikia šeimos fragmentaciją ne per fizinę, bet per emocinę tėvų distanciją. Balys, augantis „pavyzdingoje šeimoje“, susiduria su nematoma prievarta – reikalavimu būti „tobulu vaiku“. Šis spaudimas kuria jo vidinį pasipriešinimą, tapatybės krizę, išreikštą per kūno transformacijas, ironiją ir maištą. Šeima čia tampa institucija, kuri formaliai egzistuoja, bet nesuteikia emocinio saugumo. Tai subtilus, bet giliai paveikus tėvų nebuvimo naratyvas, kai ne fizinis išsiskyrimas, bet nesugebėjimas užmegzti ryšio lemia paauglio vidinę kelionę.

Duffy'io romane *Me Mam. Me Dad. Me.* tėvo nebuvimas ir smurtinė aplinka išprovokuoja paauglio Danio fizinę ir psichologinę kelionę: nuo pabėgimo nuo smurtautojo iki biologinio tėvo paieškų. Nors iš pradžių tikimasi, kad tėvas suteiks saugumą, susitikimas tampa nusivylimu, kuris ilgainiui leidžia Daniui sąmoningai atsiriboti nuo biologinio ryšio ir pradėti kurti savąją tapatybę. Ši kelionė tampa potrauminio augimo liudijimu, parodančiu, kaip asmeninis apsisprendimas gali atstoti biologinę šeimą kaip tapatybės atramą.

Visi trys kūriniai bendrąja prasme kalba apie tapatybės ieškojimo keliones ne tik dėl geografinės ar šeiminės padėties pokyčių, bet ir dėl paauglių vidinių išgyvenimų, kuriuos sukelia netektys, prievarta ar apatiški, abejingi, baimių apimti tėvai. Kiekvienas veikėjas, būdamas skirtingoje socialinėje situacijoje, vis dėlto patiria vieną bendrą procesą – sieki sukurti stabilų savęs vaizdą pasaulyje, kuris nebeturi aiškios atramos šeimoje. Taigi šeimos fragmentacija paauglių literatūroje tampa galingu katalizatoriumi paaugliškam virsmui, o literatūriniai pasakojimai – „empatiškais dokumentais“ apie emocinę kelionę, vykstančią mūsų visuomenės periferijoje.

Nors visi trys nagrinėti kūriniai priklauso skirtingoms kultūroms, juose iškyla panašūs šeimos dezintegracijos ir tapatybės formavimosi iššūkiai. Šiame poskyryje siekiama juos palyginti, išryškinant kultūrinių tradicijų ir vertybinių sistemų poveikį paauglių savivokai.

3.3.5. Šeimos dezintegracijos kultūriniai skirtumai

Nors *Karta SOS*, *Ir vienąkart*, *Riči* ir *Me Mam. Me Dad. Me* priklauso skirtingiems kultūriniais kontekstams, juose visuose nagrinėjamos šeimos dezintegracijos, smurto šeimoje, tapatybės formavimosi ir priklausymo poreikio temos, svarbios kiekvienam paaugliui, nepriklausomai nuo geografinės padėties. Vis dėlto būtent kultūriniai skirtumai lemia šių temų išraiškos formas, pasakojimo struktūrą ir psichologinės brandos kelio niuansus.

Jokštaitės romaną *Karta SOS* ir Duffy'io romaną *Me Mam. Me Dad. Me* vienija aiški smurto tema, tačiau jų meninė raiška ir veikėjų reakcijos atspindi skirtingas kultūrinės traumos reprezentacijas. Duffy'io romano pasakojimas pateikiamas pirmuoju asmeniu, leidžiančiu skaitytojui išgyventi psichologinį Danio vidinį konfliktą, kuris formuojasi smurtinės šeimos kontekste. Daniui, kaip ir Jokštaitės knygos veikėjui Tadui, tenka ne pagal amžių prisiimti atsakomybę. Abu paaugliai bando apsaugoti savo artimuosius nuo destrukcijos, tačiau skirtingai suvokia kaltę ir veikimo galimybes. Jokštaitės pasakojime Tadas labiau viduje kapstosi po moralinę dilemą, o Duffy'io kūrinyje Danis ryžtasi veikti – išvyksta pas tėvą ir netiesiogiai prisideda prie Kalamo mirties. Ši skirtis atspindi skirtingas socialines realybes: britų literatūroje labiau akcentuojamas veikėjo gebėjimas veikti ir keisti situaciją, o lietuvių – vidiniai moraliniai išgyvenimai ir refleksija.

Opolskaitės romanui *Ir vienąkart*, *Riči* labiau artima introspekcinė struktūra ir simbolinis mąstymas nei britiškam realistiškam Duffy'io pasakojimui. Baliui, pagrindiniam Opolskaitės kūrinio veikėjui, svarbiausias iššūkis – emocinis šeimos artumo stygius, kuris užpildomas per simbolinę draugystę su Ričiu. Šis santykis turi platų reikšmių spektrą: nuo realaus prisirišimo iki sąmonės projekcijos, kaip vidinio saugumo kompensacijos. Britų rašytojo kūrinyje Danio santykis su Eime taip pat rodo bandymą formuoti tapatybę per intymų ryšį, tačiau jis pateikiamas tiesmukiškiau, kaip brandos ir seksualinio pabudimo momentas, atitinkantis britų jaunimo literatūrai būdingą teminį atvirumą.

Svarbus skirtumas taip pat pastebimas vaizduojant tėvo figūrą. Jokštaitės kūrinyje tėvas yra nutolęs, silpnas autoritetas, Opolskaitės – beveik neegzistuojantis. Duffy'io romane tėvo paieška tampa visos knygos ašimi. Tai ne tik biologinės tapatybės, bet ir moralinės orientacijos paieška. Danio kelionė į Edinburgą tampa simboliu žingsniu į savarankiškumą, net jei susitikimas su tėvu nuvilia. Tai artima Eriksono teorijai apie būtinybę

„atsiskirti“ nuo šeimos tapatybės, kad būtų sukurta savarankiška asmenybė³⁰³. Tuo tarpu lietuvių kūriniuose akcentuojamas tėvų netekimo ilgesys ar jų moralinis nuopuolis, tačiau paauglių pastangos rekonstruoti šeimos ryšius yra tylesnės, labiau apmąstomos nei paremtos veiksmis.

Kultūriškai taip pat skiriasi problemų sprendimo būdai. Duffy'io kūrinyje matomas stipresnis socialinės paramos siekis. Net jei jis ir neišsipildo, Danis aktyviai ieško pagalbos, kreipiasi į šeimos narius, bando spręsti smurto situaciją. Lietuvių autorių tekstuose pagalbos siekis dažniausiai lieka vidinis. Personažai išgyvena krizę, tačiau nesikreipia į institucijas ar bendruomenę. Tai atspindi ir platesnį sociokultūrinį kontekstą, pavyzdžiui, tam įtakos gali turėti žmonių mentalitetas, mažesnis psichologinės pagalbos prieinamumas ar visuomenės refleksija apie vaikų teises Lietuvoje.

Taigi išanalizavus šiuos kūrinius paaiškėjo, kad juos visus vienija kelionės motyvas plačiąja prasme. Fizinė (Danio kelionė į Edinburgą), emocinė (Balio slinktis į savęs suvokimą per Ričį) ir moralinė (Tado pastangos išsaugoti šeimą) kelionė tampa centriniu siužetiniu varikliu. Paauglių savivokos formavimasis čia vaizduojamas per santykį su šeimos žlugimu, o tapatybė – kaip nuolat perrašomas ir trapus darinys. Būtent šis modelis aiškiai veikia visų trijų veikėjų raidą. Kiekvienas jų skirtingais būdais siekia atkurti ar perkurti savo pasaulio logiką po šeimos dezintegracijos.

Taigi šių kūrinių palyginimas atskleidžia ne tik universalų paauglystės psichosocialinį pažeidžiamumą, bet ir skirtingus kultūrinius pasakojimus, per kuriuos vaizduojama tapatybės krizė ir brandos kelias per išorinių ir vidinių kelionių patirtis. Britų literatūra labiau linkusi modeliuoti aktyvų veikėjo įsitraukimą į savo likimo perrašymą, o lietuvių – gilintis į vidines būsenas ir moralinį diskomfortą. Vis dėlto galutinis tikslas išlieka bendras – surasti vidinę atramą ten, kur išorinės atramos žlunga.

Kita kelionių patirčių raiška paauglių literatūroje atsiskleidžia per pabėgimo iš namų motyvą – sąmoningą atsiskyrimą nuo traumuojančios aplinkos ir bandymą iš naujo apibrėžti save. Kitame poskyryje bus analizuojama, kaip šis motyvas veikia paauglių tapatybės raidą ir emocinę savivoką analizei pasirinktuose kūriniuose.

3.4. Pabėgimas ir maištas: izoliacijos patirtys

Pabėgimo motyvas šiuolaikinėje paauglių problemų prozoje dažnai siejamas su gilia emocine krize ir poreikiu išsivaduoti iš traumuojančios, nesaugios ar atmetančios aplinkos. Toks pabėgimas gali reikštis kaip fizinis

³⁰³ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–130.

pasitraukimas iš namų ar institucijų, tačiau neretai jis funkcionuoja ir kaip vidinė kelionė, susijusi su atsiribojimu nuo šeimos, socialinių normų, autoritetų ar primestų tapatybės modelių.

Literatūrinuose tekstuose pabėgimas dažnai įgyja maišto formą ir siejamas su savidestrukcinėmis elgesio strategijomis, alternatyvių bendruomenių ar ryšių paieškomis bei bandymais iš naujo apibrėžti santykį su savimi ir aplinka. Tokios patirtys atskleidžia paauglio izoliaciją ne tik fizinėje, bet ir emocinėje bei socialinėje plotmėje, kai pabėgimas tampa reakcija į sisteminių atstūmimą ar nuolatinį nesaugumo jausmą.

Šiame poskyryje analizuojami Dainos Opolskaitės romanas *Eksperimentas gyventi* ir Nikki'ės Sheehan romanas *Goodnight, Boy*, kuriuose paauglių veikėjų patirtys atskleidžia sudėtingą emocinę dinamiką tarp traumos, pasipriešinimo ir izoliacijos. Abu kūriniai leidžia nagrinėti pabėgimą kaip išorinės ir vidinės kelionės formą. Tokia patirtis lemia tapatybės krizę, tačiau kartu sudaro prielaidas psichologiniam atsparumui, savivokos perkonfigūravimui ir alternatyvių priklausymo formų paieškai.

3.4.1. Savižala, pasipriešinimas ir socialinis atsiribojimas Dainos Opolskaitės romane *Eksperimentas gyventi*

Išorinių ir vidinių kelionių patirčių analizei pasirinktas dar vienas Opolskaitės kūrinys *Eksperimentas gyventi* dėl jame ryškiai atsiskleidžiančių savižalos, socialinio atsiribojimo ir trauminės patirties aspektų, kurie daro esminę įtaką paauglio tapatybės formavimuisi. Kūrinyje vaizduojama veikėja, auganti vaikų globos namuose, išgyvena emocinę atskirtį, vienišumą ir egzistencinės prasmės praradimą. Todėl jos patirtys leidžia analizuoti kelionių procesus ekstremaliomis sąlygomis. Romane išryškėja tapatybės neapibrėžtumas, socialinio ryšio stoka ir savidestrukcinės reakcijos, kurios tampa atsaku į traumuojančią aplinką. Šis kūrinys svarbus disertacijai, nes leidžia atskleisti, kaip paauglio savastis formuojasi esant socialinei atskirčiai ir emociniam nesaugumui.

Pagrindinė šio romano veikėja yra bevardė. Autorė sąmoningai nesuteikia veikėjai vardo, taip pabrėždama jos tapatybės neapibrėžtumą, nežinomybę ir socialinį nereikšmingumą. Anonimiškumas čia tampa ne tik literatūriniu sumanymu, bet ir simboliu nuoroda į paauglės savęs nepripažinimą. Ji ne tik neturi stabilios aplinkos ar artimųjų, bet ir aiškaus „aš“. Tai susiję su jos patirtu traumuiniu atskyrimu nuo pasaulio ir su tuo, ką Bergeris ir Luckmannas apibrėžia kaip sutrikusį socialinės tikrovės

konstravimą³⁰⁴. Kai nėra reikšmingų kitų, nėra kas patvirtina subjekto tapatybę, jis tampa nematomas ne tik socialinei aplinkai, bet ir sau pačiam. Taigi vardo neturėjimas veikia kaip vidinės tuštumos, nestabilios savasties ir nesuformuotos tapatybės metafora.

Pagrindinė romano veikėja vaikų globos namuose patiria egzistencinę tuštumą, vienatvę ir neatsakytų klausimų našta, kurie ilgainiui lemia jos pasaulėžiūrą. Jau romano pradžioje išryškėja dvasinės apleistumo būsenos. Veikėja teigia: „Pasaulyje, kuriame gyvenu, niekada nebuvo Dievo. Galybę kartų ieškojau Jo naiviai tikėdamasi rasti, bet neradau“³⁰⁵ (EG, 8). Šis teiginys atspindi visišką dvasinės atramos stoką, kuri ypač svarbi vaikams ir paaugliams formuojantis tapatybei. Taip pat tai signalizuoja ne tik religinio tikėjimo žlugimą, bet ir bendrą prasmės bei atramos praradimą, kuris pagal Viktoro Franklio įžvalgas gali tapti egzistencinės tuštumos šaltiniu³⁰⁶. Vaikų globos namų aplinka, kurioje nėra jokio stabilumo, individualaus rūpesčio ar meilės, virsta nebe gyvenimo, o išgyvenimo vieta.

Psichosocialinės raidos teorijos požiūriu, kaip teigia Eriksonas, paauglystėje ypač aktualus yra „pasitikėjimo prieš nepasitikėjimą“ etapas, kurio sėkmė grindžiama saugios aplinkos, artimųjų ir bendruomenės palaikymu³⁰⁷. Šioje aplinkoje, priešingai, nėra jokio nuoseklaus atsako į elementariausius poreikius, todėl veikėja išgyvena gilų egzistencinį nerimą, išreikštą įtaigioje vaikystės refleksijoje: „kodėl esu viena, kodėl negaliu turėti savo daiktų, kodėl, kai sergu, neturiu kam to pasakyti [...]“ (EG, 9–10). Šie klausimai ne tik rodo kasdienio saugumo trūkumą, bet ir simbolizuoja įtrūkusią socialinę realybę, kuri, remiantis Bergeriu ir Luckmannu, žmogui tampa nebeinternalizuojama, nes joje nėra nuoseklių ir patvirtinamų prasmų³⁰⁸. Iš šios dezorientacijos išsirutulioja ir veikėjos įsitikinimas, kad jos egzistencija – tai „nepavykęs eksperimentas“ (EG, 10), atskleidžiantis sisteminių vaikų globos namų aplinkos bejėgiškumą atliepti individualius poreikius. Tokios sąlygos pažeidžia vaiko kaip socialinio subjekto tapatybę ir kartu sukuria nesaugų prisirišimą, kuris, kaip pastebi Bowlby'us, daro ilgalaikę neigiamą įtaką asmenybės raidai³⁰⁹.

³⁰⁴ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1999, *op. cit.*, p. 147–153.

³⁰⁵ Daina Opolskaitė, *Eksperimentas gyventi*, Vilnius: Alma littera, 2015.

³⁰⁶ Žr. Viktor E. Frankl, *Žmogus ieško prasmės*. Iš vokiečių k. vertė Irena Bučienė, Vilnius: Alma littera, 2006, p. 104.

³⁰⁷ Žr. Erik H. Erikson, *Childhood and Society*, New York: W. W. Norton & Company, 1993, p. 250.

³⁰⁸ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 152.

³⁰⁹ Žr. John Bowlby, *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*, London: Routledge, 1988, p. 127.

Veikėja jaučiasi esanti „eksperimento“ objektu: „mane apšėdo įsitikinimas, kad su manimi atliekamas kažkoks eksperimentas [...], mano tapatybės kodas neatitiko jokių sistemos duomenų“ (EG, 10). Tai rodo gilią savivokos krizę, nes ji jaučiasi esanti nepastebėta, išmesta už sistemos ribų. Ši būseną glaudžiai siejasi su trauma: kai tapatybė nutrūksta, žmogus jaučiasi nebeturįs prasminės struktūros³¹⁰. Taigi veikėjos mintys apie tai, kad globos namai primena eksperimentinę erdvę, atskleidžia gilią savivertės krizę: „[...] esu jo dalis. Eksperimentas, beje, atrodo, buvo nevykęs ir nepavyko“ (EG, 10). Remiantis Eriksonu, paauglystė yra tapatybės formavimo etapas, tačiau šiuo atveju paauglė jaučiasi kaip „atributas“ ir „konstrukcija“, kuri nepritampa prie jokios socialinės sistemos³¹¹. Šis atsiskyrimas nuo visuomenės rodo sutrikusią tapatybės formavimosi eigą. Tai ypač būdinga vaikams, augantiems institucijose be pastovaus emocinio ryšio.

Veikėjos fizinė gyvenimo erdvė – per ankšta, be privatumo, be asmeninių daiktų – simbolizuoja deindividualizaciją: „kodėl negaliu turėti savo knygos, savo rankšluosčio, savo veidrodėlio, netgi savo lėkštės ir šaukšto, o jie yra visų“ (EG, 9–10). Socialinės tikrovės konstravimo požiūriu, individuali tapatybė formuojasi per kasdienes socialines sąveikas ir stabilias rutinas³¹², tačiau šioje aplinkoje šių sąlygų trūksta. Dėl to veikėjos tapatybės formavimasis tampa komplikuotas, o savastis – fragmentuota.

Vaikų globos namuose dominuojanti sistema kuria ne žmogišką, o beveidę, mechaniškai funkcionuojančią aplinką, kurioje vaikui sunku kurti artimus santykius ar jaustis svarbiam. Veikėjos pastebėjimas apie ją supančius suaugusiuosius – „mes buvome jų darbas, niekas daugiau, ir savo darbą jie atlikdavo nepriekaištingai“ (EG, 16) – atskleidžia emocinį atstumą ir dehumanizuojantį požiūrį. Socialinės tikrovės konstravimo požiūriu, socialiniai ryšiai veikia kaip tikrovės stabilumo pagrindas, todėl jų stoka gali lemti atsiribojimą ir neapibrėžtumo patirtį³¹³.

Veikėja apibūdina budėtoją Liudmilą, ūkvedį Zenoną, medicinos seselę Andželiką ir kitas auklėtojas bei auklytes kaip vienodų, sustabarėjusių, nejautrių būtybių galeriją – „nesunkiai galėjai patikėti klonų istorija“ (EG, 15). Šie apibūdinimai išreiškia ne tik paauglės ironiją, bet ir gilią neviltį – ji nesijaučia matoma, išgirsta ar vertinama. Tokia patirtis gali būti siejama su Goffmano požiūriu į socialinę sąveiką, kuriame pabrėžiama individo

³¹⁰ Žr. Judith L. Herman, *op. cit.*, p. 53.

³¹¹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 130.

³¹² Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 71.

³¹³ Žr. *Ibid.*, p. 84.

siekiamybė būti atpažintam kaip unikaliam socialinio pasaulio dalyviui³¹⁴. Tačiau institucinė globos namų aplinka šią galimybę riboja, stiprindama veikėjos socialinio nematomumo jauseną.

Ypatingas simbolinis krūvis suteikiamas globos namuose vykstantiems teatrališkiems susitikimams su „interesantais“ – atvykstančiais potencialiais globėjais: „Protu nesuvokiamas toks lipšnumas. Jis atrodydavo kažkoks apsimestinis, net pavojingas“ (EG, 35–36). Ši citata rodo, kad vaikams net meilus elgesys kelia įtarimą – jis suvokiamas kaip dirbtinis ir svetimas, todėl nesukuria pasitikėjimo. Tokia reakcija gali būti siejama su trauminėmis patirtimis, kurios formuoja padidintą jautrumą aplinkai ir apsunkina gebėjimą priimti autentiškus emocinius ryšius³¹⁵. Šiuo požiūriu veikėjos elgesys atspindi gynybinę reakciją į anksčiau patirtą emocinį nesaugumą.

Šiame kontekste itin reikšminga yra veikėjos mintis: „Jūs esate vargšai, jūs apgailėtini, jūs menki, trapūs *vabalėliai*... štai ką bylodavo jų tikrieji veidai“ (EG, 17). Metafora „vabalėliai“ atskleidžia veikėjos vidinį pasipriešinimą ir siekį atsiriboti nuo primetamos socialinės stigmatos. Goffmano požiūriu, stigma gali tapti internalizuota tapatybės dalimi, darančia įtaką individo savęs suvokimui³¹⁶. Nors veikėja priešinasi šiam nuvertinančiam vertinimui, jos patirtys rodo, kad jis veikia jos savasties formavimąsi ir santykį su savimi.

Globos namai šioje analizėje pasirodo ne tik kaip fizinė erdvė, bet ir simbolinis pasaulis, kuriame tapatybė tampa sunkiai atpažįstama ar net paneigiama. Veikėja, kalbėdama apie save, sako: „aš vėl mažčiau apie Dievą. Bandžiau įsivaizduoti, kad Jis yra kažkur šalia. [...] O aš? Buvau žmogus be vietos, žmogus be namų, be daiktų, žmogus be žmonių. Šalia manęs galėjo būti tik Dievas“ (EG, 18–19). Šis išgyvenimas perteikia absoliučios vienvėjos jausmą. Ji neturi nieko, kas padėtų jai įsikurti socialiniame pasaulyje.

Vienatvė vaikų namuose perteikiama ir per metaforą: „mūsų gyvenimai tuose namuose priminė karolių vėrinį, kurį kažkas paėmęs sutraukė ir daugybė pabirusių karoliukų nuriedėjo į įvairias kertes kas sau“ (EG, 34–35). Nors vaikai gyvena kartu, jie išgyvena stiprią atskirtį, rodančią, kad fizinis bendrumas neužtikrina emocinės ar psichologinės bendrystės. Tokia fragmentuota patirtis apsunkina savęs suvokimą ir tapatybės formavimąsi, nes veikėjos išgyvenimai stokoja stabilaus pagrindo ir vidinio tęstinumo.

³¹⁴ Žr. Erving Goffman, *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York: Anchor Books, 1959, p. 48.

³¹⁵ Žr. Judith L. Herman, *op. cit.*, p. 56.

³¹⁶ Žr. Erving Goffman, *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1963, p. 5.

Veikėjos patirtis dar labiau komplikuojasi, kai ji reflektuoja savo kilmę: „Tomis valandomis atrodydavo, kad gerai įsižiūrėjusi savo atvaizde netikėtai išvystu tuos du man nežinomus, nematytus žmones – tą vyrą ir tą moterį, kadaise sukūrusius mane“ (EG, 37). Ši refleksija rodo, kad tapatybės paieškos įgauna egzistencinį pobūdį – veikėja siekia suvokti savo kilmę ir vietą pasaulyje. Nesugebėjimas šių žmonių įvardyti kaip „tėvų“ liudija nutrūkusį ryšį ir tapatybės neapibrėžtumą. Paauglystės tapatybės formavimosi kontekste svarbūs aiškūs socialiniai orientyrai ir emocinis palaikymas, tačiau jų stoka šiuo atveju dar labiau apsunkina savasties kūrimą³¹⁷. Svarbu pažymėti, kad tapatybės paieškos globos namuose tampa ne tik egzistenciniu, bet ir išlikimo klausimu: „jei nesuminsi tu, sumins tave“ (EG, 65). Tokia patirtis gali būti siejama su dehumanizacijos mechanizmais, kai išgyvenimo sąlygos skatina matyti kitą kaip grėsmę, o ne kaip santykio partnerį³¹⁸.

Pagrindinės veikėjos perkėlimas į globėjos Magdalenos namus vaizduojamas kaip viena skaudžiausių jos kelionių patirčių, nes fizinis išsikraustymas iš vaikų namų sutampa su simboliu pasaulio pabaigos išgyvenimu. Paauglei net neturint galimybės atsisveikinti, „vienas gyvenimas baigėsi, čia pat turėjo prasidėti kitas. [...] Už tų sienų, gyvi palaidoti mano prisiminimai“ (EG, 88). Ši ribinė veikėjos patirtis primena tai, ką Eriksonas apibūdina kaip psichosocialinę krizę, kai nutrūksta ankstesni tapatybės saitai, tačiau dar nėra suformuoti nauji³¹⁹. Buvusios aplinkos, daiktų ir santykių netektis veikėjai ne tik naikina stabilumo iliuziją, bet ir sukelia gilų egzistencinį nesaugumą, būdingą paauglystės etapui.

Veikėjos įsikūrimas Magdalenos namuose vaizduojamas kaip perkėlimas į „Nežinomą Žemę“, kurioje vyrauja svetimumo, nuasmeninimo ir izoliacijos jausmas: „oras juose buvo kažkoks sunkus [...]. Kuždėjo man, kad įkliuvau“ (EG, 89). Ši patirtis atskleidžia tapatybės neapibrėžtumo būseną – veikėja nesijaučia priklausanti nei ankstesnei, nei naujai aplinkai. Tokia būseną gali būti siejama su tapatybės difuzija, kuriai būdingas aiškaus tapatumo trūkumas ir įsipareigojimų vengimas³²⁰. Šiame kontekste ji atsisako socialinių ryšių, maištauja, atsiriboja nuo mokyklos, globėjos ir socialinės darbuotojos. Tokie vidiniai prieštaravimai ypač būdingi trauminės patirtis išgyvenantiems paaugliams, kurių tapatybės refleksija apsunkinama dėl

³¹⁷ Žr. Erik H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, op. cit., p. 135.

³¹⁸ Žr. Philip G. Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, New York: Random House, 2007, p. 5–9, 211–215.

³¹⁹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, op. cit., p. 130.

³²⁰ Žr. James E. Marcia, Identity in adolescence. In: J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (p. 159–187), New York: Wiley, 1980, p. 161.

emocinio nestabilumo³²¹. Veikėjos nenoras prisitaikyti ir sąmoningas priešpriešos kūrimas rodo, kad tapatybės formavimasis įgauna gynybinį pobūdį. Šiuo atveju kelionės patirtis virsta vidiniu labirintu, kuriame bandymai susivokti savyje susiduria su nesaugios aplinkos keliamomis grėsmėmis.

Nors išvykimas iš vaikų namų simbolizuoja naujos pradžios galimybę, veikėjos patirtis globėjos namuose parodo, kad ši transformacija nėra pozityvi. Naujieji „namai“ pasitinka nejaukumu, senumo kvapu, nykia atmosfera: „oras juose buvo kažkoks sunkus [...]. Kuždėjo man, kad įkliuvau“ (EG, 89). Jausmas, kad mergina „įkliuvo“, dar labiau sustiprėja pirmąkart apžiūrėjus savo kambarį – mažą, tamsų, dusinantį. Ši fizinė erdvė simboliškai įkūnija naują, tačiau nepriimtina socialinę tikrovę, kurioje vyravo prievarta ir izoliacija, o globa buvo tik formali. Tokia padėtis sukelia stiprų pasipriešinimą ir vidinį nerimą. Kaip pastebi Kroger, paauglystėje tapatybė vystosi per aktyvų santykį su aplinka, tačiau kai aplinka yra priešiška ar emociškai tuščia, tapatybės konstravimas gali vykti destruktiviai³²². Šiuo atveju globėja Magdalena aprašoma kaip „gyva iškamša“, „hermafroditas“, kurios „gyvenimas niekuo nebuvo moteriškas“ (EG, 92–93). Veikėja nesijaučia nei mylima, nei reikalinga, o santykis su Magdalena įgyja pasyvios abipusės atskirties formą. Jos kalbasi vos keliais žodžiais per dieną, valgo atskirai, o Magdalena nesiima jokių aktyvių auklėtojos ar globėjos veiksmų. Tokios situacijos fone ryškėja paauglės vidinis konfliktas: ji jaučiasi kontroliuojama socialinės darbuotojos Rasutės (EG, 100), stebima ir nuolat vertinama: „mano kiekviena akimirka, visas gyvenimas, kiek man jo teko gyventi, buvo stebimas“ (EG, 101). Tai sukuria emocinį spaudimą ir paskatina vidinį pasipriešinimą, kuris išreiškiamas agresyviais užrašais, keršto fantazijomis ir savidestruktyviomis mintimis: „rašydavau dažnai [...], kad noriu mirti, kad nekenčiu jos, Magdalenos [...]“ (EG, 103).

Veikėjos vidinis pasipriešinimas ir atsiribojimas nuo globėjos bei naujosios aplinkos tampa ne tik emociniu, bet ir socialiniu maištu. Mokyklos, kurioje ji priversta mokytis, atmosfera atrodo netikra, sterili ir netgi grėsminga dėl savo „pernelyg draugiškos aplinkos“: „tai netikra [...], kažkoks nenatūralus sterilumas, sukurtas vakuumas“ (EG, 95). Paauglė nejaučia tikrumo, todėl atmeta fizinę ir simbolinę šios aplinkos prasmę. Socialinės tikrovės konstravimo požiūriu, tikrovė formuojasi per nuoseklias ir pasikartojančias sąveikas, tačiau kai individas negali į jas įsitraukti – jas atmeta arba patiria

³²¹ Žr. Jane Kroger, *Identity Development: Adolescence Through Adulthood*. 2nd ed., Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2007, p. 95.

³²² Žr. Jane Kroger, 2004, *op. cit.*, p. 43.

kaip primestas – ši tikrovė lieka neinternalizuota³²³. Veikėjos sąmoningas atsiribojimas nuo mokyklos bendruomenės, Magdalenos ir socialinių darbuotojų rodo, kad ji neišgyvena priklausymo jausmo, o tai gali apsunkinti tapatybės formavimąsi. Išreiškdamą pyktį, ji nesiekia tik maištauti – tai tampa vienintele galimybe išlaikyti savo asmens integralumą ir išgyventi: „Jei nesuminsi tu, sumins tave? [...] Jei nespjausi į akis ir nespirsi į inkstus, tai nutiks tau?“ (EG, 65). Toks elgesio modelis išauga iš vaikų globos namuose išmokto brutalaus savisaugos principo, kuris toliau plėtojamas naujoje aplinkoje.

Nepasitikėjimas Magdalena, atsiskyrimas nuo jos ir neapykanta jai tampa veikėjos egzistencinio nepritapimo įkūnijimu. Ji sąmoningai nenori būti „gera“, nenori tapti priklausoma ar nusilenkti globėjai, net kai pastaroji suserga: Magdalena tikėjosi pagalbos, o ji tyčia nenorėjo būti gera, nuolanki ir aukotis (EG, 126). Šiuo pasirinkimu veikėja siekia galutinai išsilaisvinti nuo jai primestos socialinės struktūros – būti viena, būti laisva. Veikėjos radikalus atsiribojimas nuo globėjos, jos ligos ignoravimas ir galutinis pareiškimas, „kad jos nekenčia“ (EG, 156), liudija norą atsikratyti bet kokio priklausomybės ar lojalumo šešėlio – tai paskutinis smūgis autoritetui, kuris buvo neišgyventas kaip ryšys. Kartu tai ir skausmingas mėginimas susigrąžinti kontrolę bei subjektinę galią savo gyvenimui.

Tęsiant analizę, itin reikšmingu etapu pagrindinės veikėjos gyvenime tampa jos santykiai su Viktoru ir gyvenimas „saloje“ – simbolinėje laisvės, priklausymo ir maišto erdvėje. Buvimas kartu su Viktoru ir jo draugais leidžia veikėjai patirti iki tol nepažintą bendrystės jausmą, kuris ryškiausiai išreiškiamas per metaforišką salos vaizdinį: „Sala buvo vieninteliai mano namai. Mūsų visų. Dar niekada nebuvau taip jautusis savimi kaip tą vasarą, gyvendama su jais visais saloje. Buvau laisva ir laiminga“ (EG, 131). Ši vieta, priešingai nei globos namai ar Magdalenos namai, neprimeta taisyklių ir suaugusiųjų kontrolės – tai laisvės utopija, kurioje paauglė gali išbandyti socialinių ribų galimybes.

Ryšys su Viktoru veikėjai tampa svarbia emocine patirtimi, kuri leidžia jai pirmą kartą gyvenime patirti švelnumą, fizinį ir emocinį artumą. „Tai jis, Viktoras, yra pirmasis žmogus, kuris mane laiko apkabinęs ilgiau nei pusę minutės, pirmasis, kuris glaudžia ir glosto mane, pirmasis, kuris bučiuoja“ (EG, 137). Ši scena gali būti siejama su Eriksono aprašoma intymumo ir izoliacijos įtampa, kai paauglys siekia artimo emocinio ryšio su kitu žmogumi³²⁴. Bendra patirtis, jausminis atvirumas ir fizinis kontaktas tampa

³²³ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1999, *op. cit.*, p. 150.

³²⁴ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 135.

svarbiais savasties patvirtinimo veiksniais – veikėja pradeda jaustis matoma, reikalinga ir priimta, o tai kontrastuoja su anksčiau patirtu emociniu apleistumu.

Šis virsmas lemia ir naują tapatybės konstravimo formą – veikėja pavadinama „Žuvele“: „Pagaliau įgijau tapatybę, kuria galėjau apsisiausti tarsi patikimu apsiaustu“ (EG, 124). Naujas slapyvardis, nauji įgūdžiai (alkoholio vartojimas, rūkymas, vogimas, mokyklos nelankymas) ir socialinė dinamika tampa jos atsaku į anksčiau patirtą socialinę atskirtį bei nežmogišką institucionalizaciją. Kaip pastebi Danas McAdamsas, tapatybė yra ne statiška savybė, bet naratyvinis konstruktas, kuriame žmogus pasakoja apie save, kuria reikšmę savo patirtims ir ryšiams su kitais³²⁵. Ši perspektyva leidžia žuvelės metaforą interpretuoti kaip veikėjos bandymą derinti prisitaikymą ir atsiribojimą. Ji atspindi tiek jos gebėjimą išsisukti iš sudėtingų situacijų, tiek siekį išlikti nepastebimai, kartu išsaugant troškimą būti priimtai ir priklausyti.

Eriksono psichosocialinės raidos požiūriu, paauglystėje tapatybė formuojasi per išpareigojimą vertybėms ir socialiniams vaidmenims³²⁶. Veikėjos pasirinkimas būti „Žuvele“ gali būti interpretuojamas kaip siekis atsiriboti nuo traumuojančios praeities, tačiau kartu ir kaip pasipriešinimas sistemai, kuri nesuteikė nei emocinio saugumo, nei palaikymo. Goffmano socialinės sąveikos samprata leidžia šį pasirinkimą suvokti kaip tam tikros „socialinės kaukės“, padedančios prisitaikyti ir apsisaugoti, kūrimą³²⁷. Taip veikėja formuoja stiprios, emociškai atsiribojusios ir sunkiai prieinamos merginos įvaizdį.

Tačiau šioje salos (garažo) aplinkoje veikėja patiria ir šviesesnių išgyvenimų. Viktorui tapus pirmuoju žmogumi, kuris ją apkabino, švelniai palietė ir suteikė fizinio artumo patirtį, veikėja išgyvena virsmą, kuris atveria ir naujus jausmus, ir skausmingą praradimo baimę. „Aš mylėjau jį. [...] Jį, tą gražų vaikį, valkatą ir nusikaltėlį – mylėjau jį“ (EG, 146). Ši meilė tampa pirmuoju ryšiu, kuriame ji jaučiasi matoma, svarbi ir brangi, net jei aplinka išlieka destruktivi.

Vis dėlto šis iliuzinis saugumo ir laimės laikotarpis baigiasi kartu su Viktoro sulaikymu – veikėja vėl netenka savo simbolinių „namų“: „Aš sugniužau. [...] Tas laikas baigėsi, išseko, išbėgo kaip smėlis pro pirštus“ (EG, 152–153). Taigi, ir ši kelionės stotelė tampa laikina – tai tik dar vienas etapas, kurį ji suvokia kaip praradimą, bet kartu – kaip brandos pradžią. Tapatybė, kuri buvo susikurta saloje, palieka pėdsaką – dabar veikėja geba reflektuoti

³²⁵ Žr. Dan P. McAdams, *The Psychology of Life Stories*, *Review of General Psychology*, 5(2), 2001, p. 101.

³²⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 161.

³²⁷ Žr. Erving Goffman, 1959, *op. cit.*, p. 15, 253.

jausmus, prisiminti švelnumą, kurį gavo, ir priimti savo pasirinkimus bei jų pasekmes.

Viktoro netektis tampa esminiu sukrėtimu veikėjos gyvenime, ne tik sugriaunančiu jos trumpalaikę laimės iliuziją, bet ir atskleidžiančiu jos gilius emocinius prisirišimus bei pažeidžiamumą. Sužinojusi apie Viktoro sulaikymą ir įkalinimą, veikėja patiria ne tik emocinį sukrėtimą, bet ir egzistencinę tuštumą: „Miglotai suvokiau, kad nebėra ko laukti, daugiau niekada nebepamatysiu Viktoro, jo nebėra“ (*EG*, 152–153). Šis momentas žymi dar vieno simbolinio gyvenimo pabaigą – veikėjos pasaulis vėl susitraukia, vėl prarandama saugumo iliuzija.

Emociškai sukrėsta, veikėja ryžtasi galutiniam veiksmui – praneša Magdalenai apie savo nėštumą, žinodama, kad ši žinia bus mirtina. Tai sąmoningas, nors ir desperatiškas veiksmas, skirtas nutraukti visiems saitams su moterimi, kuri niekada netapo tikra globėja. Ši žinia tampa lemtinga Magdalenai – ją ištinka mirtinas širdies smūgis, nors gydytojai buvo įspėję jos nejaudinti. Vis dėlto veikėja slapta troško nuo jos išsivaduoti, būti viena ir laisva.

Šis epizodas žymi paskutinį veikėjos vidinės kelionės etapą, susijusį su savarankiškumo formavimusi. Richardo G. Tedeschi'o ir Lawrence'o G. Calhouno potrauminio augimo samprata leidžia manyti, kad trauminės patirtys gali skatinti gilesnį savęs pažinimą, vertybių kaitą ir naujų santykių kūrimą³²⁸. Veikėjos sprendimas likti su kūdikiu, išgyventi ir kurti gyvenimą iš naujo gali būti interpretuojamas kaip šio virsmo pradžia. Anksčiau patyrusi emocinio ryšio stoką, nestabilumą ir tapatybės neapibrėžtumą, ji ima formuoti naują realybę, paremtą savo pasirinkimais ir atsakomybe.

Motinstė šio romano veikėjai tampa naujo gyvenimo etapu, kuriame įvyksta esminė tapatybės transformacija. Iš pradžių jos ryšys su sūnumi Ulriku yra silpnas, beveik neegzistuojantis: „Aš nebuvau motina. Tikriau – manyje jos nebuvo“ (*EG*, 157). Ilgus metus kentusi atstūmimą, neturėdama pavyzdžio, ką reiškia būti mylimai ir globojamai, veikėja negali iš karto emociškai susisieti su savo vaiku. Atsiribojimas pasiekia kritinį tašką – „prisiminiau, kad nebuvau priėjusi prie jo bent tris dienas“ (*EG*, 160), – kuris simboliškai atspindi jos pačios patirtą apleidimą ir skausmą. Vis dėlto krizinis momentas tampa vidinio virsmo pradžia. Staiga ji suvokia, kad sūnus jos laukia: „Ir aš turiu nueiti vien dėl to, kad jis manęs laukia!“ (*EG*, 161). Šis momentas pažymi ne tik fizinį sugrįžimą pas kūdikį, bet ir psichologinį atsivėrimą ryšiui, kuris ilgainiui padeda jai patirti pirmąjį rūpestingumo jausmą, gražinantį viltį ir prasmę.

³²⁸ Žr. Richard G. Tedeschi, Lawrence G. Calhoun, *op. cit.*, p. 458.

Ši nauja tapatybė, gimstanti kartu su motinyste, tarsi kompensuoja visas ankstesnes netektis. Emocinis artumas su vaiku tampa tiltu į išgyventą, bet neužverstą praeitį. Įsivaizduodama sūnaus ateitį, veikėja pradeda kurti ir savąją: „Mano sūnus. Užaugęs atvažiuos manęs aplankyti, kad ir kur būčiau [...]“ (EG, 161–162). Ši vizija rodo ne tik lūkesčius, bet ir pasitikėjimą gyvenimo tęstinumu – tai vienas iš potrauminio augimo aspektų, kurį išskiria Tedeschi's ir Calhounas, kai individas po traumų ne tik atkuria, bet ir naujai suformuoja savo pasaulio matymą³²⁹. Motinystė tampa ne paviršiniu vaidmeniu, bet tikrosios, giluminės savasties išsiskleidimu, kurio veikėja ilgai negalėjo patirti nei vaikų namuose, nei pas globėją, nei net su Viktoru.

Galų gale, šis gyvenimo tarpsnis atneša ne tik ryšį su kitu, bet ir sugrąžina tikėjimą, kuris anksčiau buvo nuolat kvestionuojamas. Iš pradžių ji teigia: „Pasaulyje, kuriame gyvenu, niekada nebuvo Dievo“ (EG, 8), tačiau motinystė tampa vidinio atsinaujinimo akstinu, leidžiančiu vėl pajusti aukštesnės jėgos buvimą. Įsikibusi į naują gyvenimą su sūnumi, ji patiria paprastą, bet galingą gyvenimo džiaugsmą: „Tik mudu. Aš ir jis, mano sūnus, šiame pasaulyje. Mudu abu – kaip vienas“ (EG, 172). Taip veikėja pagaliau randa savo vietą pasaulyje. Ji tampa ne tik motina, bet ir atsakinga, brandžia asmenybe, gebančia kurti prasmę iš skausmo. Tai užbaigia jos kelionę iš fragmentuotos, sužalotos būties į vidinį susivienijimą – tapatybės atkūrimą per naują ryšį su savimi, su kitu žmogumi ir su pasauliu.

3.4.2. Trauma ir išlikimas izoliuotoje aplinkoje Nikki'ės Sheehan romane *Goodnight, Boy*

Nikki'ė Sheehan³³⁰ – britų rašytoja, žurnalistė ir kūrybinio rašymo mentorė, žinoma dėl reikšmingo indėlio į šiuolaikinę paauglių literatūrą. Jos kūryba išsiskiria jautriu psichologiniu gilumu, aktualių socialinių temų analize ir gebėjimu autentiškai perteikti paauglių vidinius išgyvenimus.

Sheehan³³¹ yra parašiusi šešias knygas jaunimui, apimančias grožinę ir negrožinę literatūrą. Tarp žymiausių jos kūrinių – romanai *Swan Boy* (2016) ir *Goodnight, Boy* (2017), abu nominuoti prestižiniam „Carnegie“ medaliui, kuris skiriamas už išskirtinius vaikų ir jaunimo literatūros pasiekimus. Be to,

³²⁹ Žr. *Ibid.*, p. 455–457.

³³⁰ Internetė neviešinama autorės gimimo data.

³³¹ Be rašymo, Sheehan aktyviai dalyvauja kūrybinio rašymo mokymuose ir mentorystėje. Ji veda rašymo dirbtuves įvairaus amžiaus ir gebėjimų rašytojams, skatindama kūrybiškumą ir saviraišką. Jos darbas su jaunaisiais rašytojais padeda ugdyti naują talentų kartą ir prisideda prie paauglių literatūros plėtos.

Sheehan yra parašiusi biografiją apie garsųjį mokslininką Stepheną Hawkingą, taip pat kuria poeziją ir rašo knygas jaunesniems vaikams.

Jos kūryboje dažnai nagrinėjamos sudėtingos temos, tokios kaip tapatybės paieškos, emocinė trauma, šeimos santykiai ir socialinė atskirtis. Pavyzdžiui, romane *Goodnight, Boy* pasakojama apie berniuką, kuris po žemės drebėjimo Haiityje atsiduria naujoje šeimoje, tačiau susiduria su naujais iššūkiais ir smurtu. Tuo tarpu *Swan Boy* pasakoja apie paauglį, kuris per šokį ir fantastinius elementus atranda savo tapatybę bei pasitikėjimą savimi.

Analizei pasirinktas romanas *Goodnight, Boy* – tai jautri ir daugiasluoksnė istorija apie paauglį migrantą DK (Džiną Kalebą), kuris uždarytas šuns būdoje kalbasi su savo vieninteliu draugu – šunimi Bojumi. Kūrinys parašytas kaip vienas ilgas monologas, kuriame skleidžiasi skaudūs vaizduojamo paauglio prisiminimai apie vaikystę tėvynėje, pagrobimą, nelegalią migraciją, gyvenimą globos institucijose, atstūmimą, emocinį ir fizinį smurtą, taip pat – šviesos momentai: ryšys su gyvūnu, susitikimas su Melane, priėmimas į šeimą. Romane itin ryškiai atsiskleidžia socialinės atskirties, įvairių išorinių kelionių traumas, tapatybės paieškų, šeimos netekties ir priklausymo temos. DK patirtis įprasmina vaiko, augančio nelegalaus migranto sąlygomis ir nuolat kvestionuojamo „buvimo teisės“, balsą. Šiame poskyryje bus analizuojama, kaip įvairių išorinių ir vidinių kelionių, pavyzdžiui, nelegalios migracijos sąlygomis, formuojasi DK tapatybė, kaip kinta jo santykiai su savimi, kitais bei šeima ir kokiais būdais literatūrinis pasakojimas reflektuoja paauglio vidines krizes ir transformacijas.

Pagrindinis romano *Goodnight, Boy* veikėjas DK pristatomas kaip traumuotas, socialiai atskirtas, bet itin jautrus ir intelektualiai subtilus paauglys, patyręs prievartines geografines keliones, šeimos praradimą ir ilgalaikį institucionalizavimą. Nuo pat pirmųjų puslapių skaitytojas susiduria ne su maištaujančiu paaugliu, o su viduje stipriai sužeistu vaiku, kuris kalba su savo šunimi, nes neturi nė vieno žmogaus, kuriam galėtų atsiverti. Jo balsas – išmintingas, refleksyvus ir kupinas emocinio ilgesio.

Pačią veikėjo istoriją galima suskirstyti į dvi dalis: DK gyvenimas iki susitikimo su būsima įmote Melane ir gyvenimas po susitikimo su ja. Dar iki susitikimo su Melane DK yra žmogus be dokumentų, be gimimo datos, be tapatybės: „Niekas nežino mano gimimo datos, todėl mes nusprendėme ją sugalvoti“³³² (*GB*, 55); netekęs šeimos, prisimenantis tik emocinius jų pėdsakus: „Manau, kad prisimenu savo motiną. Ne jos veidą, ne vardą – aš ją vadinau Maman. Bet prisimenu kažką švelnaus ir šilto, kaip antklodę, ir jei

³³² Nikki Sheehan, *Goodnight, Boy*, London: Rock the Boat, 2017.

labai stengiuosi – galiu beveik prisiminti jos kvapą“ (*GB*, 30); perėjęs globos sistemą, kurioje buvo ne tik atstumtas, bet ir kankinamas; nuolat gyvenęs baimėje, nepasitikėjęs suaugusiais; turėjęs menką savivertę, įsitikinęs, kad jis – nereikalingas.

Taigi DK vaizduojamas kaip beveik bežadis, keliaujantis subjektas, kurio tapatybė nėra susiformavusi – ji fragmentuota, išskaidyta. Tačiau net ir toje pažeidžiamoje būsenoje jis išlaiko moralinį jautrumą, meilę gyvūnui ir empatiją, o tai tampa pagrindu jo vėlesniam virsmui.

Kaip galima pastebėti iš ankstesnių įžvalgų, DK tapatybės formavimosi pamatas grindžiamas skausmingu praradimu. Jis anksti netenka šeimos ir yra atplėštas nuo kultūrinio konteksto, kuriame buvo užaugęs. Prisimindamas tėvynę, berniukas kalba apie gausią šeimą ir tradicines vertybes: „Turėjau mamą, tėtį, brolių ir seserų. Mano šalyje, jei vyras turėjo tik vieną vaiką, žmonės klausdavo, kodėl neturi daugiau. Jie sakydavo: „Jei tas vaikas mirs, nebus kas tavimi pasirūpina senatvėje. Reikia turėti atsarginį“, – jam sakydavo. Mano šeimoje buvo daug atsarginių, ir aš dėl to džiaugiuosi“ (*GB*, 34). Ši romano mintis gali būti siejama su socialinės tikrovės konstravimo samprata, pagal kurią socialinė tikrovė vaikui pirmiausia perduodama per šeimą, per nuosekliai konstruojamą ir prasmingą biografiją³³³. Kai ši sistema suardoma, DK praranda ne tik šeimos narius, bet ir kultūrinį saugumo tinklą. Vėliau jis pats tampa „perteklinis“ – nereikalingas, išmainomas, kaip tie „atsarginiai“ vaikai. Tokia patirtis veda į ilgalaikį savivokos trapumą.

Patekęs į globos namus, DK greitai patiria ne švelnumą ar rūpestį, o kontrolę, prievartą ir tapatybės ištrynimą. Jis su jaunesniu broliu buvo pagrobtas ir atiduotas į netikrus vaikų namus, kurie veikė kaip prekeivių žmonėmis tinklo dalis. Tai vieta, kurioje vaikai buvo instrumentalizuojami – ne globojami, o pardavinėjami. Vėliau veikėjas liudija: „Kai skųsdavomės dėl maisto ar taisyklių vaikų namuose, mums sakydavo, kad turime už ką būti dėkingi. Vieną kartą liepė suskaičiuoti visus gerus dalykus, kuriuos turime – pilnus skrandžius, drabužius ir dažnai lovą, kurioje galim miegoti“ (*GB*, 16). Šią situaciją galima interpretuoti kaip institucinės prievartos maskavimą dėkingumo diskursu, kai marginalizuotiems vaikams ribojama galimybė kalbėti apie patiriamą neteisybę, o ji skatinama internalizuoti. Tokia patirtis gali būti siejama su nepasitikėjimo formavimosi ankstyvoje socializacijoje. Eriksono psichosocialinės raidos požiūriu, aplinka, kurioje stinga saugumo ir pasitikėjimo, gali apsunkinti bazinio pasitikėjimo formavimąsi ir turėti įtakos vėlesniam individo santykiui su aplinka³³⁴.

³³³ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 172–176.

³³⁴ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 96.

Dar griežtesnė tapatybės nuosavybės praradimo scena, kai DK suteikiamas naujas amžius: „Kai man buvo septyneri, vyras atvedė mane į „Saldžių angelų“ vaikų namus, bet moteris, kuri skusdama man galvą išdraskė odą, pasakė, kad nuo šiol man bus penkeri. Aš nesupratau kodėl ir pykau“ (GB, 62). Tai parodo, kaip veiktas praranda asmeninės tapatybės pagrindus – net gimimo data nebeprisiklauso jam, o tampa institucijos sprendimu. Pakeitusi amžių, ši sistema atima DK net biologinį stabilumą. Jo tapatybė tampa lankstoma pagal institucinių poreikių logiką, o ne pagal jo paties asmeninę istoriją.

Vėliau, kai būsiami DK tėvai jį nusiperka, važiuojant namo pastebi, kad jis serga užkrečiama odos liga. Gražina jį atgal į vaikų globos namus, o iš ten – į ligoninę, kurioje uždaryti įvairias negalias turintys vaikai. Jo liudijimas atskleidžia gilų dehumanizacijos procesą: „Tapau toks, kaip ir jie. Nekalbėjau, nes nebuvo su kuo. Pradėjau linguoti lovoje dėl nusiramino, kaip ir kiti. Tai buvo geriau nei nieko. Ten praleidau daug metų“ (GB, 82). Šioje vietoje ypač ryškus socialinio atskyrimo ir savasties ištrynimo momentas. DK tampa neregimu subjektu, kurio egzistenciją apibrėžia ne jo vardas ar patirtis, o kūno liga ir ligoninės režimas. Tokie epizodai sukuria teminį mazgą, kurio ašis – vidinis nematomumas.

Po daugelio metų institucijose DK yra įsitvirtinusi nuostata, kad jis – niekieno vaikas. Jis save vadina „berniuku, kurio niekas nenorėjo“ ir sako: „Tu ir aš galėjome būti blusos. Niekada apie tai negalvojau. Bet galiausiai mes tapome vaiku ir šunimi, kurių niekam nereikėjo“ (GB, 11). Ši veikėjo konstatuojama išvada rodo ne tik žemą savivertę, bet ir gilią egzistencinę vienatvę – jis save prilygina ne žmogui, o parazitui. Ši vidinė būseną – chroniško atmetimo (angl. *rejection sensitivity*) padarinys, kuris išsiskiria socialinės izoliacijos sąlygomis³³⁵. Toks pasyvus sutikimas būti „nereikalingu“ žmogumi yra apsauginė kaukė – bandymas išgyventi, nebesitikint būti matomam.

Viena svarbiausių romano siužeto dalių yra DK ryšys su Melane, gydytoja, kuri atvyko gelbėti Haičio gyventojų po žemės drebėjimo. Šis ryšys žymi esminį vaizduojamo paauglio gyvenimo posūkį, nuo totalios vienatvės ir ištrintos tapatybės pereinant prie pripažinimo, matymo, globos ir emocinės reabilitacijos. Melanė pirmoji suteikia DK galimybę jaustis matomam ir išklausomam, net jei pradžioje DK vis dar slepia tikrąją savo istoriją: „Tai buvo pirmas kartas, kai kažkas norėjo žinoti. Ir nors jai nepasakiau tiesos, man patiko, kad ji klausėsi mano atsakymų“ (GB, 138). Šios veikėjo mintys atspindi Bergerio ir Luckmanno aprašytą reikšmingų kitų vaidmenį tikrovės

³³⁵ Žr. Laurence Steinberg, 2013, *op. cit.*, p. 321.

internalizavime, kai subjektyvi tikrovė įtvirtinama ir tampa prasminga per reikšmingus kitus asmenis³³⁶. Melanės klausymasis tampa pradžia DK psichologiniam atsigavimui, kuris veda link savasties reintegracijos.

Būdamas šalia Melanės DK pirmą kartą gyvenime pajaučia, kad jis egzistuoja kaip asmuo, turintis vertę: „Buvau nematomas taip ilgai, Bojau – iš tikrųjų visą savo gyvenimą – ir tai buvo lyg būti pirmą kartą išgirstam ir pamatytam. Bet dar daugiau – lyg ji būtų mane pripažinusi“ (GB, 138). Tai itin glaudžiai siejasi su Eriksono teorija apie tapatybės formavimąsi: kad paauglys galėtų sukurti tapatybę, jis turi būti atpažintas ir patvirtintas reikšmingo kito akyse³³⁷. Melanė čia ne tik mato DK – ji jį pripažįsta, o tai padeda DK pradėti formuoti nuoseklią ir teigiamą savastį.

Veikėja Melanė ne tik fiziškai prigludžia DK, bet ir suteikia jam simbolinį šeimos statusą. Šuo Bojus įvardijamas kaip šeimos narys, o DK – kaip jos dalis: „Jis mūsų šeimos narys. – Ji paglostė tavo galvą, tada palietė mano plaukus ir pasakė: – Ir tu – mūsų šeimos dalis“ (GB, 18). Ši simbolinė priesaika parodo emocinį įsileidimą ir priklausymo suteikimą – du esminius elementus, leidžiančius DK išsivaduoti iš buvusios bešeimystės. Taip įvyksta socialinės tikrovės rekonstrukcija, kurią, pasak Bergerio ir Luckmanno, įmanoma atkurti, kai nauja reikšminga socialinė aplinka įtvirtina kitokią gyvenimo versiją³³⁸.

Melanė DK gyvenime tampa pirmuoju žmogumi, kuris jį myli ne už funkcionalumą ar paklusnumą, bet dėl jo paties. Ji jį priima net tada, kai sistema neleido jų ryšiui egzistuoti, ir galiausiai pasako: „Tai tavo įsivaikinimo dokumentas. [...] Tu dabar oficialiai esi mano sūnus!“ (GB, 164). Ši oficiali, bet kartu ir emocionali deklaracija yra DK tapatybės su(si)kūrimo kulminacija – iš institucinio niekieno jis tampa kažkieno vaiku. Eriksonas tokį virsmą vadina tapatybės konsolidacija³³⁹, kai paauglys pagaliau išgyvena vientisos savasties jausmą.

Vis dėlto net ir tvirtas jausminis ryšys egzistuoja po teisinio nestabilumo šešėliu: „Melanė paaiškino, kad būti čia – *nelegalu*, bet ne amoralu“ (GB, 87). Tai viena iš labiausiai emociškai įkrautų dilemų: DK tampa šeimos dalimi tik emociniame lygmenyje, o juridinis statusas kabo tarp buvimo ir neegzistavimo. Tai tiksliai atspindi sujauktos socialinės realybės būseną, kai viena tvarka (šeima) bando atsverti kitą (valstybės aparatą), bet negali jos visiškai pakeisti. Bergeris ir Luckmannas vadina tai realybių

³³⁶ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 129.

³³⁷ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 159.

³³⁸ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 163–166.

³³⁹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 161–165.

konkurencija³⁴⁰, kai viena reikšmė bando išstumti kitą, tačiau abi tuo pačiu metu veikia individą.

Kitas svarbus romano veikėjas – DK tėvis, Melanės vyras, kuris vaizduojamas kaip antagonistas. Jau pirmose pastraipose paauglys išvelgia tėvio dvilypumą, kuris jam, vaikiškai jautriam ir viską stebinčiam, tampa nerimą keliančia paslaptimi: „Kartais man atrodo, kad jo viduje iš tikrųjų yra du žmonės. Tą akimirką atrodė, tarsi to tėvo / vyro veidas niekada net nebūtų buvęs jo. Ne iš tikrųjų“ (*GB*, 7–8). Šis dvilypumas gali būti siejamas su hibridiškumo samprata, pabrėžiančia subjekto vidinį susiskaldymą ir prieštaringas tapatybės formas³⁴¹. Tėvis, nors formaliai priklauso šeimai, išlieka emociškai atsirbojęs, o jo santykis su aplinkiniais grindžiamas kontrolės ir galios logika, pasireiškiančia emociiniu smurtu.

Veikėjo DK buvimas kartu su šiuo vyru yra nuolatinio įtampos laukimo būseną, lydima manipuliatyvių taisyklių ir grasinimų: „Pirmoji taisyklė: nesikalbėk su niekuo. Antroji: nebandyk niekam pažvelgti į akis. Trečioji: visada būk šalia manęs. Ketvirtoji: jei ką nors išduosi, tuoj pat būsi išsiųstas atgal į tą pragarą, iš kurio atvykai, o Melanė visą likusį gyvenimą praleis kalėjime už žmonių pagrobimą“ (*GB*, 100–101). Šis epizodas atskleidžia psichologinio smurto modelį, grindžiamą baime, kaltės jausmu ir emociiniu šantažu. Tokie kontrolės mechanizmai gali būti siejami su trauminių santykių dinamika, kai smurtautojas ne tik gąsdina, bet ir perkelia atsakomybę aukai, versdamas ją jaustis atsakingą už kitų saugumą³⁴².

Viso siužeto metu matyti, kad tėvis ne tik kontroliuoja DK, bet ir mėgaujasi galimybe jį atmesti, daryti jį atpirkimo ožiu Melanės akyse: „Aš bijojau to, ką mačiau jo akyse. Tai buvo pykčio ir pasitenkinimo mišinys. Jis pyko dėl mano sukeltos netvarkos, bet kartu džiaugėsi, nes tai suteikė jam progą manęs nekęsti, atmesti, pasakyti Melanei, kad įvaikinimas nepasiteisino ir kad mane reikia gražinti“ (*GB*, 259). Tokia elgsena gali būti siejama su Steinbergo aprašomu autoritariniu tėvystės stiliumi, kuriame kontrolė nėra lydima emociinio jautrumo, o vaikas tampa kaltės objektu³⁴³. Tokia patirtis gali silpninti savivertę ir skatinti savęs nuvertinimą.

Vienas iš kulminacinių judviejų santykių momentų – kai tėvis užpuola Bojų (jis gina berniuką, nes tėvis pyksta, suradęs DK mirusio sūnaus kambaryje), o DK stoja ginti šunį (kad apsaugotų Bojų, jam įkanda į koją³⁴⁴).

³⁴⁰ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 122–124.

³⁴¹ Žr. Haomi K. Bhabha, *op. cit.*, p. 122.

³⁴² Žr. Judith L. Herman, *op. cit.*, p. 92–93.

³⁴³ Žr. Laurence Steinberg, 2013, *op. cit.*, p. 129–135.

³⁴⁴ Tai gynybinis aktas, atitinkantis rezistencijos teoriją, kur vaikas, ilgai buvęs aukos pozicijoje, pirmą kartą pasipriešina – net gyvūniškai. Herman tai vadina „traumos

Tai parodo, kad, net ir išsigandęs, veikėjas pasiruošęs rizikuoti savo gyvybe dėl tų, kuriuos myli. Tačiau po šio incidento įtėvis uždaro DK su Bojumi į šuns būdą, kurią kartu konstravo. Pykčio kupinas vyras vis rečiau atneša maisto ir vandens prie būdos. Iš alkio DK pradeda net valgyti šunų maistą. Transformacijos momentas įvyksta tada, kai, pablogėjęs įtėvio sveikatai dėl įkandimo (greičiausiai – kraujo užkrėtimas), paauglys išstrūksta iš būdos ir pagaliau sugrįžta Melanė. Tai ženklas, kad smurto etapas baigėsi. Tiesa, svarbu akcentuoti, kad pasakojimo pabaigoje įtėvis nebegrįžta iš ligoninės. Šis faktas nėra apipintas kerštu – jis tiesiog nutylimas, lyg tyliai išnykęs iš pasaulio. Tai rodo, kad romane įtėvis funkcionuoja ne kaip pilnavertis žmogus, bet kaip traumos šaltinis, kurį DK pergyvena ir iš kurio išsilaisvina per ryšį su Melane ir šunimi.

Išanalizavus veikėjo santykius su savimi ir kitais žmonėmis, svarbu akcentuoti jo santykį su šunimi, kuris ne kartą minimas šioje analizėje ir yra esminė romano figūra. Tai vienas svarbiausių ir emociškai giliausių ryšių kūrinyje, kuris veikia kaip priklausymo, emocinio saugumo, besąlygiškos meilės ir psichologinio išgijimo šaltinis.

Paauglio DK ryšys su Bojumi nuo pat pradžių įgauna egzistencinį emocinį svorį – šuo jam tampa vienintelis, kuriam jis gali atsiverti. Bojus veikia kaip projekcijos taškas, per kurį DK išreiškia savo išgyvenimus, nejausdamas vertinimo grėsmės. Eriksono psichosocialinės raidos požiūriu, paaugliui svarbus saugus identifikacijos objektas, leidžiantis išgyventi vidinius konfliktus³⁴⁵. Taip Bojus tampa ne tik draugu ar šeimos nariu, bet ir tarpine grandimi, jungiančia DK su socialiniu pasauliu. Bergerio ir Luckmanno samprata leidžia manyti, kad tokios simbolinės struktūros gali keisti individo santykį su tikrove³⁴⁶ – DK patirtyje tai pasireiškia kaip perėjimas iš socialinės atskirties į priklausymo jausmą.

Šuo čia yra simbolinis tarpininkas tarp paauglystės atskirties ir integracijos. Taip pat Bojus yra ne tik paauglio klausytojas, bet ir emocinės ištvermės atrama. Išgyvendamas izoliaciją, DK kalba: „Kartais, Bojau, aš pamirštu, kad tu esi šuo, o tada pamatau tavo liežuvį, kabantį it pamestas kumpio gabalas, arba kai laižai savo užpakalį arba vėmalus“ (*GB*, 17). Tai švelni, vaikiškai šmaikšti scena, kurioje atsiskleidžia artumo kasdienybė. Net tokie fiziniai, šuns instinktais grįsti veiksmai DK ramina, nes tai – reali gyvybė, šiluma, kūnas. Šuns buvimas yra būdas išgyventi „čia ir dabar“, ypač tada, kai žmonių pasaulis atsisakė. Taigi Bojus tampa nuolatinės emocinės

atsparumo riba“, kai auka išgyvena ne tik baimę, bet ir suvokia, kad turi teisę gintis (plačiau žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 132).

³⁴⁵ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 160.

³⁴⁶ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 163.

paramos šaltiniu, kuris leidžia DK ne tik išgyventi, bet ir reikšti jausmus: „Aš negaliu būti savimi be jūsų dviejų – tavęs ir Melanės“ (*GB*, 61). Ši citata išreiškia tapatybės susiformavimo viršūnę – kai DK įsileidžia į save kitus kaip neatsiejamus savasties komponentus. Čia išryškėja teminis mazgas – „priklausymas“ kaip gyvybiškai svarbi egzistencinė sąlyga. Be Bojaus, paauglys neturi kam atiduoti savo balsą, jis liktų užrakintas savyje.

Romano pabaigoje Bojus vis dar yra šalia vaizduojamo paauglio, kai šis pirmą kartą leidžia sau patirti džiaugsmą: „Tu atrodei toks laimingas. Ar sapnuoji voveres? Aš irgi laimingas, Bojau. Niekada nežinojau, kad gyvenimas gali būti toks geras“ (*GB*, 344). Ši scena gali būti interpretuojama kaip vidinio virsmo momentas, kai DK pradeda patirti saugumo ir priklausymo jausmą. Eriksono psichosocialinės raidos požiūriu, saugūs emociniai ryšiai yra svarbi tapatybės formavimosi prielaida, o santykis su šunimi čia tampa tokio ryšio pakaitalu aplinkoje, kurioje artimi santykiai buvo nestabilūs ir emociškai nesaugūs³⁴⁷. Galima daryti išvadą, kad Bojus – paauglio išgyvenimo sąlyga. Kai pasaulis DK nuolat atmesdavo, šuo jį be sąlygų priimdavo, kai žmonės grasindavo, šuo gindavo, kai niekas neklausydavo, jis klausydavo. Santykis su Bojumi taip pat tampa perėjimo raktu iš praeities kančios į dabarties viltį.

Pasakojimo pabaigoje paauglys DK sulaukia ne tik priėmimo iš naujos šeimos, bet ir žinios apie savo biologinę šeimą: „Melanė pasakė, kad mano šeima nori, jog būčiau laimingas. Tada ji pravirko ir atsiprašė milijoną kartų“ (*GB*, 337). Ši žinia suteikia DK tai, ko jis neturėjo visą gyvenimą – nuoseklią biografinę prasmę, kurios stigo ankstesnėje patirtyje. Bergerio ir Luckmanno socialinės tikrovės konstravimo požiūriu, tokia biografinė seka leidžia individui kurti nuoseklų ir prasmingą savęs pasakojimą, integruojantį praeities ir dabarties patirtis³⁴⁸. Tai leidžia DK susieti praeities, dabarties ir ateities patirtis į nuoseklesnę tapatybės visumą. Baigiamoji įvaikinimo scena atskleidžia ne tik priėmimo, bet ir pasirinkimo laisvės aspektą. Melanė suteikia DK galimybę pačiam spręsti, kur jis bus, kiek ilgai ir kaip formuosis jų santykis ateityje: „Melanė sako, kad galiu čia būti tiek, kiek reikės. Ji sako, kad mes trys niekada neturėtume būti atskirti. Tik jei aš to norėsiu“ (*GB*, 339). Esminis perėjimas nuo prievartinės, institucinės globos prie besąlyginės ir pasirinkimu grįstos šeimos žymi situaciją, kurioje paauglio DK balsas nebe nutildomas, o tampa svarbiausias. Dėl to galima kalbėti apie galutinį veikėjo tapsmą subjektu, o ne objektu, kaip buvo iki šiol.

³⁴⁷ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 162–165.

³⁴⁸ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 129–130, 151, 174.

Abiejų kūrinių veikėjai – „Žuvelė“ ir DK – patiria ribines situacijas, kuriose išryškėja jų išlikimo mechanizmai. Siekiant atskleisti šių patirčių bendrumus, toliau aptariami psichologinio atsparumo, bendrystės ir maišto aspektai.

3.4.3. Pabėgimas kaip išorinė ir vidinė kelionė

Atsižvelgiant į analizuojamuose kūriniuose vaizduojamų paauglių individualias patirtis, šiame poskyryje pabėgimas apibendrinamas kaip išorinės ir vidinės kelionės forma. Parodoma, kaip veikėjų išgyvenamos trauminės patirtys lemia tapatybės pokyčius, stiprina vidinį atsparumą ir skatina naujų prasmų konstravimą. Pabėgimas čia suprantamas ne tik kaip fizinis pasitraukimas iš nesaugios aplinkos, bet ir kaip vidinis atsiskyrimas nuo destruktivių ryšių bei bandymas sukurti alternatyvią priklausymo ir savasties erdvę.

Opolskaitės romane *Eksperimentas gyventi* ir Sheehan romane *Goodnight, Boy* išryškėja bendra problematika – paauglio egzistavimas socialinės atskirties, prievartos, emocinio atstūmimo ir institucinės kontrolės sąlygomis. Abu kūriniai vaizduoja jaunuolius, kurie tarsi „pabėgę iš namų“, tačiau dar labiau – atskirti nuo stabilios priklausymo erdvės. Namų prasmė šiuose tekstuose yra sugriauta arba niekada iki galo nesusiformavusi, o „šeima“ vaizduojama kaip prievartinė struktūra arba miglota, utopinė projekcija, neturinti realaus emocinio pagrindo.

Abu personažai – bevardė veikėja iš Opolskaitės romano ir DK iš Sheehan kūrinių – ilgą laiką funkcionuoja kaip socialiai neįtvirtinti subjektai, neturintys aiškios biografijos, nuoseklios emocinės paramos ar simbolinio pripažinimo socialinėje tikrovėje. Jų tapatybė formuojasi fragmentiškai, nuolat patiriant nesaugumą ir laikinumą, todėl pabėgimas tampa ne vien reakcija į smurtą ar atskirtį, bet ir egzistencine būtinybe.

Abu veikėjai patiria sisteminį nepriteklių – tiek emocinį, tiek materialų. Opolskaitės veikėja vaizduojama vaikų globos namų aplinkoje, kuriai būdingi dehumanizuoti santykiai ir emocinis šaltumas, o Sheehan romano DK patenka į institucijų tinklą, neužtikrinantį ilgalaikio saugumo ar tęstinių ryšių. Abu paaugliai stokoja reikšmingų kitų, per kuriuos galėtų stabilizuoti savo tapatybę, ir yra priversti nuolat keisti fizines, socialines bei emocines aplinkas. Tokia nuolatinė pereinamoji būseną artima migracijos patirčiai ir leidžia pabėgimą interpretuoti kaip specifinę išorinės ir vidinės kelionės formą.

Vis dėlto pabėgimas šiuose kūriniuose nėra vaizduojamas vien kaip destruktivus veiksmas. Abu veikėjai siekia išgyventi, išsaugoti orumą ir kurti alternatyvias prasmes. Opolskaitės veikėja tai daro per simbolinę „Žuvelės“

tapatybę, gyvenimą „saloje“ ir motinystės patirtį, kuri tampa savarankiškumo ir atsakomybės ženklu. DK atveju vidinės ir išorinės kelionės atramos taškais tampa ryšys su šunimi Bojumi, santykis su Melane, o vėliau – įvaikinimas, suteikiantis socialinį ir emocinį įtvirtinimą.

Ryšio paieška abiejuose kūrinuose tampa esmine pabėgimo kelionės dalimi. Paauglių bandymai kurti santykius su suaugusiais, bendraamžiais ar gyvūnais atskleidžia jų poreikį būti matomiems, pripažintiems ir įtrauktiems į prasmingą socialinį ryšį. Ryšys čia funkcionuoja ne tik kaip emocinė atrama, bet ir kaip tapatybės konstravimo sąlyga. Šios patirtys atliepia socialinės tikrovės konstravimo teorijos įžvalgą, kad nutrūkus stabiliai kasdieniui realybei individas priverstas ją kurti iš naujo per reikšmingus santykius, simbolinius veiksmus ir vidinius sprendimus.

Taigi *Eksperimentas gyventi* ir *Goodnight, Boy* išryškina traumos ir potrauminio augimo sąsajas, vaizduodami pabėgimą kaip sudėtingą, bet produktyvią išorinę ir vidinę kelionę. Veikėjų tapatybės formuojasi ne per susitaikymą su patirta prievarta, bet per savarankiškumą, atsakomybės prisiėmimą ir naujų ryšių kūrimą, leidžiančių jiems peržengti socialinės atskirties ribas.

Nors veikėjų gyvenimo aplinkybės ir kultūriniai kontekstai skiriasi, jų reakcijos į patirtą atskirtį turi reikšmingų sąlyčio taškų. Šis palyginimas leidžia atskleisti, kaip skirtingose sociokultūrinėse terpėse formuojasi vidiniai atsparumo modeliai ir kokį vaidmenį paauglių literatūroje atlieka alternatyvios bendruomenės bei simbolinės priklausymo formos kaip pabėgimo kelionės tąša.

3.4.4. Psichologinis veikėjų atsparumas

Nors Opolskaitės *Eksperimentas gyventi* ir Sheehan *Goodnight, Boy* parašyti skirtinguose kultūrinuose ir socialiniuose kontekstuose, abiejuose kūrinuose ryškėja universalūs vaikystės netekties, prievartos ir priklausymo paieškos motyvai. Abu romanai atskleidžia, kad pabėgimas iš namų nėra vien fizinis veiksmas – pirmiausia tai reakcija į nesaugią, prievartinę ar emociškai tuščią aplinką. Šis pabėgimas tampa ne tik pasipriešinimo forma, bet ir bandymu susikurti alternatyvias išlikimo ir savasties strategijas.

Abiejuose kūrinuose pagrindiniai veikėjai vaizduojami kaip patyrę sisteminių atstūmimą. Opolskaitės romano veikėja auga globos namuose be aiškios biografijos, vardo ir šeimos ryšių, o DK iš *Goodnight, Boy* yra pagrobtas, parduotas ir izoliuotas nuo savo šeimos bei kultūrinės tapatybės. Abu veikėjai neturi stabilios praeities, kuria galėtų remtis, todėl jų socialinė

patirtis išlieka fragmentuota ir nestabili. Jie nesijaučia turį teisę egzistuoti dominuojančiame socialiniame „scenarijuje“, todėl kuria alternatyvias savivokos formas: Opolskaitės veikėja pasirenka simbolinę „Žuvelės“ tapatybę, o DK – pasakojantį berniuką, kurio pagrindinis adresatas tampa šuo.

Vis dėlto šių kūrinių kultūriniai kontekstai lemia ir esminius skirtumus. *Eksperimentas gyventi* reflektuoja valstybinių institucijų neveiksmingumą, emocinį šaltumą ir kontrolės mechanizmus, atspindinčius postsovietinės visuomenės likučius. Paauglys čia dažnai vaizduojamas kaip sistemos objektas, o ne aktyvus subjektas. Tuo tarpu *Goodnight, Boy* nagrinėja nelegalios migracijos šešėlyje atsidūrusio vaiko patirtį amerikiečių visuomenėje, kurioje formaliai egzistuoja socialinės apsaugos mechanizmai, tačiau jie neprieinami nelegaliai atvykusiam vaikui. Šis kontekstas išryškina Vakarų visuomenės dvilypumą: deklaruojamas humanizmas čia susiduria su nematomais atskirties ir kontrolės mechanizmais.

Abu veikėjai demonstruoja atsparumą, tačiau jų elgesys skiriasi. Opolskaitės veikėja pasirenka emocinę izoliaciją, vidinį šaltį ir agresiją, o vėliau – motinystę kaip naujos tapatybės pagrindą. Šis pasirinkimas tampa ne romantizuota išganymo forma, bet atsakomybės ir savarankiškumo aktu. DK išgyvenimas grindžiamas ryšiu – pirmiausia su šunimi, vėliau su Melane, o galiausiai su platesne socialine aplinka, kuri suteikia jam balsą ir teisę egzistuoti. DK tapatybė formuojasi per pasakojimą, bendrystę ir pripažinimą, tuo tarpu Opolskaitės veikėja tapatybę kuria atsisakydama primestų vaidmenų ir sąmoningai palaikydama distanciją nuo ją traumuojančios socialinės tikrovės.

Esminis skirtumas tarp šių kūrinių slypi reikšmingų kitų vaidmenyje. *Goodnight, Boy* aiškiai parodo, kaip reikšmingas kitas (Melanė) padeda rekonstruoti paauglio tapatybę: per meilę, atidumą ir klausymąsi DK tampa veikiančiu subjektu. *Eksperimento gyventi* veikėja ilgą laiką tokio ryšio neturi – net globėja Magdalena išlieka emociškai svetima. Tik kūdikis Ulrikas tampa reikšmingu kitu, inicijuojančiu vidinį virsmą. Dėl to tapatybės transformacijos laikas šiuose romanuose skiriasi: DK vidinis augimas prasideda anksčiau, o Opolskaitės veikėja į prasmingą ryšį įžengia tik pasakojimo pabaigoje.

Abu romanai pasižymi savita pasakojimo stilistika, atliepiančia veikėjų psichologinę būseną. *Eksperimentas gyventi* išsiskiria fragmentiška struktūra, intensyvia vidine refleksija ir egzistenciniu tonu, perteikiančiu veikėjos vidinį atitrūkimą. *Goodnight, Boy* parašytas kaip nenutrūkstamas vidinis monologas, atspindintis DK emocinį intensyvumą, sąmonės tėkmę ir komunikacijos stoką. Kalbėjimas su šunimi čia tampa kompensacine strategija, leidžiančia išlaikyti ryšio iliuziją ir psichologinį stabilumą.

Abu kūriniai kalba apie tą pačią esminę patirtį – paauglio bandymą išgyventi pasaulyje, kuris jo nepriima. Tačiau jų psichologinės atsparumo strategijos skirtingos: DK pasakojimas remiasi ryšiu, viltimi ir palaipsniui įtraukimu į bendruomenę, o Opolskaitės veikėjos istorija grindžiama atstūmimu, vidine gynyba ir lėtu, skausmingu perėjimu į savarankišką buvimą. Abu romanai rodo, kad „pabėgimas iš namų“ paauglių literatūroje tampa simboliniu žingsniu į brandą, kai namai nebeatlieka bazinių emocijų funkcijų, o paauglys priverstas juos susikurti iš naujo – per savo balsą, savo kūną ir naujus santykius su pasauliu.

Nors pabėgimas iš namų žymi asmeninį virsmą ir vidinės laisvės paieškas, vaizduojamų paauglių kelionių patirtys retai apsiriboja vien individualiu lygmeniu. Kitame poskyryje bus analizuojama, kaip tapatybė formuojasi sąveikoje su institucijomis, kultūriniais lūkesčiais ir socialiniais ryšiais, atveriant platesnį kelionių ir priklausymo jausmo kontekstą.

3.5. Emocinė patirtis ir psichosocialinis pažeidžiamumas

Šiuolaikinėje paauglių literatūroje vaizduojamos išorinių ir vidinių patirčių sankirtos atskleidžia ne tik individualius brendimo procesus, bet ir paauglio santykį su platesnėmis socialinėmis struktūromis – šeima, institucijomis ir kultūrine aplinka. Šiame kontekste paauglio savivoka dažnai vaizduojama kaip trapi, nuolat kintanti ir pažeidžiama dėl socialinių, emocijų bei kultūrinių pokyčių. Emociniai išgyvenimai tampa ne foniniu pasakojimo elementu, bet centrine patirties ašimi, per kurią atsiskleidžia veikėjų psichosocialinis pažeidžiamumas.

Šiame poskyryje analizuojamuose kūrinuose – Ilonos Ežerinytės *Verksnių klubas* (2017), Charlotte'ės Mendelson *Almost English* (2013) ir Sitos Brahmachari *When Shadows Fall* (2021) – emocinės patirtys atskleidžiamos per liūdesio socialinę dimensiją, kultūrinės izoliacijos išgyvenimus, kolektyvinės traumos patirtis ir bendrystės paieškas. Šie tekstai išryškina, kaip emocinis pažeidžiamumas tampa ne individualia silpnybe, bet reakcija į socialinę atskirtį, kultūrinius lūkesčius ir nesaugias aplinkas.

Analizuojami kūriniai leidžia atskleisti, kaip paaugliai, susidurdami su emociniais iššūkiais, bando konstruoti prasminius ryšius su savimi ir kitais, ieškodami atramos bendruomenėje, draugystėje ar simbolinėse bendrystės formose. Taip emocinė patirtis tampa svarbia vidinės kelionės dalimi, leidžiančia veikėjams reflektuoti savo tapatybę fragmentuotoje ir dažnai prieštaringoje socialinėje tikrovėje.

3.5.1. Nuo vienatvės prie bendrystės Ilonos Ežerinytės apysakoje *Verksnių klubas*

Analizei pasirinktas dar vienas Ilonos Ežerinytės kūrinys – apysaka *Verksnių klubas* – savo tematika organiškai įsilieja į šiuolaikinės lietuvių paauglių problemų prozos lauką, reflektuodamas socialinius ir psichologinius paauglių išgyvenimus. Teminio tinklo požiūriu, šiame kūrinyje išryškėja liūdesio, šeimos dezintegracijos, prieraišumo, emocinės atskirties ir vidinės kelionės temos, aktualizuojamos tiek psichologiniu, tiek sociokultūriniu lygmeniu. Pasakojimas tampa reikšmingas analizuojant paauglių savasties formavimąsi ir emocinius išgyvenimus.

Pagrindinė knygos veikėja Lina viso pasakojimo metu siekia susigrąžinti vientisumo pojūtį: pirmiausia ieškodama saugios erdvės, kurioje gali būti priimta su savo emocijomis, vėliau – kurdama emocinį ryšį su kitais (tėvu, Mariumi, motina) ir galiausiai – per rūpinimąsi silpnesniu (beglobiu šuneliu). Taip atsiskleidžia viena svarbiausių problemų prozos funkcijų – per pasakojimą apie traumas atverti galimybę asmeninei transformacijai.

Veikėja Lina – gilų emocinį skausmą išgyvenanti paauglė, bandanti išlaikyti pusiausvyrą tarp liūdesio, kaltės ir artumo ilgesio. Nors šeimos dezintegracija nėra fiziškai radikali – tėvai vis dar dalyvauja jos gyvenime, – emocinis atstumas tarp jų sukuria situaciją, kurią galime interpretuoti kaip kelionę į vidinę vienatvę. Lina tarsi „išstremta“ iš ją palaikančios aplinkos: „Lina žinojo, kas yra vienatvė“³⁴⁹ (VK, 56). Nors Lina gyvena su tėvu, kuris ją rūpinasi, šis rūpestis nekompensuoja to, ką ji prarado iširus šeimai – tai liudija jos gilėjanti vidinė izoliacija. Psichologiniu požiūriu Linos išgyvenimai gali būti siejami su Eriksono aprašyta tapatybės formavimosi krize, kurioje reikšmingų kitų parama yra svarbi įveikiant vidinės fragmentacijos jauseną³⁵⁰. Verksnių klubo atsiradimas tampa atsaku į šią krizę ir patiriamą liūdesį.

Paauglė gyvenimą suvokia per liūdesio prizmę. Ežerinytės kūrinyje veikėjos Linos liūdesys vaizduojamas ne tik kaip emocinis patyrimas, bet ir kaip socialinė būseną, įgyjanti prasmę bendrystėje. Herman įžvalgos leidžia šią patirtį interpretuoti kaip procesą, kuriame santykis su kitais tampa svarbia sąlyga atkuriant pasitikėjimą ir grįžtant į socialinį ryšį³⁵¹. Linos kelias nuo vidinio užsidarymo iki dalyvavimo „savivalbos klube“ žymi ne tik asmeninį augimą, bet ir naujai įprasminamą savo buvimo patirtį.

³⁴⁹ Ilona Ežerinytė, *Verksnių klubas*, Vilnius: Dominicus Lituanus, 2017.

³⁵⁰ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 135.

³⁵¹ Žr. Judith L. Herman, 1992, *op. cit.*, p. 222.

Verksnių klubas apysakoje tampa ne tik siužetiniu elementu, bet ir metaforine, psichologiškai reikšminga erdve, kurioje Lina gali rekonstruoti savo emocinį pasaulį. Tai bendruomenė, veikianti kaip saugi erdvė – simbolinis prieglobstis, leidžiantis išsakyti emocijas nepatiriant atstūmimo. Pirmą kartą pakviesta prisijungti, Lina svarsto: „Kita vertus, Lina niekada nebuvo buvusi jokiam klube. Dabar būtų. Gal ir nieko mintis...“ (VK, 18). Ši frazė atskleidžia atsargų, tačiau nuoširdų veikėjos siekį priklausyti ir patirti bendrystę. Steinbergo įžvalgos leidžia šią situaciją sieti su paauglystėje sustiprėjančiu poreikiu priklausyti bendraamžių grupei, kuri tampa svarbiu socialinės tapatybės ir emocinės paramos šaltiniu³⁵².

Verksnių klubas grindžiamas savita vertybine nuostata – tai ne silpnumo erdvė, bet bendruomenė, kurioje liūdesys pripažįstamas kaip neatsiejama žmogaus patirties dalis: „Verksniai nėra bailiai. Verksniai – tai žmonės, manantys, kad liūdesio gyvenime daugiau nei džiaugsmo“ (VK, 23). Šis apibrėžimas paneigia įprastą emocijų reiškimą siejančią su silpnumu nuostatą ir liūdesį įprasmina kaip svarbų egzistencinės patirties aspektą. Tokia vertybinė sistema leidžia Linai suvokti, kad jos išgyvenimai nėra gėdingi ar netinkami, bet verti išklausymo ir pripažinimo. Herman įžvalgos leidžia šią bendruomenę interpretuoti kaip saugią erdvę, kurioje emocijos gali būti pripažįstamos ir įtraukiamos į asmens patirties visumą³⁵³.

Klubo struktūra sukuria intymų, bet saugų bendravimo formatą – nariai nesikeičia kontaktais, nebendruoja už klubo ribų ir „nepažįsta“ vienas kito viešumoje (VK, 36). Šis klubas funkcionuoja kaip atskira socialinė erdvė, kurioje emocijos įgauna savo laiką ir vietą. Šią erdvę galima sieti su Bergerio ir Luckmanno aprašoma subpasaulio samprata – alternatyvia socialine tikrove, turinčia savas taisykles ir reikšmių sistemą, leidžiančią individui laikinai atsitraukti nuo kasdienės patirties³⁵⁴. Verksnių klubas Linai suteikia galimybę bent trumpam atsitraukti nuo šeimos chaoso ir mokyklinės rutinos bei būti savimi be išankstinių vertinimų.

Klube itin reikšmingas tampa liūdesio dalijimasis. „Blogai, kai žmogus verkia vienas“ (VK, 24) – ši frazė pabrėžia bendrystės ir išklausymo galią. Klubo filosofija remiasi nuostata, kad „viskas, ką veikia žmogus per savo gyvenimą – tik vaduojasi iš liūdesio“ (VK, 23), todėl šis klubas tampa ne tik savivalbos vieta, bet ir alternatyvia šeimos forma. Lina, netekusi emocinio ryšio su mama, išgyvenanti tėvo priklausomybės ir depresijos epizodus, pagaliau randa vietą, kurioje jos emocijos yra priimanamos be sąlygų.

³⁵² Žr. Laurence Steinberg, 2013, *op. cit.*, p. 232–233.

³⁵³ Žr. Judith L. Herman, 1992, *op. cit.*, p. 99–103.

³⁵⁴ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 172.

Analizuojant Linos kelionių patirtis, svarbu atkreipti dėmesį į jos šeimos situaciją. Jau pirmuosiuose apysakos puslapiuose vaizduojamas skausmingas šeimos iširimo momentas, kuris lemia veikėjos lojalumo konfliktą – vidinį prieštaravimą tarp ištikimybės motinai ir tėvui. Tėvas, išsiskyręs su mama (dėl jos neištikimybės) ir pasinaudojęs teismo sprendimu, tampa Linos globėju, o motina vaizduojama kaip neadekvati, psichologiškai pažeidžiama: „Mama vis stojosi, sėdosi, stojosi, sėdosi... Atrodė nepusiausvira. Neadekvačiai reagavo į situaciją, anot jos advokatės“ (VK, 8). Toks suaugusiųjų pasaulio chaosas destabilizuoja Linos tikrovės suvokimą, nes vietoje nuoseklios, pirminės socializacijos metu formuojamos realybės ji susiduria su prieštaravimais ir nenuosekliomis prasmėmis³⁵⁵. Šeimos dezintegracija verčia Liną apsimetinėti, ypač bendraujant su motina ir vykdant tėvo prašymus. Taip išryškėja nesuderinamumas tarp išorinio elgesio ir vidinių išgyvenimų.

Linos santykis su motina yra paženklintas gilaus emocinio konflikto, kuris peržengia paprastą paauglišką maištą. Nors tėvai išsiskyrė, o teismas nusprendė palikti mergaitę gyventi su tėvu, Lina išgyvena gilų ir ambivalentišką jausmą motinai: nuo stipraus pykčio iki lėto, skausmingo atleidimo. Pačioje pradžioje ji atvirai sako: „Nenorėjo, kad mama žinotų, kaip duktė ant jos pyksta. Baisiai. Ir tas pyktis, bent jau iš pradžių, buvo toks skaudus, kad vos galėjai tvirti“ (VK, 8). Ši frazė rodo ne tik gilų nusivylimą, bet ir trauminę emocinę atskirtį. Pyktis tampa Linos savigynos mechanizmu, leidžiančiu jai atlaikyti motinos netektį, kuri, kaip vėliau išryškėja, buvo ne tiek fizinė, kiek emocinė – mama pasirinko naują gyvenimą, kuriame nebeliko vietos dukrai.

Šio konflikto priežastis siejama ir su motinos seksualiniu elgesiu, kurį Lina suvokia kaip pažeidžiantį jos vertybines nuostatas: „Tai šlykštu. Kalbėtis apie tokius dalykus su ištivirkusia moterimi. [...] Juk tai ji dėl visko kalta. [...] Ir dėl sugriauto Linos gyvenimo. Dėl visko“ (VK, 9). Ši hiperbolizuota kaltės projekcija rodo veikėjos pastangas paaiškinti savo emocinę sumaištį, atsakomybę priskiriant motinai. Kaip pastebi Baliutavičiūtė, Ežerinytės apysakoje vaizduojamas paauglių pasaulis, kuriame kasdienė patirtis susijusi su emociniu nesaugumu ir bandymu susidoroti su sudėtingomis gyvenimo situacijomis³⁵⁶. Tokios aplinkybės lemia fragmentišką tikrovės suvokimą ir stiprina veikėjos vidinę krizę.

³⁵⁵ Žr. *Ibid.*, p. 150–151.

³⁵⁶ Žr. Eglė Baliutavičiūtė, *op. cit.* Prieiga per internetą: <https://literaturairmenas.lt/literatura/egle-baliutaviciute-verkti-negalima-veikti/> [žiūrėta 2026-03-10].

Siužetui vystantis ryškėja lėta, tačiau subtili Linos emocinė transformacija. Pradžioje veikia ignoruoja motinos skambučius, o vėliau „nutaiso ramų balsą“ kalbėdama telefonu, nors „širdis kala“ (VK, 8). Ši detalė atskleidžia neišspręstą vidinį prieštaravimą tarp pykčio ir ilgesio. Eriksono įžvalgos leidžia šią būseną sieti su paauglystei būdinga emocių ambivalencija, kai tuo pačiu metu siekiama artumo ir atsiribojama³⁵⁷. Toks prieštaringas santykis su artimaisiais tampa svarbia tapatybės formavimosi proceso dalimi.

Esminis pokytis Linos santykiuose su motina įvyksta pasakojimo pabaigoje. Kai jos atsisveikina, Lina pajunta: „Kažkas vėl atsitiko Linos širdžiai. [...] Pykčio joje nebebuvo nė lašo. Tik liūdesys“ (VK, 110). Tai rodo, kad pyktis, kaip gynybos forma, užleidžia vietą gilesniam emociniam supratimui ir net užuojautai. Tą sustiprina ir žodžiai: „Mama. Mama... – Linai atrodė, kad ji iš naujo mokosi tarti tą žodį. Ištari – ir suskausta. Bet jau ne mirtinai“ (VK, 76). Šis momentas žymi reikšmingą psichologinį poslinkį: Lina pradeda susitaikyti su savo išgyvenimais ir motinos pasirinkimais, nebeidentifikuodama savęs tik per skausmą.

Linos ryšys su tėvu, kuris yra blaivėjantis alkoholikas, yra dinamiškas, komplikotas, bet kartu – gyvybiškai svarbus. Tėvas tampa ne tik fizine figūra, bet ir psichologiniu atspirties tašku. „Jei tėčiui pavyks, jis gyvens linksmai ir laimingai. Jei nepavyks... Pavyks. Juk jis turi ją, Liną“ (VK, 61). Šis viltingas lūkestis atskleidžia ne tik Linos tikėjimą tėvo pasikeitimu, bet ir jos neproporcingą atsakomybę. Paauglė jaučiasi tarsi paskutinė grandis, sauganti jį nuo suklupimo. Ji atlieka tėvo emocinio „inkaro“ vaidmenį, o tai liudija suaugusiųjų pasaulio ir vaiko vaidmenų susikeitimą. Tokia situacija psichosocialinės raidos teorijose³⁵⁸ apibūdinama kaip vaidmenų inversija – reiškinys, būdingas šeimoms, kuriose stinga aiškaus autoriteto ir emocinio pastovumo. Tokiais atvejais paauglys priverstas perimti suaugusiajam būdingas atsakomybes, o tai gali trikdyti natūralią jo psichosocialinę raidą.

Šis vaidmenų susipainiojimas dar labiau išryškėja, kai Lina susiduria su tėvo reabilitacijos centro taisyklėmis. Ji nerimauja, kad „nebeturi jėgų laukti, kol suaugusieji susitvarkys savo gyvenimus, kad ji pagaliau galėtų atgauti savąjį“ (VK, 97). Ši mintis atskleidžia paauglės nuovargį nuo emocinės priklausomybės ir įstrigimą tėvo gyvenimo situacijose, trukdantį gyventi savarankiškai. Eriksono įžvalgos leidžia šią situaciją sieti su tapatybės formavimosi sunkumais, kai jaunuolis išlieka priklausomas nuo reikšmingo

³⁵⁷ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 141.

³⁵⁸ Žr. Laurence Steinberg, 2013, *op. cit.*, p. 134–136.

suaugusiojo emocinių būsenų ir sprendimų³⁵⁹. Linos atveju ši priklausomybė riboja savarankiškumą ir perkelia jai neproporcingą atsakomybę už tėvo emocinę būklę.

Be Linos santykio su šeima, svarbi jos patirties dalis yra ryšys su Mariumi – paaugliu iš Verksnių klubo. Tai santykis, grindžiamas užuominomis į rūpestį ir galimą artumą. Jau pirmasis jų susitikimas atskleidžia Linos fizinio ir emocinio saugumo ilgesį: „Marius irgi atsistojo. Didžiulis Marius. Didžiulis kaip meška. Ir vieną akimirką Lina pagalvojo, koks šiltas būtų tos meškos glėbys. Bet tik pagalvojo...“ (*VK*, 65). Ši detalė rodo veikėjos atsargumą – artumo troškimas lieka minties lygmenyje, nes jis siejamas su emocine rizika. Eriksono įžvalgos leidžia šią situaciją sieti su paauglystėje stiprėjančiu intymumo poreikiu, apimančiu ne tik fizinį, bet ir emocinį ryšį³⁶⁰. Marius, kaip švelni ir saugi figūra, tampa tarpine erdve tarp Linos vidinio pasaulio ir pasitikėjimo kitu.

Šis artumo siekis itin ryškus epizode, kai Lina pakviečia Marių į tuščius namus. Epizode, kuriame ji grįžta į virtuvę, perteikiamas reikšmingas emocinis pokytis: „Grįžusi į virtuvę kaip kokia ragana truktelėjo nosimi orą – žmogumi kvepia. Namai vėl kvepia žmogumi. Ir blynais, žinoma“ (*VK*, 96–97). Ši paprasta, bet gyvybinga metafora „žmogumi kvepiantys namai“ išreiškia ne tik fizinį buvimą, bet ir emocinį šilumos grįžimą į Linos pasaulį. Ji leidžia žmogui užėiti į savo intymią erdvę tiesiogine ir metaforine prasme. Tai ženklas, kad Lina pradeda iš naujo kurti savo saugumo zoną, o tai – vienas svarbiausių žingsnių traumos įveikos kelyje³⁶¹.

Linos siekis užmegzti ryšį su kitu gyvu padaru išryškėja epizode, kuriame ji pasiima šunelį iš prieglaudos. Šis veiksmas įgauna kelias reikšmes: viena vertus, tai sąmoningas žingsnis prisiimti atsakomybę ir kurti ryšį, kita vertus – bandymas įveikti vienatvę. Eriksono įžvalgos leidžia šią situaciją sieti su tapatybės formavimosi procesu, kuris apima ne tik savęs suvokimą, bet ir gebėjimą įsipareigoti bei priimti kitus³⁶².

Paauglė Lina pradeda „susigrąžinti žmones“ į savo kasdienybę. Ji išmoksta kurti naujus ryšius, kurie nėra pagrįsti nei trauma, nei skausmu, bet žmogišku poreikiu būti su kitu ir būti išgirstai. Šuo, blynais kvepiantys namai ir Marius tampa Linos emocinės pusiausvyros atgavimo simboliais – jos pačios sukonstruoto saugumo tinklu. Lina pradeda megzti naujus ryšius, grąžindama į savo kasdienybę šilumą, artumą ir paprastą žmogišką bendrystę.

³⁵⁹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 138.

³⁶⁰ Žr. *Ibid.*, p. 164.

³⁶¹ Žr. Judith L. Herman, 1992, *op. cit.*, p. 115.

³⁶² Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 159.

3.5.2. Kultūrinė izoliacija ir suaugusiųjų kontrolė Charlotte'ės Mendelson romane *Almost English*

Charlotte'ė Mendelson (g. 1972 m.) – žymi britų rašytoja, kurios kūryba reikšmingai prisideda prie šiuolaikinės paauglių literatūros raidos, ypač nagrinėjant šeimos dinamikos, kultūrinės tapatybės ir socialinių santykių temas. Jos romanai išsiskiria subtiliu humoru, psichologiniu gilumu ir gebėjimu perteikti sudėtingus šeimos santykius bei asmenines krizes.

Mendelson³⁶³ debiutavo romanu *Love in Idleness* (2001), tačiau didesnę pripažinimą pelnė parašiusi antrąjį romaną *Daughters of Jerusalem* (2003), kuris pelnė „Somerset Maugham“ apdovanojimą ir „John Llewellyn Rhys“ prizą. Jos trečiasis romanas *When We Were Bad* (2007) buvo nominuotas „Orange“ (dabar „Women's Prize for Fiction“) premijai ir įtrauktas į metų knygų sąrašus tokiuose leidiniuose kaip „The Guardian“ ir „The Sunday Times“.

Romane *Almost English* (2013) Mendelson ypač jautriai vaizduoja paauglių psichologinius išgyvenimus ir kultūrinės priklausomybės konfliktus. Knyga buvo įtraukta į „Man Booker Prize“ ir „Baileys Women's Prize for Fiction“ ilgją sąrašą. Naujausias jos romanas *The Exhibitionist* (2022) taip pat sulaukė didelio pripažinimo – pateko į „Women's Prize for Fiction“ ilgją sąrašą ir buvo paskelbtas *The Times* metų romanu.

Analizei pasirinktas Mendelson romanas *Almost English*³⁶⁴, nes jame ryškiai vaizduojamos kultūrinės tapatybės paieškos, priklausymo klausimai ir paauglės vidinės kelionės patirtys. Kūrinyje pasakojamas antrosios kartos emigrantės šešiolikmetės Marinos ir jos mamos Lauros gyvenimas Londone. Šios istorijos atsiradimui įtakos turėjo autorės multikultūrinė tapatybė, mat jos senelių (iš mamos pusės) kilmė yra sunkiai nusakoma ir apibrėžiama. Jie – vengrų ir slavų kalbomis kalbantys čekai. Panaši tema plėtojama ir romane, kurio pavadinimas sugestijuoja mintį apie tapatybės ir socialinės aplinkos problemas. Kūrinio teminį tinklą sudaro tokios probleminės gijos kaip kultūrinis svetimumas, socialinė atskirtis, hibridinė tapatybė, šeimos ryšių įtampa ir liminalinė paauglystės būseną, kurios struktūriškai atitinka Tötösy

³⁶³ Mendelson yra parašiusi negrožinės literatūros knygą *Rhapsody in Green* (2016), kurioje dalijasi savo aistra sodininkystei. Ji taip pat dirba „The New Yorker“ sodininkystės korespondente ir dėsto kūrybinį rašymą Karališkajame Holloway universitete Londone.

³⁶⁴ Čia iš dalies remiamasi disertacijos autorės magistro darbe „Tapatybės konstravimas migracijos aplinkoje: šiuolaikinis lietuvių ir britų moterų romanas“ (2015) pateikta šios knygos analize (plačiau žr. Justė Povilaitienė, „Tapatybės konstravimas migracijos aplinkoje: šiuolaikinis lietuvių ir britų moterų romanas“, magistro darbas, Šiaulių universitetas, 2015, p. 34–38. Priega per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:8805105/index.html> [žiūrėta 2026-03-10].

de Zepetneko apibrėžtus teminio tinklo mazgus. Šios temos romane funkcionuoja ne tik literatūrinėje, bet ir sociokultūrinėje plotmėje, atskleidamos, kaip individas formuoja savo tapatybę per nuolatinius kultūrinius susidūrimus, psichologinius išgyvenimus ir socialinius vaidmenis.

Kūrinyje vaizduojama Marinos tapsmo krizė, susijusi su bevietiškuo situacija ir pažeista institucine tvarka. Pagrindinė romano veikėja gyvena su mama, močiute ir jos dviem seserimis mažame bute Vakarų Londone. Kasdienis romano veikėjos Marinos gyvenimas klostosi sunkiai, o namai tampa svetima vieta. Susiklosčiusią veikėjos situaciją galima analizuoti, remiantis Johno Ruskino pastebėjimais (percituotais Johno Tomlinsono) apie namų esmę:

„[...] jie yra ramybės buveinė; prieglobstis ne tik nuo visokių skriaudų, bet ir nuo visokio siaubo, dvejonų ir nesutarimų. O jei taip nėra, tai jau ne namai; jeigu į juos įsiskverbia išorinio pasaulio nerimas, jeigu vyras ar žmona leidžia nenuosekliai mėstančiai, nepažįstamai, nemylimai ar priešišškai išorinio pasaulio visuomenei peržengti jų namų slenkstį, jie liaujasi buvę namais; tuomet tai tik išorinio pasaulio dalis [...]“³⁶⁵

Ši Ruskino mintis išryškina, kad namai nėra tik fizinė erdvė – tai ir psichologinis bei simbolinis saugumo pagrindas, kurio trūkumas, kaip ir Marinos atveju, trikdo socialinės tikrovės konstravimą ir apsunkina tapatybės formavimąsi.

Veikėjai Marinai namai nėra ta vieta, kur ji jaučiasi saugi. Kita vertus, veikėjos namų nederėtų vadinti „išorinio pasaulio dalimi“, nes jos šeima saugo šeimos židinį. Vadinamasis „išorinio pasaulio nerimas“ tūno tik pačios romano veikėjos viduje. Marinos aplinkos žmonės ir ji pati sukuria tartum priešiškos visuomenės vaizdinį, kuris priverčia ją atitolti nuo savųjų namų erdvės. Be to, dėl veikėjai nežinomų priežasčių nuo jos slepiama šeimos istorija, kuri tiesiogiai susijusi su institucine tvarka:

„[n]iekas nieko jai nepasakoja apie šeimą; būtų juokinga, jei nebūtų graudu, pagalvojus, kiek ji mažai žino apie ją. Namie šia tema taip retai kalbama, jog Marina net negali prisiminti gimtojo močiutės Rozės miesto pavadinimo, kurį galėtų patikrinti žemėlapyje. Dėl paprasčiausių Marinos klausimų, pavyzdžiui, iš kur kilusi jos tėvo šeima [...], močiutei ir jos seserims nuolat kaip iš atsukto čiaupo ima skruostais tekėti ašaros.“³⁶⁶
(*AE*, 286–287)

³⁶⁵ John Tomlinson, *Globalizacija ir kultūra*, iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė, Vilnius: ALK / Mintis, 2002, p. 124.

³⁶⁶ Charlotte Mendelson, *Almost English*, London: Mantle, 2013.

Šiuo atveju pagrindinei romano veikėjai nėra perduodama objektyvi socialinio pasaulio patirtis, kurią veikėja galėtų papildyti savo subjektyviu žinojimu apie tikrovę. Žinoma, tai turi lemiamą padarinių Marinos savivokai. Kaip pažymi Bergeris ir Luckmannas, objektyvios tikrovės neperdavimas iš vyresniųjų kartų pažeidžia socializacijos eigą ir trukdo vidiniam pasauliui įgyti struktūrą, kuri būtina tapatybės stabilumui³⁶⁷. Eriksonas teigia, kad paauglystėje vykstanti tapatybės formavimo krizė reikalauja nuoseklios ir įprasmintos biografinės tapatybės, o jos nebuvimas sukuria vadinamąją tapatybės spragą, kuri reiškiasi per abejones dėl savo kilmės, vaidmens ir priklausymo grupei³⁶⁸. Būtent tai patiria Marina, kuriai šeimos paslaptys ir emocionali nutylėta praeitis neleidžia įtvirtinti vientisos tapatybės struktūros.

Be šios biografinės spragos, veikėjos netenkina ir kiti dalykai: keistas artimųjų elgesys, jų vartojama vengrų ir netaisyklinga anglų kalba, neįprastų tradicijų laikymasis, nebritiškas maisto valgymas. Visa tai veikėją Mariną verčia bėgti nuo savo šeimos – „pusiau vengriškų londoniečių“. Pati veikėja mano, jog „nenormalu paaugliui būti tokiam užsidariusiam. Tikriausiai gyvenimas drauge su pasaulyje labiausiai formalumų besilaikančiais pensininkais kažkaip ją privertė anksčiau laiko suaugti ir pasenti“ (BA, 30).

Romano *Almost English* veikėja Marina yra paauglė, kuri žingsnis po žingsnio žengia į suaugusiųjų pasaulį. Tačiau ją ištinka tapsmo krizė. Protagonistė neranda vietos nei gimtuosiuose namuose, nei privačioje mokykloje. Veikėjos gyvenimas vyksta tarp dviejų pasaulių: namuose ji yra vengriškos kilmės šeimos narė, o mokykloje – privačios britų mokyklos bendruomenės narė. Visa tai sukuria nuolatinį tapatybės konfliktą, kurį galima apibūdinti kaip liminalinę būseną³⁶⁹ – tarp dviejų kultūrų įstrigusį individą, kuris nei visiškai priima vieną, nei kitą tapatybę. Šią būseną Eriksonas apibrėžtų kaip tapatybės ir vaidmenų sumaištį, kai paauglys nesugeba įtvirtinti nuoseklios tapatybės vienoje socialinėje terpėje³⁷⁰. Pasak Bhabhos, migranto ar „tarpkultūrinio individo“ situacija dažnai įgauna hibridišką pobūdį – tapatybė formuojasi „tarpinėje erdvėje“, kuri nėra nei vienos kultūros tęsėja, bet savita naujos savasties forma³⁷¹. Marina įkūnija šią „tarpinę būklę“, kurioje kultūriniai, kalbiniai ir vertybiniai prieštaravimai ne tik trukdo jaustis „kaip namie“, bet ir kelia egzistencinį nesaugumą.

³⁶⁷ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1999, *op. cit.*, p. 164–165.

³⁶⁸ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–129.

³⁶⁹ Žr. Victor Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, Chicago: Aldine Publishing, 1969, p. 95.

³⁷⁰ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–129.

³⁷¹ Žr. Homi K. Bhabha, *op. cit.*, p. 36–39, 112–122, 145–155.

Marina siekia sužinoti kuo daugiau apie savo šeimos giminę, jų atsiradimo Londone istoriją ir šeimos praeitį. Veikėjos biografijoje esančios istorinės informacijos spragos neleidžia jai išsiaiškinti, kas ji tokia yra, koks jos vaidmuo visuomenėje. Akivaizdu, kad „individo biografijai – jos nuosekliams ir instituciskai iš anksto nulemtiems tarpsniams – turi būti suteikta prasmė, padaranti visą biografiją subjektyviai reikšminga“³⁷². Augdama ir brėsdama dviejose kultūrose – britų ir vengrų – bei stengdamasi priimti skirtingų institucijų tvarką, Marina nutolsta nuo tikrovės. Ji tiesiog nesugeba pasirinkti, kuris iš dviejų socialinių pasaulių jai yra tinkamas. Veikėjos gyvenamos aplinkos elgesio normos, moraliniai principai ir vertybės nesutampa su visuomenėje vyraujančiomis. Romano herojė Marina negali internalizuoti šių dalykų kaip subjektyvios tikrovės, kadangi jų negali objektyviai pagrįsti. Dėl nuolatinio blaškymosi veikėjai sudėtinga susikurti nuoseklią kasdienio gyvenimo tikrovę, o simboliniai pasauliai, kurie turėtų ją stabilizuoti, išlieka fragmentiški. Tai ypač išryškėja ribinėse situacijose, kai Marina nebegali sugrįžti prie stabilaus savęs suvokimo. Bergerio ir Luckmanno išvalgos leidžia šią būseną sieti su tapatybės trapumu, kuris pasireiškia tada, kai individas nebegali nuosekliai patvirtinti savo socialinių vaidmenų, reikšmingų kitų akivaizdoje: „iš tikrųjų yra tas, kuo mano esą, kai vaidina dienos šviesoje ir reikšmingų kitų akyse savo įprastus socialinius vaidmenis“³⁷³. Tokiu atveju veikėjos patirtys įgauna fragmentuotą pobūdį ir nebesusijungia į nuoseklų pasakojimą. Braun ir Clarke teminės analizės požiūriu, galima išvelgti, kad veikėjos istorijoje nesusiformuoja vientisa prasmės struktūra – patirtys išsiskaido į atskiras emocines temas, tokias kaip gėda, ignoruojama kilmė ar nepritapimas, kurios prieštarauja dominuojančiam kultūriniam kontekstui³⁷⁴. Todėl Marinos pasakojimas atsiskleidžia kaip nuolat ieškantis prasmės, ryšio su praeitimi ir savęs įtvirtinimo dabartyje.

Pagrindinė romano veikėja Marina, priklausanti vėlyvajam paauglystės stadijos tarpsniui, formuoja savo tapatumą, kurį stipriai veikia išorinė socialinė aplinka. Kaip pastebi pati veikėja, nors daugiau nei pusę amžiaus jos močiutė su seserimis gyvena Londone, ji jaučiasi, tarsi čia būtų atvykusi vakar. Protagonistės išgyvenamos emocijos, elgesys, mintys labai panašios į jau

³⁷² Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1999, *op. cit.*, p. 120.

³⁷³ *Ibid.*, p. 129.

³⁷⁴ Braun ir Clarke savo darbuose apie teminę analizę tiesiogiai nevartoja termino „teminė spraga“. Tačiau jų koncepcijoje apie „bendros prasmės temas“ galima išvelgti šios idėjos atitikmenį. Pasak jų, tokios temos turi būti pagrįstos centrine organizuojančia idėja, kuri sujungia skirtingus duomenų fragmentus į nuoseklų pasakojimą. Jei tokios centrinės idėjos nėra arba jei tema tėra paviršutiniška duomenų santrauka (vadinamoji „temos santrauka“), tai rodo, kad analizė yra nepakankamai išplėtotą arba fragmentišką (plačiau žr. Virginia Braun, Victoria Clarke, *op. cit.*, p. 82).

darbe analizuotų lietuvių autorių vaizduojamų emigrančių patirtis. Veikėja Marina pradeda maištauti prieš mažiausią visuomenės dalį – savo šeimą, o vėliau šis maištas atsisuka prieš ją pačią. Paauglės pasirinkta privati prestižinė mokykla tampa jos kultūrinės adaptacijos aplinka, kurioje ji visiškai nepritampa dėl pagrindinių dviejų priežasčių: pirma, savivokos ir menkos savivertės problemų, antra, socialinės klasės skirtumų. Iš tiesų, veikėja nepritampa nei mokykloje, nei draugų rate, jos niekas nepastebi, niekam ji neįdomi, išskyrus turtuolių Vainių šeimą, kuri, kaip vėliau paaiškėja, yra didžiausi Marinos šeimos priešai (dėl meilės reikalų ir verslo).

Dėl namuose vyraujančių skirtingų kultūrų tradicijų laikymosi Marina nemoka elgtis viešumoje, bijo apsiuokti, o šis perdėtas rūpestis nuolat kiša jai koją. Šie Marinos išgyvenimai leidžia atpažinti pasikartojantį teminį motyvą – svetimumo tarp savų ir nepriklausymo tarp svetimų jauseną. Mokykla šiame kontekste tampa ne tik edukacine institucija, bet ir kultūrinio išbandymo vieta – savotišku socialinės realybės filtru, kuriame veikėjos trapus tapatumas išbandomas pagal svetimus normatyvus. Ši situacija atliepia ir kitų disertacijoje analizuotų veikėjų patirtis. Pavyzdžiui, kaip ir Ilzė *Kengūrų slėnio paslapyje*, Marina patiria socialinę atskirtį ne tiek dėl fizinio persikėlimo, kiek dėl nesutampančių vertybių, kalbinių kodų, emocijų tikrovių ir kitų aplinkybių.

Kaip aptarta anksčiau, svarbiais Marinos tapatybės formavimosi veiksniais tampa šeimos istorijos, kalbos ir tradicijų stoka, emociškai nutolęs ryšys su motina ir tėvo nebuvimas. Šios patirtys, lydinčios ją nuo vaikystės, gali būti siejamos su nepilnavertiškumo jausenos formavimusi ir sutrikusiu pirminės socializacijos procesu. Taip pat reikšminga aplinkybė yra gyvenimas aplinkoje, kurioje dominuoja moterys, gali riboti veikėjos socialinį pasitikėjimą bendraujant su vyrais. Paauglystėje tarpasmeniniai santykiai, ypač su priešingos lyties bendraamžiais, tampa svarbūs formuojantis savasties suvokimui. Šią situaciją galima sieti su tapatybės formavimosi sunkumais, kurie apsunkina brandesnių santykių kūrimą ir stiprina izoliacijos jauseną³⁷⁵. Tai atsiskleidžia Marinos santykiuose su vyrais.

Romane vaizduojami trys vyriškosios lyties atstovai, kurie skirtingais būdais veikia Marinos asmenybę: slapta meilė Simonas Flauersas, vaikinai Gajus Vainis ir jo tėvas ponas Vainis. Pastarasis veikėjas tampa Marinos savotišku autoritetu, kuris dėl išsilavinimo ir pažinties su draugu vengru pakankamai gerai išmano Vengrijos istoriją ir geografiją. Santykiai su ponu Vainiu paskatina svarbių pokyčių vyksmą – veikėja Marina nusprendžia studijuoti ne mediciną, o istoriją. Jos vaikino tėvas tampa vieninteliu

³⁷⁵ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 136.

žmogumi, kuriam ji gali išsipasakoti, atskleisti susirūpinimą savo šaknimis ir kilme: „[a]š iki šiol nebuvo sutikusi tokio žmogaus, kuris tiek daug žinotų apie Vengriją. Aš turiu galvoje, realiame gyvenime. Tai lyg surengtas instruktažas“ (BA, 135). Veikėją Mariną žavi pono Vainio žinios apie Vengriją. Beje, romano heroję apgaulingai apkeri ir visa Vainių šeima. Būdama su jais Marina pajaučia norą keistis: „[j]i tik dabar pradeda suvokti, kokia buvo nevykusi, nemadinga ir vulgari“ (BA, 248). Tačiau veikėjai tenka nusivilti, kadangi ponas Vainis, žinodamas Marinos jautriausią pokalbio temą, prisivilioja ją, norėdamas pasinaudoti. Ši situacija iš dalies susiformuoja dėl veikėjos naivaus pasitikėjimo autoritetu – vaikinio tėvu. Šį dėmesį jis supranta kaip flirtą ir viliojimą. Vis dėlto šio veikėjo dėka Marinos tapatybės konstravimo procese įvyksta svarbus virsmas, vedantis pokyčių link, – jos vidinis poreikis atrasti autoritetinę vyrišką figūrą susiduria su realybe.

Kūrinyje neigiamai vaizduojama Marinos motinos asmenybė, kuri veikėjai yra artimiausias ir brangiausias žmogus, atsakingas už jos socializaciją. Paauglė nepasitiki savo gimdytoja, nes tarp jų nėra užsimezgsio emocinio socialinio ryšio. Tam įtakos galėjo turėti nuolatinis anytos kišimasis į vaiko auklėjimą. Dėl šių ryšių nebuvimo Marina su kitais žmonėmis nesugeba užmegzti glaudžių socialinių santykių. Iš tikrųjų mamos ir dukters nesieja šilti santykiai: motina dažnai jos nesupranta, nerodo meilės, švelnumo, slepia savo jausmus, atrodo pasimetusi, paslaptinga, nesubrendusi. „Jos atrodo kaip ne tos pačios rūšies. Tarsi labradorų veislės kalė būtų atsivedusi ne šuniuką, o laišą“ (BA, 22). Toks atitolimas neleidžia formuotis pradiniam pasitikėjimui, kuris, remiantis Eriksonu, turi susiformuoti jau ankstyvame amžiuje³⁷⁶. Priešingu atveju asmuo vėliau susiduria su pagrindiniu nepasitikėjimu savimi ir kitais. Pasitikėjimo stoka tampa pagrindu visų vėlesnių tapatybės krizės aspektų.

Viena iš reikšmingų Marinos nepasitikėjimo savimi priežasčių siejama su jos išvaizdos suvokimu. Ji nepatenkinta savo tamsiu gyviu ir kitais bruožais, kuriuos sieja su romų kilme, o save apibūdina kaip „unikaliai prakeiktą“ keistuolę, kuri yra „drovi, nevikri, žemaūgė, neturinti tėvo, bijanti kačių, tamsos ir ateities“ (BA, 17). Šis savęs vertinimas atskleidžia ne tik menką savivertę, bet ir vidinę gėdos jauseną, susijusią su socialine kilme, kultūriniu kitoniškumu ir šeimos struktūros fragmentacija. Veikėja linkusi slopinti skausmą, nusivylimą ir baimę, laikydama šias emocijas netinkamomis viešinti. Šią situaciją galima interpretuoti remiantis Bergerio ir Luckmanno teorinėmis nuostatomis apie pirminės socializacijos svarbą, kai per artimus

³⁷⁶ Žr. *Ibid.*, p. 96–97.

emocinius ryšius formuojamas stabilus ir prasmingas tikrovės suvokimas³⁷⁷. Tokiam procesui sutrikus, socialinė tikrovė gali išlikti fragmentiška, o tapatybės pagrindai – trapūs. Marinos atveju tai reiškiasi nuolatinio nepasitikėjimu savimi ir aplinka.

Romane taip pat vaizduojami kiti veikėjai – močiutė Rozė ir jos seserys, kurių lūkesčiai reikšmingai veikia Marinos išorinių ir vidinių kelionių patirtis. Jos siekia, kad Marina taptų giminės pasididžiavimu, todėl skiria visas santaupas jos mokslams prestižinėje Kumo abatijoje, o vėliau – Kembridžo universitete. Marina paklūsta šiems lūkesčiams, šią kryptį suvokdama kaip galimybę pakeisti savo gyvenimo situaciją. Toks prisitaikymas gali būti siejamas su jos nesaugumu ir sunkumais prisiminti atsakomybę už savarankiškus pasirinkimus. Eriksono įžvalgos leidžia šią situaciją interpretuoti kaip tapatybės formavimosi įtampą, kai jaunuolis, siekdamas atitikti aplinkos lūkesčius, linkęs perimti primestus vaidmenis³⁷⁸. Tokiu atveju ribojamos savarankiško pasirinkimo, eksperimentavimo ir klaidų galimybės, kurios yra svarbios tapatybės brandimo procese.

Pasakojimo veikėją nuolat baimina pasirinkimo galimybių įvairovė. Ji vengia nutraukti trapius ryšius su šeima. Mariną būtų galima apibūdinti kaip ateities bijantį žmogų, kuris vaikosi saugumo, neleidžiančio skleisti individualybei, kenkiančio tarpasmeniniams santykiams ir asmeniniam tobulėjimui. Šiuo atveju paklusnumo motyvas veikia kaip centrinė tema, rodanti, kad pagrindinis Marinos konfliktas – ne tarp šeimos ir mokyklos, o tarp individualios savasties ir primestų kolektyvinių lūkesčių, kuriais bandoma užpildyti jos tapatumo spragą.

Iš veikėjos minčių ir siužetinių situacijų matyti, kad Marina gėdijasi savo šeimos narių, o „[g]ėda tiesiogiai susijusi su asmens tapatumu“³⁷⁹. Ją paveikia visuomenėje vyraujantis stereotipinis mąstymas, kad romų tautybės moterys yra burtininkės, raganos, galinčios spėti ateitį, prakeikti ar padaryti įtaką likimui. „Marina nori didžiuotis savo šeimos valstietiška lūšnele, bet tiesa ta, kad dėl šios purvinos, net susigūžti verčiančios tiesos jai gėda. Ji norėtų būti paprasta gražia panele, bet ji, deja, tėra ragana“ (BA, 141). Ypač jai nepriimtinas močiutės Rozės ir jos seserų elgesys, išvaizda, kalbėjimo maniera. Jos bendrauja su romų bendruomenės nariais, nesistengia adaptuotis ir integruotis į britų visuomenę, puoselėja savo kultūrą:

³⁷⁷ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1999, *op. cit.*, p. 165–166.

³⁷⁸ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128.

³⁷⁹ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*, iš anglų kalbos vertė Vytautas Radžvilas, Vilnius: Pradai, 2000, p. 88.

„[j]os yra formalios ir energingos labiau nei galite tikėtis. Atrodo, tarsi klajotumėte po šeštojo dešimtmečio teatro persirengimo kambarį, o ne ankštą butą rūsyje Vakarų Londone. [...] Jų kvapai kvėpia kaip šimto universalinių parduotuvių oras. Ką jie kalba? Nieko suprantamo: nei virpamojo „r“ priebalsio, nei kitų atpažįstamų garsų, o tik visiškai nesuprantama kalba [...] arba iškraipyta anglų. Jos nuolat kirčiuoja pirmuosius žodžių skiemenis. Taip žinomi žodžiai virsta neaiškiais.“ (BA, 6)

Paauglė Marina nesijaučia vientisa asmenybe ne tik dėl artimųjų įtakos, bet ir dėl „pasąmoningai patirto nerimo dėl savųjų trūkumų“³⁸⁰. Ši patirtis glaudžiai susijusi su pasitikėjimo stoka, nes gėdos jausena ilgainiui silpnina pasitikėjimą tiek savimi, tiek kitais. Eriksono įžvalgos leidžia šią būseną sieti su nepakankamai susiformavusiu pozityviu savęs vaizdu, kuris paprastai formuojasi per pripažinimo ir priklausymo patirtis. Kai šios patirtys yra ribotos, nepasitenkinimas savimi gali būti internalizuojamas kaip nuolatinė gėdos jausena³⁸¹. Veikėja nesididžiuoja savimi, priešingai – negaili sau kritikos. Dėl nuo jos slepiamos šeimos istorijos ji psichologiškai nejaučia savo biografijos pagrįstumo ir nuoseklumo. Be to, veikėjai gėdos jausmą kelia nesugebėjimas arba tiesiog atsisakymas patenkinti mylimų asmenų lūkesčius. Tokia gėdos patirtis disertacijos kontekste funkcionuoja kaip teminis mazgas – reikšmių sankirta, jungianti etninės kilmės stigmą, kultūrinę nepilnavertiškumą ir neįtvirtintą tapatybę. Kaip matyti iš siužeto, iš pradžių Marina nesugeba užslopinti šio jausmo, tad nesukuria tvirto tapatumo. Taip gėda tampa ne tik emocija, bet ir struktūrine tapatybės kliūtimi – šeima perduoda ne saugumą, o socialinį nerimą.

Romane aiškiai parodoma, kad veikėja Marina nepajėgia atsiriboti nuo savo namų ir šeimos bei romų bendruomenės, kurie determinuoja jos tapatumą. Bėgdama nuo jų, ji bėga ir nuo savęs: „[o]re tvyro tuberozų žiedų, kmylių ir česnako dvokas – universalus kvapas, išreiškiantis Vidurio Europos svetingumą. Bet Marina nėra svetinga. [...] Ji išdavė juos ir pabėgo nuo jų, o dabar nori sugrįžti“ (BA, 7).

Ši vidinė drama – tarp artumo ir atmetimo, tarp identifikacijos ir neigimo – yra vienas pagrindinių romano teminių mazgų. Marinos ilgesys ir emocinis ryšys su šeima, išreikštas per kalbą, balsą, kvapą ar prisiminimą, rodo, kad kultūrinė tapatybė yra ne pasirinkimas, o neišvengiama savasties dalis. Ji prisimena šeimos kalbą kaip terapiją, kaip prarastos tapatybės garsinį šešėlį: „Per mokslo metus ji taip ilgisi jų balsų, kad vos išgirdus ką nors užsienietiška kalbant Kumo gatvėse, jos širdis ima plakti smarkiau“ (BA, 133).

³⁸⁰ *Ibid.*, p. 89.

³⁸¹ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 134.

Romano pabaigoje Marinos vidinėje būsenoje ir šeimos santykiuose atsiranda daugiau stabilumo: keičiasi santykiai su motina, jai suteikiama daugiau laisvės rinktis gyvenimo kelią, atskleidžiama ilgai slėpta šeimos istorija, o susitikimas su sunkiai sergančiu tėvu papildo jos tapatybės suvokimą. Šie pokyčiai prisideda prie veikėjos adaptacijos ir integracijos tiek šeimoje, tiek platesniame socialiniame kontekste. Eriksono įžvalgos leidžia šią situaciją sieti su tapatybės formavimosi procesu, kuriame svarbus savo biografijos įprasminimas, kilmės priėmimas ir savarankiškas apsisprendimas dėl ateities³⁸². Marina ima konstruoti nuoseklesnį savo gyvenimo pasakojimą, kuriame praeities patirtys tampa pagrindu tolesniam psichosocialiniam augimui.

3.5.3. Bendrystė kaip išgyvenimo sąlyga Sitos Brahmachari romane *When Shadows Fall*

Analizei pasirinktas antrasis Brahmachari romanas *When Shadows Fall* yra daugiabalsis, vizualiai poetiškas ir temiškai tankus kūrinys, kuriame susipina kelionių, šeimos, psichologinės traumos, socialinės atskirties ir priklausymo temos. Kūrinys struktūriškai įvairus – jame prozinis pasakojimas pinasi su dienoraščio įrašais, poezija, laiškais ir vizualiniais elementais, o siužetą vysto keli pasakotojai: pagrindinis herojus Kai, jo draugai Orla, Zakas ir Omidas. Tokia forma leidžia kompleksiskai atskleisti paauglystės psichologinę dinamiką, ypač kai ji paveikta netekties, kaltės ir gilios vienvietės.

Knyga *When Shadows Fall* tęsia Brahmachari kūrybai būdingą jautrią socialinę poetiką, kurioje literatūrinė forma tampa terapiniu įrankiu. Šis romanas atspindi šiuolaikinėje paauglių literatūroje vyraujančią tendenciją vaizduoti vidinę kelionę ir tapatybės paieškas, glaudžiai susietas su kultūrine, socialine ir psichologine aplinka.

Romano centre – paauglys Kai ir jo vidinė transformacija po sesers mirties, šeimos dezintegracijos ir pasitraukimo iš draugų rato. Šešėliai³⁸³ ir

³⁸² Žr. *Ibid.*, p. 128–130.

³⁸³ Šešėliai šiame kūrinyje vaizduojami kaip destruktivi jėga, viliojanti traumą patyrusį paauglį į atskirtį, smurtą ir savęs naikinimą. Simbolių tradicijoje šešėlis dažnai siejamas su paslėptais, neišsprętais ar represuotais psichikos aspektais. Romane jie įkūnija psichologinio nuosmukio etapą. Tačiau šešėliai nėra statiški – tai ir praeities traumos, ir neišspręsti jausmai, kuriuos veikėjas Kai turi įveikti, kad galėtų iš naujo tapti matomas sau ir kitiems (plačiau žr. J. C. Cooper, *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols*, London: Thames & Hudson, 1978, p. 148).

varnos³⁸⁴ įgyja egzistencinę reikšmę³⁸⁵ – jos tampa ne tik gedulo, bet ir pačios tapatybės fragmentacijos metafora. Pasakotojo balsas pulsuoja skausmu, maištu ir ilgesiu, tačiau kartu jame slypi viltis, kad per bendrystę, meną, draugystę ir gamtą įmanoma rasti atgalinį kelią iš šešėlių į šviesą. Romane išryškinamas svarbus socialinis aspektas – bendruomenės vaidmuo, kuriam griūvant, paauglio psichika tampa pažeidžiama, o jos atstatymas įvyksta tik per simbolinius veiksmus: medžio sodinimą, kalbėjimąsi, atsiprašymą, pasitikėjimo atkūrimą.

Prieš išstinkant traumai – sesers Sulos mirčiai – pagrindinis veikėjas Kai vaizduojamas kaip jautrus, emociškai imlus ir artimųjų ryšiams ypatingą reikšmę teikiantis paauglys. Jo santykis su savimi pagrįstas priklausymu šeimai, bendruomenei ir draugų ratui, kuris padeda formuoti jo tapatybę. Veikėjas išgyvena paauglystės pradžios nerimą, tačiau kol kas geba jį slopinti per kūrybą, artumą su tėvais ir draugais. Pats paauglys įvardija, kad dar jaučiasi kaip „peraugęs paauglys, pasilikęs šeštoje klasėje dar vieniems metams, kai visi draugai išskriejo tolyn“³⁸⁶ (*WSF*, 9). Šis sakinytis rodo ne tik fizinį brendimą, bet ir pasimetimą tarp vaikystės ir suaugusių būsenų.

Paauglys Kai ypač jautriai vertina savo ryšį su tėvais: „Anksčiau galvojau, kad tėvai gali mane išgelbėti, nuskraidinti į auksines vietas, apkabinti ir niekada neleisti kristi. Bet ateina amžius, kai supranti, kad ir jie gali kristi, tad turi susikurti naujas taisykles“ (*WSF*, 18). Čia atsiskleidžia svarbus psichologinis virsmas – paauglys ima suvokti tėvus kaip netobulus žmones, o ne kaip visagalius globėjus. Tokia patirtis gali būti siejama su paauglystės raidos etapu, kuriame vyksta santykio su autoritetais pervertinimas ir savarankiškos pozicijos formavimasis. Eriksono teorijoje šis procesas suprantamas kaip dalis tapatybės formavimosi, kai jaunuolis atsitraukia nuo idealizuotų tėvų vaizdinių ir pradeda kurti savarankišką vertybinį pagrindą³⁸⁷.

³⁸⁴ Varnos šiame pasakojime tampa daugiareikšmiu simboliu, siejamu su mirties, pranašystės, išminties ir atgimimo temomis. Simbolių žodynuose varna dažnai interpretuojama kaip ribos tarp gyvenimo ir mirties, taip pat transformacijos ženklas. Romane jos nėra grėsmė – veikiau galimybė įžvelgti šviesą net tamsiausiose patirtyse. Šis įvaizdis leidžia veikėjui formuoti alternatyvų pasaulio suvokimą, grįstą simboliniu ryšiu su artimaisiais. Varnos tarsi lydi Kai visame jo virsme – nuo vaikystės iki simbolinio atgimimo (plačiau žr. Juan Eduardo Cirlot, *A Dictionary of Symbols*, London: Routledge, 2001, p. 269–270).

³⁸⁵ Visi šie simboliai funkcionuoja kaip egzistenciniai orientyrai, padedantys atkurti išardyto gyvenimo prasmę. Jie transformuoja traumą į atmintį, atskirtį į bendrystę, tylą į žodį, todėl literatūrinė simbolika tampa vidinio atsinaujinimo erdve, leidžiančia sužeistam paaugliui pamažu išeiti iš šešėlių.

³⁸⁶ Sita Brahmachari, *When Shadows Fall*, London: Little Tiger, 2021.

³⁸⁷ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128.

Veikėjas Kai pasižymi ir stipriu estetiniu jautrumu, kuris padeda konstruoti pozityvų ryšį su savimi. Jis kuria, stebi gamtą, gilinasi į garsus, spalvas, judesius. Aprašydamas šeimos laimės akimirkas, Kai prisimena: „Kai stoviu ant tėčio pėdų, įsikibęs į jo kojas, ir užsimerkiu – jaučiu, kaip per jas teka meilė“ (*WSF*, 29). Tokie vaizdai liudija apie pasitikėjimo, artumo ir sensorinio saugumo patirtis, kurios yra svarbios formuojantis vidiniam saugumo jausmui. Bergerio ir Luckmanno teorijoje pabrėžiama, kad būtent per artimus santykius ir pasikartojančias kasdienes patirtis individas internalizuoja socialinę tikrovę ir kuria savo savasties pagrindą³⁸⁸.

Vaizduojamo paauglio ryšys su savimi dar nėra iki galo susiformavęs. Jame dominuoja vaikystės ilgesys ir pirmieji bandymai įvardyti save. Tai atsiskleidžia ir jo meilės jausmuose Orlai, kuriuos jam dar sunku suprasti ir priimti: „Norėčiau, kad ji galėtų mane mylėti taip, kaip aš ją myliu“ (*WSF*, 78). Ši patirtis žymi pirmuosius romantinio tapatumo formavimosi ženklus, kurie yra svarbūs platesniam paauglio emocinės savivokos ir santykio su savimi kūrimuisi. Tokie išgyvenimai gali būti siejami su paauglystės tapatybės raidos procesais, kuriuose intymumo ir emocinio artumo paieškos tampa reikšminga savasties dalimi³⁸⁹.

Dar iki traumos atsiskleidžia, kad Kai pasaulį suvokia per glaudų ryšį su šeima: tėvo pasakojimai, simboliai ir poetinis žvilgsnis į tikrovę tampa jo tapatybės dalimi. „Nebijok varnų, Kai. Žiūrėk į jų akių spindesį. Matyk, kaip šviesa žaižaruoja ant plunksnų, tapydama vaivorykštes ant juodų sparnų“ (*WSF*, 5). Šis metaforinis tėvo kalbėjimas atlieka ir pedagoginę, ir emociškai saugią funkciją – jis moko sūnų matyti grožį net šešėliuose. Taip prieš trauminį įvykį Kai tapatybė kuriama remiantis artimais santykiais, estetiniu jautrumu ir dar nepalietu pasitikėjimu pasauliu. Tačiau šis santykis su savimi dar trapus, priklausantis nuo kitų ir ne iki galo konsoliduotas. Tai lemia jo pažeidžiamumą traumos akivaizdoje.

Pradžioje Kai šeima vaizduojama kaip šilto, kūrybiško, meilės kupino pasaulio centras, kuriame formuojasi berniuko tapatybė ir vidinis saugumas. Šeimos santykiai grindžiami švelnumu, džiaugsmu, bendrais ritualais ir muzikine simbolika. Vaikystės prisiminimuose Kai tėvas jam atrodo kaip nenugalimas herojus: „Mano nepalaužiamas karys tėtis. [...] Šiuo metu aš taip stipriai myliu savo tėtį, kad net skauda“ (*WSF*, 24). Šie prisiminimai konstruoja idealizuotą tėvo įvaizdį, kuriame susilieja emocinis saugumas ir fizinis artumas – tai tėvas, su kuriuo statomos slėptuvės, dainuojama, juokiamasi.

³⁸⁸ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 170.

³⁸⁹ Žr. Jane Kroger, 2007, *op. cit.*, p. 74.

Motina taip pat vaizduojama kaip rūpestinga, atidi ir švelni, ypač šeimai besilaukiant naujo nario – kūdikio. Kai pastebi šiltą tėvų bendravimą, nes tėtis su mama elgiasi švelniai, meiliai, apsikabina, šoka pagal muziką. Vaikui tokia emocinė dermė tarp tėvų suteikia vilties apie šviesią ateitį. Šios iliuzijos palaiko optimistinę paauglio tapatybę, kuri iš dalies paremta jo paties įsivaizduojamu poveikiu šeimos laimei, nes tai jis sugalvojo norą – turėti broliuką arba sesutę.

Tačiau paauglystėje šis pozityvus šeimos pasaulis ima pamažu skilti. Veikėjas Kai pradeda jausti, kad jo individualūs poreikiai ir vidinės permainos tėvams tampa sunkiai atpažįstamos: „Kartais man atrodo, kad tėtis ir mama taip užsiėmę stebėdami augantį kūdikį, kad net nepastebi, kiek aš pasikeičiau nuo tada, kai pradėjau lankyti vidurinę“ (*WSF*, 82). Tai signalizuoja Eriksono aprašytą socialinio vaidmens nesuderinamumą: paauglystėje būdingą tapatybės ir socialinių vaidmenų įtampą, kai jaunuolis siekia būti pripažintas kaip besiformuojantis individas, tačiau aplinka jį tebemato per vaikiškumo prizmę. Tokia situacija gali būti siejama su Eriksono aprašoma tapatybės raidos problematika³⁹⁰.

Emocinę atskirtį sustiprina ir paslėpti Kai jausmai, kurie nėra artikuliuojami tėvams, nes ne viską jie gali suprasti. Tokia vidinė distancija rodo, kad berniukas ima formuoti alternatyvią tapatybę, kuri nėra iki galo integruota į šeimos patirties lauką. Bergerio ir Luckmanno teorija leidžia šią situaciją sieti su tapatybės fragmentacijos procesu, kuris išryškėja tuomet, kai individas nepatiria pakankamo pripažinimo reikšmingų kitų akyse³⁹¹. Vis dėlto net ir emocinės distancijos akivaizdoje vaizduojamas paauglys lieka prisirišęs prie šeimos. Net šeimos griūtis pradžioje – po sesutės Sulos gimimo – jis jaučia artumą: „Mūsų namai – tai meilė, juokas, nuovargis ir šviesa“ (*WSF*, 107). Ši frazė rodo, kad šeima vis dar išlieka svarbia jo tapatybės orientacine ašimi.

Tačiau tragiškas įvykis – kūdikio Sulos mirtis – tampa simboliniu šeimos žlugimo momentu. Po šios netekties visa Kai šeima palūžta, o pats paauglys ima kaltinti save dėl tragedijos: „Kiekviena diena, kuri praeina, aš jaučiu vis stipriau – tai mano kaltė“ (*WSF*, 134). Šis kaltės jausmas gilina jo vidinę izoliaciją ir didina emocinę distanciją nuo tėvų, kurie taip pat išgyvena netektį, tačiau nesugeba atvirai apie ją kalbėti. Tokiose situacijose, kaip pažymi Herman, traumą patiriančios šeimos dažnai praranda bendrą emocinę kalbą, todėl kiekvienas narys lieka vienas su savo išgyvenimais³⁹².

³⁹⁰ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 128–130.

³⁹¹ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 150.

³⁹² Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 55–58.

Tėvo bandymas nusižudyti – paskutinė šeimos griūties grandis. Po šio įvykio tėvas uždaromas psichiatrijos ligoninėje, o Kai visiškai pasitraukia iš šeimos gyvenimo. Jis nebenori nei matyti, nei girdėti nieko, kas primintų ankstesnę artimųjų vienybę. Tačiau vėlesniuose siužetuose paauglys pamažu sugrįžta: visų pirma prisimindamas vaikystės šviesius fragmentus, artumą su tėvu ir muzika, kurią jiedu kartu dalinosi. Šis atgimstantis prisiminimų pasaulis tampa pagrindu galimam gijimui.

Taigi, kaip matyti, šeima šiame romane tampa tiek tapatybės formavimosi pagrindu, tiek jos irimo erdve – nuo idealizuoto artumo iki emocinio vakuumo. Paauglys Kai išgyvena visą šeimos transformacijos spektrą, kuris daro tiesioginę įtaką jo savęs suvokimui ir emocinei būsenai. Eriksono teorija leidžia šią situaciją sieti su paauglystės tapatybės formavimosi procesu, kuriame itin svarbų vaidmenį atlieka artimiausi socialiniai ryšiai: jų stabilumas ir gebėjimas reflektuoti sudėtingas patirtis tampa esmine sąlyga įveikiant krizę³⁹³.

Tęsiant analizę apie Kai ryšius su žmonėmis ir jų supančia aplinka, jo ryšys su dar negimusia seserimi Sula yra gilus, emocinis ir egzistenciškai svarbus. Paauglio noras turėti brolių ar seserį reiškia ne tik vaikišką svajonę, bet ir troškimą sutvirtinti šeimos vienybę bei atkurti meilės balansą tarp tėvų: „Vietoj įprasto noro, kad tėtis daugiau nedirbtų naktimis, šįkart aš noriu kūdikio. Jaučiu, kad mama ir tėtis vėl myli vienas kitą. Girdžiu tarp jų muziką. Atrodo, kad viskas bus gerai“ (*WSF*, 63). Šis lūkestis rodo, kad Kai tapatybė formuojasi per šeimos emocinį klimatą. Jis patiria emocinį ryšį, o kūdikis tampa šios svajonės simboliu.

Pagrindinis romano veikėjas nuo pat pradžių stipriai įsitraukia į kūdikio laukimo procesą: jis stebi echoskopijas, pastebi kiekvieną detalę („Ji atrodo labiau kaip žmogus nei paukštis“ (*WSF*, 69)), o gimus Sulai, išgyvena pokyčių džiaugsmą: „Noriu išbėgti į balkoną ir šaukti visam pasauliui, kad aš esu Kai, ir šiandien – geriausia mano gyvenimo diena: turiu savo šeimą ir Orlą, kurią myliu“ (*WSF*, 109). Ši emocinė euforija atskleidžia, kad sesuo tampa ne tik šeimos nariu, bet ir Kai vidinio atsinaujinimo ženklu. Jos gimimas leidžia jam iš naujo susivienyti su tėvais, atkurti prarastą vaikystės šviesą ir išgyventi jausminį pilnatvės momentą.

Tačiau Sulos mirtis tampa esminiu sukrėtimu – dramatišku išorinio ir vidinio pasaulio suardymu. Jos netektis ne tik griauja šeimos struktūrą, bet ir atveria gilų plyšį Kai tapatybėje. „Tai akimirka, kai mano pasaulis pradeda slysti“ (*WSF*, 122), – taip apibūdina jis sesers mirties momentą. Ši scena pažymi ribinę patirtį, kuri atskiria dvi jo gyvenimo fazes: buvusią pilnatvę ir

³⁹³ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 135.

po jos sekusį šešėlį. Po šios tragedijos vis stiprėja veikėjo kaltės jausmas: „Turėjau išgirsti varnų kvietimą“ (*WSF*, 134). Šis savęs kaltinimas gali būti siejamas su tipine reakcija į netektį, būdinga vaikams ir paaugliams, kurie, kaip pažymi Herman, dažnai išgyvena vadinamąją „išgyvenusiojo kaltę“³⁹⁴. Kai, būdamas vyresnysis brolis, internalizuoja atsakomybę, nors objektyviai jo kaltės nėra. Ryšys su Sula iš fizinio ryšio perauga į vidinį, su kaltės ir skausmo patirtimi susijusį psichologinį ryšį.

Kūdikio netektis pažeidžia ne tik jo šeimos, bet ir asmeninį naratyvą. Kai teigia: „Tragedija nėra tai, kas tave padidina – ji tave sumenkina, sudaužo ir palieka mažą. Tragedija – tai vilties mirtis. Tragedija – tai mes, stovintys ant Grinhilo kalvos, sodinantys savo skausmą Grinlande“ (*WSF*, 133). Sesers vardu pavadintas medis tampa simboliniu atminties ženklu, įkūnijančiu Kai bandymą išlaikyti ryšį su prarasta seserimi ir kartu suteikti naują prasmę skausmui.

Bergerio ir Luckmanno teorija leidžia šią situaciją interpretuoti kaip tapatybės formavimosi procesą, grindžiamą nuoseklaus biografinio pasakojimo kūrimu³⁹⁵. Veikėjo Kai gyvenimo pasakojimas po Sulos mirties tampa nebesuvaldomas. Laikas nustoja tekėti linijiniu būdu, jausmai užvaldo logiką, o emocinis pasaulis susitraukia. Net mokykla tampa vienintele vieta, kurioje jam „nereikia galvoti apie Sulą“ (*WSF*, 150), o visą kitą erdvę apgaubia šešėlis ir neviltis.

Taigi Sula – ne tik mylima sesuo. Ji – tapatybės kertinis akmuo, simbolinis gyvenimo centras, kuris suteikia ir atima prasmę. Jos gimimas sujungia, o mirtis – išardo. Santykis su ja tampa egzistencine ašimi, per kurią pasireiškia paauglio pažeidžiamumas, brendimo kaina ir psichologinio virsmo pradžia. Tik šį santykį apraudojęs, įvardijęs ir įprasminęs per atmintį bei simbolinius veiksmus (pavyzdžiui, medžio sodinimą), veikėjas Kai ima žengti link gijimo.

Kai ryšys su artimiausiais draugais – Zaku, Orla ir vėliau Omidu – nuo pat vaikystės vaizduojamas kaip esminė atramos struktūra, kuri padeda jam konstruoti tapatybę. Paauglys apibūdina Zako reikšmę itin glaustai ir taikliai: „Zakas – mano pirmasis geriausias draugas, kuris atlaikė viską, ką į jį sviedžiau, ir vis tiek neatsisakė manęs“ (*WSF*, 11). Šis veikėjo teiginys atskleidžia ne tik ištikimybę, bet ir draugystės gydomąjį potencialą: net ir traumotas, prislėgtas, Kai buvo priimamas be sąlygų. Zakas – tai draugas, kuris niekada nepasitraukia.

³⁹⁴ Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 55–56.

³⁹⁵ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 157.

Panašus ryšys jį sieja ir su Orla: „Orla visada mane matydavo, kartais net anksčiau nei aš pats save“ (*WSF*, 52). Tai itin stiprus įrodymas, kad ši draugė atlieka ir refleksinį, beveik terapeutinį vaidmenį. Ji leidžia Kai geriau suprasti save. Kadangi tapatybė formuojasi per reikšmingus kitus, kurie ne tik patvirtina individo buvimą, bet ir padeda jį interpretuoti, Orlos gebėjimas matyti Kai giliai viduje tūnančius jausmus padeda jam kurti asmeninę prasmės struktūrą dar prieš patiriant esmines gyvenimo traumas.

Tačiau šis vaikystės ryšys pamažu ima trūkinėti paauglystėje. Kai pastebi fizinius Orlos pokyčius, jį jaudina jos ryškėjantis moteriškumas, tuo tarpu ji teigia mylinti jį kaip brolių. Tai sukelia sumaištį ir frustraciją, kuri ilgainiui transformuojasi į pavydą Zakui: „Giliai viduje man atrodo, kad Zakas yra priežastis, kodėl Orla nebenori manęs bučiuoti“ (*WSF*, 113). Šis įtarumas griaua ilgalaikį bendrumo jausmą: „Mano ir Zako draugystė buvo kaip susipynusios to paties medžio šaknys. Bet nuo vidurinės mokyklos viskas pradėjo skeldėti“ (*WSF*, 102). Paauglystėje, tapatybės formavimosi laikotarpiu, ypač svarbus priklausymo jausmas; jo stoka gali lemti emocinį atsiribojimą ir agresyvias reakcijas. Šią situaciją galima interpretuoti ir per Eriksono išvalgas apie psichosocialinę raidą³⁹⁶. Tai atsiskleidžia ir veikėjo Kai patirtyje: „Kai matau juos apsikabinusius, to užtenka. Aš jų nebenoriu. Bet vis tiek – tai mane palaužia“ (*WSF*, 150). Ši emocinė įtampa išprovokuoja smurtinį išpuolį prieš Zaką, kuris tampa pagrindiniu jų santykio pokyčiu.

Po sesers Sulos mirties ir tėvo bandymo žudyti, Kai patiria visišką emocinę izoliaciją, kuri tik dar labiau atitolina jį nuo Orlos ir Zako. Šiame etape Omido vaidmuo tampa itin reikšmingas – jis pasirodo iš pažiūros atsitiktinai, tačiau galiausiai tampa pagrindiniu tiltu į atsinaujinančią draugystę ir sugrįžimą į socialinį gyvenimą. Jau pirmą kartą pamatęs Kai, Omidas sako: „Nuo pirmos dienos, kai tave pamačiau, jutau kažką broliško. Bet dabar supratau. Aš negalėjau tiesiog stovėti ir stebėti, kaip šešėliai tave praryja“ (*WSF*, 167). Omidas yra ne tik moralinis palaikytojas – jis taip pat migrantų vaikas, patyręs netektį, todėl gali instinktyviai suprasti Kai emocijas. Jo vardas – Omidas – reiškia „viltį“, ir būtent tokią funkciją jis atlieka romane.

Kai Omidas parodo Kai savo dingusio brolio nuotrauką, tarp jų užsimezga tvirtas ryšys, kuris, pasak veikėjo, tampa tarsi „nauju broliškumu“ (*WSF*, 169). Veikėjo Omido pastangos suburti Orlą, Zaką ir Kai rodo, kad bendruomenės galios atkūrimas yra įmanomas tik kolektyviniu veikimu: „Kad tau padėčiau, man reikėjo tavo vaikystės draugų“ (*WSF*, 179). Tai atitinka

³⁹⁶ Žr. Erik H. Erikson, 1968, *op. cit.*, p. 162.

traumų įveikos modelius, kuriuos aprašė Herman – sveikimas prasideda tuomet, kai žmogus įsileidžia kitus, kai trauma iškeliamą iš tylos³⁹⁷.

Veikėjų Kai ir Omido keliai susikerta sunkiu Kai gyvenimo momentu – asmeninės krizės akivaizdoje. Šiame etape jis atmeta bet kokią pagalbą: ignoruoja Omido palaikymo gestus, atsiriboja nuo Zako ir Orlos, bėga iš mokyklos, ima vartoti narkotines medžiagas, o vėliau įsitraukia į destruktivią „šešėlių“ grupę. Tačiau pats Kai netrukus tampa ir auka – grupės nariai įsiveržia į jo namus, siekdami jį įbauginti ir nutildyti, jį sumuša, nuskuta galvą, sukelia gaisrą. Tai žymi visiškos socialinės dezintegracijos momentą, kai paauglio ryšiai su ankstesne socialine aplinka nutrūksta. Bergerio ir Luckmanno teorija leidžia tokią situaciją apmąstyti kaip „nuosmukį į marginalinį pasaulį“³⁹⁸, kuriame prarandamas ankstesnis gyvenimo prasminis nuoseklumas. Šešėlių grupė tampa pavojingu menamu prieglobsčiu – bendruomene be vertybių, tačiau su aiškia hierarchija ir baime grįstu bendrumu.

Kai dingimas sukrečia visą bendruomenę: jo tėvai, mokytojai ir draugai ima jo ieškoti, nesuvokdami, kaip iki tol nepastebėjo jo patiriamo skausmo. Tokiose situacijose, kaip pažymi Herman, itin svarbi tampa bendruomenės reakcija – ar ji geba išgirsti, atliepti ir leisti aukai kalbėti be kaltinimo³⁹⁹. Kai sugrįžta fiziškai ir psichologiškai sužeistas, tačiau gyvas. Šis sugrįžimas žymi pirmąjį žingsnį gijimo link.

Pasakojimo pabaigoje, po visų fizinių ir emocinių sukrėtimų, veikėjas Kai ima atkurti santykius. Jis suvokia, kad galutinis sugrįžimas į bendruomenę neįmanomas be tų, kurie jį mylėjo nuo pat vaikystės. Simboliškai ši susivienijimą išreiškia mintys apie gyvenamą vietą: „Supratau, kad šis kraštas – tai mūsų praeitis ir ateitis. Tai vieta, kurią turime saugoti. Suvokiau, kad mūsų draugystė – tai trapus bokštas, kurio pasitikėjimas tik dabar pradeda statytis“ (*WSF*, 188). Tai rodo, kad trauma, nors ir išskaidė vaikystės šaknų sistemą, jų visai nenutraukė. Draugystė, kai remiasi empatija, kantrybe ir bendru išgyvenimu, gali būti atkuriamą – tai svarbiausia romano mintis.

Sugrįžimas į bendruomenę romane *When Shadows Fall* vaizduojamas kaip lėtas, tačiau reikšmingas gijimo procesas, leidžiantis pagrindiniam veikėjui Kai atsitiesti po gilaus emocinio kritimo. Po patirtos prievartos, šeimos griūties ir savidestrukcijos etapo jo sugrįžimas tampa ne tik pabėgimu iš pavojingos aplinkos, bet ir pirmuoju žingsniu link vidinio atsinaujinimo. Ši situacija gali būti interpretuojama pasitelkiant Bergerio ir Luckmanno antrinės

³⁹⁷ Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 201–202.

³⁹⁸ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 157–159.

³⁹⁹ Žr. Judith Herman, *op. cit.*, p. 214–215.

socializacijos sampratą, kai individas po traumos ar socialinio atskyrimo vėl integruojamas į bendruomenės struktūrą⁴⁰⁰. Tačiau tai nėra sugrįžimas į ankstesnę tvarką – veikiau naujos tikrovės kūrimas, kuriame paauglys įgyja galimybę būti matomas, išgirstas ir priimtas. Šis virsmas žymi simbolinį veikėjo atgimimą: jis nebėra „šešėlių vaikas“, bet žmogus, turintis skaudžią patirtį ir gebantis atpažinti bendrystės svarbą. Taip literatūrinis pasakojimas atskleidžia, kaip po destrukcijos ir izoliacijos Kai žengia į naują gyvenimo etapą, kuriame bendruomenė tampa jo vidinio atsitiesimo, tapatybės atkūrimo ir saugumo pagrindu.

Po išsamių individualių veikėjų patirčių analizės galima išvelgti, kokiais keliais literatūriniai personažai juda link emocinės regeneracijos. Šiame poskyryje dėmesys skiriamas jų atsigavimo trajektorijoms ir traumų įveikos procesams.

3.5.4. Emocinio atsigavimo ir traumų įveikos trajektorijos

Ežerinytės apysaka *Verksnių klubas* nagrinėja paauglės Linos emocines patirtis šeimos dezintegracijos, vienatvės ir bendrystės paieškų kontekste. Kūrinys ypač išryškina liūdesio kaip egzistencinės būsenos patyrimą ir jo įprasminimą per bendrumą. Simboline erdve tampa Verksnių klubas, kuris padeda veikėjai rekonstruoti psichologinį saugumą. Ežerinytės kūrinyje emocinė patirtis pasireiškia kaip atsiskyrimas nuo šeimos, fragmentuotas saugumo jausmas ir poreikis būti išgirstai. Lina patiria gilų atsiskyrimą nuo motinos, santykį su tėvu temdo jo pažeidžiamumas, o socialinį saugumą ji ima kurti tik su Mariumi ir klubo nariais. Apysakos įvykių dinamikoje galima stebėti emocinio saugumo atkūrimą, kuris remiasi pripažinimu, išklausymu ir galimybe išgyventi savo jausmus simbolinėje erdvėje.

Mendelson romane *Almost English* koncentruojamasi į dviejų kultūrų sandūroje atsidūrusios paauglės Marinos vidinį konfliktą. Kūrinyje išryškėja bevietiškumas – Marina nei visiškai priklauso vengriškai šeimai, nei integruojasi į britišką visuomenę. Kartu su motina gyvenanti mergina patiria jos kontrolę, socialinę atskirtį prestižinėje mokykloje ir tapatybės skilimą tarp kultūrinių pasaulių. Šiame romane paauglės savivoka vaizduojama kaip nuolat kintantis procesas, priklausomas nuo socialinės aplinkos, institucinio spaudimo ir šeimos lūkesčių. Tik ilgainiui, kai išaiškėja šeimos paslaptys, Marinos ryšys su mama atsinaujina, atsiranda galimybė kurti stabilesnį santykį su savimi ir artimiausia aplinka.

⁴⁰⁰ Žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, 1966, *op. cit.*, p. 167–170.

Brahmachari romanais *When Shadows Fall* išsiskiria simboline, fragmentuota pasakojimo struktūra, jungiančia poeziją, vizualinius elementus ir kelių veikėjų perspektyvas. Pagrindinis veikėjas Kai išgyvena gilią emocių krizę po sesers mirties, draugystės skilimo, šeimos griūties ir pasitraukimo į „šešėlių“ grupę. Kūrinyje išryškėja ne tik asmeninės, bet ir kolektyvinės traumos motyvai. Simboliniai elementai – medis, varnos, šešėliai – tampa ne tik estetiniu įrankiu, bet ir psichologinių procesų metafora. Kai santykis su savimi, šeima ir draugais keičiasi: iš emocinio atsiribojimo ir destrukcijos jis pereina į gijimo etapą, kurį žymi sugrįžimas į bendruomenę ir dalijimasis patirta trauma. Tokios krizės yra ne tik iššūkis, bet ir augimo galimybė, o Kai kelionė tampa to pavyzdžiu.

Šie trys kūriniai atspindi skirtingas, tačiau temine prasme tarpusavyje susijusias emocių patirčių ir gijimo formas: *Verksnių klube* – tai emocių tremtis iš šeimos; *Almost English* – kultūrinė izoliacija ir priklausymo nebuvimas; *When Shadows Fall* – traumų nulemta atsiskyrimo ir reintegracijos dinamika. Visuose tekstuose išryškėja bendri motyvai: šeimos pažeidžiamumas, paauglystės trapumas, tapatybės paieškos ir bendruomenės (ar jos pakaitalų) svarba. Tai patvirtina anksčiau disertacijoje suformuluotą įžvalgą, kad paauglių patirtys šiuolaikinėje problemų prozoje yra kompleksiškos ir dažnai funkcionuoja kaip emocinio virsmo katalizatoriai.

Apibendrinus trijų kūrinių analizę, tampa aktualu įvertinti kultūrinius skirtumus ir panašumus, kurie išryškėja vaizduojant emocių kelionę. Šis palyginimas leidžia atskleisti, kaip skirtingose tradicijose reprezentuojamos pažeidžiamumo, traumos ir vidinio virsmo temos.

3.5.5. Kultūriniai emocių patirčių vaizdavimo skirtumai

Lyginant Ežerintės *Verksnių klubą* su Mendelson *Almost English* ir Brahmachari *When Shadows Fall*, išryškėja keli bendri motyvai: emocių pažeidžiamumas, šeimos dezintegracija, psichologinis atsiribojimas ir bendruomenės ilgesys.

Lietuviškame tekste šios patirtys plėtojamos per dvasinės atskirties, artimojo netekties ir bendrystės paieškų temas, kurios perteikiamos intymiu, psichologiškai įtaigiu pasakojimu. Ežerintės *Verksnių klubas* išsiskiria subtilia poetine kalba, kuri atskleidžia paauglės Linos vidinę būseną, fragmentuoto savęs suvokimo jausmą ir poreikį būti išgirstai. Emocių pabėgimas čia siejamas su trauma ir šeimos griūtimi, o emocių prasmės atkūrimas tampa tyliu, vidiniu procesu. Būtent čia išryškėja lietuvių literatūrai būdingas egzistencinio liūdesio kodas. Veikėjos jausmų raiška nėra ekstazė, bet susikaupęs tylus skausmas, išsprūstantis tik klubo narių akivaizdoje. Nors

analizėje remiamasi universaliomis teorijomis (Eriksonu, Bergeriu ir Luckmannu), jų raiška subtiliai pasireiškia per individualizuotą patirtį, perteikiamą per kasdienybės simboliką – „verkimo“ ritualus, klubo taisykles, poetinę kalbą.

Britų autorės – Mendelson ir Brahmachari – reprezentuoja kitokį paauglių problemų prozos tipą, kuriame stipriau išryškėja sociokultūrinis kontekstas, fragmentiška pasakojimo struktūra ir įvairios tarpžanrinės raiškos formos, pavyzdžiui, dienoraščio įrašai, poezija, dialogai su gyvūnais ar metaforiniai vaizdiniai. Romano *Almost English* siužete išorinių kelionių kontekstas akcentuojamas kaip kultūrinis disonansas – Marina gyvena dviejose nesusijungiančiose kultūrinėse erdvėse: tarp konservatyvios, vengriškų šaknų nepamiršusios močiutės aplinkos ir britų elitinės mokyklos. Tapatybės krizė čia atsiranda iš poreikio įtikti ir išgyventi, o kultūrinė aplinka tampa spaudimo šaltiniu. Marina bijo, gėdijasi savo šeimos, siekia konformizmo, todėl jos patirtis tampa bandymu prisitaikyti prie išorinių normų ir išlaikyti vidinį stabilumą. Ji ne bėga, o tyliai kenčia – jos kelionė daugiau institucinė, akademinė, bet jos psichologiniai aspektai – gilūs, slopinami, fragmentuoti.

Kūrinyje *When Shadows Fall* rodo platesnę – ir individualią, ir kolektyvinę – traumos ir kelionių sampratą. Čia jungiasi šeimos krizė, vaiko mirtis, psichikos sutrikimai ir urbanistinės erdvės praradimas. Veikėjo Kai istorija pasižymi ekspresyviu kritimo ir atgimimo ciklu: jis pereina per praradimą, smurtą, susvetimėjimą, priklausomybes, pabėgimą iš namų, tačiau galiausiai sugrįžta į bendruomenę, kurioje atranda naują save. Britų literatūrai būdinga stipresnė simbolinė struktūra – varnos, šešėliai, medis, sesers vardu pavadintas medis – tampa ne tik poetiniais įvaizdžiais, bet ir psichologinės būsenos veidrodžiais. Tokia struktūra leidžia giliau įprasminti paauglio kelionę, parodyti jos simboliškai apibendrintą gijimo eigą.

Lyginant emocijų būsenų ir savivokos raišką visuose trijuose kūriniuose, galima teigti, kad *Verksnių klube* vyrauja vidinė kontempliacija ir minimalizmas, *Almost English* – socialinis spaudimas ir šeimos lūkesčių konfliktas, o *When Shadows Fall* – išorinio ir vidinio chaoso sąveika, kuri vedama į simbolinį išgijimą. Ežerinytės veikėja ieško paguodos per ryšį su kitu liūdinčiu, Mendelson kūrinyje pagrindinė herojė trokšta tapti „nematoma“, neišsiskirianti iš minios, o Brahmachari romane paauglys siekia būti matomas, girdimas, pripažintas, net ir po nuopuolio.

Taip pat reikšmingas ir socialinis kontekstas: *Verksnių klubas* atspindi lietuviškoje prozoje dažną šeimos traumos ir emocinio uždarumo motyvą, o britų kūriniai rodo išorines patirtis, ypač migracijos kontekstus, platesne prasme – kaip socialinės ir kultūrinės dislokacijos procesą. Abu britų autorių

tekstai rodo, kaip individas yra nuolat formuojamas per santykį su institucijomis (mokykla, teisėtvara, sveikatos sistema), o lietuvių autorės tekstas – labiau uždaras, su mažesniu aplinkos poveikio spektru.

Šios kelionių patirtys visais atvejais pasirodo ne tik kaip vietos, bet ir kaip vidinės būsenos pokytis, lydimas netekčių, praradimo ir per bendrystę, išklausymą, simbolinius veiksmus bei emocinį pripažinimą atkuriamo saugumo jausmo.

Apibendrinant lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrybinių analizę galima pastebėti, kad išorinių ir vidinių patirčių visuma juose vaizduojama kaip svarbi jauno žmogaus brendimo ir savivokos formavimosi dalis. Paaugliai literatūrinuose pasakojimuose dažnai pristatomi kaip trapūs, tačiau bręstantys subjektai, kurių savivoka kinta patiriant traumą, atsiskyrimą, artimųjų netektį ir kuriant naujus santykius.

Kūrybiniuose apie išorines keliones pabrėžiami kultūrinio hibridiškumo iššūkiai, prasmės paieškos naujoje aplinkoje ir integracijos sunkumai. Vidinių patirčių analizė atskleidžia psichologinius virsmus, kuriuose kelionė įgyja metaforinį pobūdį. Šeimos dezintegracijos ir smurto kontekste parodoma, kaip nestabili namų aplinka griaua paauglių socialinius orientyrus ir verčia juos kurti savarankišką pasaulėvoką. Pabėgimas iš namų ir alternatyvių bendruomenių paieškos tampa būdu atrasti saugų prieglobstį ir kompensuoti emocinę ar fizinę artimųjų netektį.

Visuose analizuotuose tekstuose kelionė suvokiama ne tik kaip geografinis ar išorinis pokytis, bet ir kaip vidinis raidos mechanizmas. Veikėjų savivoka formuojasi per socialinius konfliktus, traumas ir sukrėtimus, kurių metu išbandomi ir perkonstruojami moraliniai orientyrai. Netekę įprastų atramų, paaugliai kuria alternatyvius pasaulio suvokimo būdus per bendrystę, simbolinius objektus ir pasipriešinimo formas.

Taigi trečiajame skyriuje analizuoti lietuvių ir britų paauglių literatūros kūriniai atskleidžia brendimo procesą kaip universalią patirčių ir vidinių virsmų paradigmą. Šiuolaikinė paauglių problemų proza tampa ne tik jautriu individualių išgyvenimų liudytoju, bet ir reikšmingu socialiniu dokumentu, reflektuojančiu paauglystės būseną globaliame, nuolat kintančiame pasaulyje.

3.6. Paauglių problemų prozos ir realiojo gyvenimo sąsajos

Empirinėje disertacijos dalyje analizuojami šiuolaikiniai lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūriniai leidžia pažvelgti į literatūrinius pasakojimus ne tik kaip į menines istorijas, bet ir kaip į platesnių paauglystės socialinių bei psichologinių procesų refleksiją. Literatūroje vaizduojamos paauglių patirtys dažnai siejasi su realia gyvenime jaunų žmonių

patiriamais iššūkiais, todėl šių kūrinių analizė sudaro prielaidas aptarti ryšį tarp fikcinio pasakojimo ir faktinės socialinės tikrovės. Atsižvelgiant į tai, šiame poskyryje interpretuojama, kaip analizuojamuose kūriniuose vaizduojamos paauglių patirtys gali būti siejamos su realiame gyvenime kylančiomis jaunų žmonių problemomis.

Šiuolaikinė paauglių problemų proza dažnai interpretuojama ne tik kaip meninis pasakojimas apie brendimo laikotarpį, bet ir kaip literatūrinė forma, reflektuojanti realiame gyvenime patiriamas jaunų žmonių problemas. Šio žanro kūriniuose vaizduojamos situacijos ir konfliktai dažniausiai siejasi su kultūriniais, socialiniais ir psichologiniais procesais, todėl literatūriniai personažai neretai atspindi sunkumus, su kuriais susiduria realūs paaugliai. Dėl šios priežasties paauglių problemų proza gali būti interpretuojama kaip pasakojimo erdvė, kurioje socialinė realybė atsiskleidžia per individualias vaizduojamų paauglių patirtis.

Paauglystė psichologiniu ir sociologiniu požiūriu yra laikotarpis, kuriame individas patiria intensyvius tapatybės formavimosi procesus, emocinius svyravimus ir santykių su socialine aplinka pokyčius. Šie procesai dažnai susiję su šeimos santykių transformacijomis, priklausymo bendruomenei poreikiu, autonomijos siekiu ir bandymu suprasti savo vietą pasaulyje. Todėl paauglių literatūroje vaizduojami konfliktai gali būti interpretuojami kaip platesnių visuomenės pokyčių literatūrinė reprezentacija – šeimos struktūros kaitos, migracijos, kultūrinės įvairovės, socialinės nelygybės ir kitokių patirčių. Literatūriniai pasakojimai leidžia pažvelgti į šiuos procesus iš vidinės perspektyvos, parodydami, kaip socialinės situacijos veikia jauno žmogaus emocinę būseną ir savęs suvokimą.

Šiame tyrime nagrinėti šiuolaikiniai lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūriniai leidžia fikcinių personažų patirtis interpretuoti kaip literatūrinę realiame gyvenime paauglių patiriamų problemų reprezentaciją. Analizuojamuose tekstuose atsikartoja tokios bręstančio žmogaus patirtį formuojančios temos kaip šeimos dezintegracija, emocinė vienatvė, tapatybės paieškos, socialinė atskirtis, migracija ar priklausymo bendruomenei poreikis. Šių motyvų pasikartojimas rodo, kad paauglių problemų proza tampa svarbia kultūrine forma, leidžiančia literatūroje artikuliuoti ir interpretuoti šiuolaikinių paauglių patirtis.

Tyrime nagrinėti penkiolika lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinių buvo suskirstyti į penkis teminius blokus pagal dominuojančias kelionių patirtis. Toks suskirstymas leidžia literatūrinius pasakojimus interpretuoti kaip skirtingas realiame gyvenime patiriamų paauglių situacijų formas, kurios rašytojų dėka literatūroje įgyja simbolinę ir naratyvinę išraišką.

Išorinių kelionių grupė leidžia pastebėti, kad fizinis judėjimas literatūroje dažnai siejamas su socialiniais ir kultūriniais pokyčiais, su kuriais susiduria paaugliai realiame gyvenime. Persikėlimas į kitą vietą, kultūrinės aplinkos pasikeitimas ar naujos socialinės aplinkos paieška literatūroje atskleidžia migracijos ir mobilumo patirtis, kurios tampa vis svarbesnės šiuolaikinėje visuomenėje. Tokios patirtys atsiskleidžia, pavyzdžiui, Ilonos Ežerinytės romane *Sutikti Eidą*, Akvilinos Cicėnaitės romane *Kengūrų slėnio paslaptis* ir Sitos Brahmachari kūrinyje *Red Leaves*, kuriuose paaugliai susiduria su nauja socialine aplinka, kultūriniais skirtumais ir priklausymo bendruomenei klausimais.

Vidinių kelionių grupė atskleidžia psichologinius paauglystės išgyvenimus, susijusius su emocinėmis krizėmis, netektimi ir savęs paieškomis. Šiuose kūriniuose fizinis judėjimas dažnai nėra pagrindinis siužeto elementas, tačiau personažų dvasinė kelionė, kurios metu patiriami vidiniai pokyčiai, leidžia literatūriškai perteikti sudėtingus psichologinius procesus. Tokios patirtys atsiskleidžia Unės Kaunaitės romane *Laiškai Elzei*, Patricko Nesso kūrinyje *A Monster Calls*, Renatos Šerelytės romane *Rebekos salos* ir Orlagh'os Collins romane *All the Invisible Things*, kuriuose personažai susiduria su netektimi, emocine vienetve ir sudėtingomis tapatybės paieškomis.

Šeimos dezintegracijos grupė leidžia interpretuoti šeimos santykių krizes kaip svarbų paauglių gyvenimo patirčių aspektą, kuris literatūroje įgyja simbolinę ir emocinę išraišką. Tėvų skyrybos, smurtas, emocinis tėvų nutolimas ar nestabili šeimos aplinka literatūriniuose kūriniuose dažnai tampa pagrindiniu konfliktų šaltiniu. Tokios patirtys atskleidžiamos Kristinos Jokštaitės romane *Karta SOS*, Dainos Opolskaitės kūrinyje *Ir vienąkart, Riči* ir Malcolmo Duffy'io romane *Me Mam. Me Dad. Me.*, kuriuose šeimos konfliktai formuoja paauglių emocinius išgyvenimus ir jų santykį su socialine aplinka.

Pabėgimo ir maišto patirtys taip pat atsispindi paauglių prozoje. Tokiuose pasakojimuose atsiskleidžia bandymai atsiriboti nuo nepalankios aplinkos, socialinės kontrolės ar emocinio nesaugumo. Šios patirtys ryškėja Dainos Opolskaitės romane *Eksperimentas gyventi* ir Nikki'ės Sheehan kūrinyje *Goodnight, Boy*, kuriuose pabėgimas iš probleminės aplinkos tampa bandymu ieškoti naujos gyvenimo krypties.

Emocinių patirčių ir psichosocialinio pažeidžiamumo grupė leidžia atskleisti paauglių vidinius išgyvenimus, susijusius su vienetve, nesaugumu, socialiniu spaudimu ar priklausymo bendruomenei poreikiu. Šiuose kūriniuose didelis dėmesys skiriamas emociniam pasauliui ir santykiams su aplinkiniais žmonėmis. Tokios patirtys atsiskleidžia Ilonos Ežerinytės

apysakoje *Verksnių klubas*, Charlotte'ės Mendelson kūrinys *Almost English* ir Sitos Brahmachari romane *When Shadows Fall*, kuriuose nagrinėjami sudėtingi paauglių emociniai išgyvenimai ir jų santykis su socialine aplinka.

Svarbu pažymėti, kad literatūra leidžia analizuoti ir suprasti ne tik išorinius socialinius reiškinius, bet ir vidinius išgyvenimus, kurie ne visada lengvai užfiksuojami sociologiniuose ar psichologiniuose tyrimuose. Fikciniai pasakojimai signalizuoja subtilias emocijas būsenas, vidinius konfliktus ir tapatybės paieškas, kurios dažnai lieka nepastebimos statistiniuose duomenyse ar empirinėse apklausose. Per personažų patirtis literatūra leidžia suprasti, kaip socialinės problemos išgyvenamos individualiu lygmeniu.

Dėl šios priežasties paauglių problemų proza gali būti interpretuojama kaip refleksijos erdvė, kurioje susiejamos socialinės realybės ir individualios patirties dimensijos. Literatūriniai pasakojimai leidžia ne tik identifikuoti aktualias jaunų žmonių problemas, bet ir atskleisti jų emocinį ir psichologinį sudėtingumą, parodydami, kaip socialiniai procesai veikia paauglių savęs suvokimą, santykius su kitais ir jų gyvenimo pasirinkimus.

Analizuojami kūriniai leidžia interpretuoti fikcinio pasaulio personažų patirtis kaip glaudžiai susijusias su realia gyvenime patiriamomis paauglių problemomis. Literatūriniai pasakojimai tampa kultūrine forma, kurioje atsispindi šiuolaikinės paauglystės socialiniai ir psichologiniai iššūkiai. Tokia literatūra savotiškai šviečia skaitytoją, visuomenę, akcentuoja paauglystės problemas, atkreipia dėmesį į jaunų žmonių patiriamus emocinius sunkumus, tapatybės paieškas ir sudėtingus santykius su socialine aplinka. Ji taip pat skatina jautriau pažvelgti į paauglystės laikotarpiui būdingus išgyvenimus ir geriau suprasti jaunų žmonių patirtis platesniame socialiniame ir kultūriniame kontekste.

IŠVADOS

Disertacijoje išanalizuota, kaip šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje vaizduojamos išorinių ir vidinių kelionių patirtys bei kaip šios patirtys atsiskleidžia veikėjų tapatybės formavimosi, emocinių išgyvenimų ir santykių su socialine aplinka plotmėse. Tyrimas yra tapdisciplininio pobūdžio, jis grindžiamas literatūrologinėmis, kultūrinėmis, sociologinėmis ir sociokultūrinėmis teorinėmis priegomis. Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro Steveno Tötösy de Zepetneko teminio tinklo principai, leidę išanalizuoti literatūrinius tekstus kaip tarpkultūrinius teminius laukus, o Virginios Braun ir Victorios Clarke teminė analizė pasitarnavo kaip pagalbinis metodas, padėjęs struktūruoti ir identifikuoti pasikartojančius teminius motyvus. Remiantis šia metodologine prieiga, nuosekliai išanalizuota penkiolika šiuolaikinių lietuvių ir britų paauglių problemų prozos kūrinių, atskleidžiant juose konstruojamas patirties ir tapatybės formas.

Disertacijoje patvirtinta hipotezė, kad išorinių ir vidinių kelionių patirtys šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių problemų prozoje literatūriškai perteikia tiek universalius paauglystės iššūkius – tapatybės krizę, emocinį atsiskyrimą, priklausymo poreikį, tiek kultūrinius skirtumus, lemiančius nevienodus šių patirčių reprezentavimo būdus skirtingose literatūrinėse tradicijose. Analizuoti kūriniai rodo, kad kelionė šiuolaikinėje problemų prozoje tampa ne tik siužeto varikliu, bet ir daugiasluoksne pasakojimo struktūra, kuria konstruojami socialiniai vaidmenys, vidiniai virsmai ir santykis su aplinka. Kelionės motyvas atskleidžia paauglystę kaip transformacijos etapą, nulemtą tiek išorinio geografinės vietos keitimo (pavyzdžiui, knygoje *Kengūrų slėnio paslaptis, Almost English*), tiek vidinio virsmo, lydimo netekties, ilgesio ar egzistencinio nestabilumo (pavyzdžiui, knygoje *Ir vienąkart, Riči, A Monster Calls*). Šis motyvas taip pat artikuluoja paauglystės patirtį per vaizduojamą krizę, atskirtį ir būseną tarp priklausymo ir atskirties.

Išanalizuoti kūriniai sudaro penkias grupes pagal dominuojančią kelionės patirties formą: išorinę, vidinę, šeimos dezintegracijos fone vykstančią, pabėgimo ir maišto bei emocinės patirties ir psichosocialinio pažeidžiamumo. Toks klasifikavimas leido nuosekliai struktūruoti analizę ir išryškinti, kaip skirtingos kelionės formos atsiskleidžia įvairiuose literatūros kūriniuose. Šis skirstymas taip pat padėjo išskirti skirtingus paauglių tapatybės konstravimo ypatumus ir atskleisti literatūrinius skirtumus, darančius įtaką šių patirčių vaizdavimui lietuvių ir britų paauglių literatūroje. Klasifikacija grindžiama ne absoliučiu kūrinių skirstymu, bet dominuojančių

teminių mazgų išskyrimu, todėl ji leidžia analizuoti tarpusavyje susijusius reiškinius, išryškinant jų svarbiausią raiškos kryptį.

Svarbu pabrėžti, kad išskirti kelionių tipai nėra griežtai izoliuotos kategorijos. Daugelyje analizuotų kūrinių jie susipina ir sąveikauja tarpusavyje. Fizinį kelionių patirtys dažnai nulemia vidinius veikėjų pokyčius: aplinkos pasikeitimas, atsiskyrimas nuo įprastos socialinės erdvės ar naujos kultūrinės situacijos skatina refleksiją, emocinius išgyvenimus ir tapatybės permąstymą. Todėl išorinė kelionė literatūriniuose pasakojimuose neretai tampa vidinės transformacijos katalizatoriumi. Vis dėlto klasifikacija grindžiama dominuojančiu patirties pobūdžiu ir jo reikšme veikėjo tapatybės raidai, todėl leido konceptualiai apibrėžti skirtingus paauglių patirčių modelius ir pagrįstai taikyti lyginamąją analizę.

1. Išorinė kelionė (*Sutikti Eidą, Kengūrų slėnio paslaptis, Red Leaves*) perteikia geografinio judėjimo patirtis, kurios paaugliui tampa ne tik fiziniu, bet ir psichologiniu išbandymu. Kelionė čia siejama su migracija, gyvenamosios vietos kaita, kultūrinio disonanso išgyvenimu, saugumo ir socialinių ryšių paieškomis bei bandymu įsitvirtinti naujoje aplinkoje. Tapatybės formavimasis vyksta balansavimo tarp skirtingų kultūrinių ir socialinių laukų sąlygomis – tarp kilmės ir naujos aplinkos, praeities ir dabarties, ryšio su šeima ir individualios patirties. Tai ypač ryškiai atsiskleidžia Ilzės patirtyje romane *Kengūrų slėnio paslaptis*, kur išorinė kelionė – migracija – sukelia svetimumo jausmą, kultūrinį disonansą ir palaipsniui formuoja hibridinę tapatybę.
2. Vidinė kelionė (*Laiškai Elzei, A Monster Calls, Rebekos salos, All the Invisible Things*) siejama su sudėtingu procesu, vedančiu į virsmą, kylantį iš emocinių praradimų, netekčių ar santykių pokyčių. Šiuose kūriniuose kelionė nėra orientuota į fizinį (erdvinį) judėjimą, bet į vidinę refleksiją, leidžiančią veikėjui įvardyti savo jausmus ir permąstyti santykį su savimi bei kitais. Simboliniai veikėjai, vizijos ar fantazijos elementai veikia kaip priemonės, padedančios artikuliuoti sudėtingas patirtis. Vidinė kelionė susijusi su laiku, per kurį įvyksta pokyčiai. Tai akivaizdu Konoro patirtyje romane *A Monster Calls*, kur susidūrimas su magišku veikėju leidžia jam pripažinti slopintus jausmus ir perkurti savo santykį su netektimi.
3. Kelionės šeimos dezintegracijos fone (*Karta SOS, Ir viena kart, Riči, Me Mam. Me Dad. Me.*) išryškina, kaip šeimos griūtis, smurtas, netektis ar emocinis atsiskyrimas tampa esminiais

pokycio taškais, keičiančiais veikėjo elgseną ir pasaulio suvokimą. Šiuose kūriniuose ypač ryškūs lojalumo konfliktai (situacijos, kai paauglys priverstas rinktis tarp skirtingų emocijų ryšių ir reikšmingų kitų – tėvų, globėjų, draugų – ar asmeninių vertybių), taip pat susvetimėjimo ir apleistumo patirtys. Tai ypač matyti Balio patirtyje romane *Ir viena kartą, Riči*, kur emocinis ryšys su Ričiu tampa alternatyvia šeimos forma ir kompensuoja tėvų nebuvimą.

4. Pabėgimo ir maišto kelionės (*Eksperimentas gyventi, Goodnight, Boy*) vaizduoja veikėjus, kurie traukiasi iš smurtinės, priešiškos ar emocinį apleistumą lemiančios aplinkos. Tačiau pabėgimas šiuose kūriniuose nėra galutinis išsilaisvinimas – jis dažniau žymi ribinę būseną, kurioje paauglys susiduria su išgyvenimo, savivokos ir atsakomybės iššūkiais. Veikėjai atsiduria nestabiliose erdvėse – globos sistemoje, gatvėje ar kitose socialinio pažeidžiamumo situacijose. Tai ypač atsiskleidžia pagrindinės veikėjos „Žuvelės“ patirtyje romane *Eksperimentas gyventi*, kur pabėgimas iš globos sistemos lemia destruktivų, bet kartu savivoką formuojantį procesą.
5. Emocinė patirtis ir psichosocialinis pažeidžiamumas (*Verksnių klubas, Almost English, When Shadows Fall*) išryškina ilgalaikes emocines būsenas, kurios formuojasi patyrus netektį, kultūrinę atskirtį ar kolektyvinę traumą. Šiuose kūriniuose kelionė nėra aiškiai struktūruota kaip judėjimas ar kryptingas virsmas, tačiau emocinė kaita vyksta kaip tęstinis procesas. Veikėjų patirtys atsiskleidžia per liūdesio, gedulo, kaltės, vienatvės ar nesaugumo išgyvenimus, lemiančius savivokos trapumą ir santykio su aplinka nestabilumą. Tai ypač ryšku Kai patirtyje romane *When Shadows Fall*, kur sugrįžimas į bendruomenę tampa lėtu emocinio atsitiesimo procesu.

Apibendrinant galima teigti, kad britų paauglių literatūroje kelionė dažniau vaizduojama kaip paauglio sąmoningas pasirinkimas ir refleksijos erdvė, susijusi su tapatybės paieškomis, kultūriniu dialogu ir asmeniniu augimu. Analizuotuose kūriniuose (pavyzdžiui, *All the Invisible Things, Almost English*) geografinis ar socialinis judėjimas suteikia veikėjams galimybę permąstyti savo patirtis, išbandyti skirtingas tapatybės formas ir palaipsniui integruoti vidinius konfliktus. O lietuvių paauglių prozoje kelionė dažniau kyla iš trauminės patirties – netekties, smurto ar izoliacijos – ir įgauna gynybinį arba atsitiesimo pobūdį, siejamą su psichologiniu atsaku į sudėtingus emocinius išgyvenimus. Toks kelionės motyvo pobūdis ryškus kūriniuose

Eksperimentas gyventi, Ir vienąkart, Riči, Verksnių klubas, kur veikėjų judėjimas ar atsitraukimas tampa reakcija į pažeistą socialinę tikrovę. Geografinis judėjimas lietuviškuose tekstuose neretai atlieka simbolinę funkciją – jis žymi vidinius pokyčius ir psichologines transformacijas, o ne savanorišką savirealizacijos procesą.

Teminė analizė taip pat parodė, kad kelionių patirtys dažniausiai lemiamos šeimos krizių (smurto, skyrybų, mirties) arba platesnio socialinio konteksto (mokyklos keitimo, migracijos, institucinės globos). Šios patirtys lemia paauglio tapatybės poslinkius, emocinį atsiskyrimą, priklausymo poreikio stiprėjimą ir vertybinių orientyrų kaitą. Galima teigti, kad kelionė šiuolaikinėje paauglių problemų prozoje atsiskleidžia kaip daugiasluoksnė patirties struktūra, jungianti individualų paauglio išgyvenimą su socialiniu ir kultūriniu kontekstu.

Disertacijos analizė leidžia kelionės patirtį interpretuoti kaip vieną svarbių paauglystės tapatybės raidos analizės perspektyvų, padedančią atskleisti ne tik individualius veikėjų pokyčius, bet ir platesnius visuomenės vertybinius, trauminius bei kultūrinius kontekstus. Tyrimas praplečia lyginamosios vaikų ir paauglių literatūros analizės lauką, įtvirtina teminio tinklo metodą ir parodo kelionės motyvą kaip konceptualiai reikšmingą analizės perspektyvą, padedančią atskleisti šiuolaikinėje paauglių problemų prozoje vaizduojamas paauglystės patirtis.

Tyrimas taip pat leidžia pažvelgti į paauglių problemų prozą kaip į literatūrinę formą, glaudžiai susijusią su realia gyvensime jaunų žmonių patiriamais iššūkiais. Analizuojamuose kūriniuose vaizduojamos patirtys – šeimos santykių krizės, emocinė vienvė, netektis, socialinė atskirtis ar bandymai rasti savo vietą bendruomenėje – atspindi problemas, kurias aptariamos ir psichologiniuose bei sociologiniuose tyrimuose apie paauglystę. Todėl fikcinio pasaulio personažų išgyvenimai gali būti interpretuojami kaip literatūrinė šiuolaikinės paauglystės patirčių reprezentacija, signalizuojanti sudėtingus socialinius ir emocinius jaunų žmonių gyvenimo aspektus.

Tyrimo ribotumai. Analizė apsiribojo lietuvių ir britų autorių kūriniais, todėl platesnės tarptautinės paauglių literatūros tendencijos buvo aptartos tik fragmentiškai ir nebuvo nuosekliai integruotos į tyrimą. Platesni lyginamieji tyrimai, įtraukiant kitų kultūrinių, ypač artimų Lietuvai, tradicijų literatūrą, pavyzdžiui, latvių ar skandinavų autorių kūrinius, leistų išsamiau atskleisti vaikų ir paauglių patirčių vaizdavimą skirtinguose kultūriniuose kontekstuose. Be to, kai kurios svarbios šiuolaikinės paauglių literatūros temos – seksualinės tapatybės paieškos (LGBTQ+), postkolonializmo įtaka ar transkultūrinės patirtys – šiame darbe aptartos tik fragmentiškai ir galėtų tapti savarankiškų tyrimų objektu. Galiausiai darbe daugiausia dėmesio skirta

literatūrinei analizei, todėl nebuvo įtraukti skaitytojų recepcijos tyrimai, kurie padėtų geriau suprasti, kaip šie kūriniai veikia paauglių savivoką, emocinę brandą ir tapatybės formavimąsi realiame ugdymo ar socializacijos kontekste.

Indėlis ir perspektyvos. Ši disertacija prisideda prie gilesnio šiuolaikinės paauglių problemų prozos, kaip reikšmingo literatūros, kultūros ir iš dalies edukacinio reiškinių, supratimo. Tyrimas praplečia teminį ir metodologinį šios srities lauką, pasiūlydamas išorinių ir vidinių kelionių konceptą kaip analitinę prieigą, leidžiančią sistemingai interpretuoti paauglių patirtis ir jų reprezentaciją literatūroje. Toks požiūris sudaro prielaidas plačiau analizuoti paauglių literatūroje vaizduojamus socialinius, emocinius ir kultūrinius iššūkius bei atveria galimybes tolesniems lyginamiesiems tyrimams kitų literatūrinių ir kultūrinių tradicijų kontekste. Be to, tyrimo rezultatai gali būti aktualūs ir edukaciniame kontekste, nes paauglių problemų proza leidžia reflektuoti jaunų žmonių patirtis, susijusias su emociniais išgyvenimais, socialiniais santykiais ir savęs suvokimu.

ŠALTINIAI

1. Brahmachari, Sita. *Red Leaves*. London: Macmillan Children's Books, 2014.
2. Brahmachari, Sita. *When Shadows Fall*. London: Little Tiger, 2021.
3. Cicėnaitė, Akvilina. *Kengūrų slėnio paslaptis*. Vilnius: Alma littera, 2014.
4. Collins, Orlagh. *All the Invisible Things*. London: Bloomsbury, 2019.
5. Duffy, Malcolm. *Me Mam. Me Dad. ME*. London: Zephyr, 2018.
6. Ežerinytė, Ilona. *Sutikti Eidą*. Vilnius: Alma littera, 2024.
7. Ežerinytė, Ilona. *Verksnių klubas*. Vilnius: Dominicus Lituanus, 2017.
8. Jokšaitė, Kristina. *Karta SOS*. Vilnius: Baltos lankos, 2008.
9. Kaunaitė, Unė. *Laiškai Elzei*. Vilnius: Alma littera, 2016.
10. Mendelson, Charlotte. *Almost English*. London: Mantle, 2013.
11. Ness, Patrick. *A Monster Calls*. London: Walker Books, 2015.
12. Opolskaitė, Daina. *Ekperimentas gyventi*. Vilnius: Alma littera, 2015.
13. Opolskaitė, Daina. *Ir vienąkart, Riči*. Vilnius: Alma littera, 2016.
14. Sheehan, Nikki. *Goodnight, Boy*. London: Rock the Boat, 2017.
15. Šerelytė, Renata. *Rebekos salos*. Vilnius: Alma littera, 2014.

LITERATŪRA

1. „2018 metų vaikų ir paauglių knygų leidybos analizė“, *IBBY Lietuva*, 2019 m. sausio 9 d. Prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/naujienos/2018-metu-vaiku-ir-paaugliu-knygu-leidybos-analize> [žiūrėta 2025-04-22].
2. Ahmed, Sara, Castañeda, Claudia et al. (Eds.). *Uprootings/Regroundings: Questions of Home and Migration*. Berg, 2003.
3. Airey, Jennifer L., Stevens, Laura M. „Young Adult Women's Literature“, *Tulsa Studies in Women's Literature*, Volume 36, Number 2, Fall, 2017.
4. Aramavičiūtė, Vanda. *Auklėjimas ir dvasinė branda*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
5. Baliutavičiūtė, Eglė. „Verkti negalima veikti“, *Literatūra ir menas*, 2018-02-23. Prieiga per internetą: <https://literaturairmenas.lt/literatura/egle-baliutaviciute-verkti-negalima-veikti/> [žiūrėta 2025-04-24].
6. Batson, Daniel C. *The Altruism Question: Toward a Social-Psychological Answer*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1991.

7. Berger, Peter L., Luckmann, Thomas. *Socialinis tikrovės konstravimas: žinijimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai, 1999.
8. Berger, Peter L., Luckmann, Thomas. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books, 1966.
9. Berns, Roberta M. *Child, Family, School, Community: Socialization and Support* (9th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning, 2013.
10. Berns, Roberta M. *Vaiko socializacija: šeima, mokykla, visuomenė*, iš anglų k. vertė Jovilė Kuzmickaitė. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2009.
11. Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994.
12. Bold, Melanie R. *Inclusive Young Adult Fiction: Authors of Colour in the United Kingdom*. Palgrave Macmillan, 2019.
13. Bowlby, John. *A Secure Base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development*. New York: Basic Books, 1988.
14. Braun, Virginia, Clarke, Victoria. „Using thematic analysis in psychology“, *Qualitative Research in Psychology*, 2006, 3(2). Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/235356393_Using_thematic_analysis_in_psychology [žiūrėta 2025-01-25].
15. Broom, Leonard, Bonjean, Charles M., Broom, Dorothy H. *Sociologija*. Kaunas: Littera Universitatis Vytauti Magni, 1992.
16. Butler, Catherine. *Literary Studies Deconstructed: A Polemic*. Palgrave Macmillan, 2020.
17. Butler, Catherine, Kimberley Reynolds. *Modern Children's Literature: An Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
18. Butler, Catherine, Reynolds, Kimberley. *Modern Children's Literature: An Introduction*. Palgrave Macmillan, 2014.
19. Butler, Judith. *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. London: Verso, 2004.
20. Cain, Sian. „More Than a Quarter of Readers of YA Are Over the Age of 28, Research Shows“, *The Guardian*, 2024 m. balandžio 30 d. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/books/2024/apr/30/more-than-a-quarter-of-readers-of-ya-are-over-the-age-of-28-research-shows> [žiūrėta 2025-04-23].
21. Cart, Michael. *From Romance to Realism: 50 Years of Growth and Change in Young Adult Literature*. New York: HarperCollins, 1996. In: Lisa Habegger, „Why are realistic young adult novels so bleak? An analysis of bleak realism in a step from heaven“, *Indiana Libraries*, Vol. 23, Number 2. Prieiga per internetą:

- https://journals.iupui.edu/index.php/IndianaLibraries/article/download/16191/pdf_27/ [žiūrėta 2019-02-08].
22. Cart, Michael. *Young Adult Literature: From Romance to Realism*. Chicago: ALA Editions, 2016.
 23. Chambers, Aidan. *The Reading Environment: How Adults Help Children Enjoy Books*. Thimble Press, 2011.
 24. Cirlot, Juan Eduardo. *A Dictionary of Symbols*. Translated by Jack Sage. London: Routledge & Kegan Paul, 2001.
 25. Clark, Beverly L. *Kiddie Lit: The Cultural Construction of Children's Literature in America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2014.
 26. Coats, Karen. *Looking Glasses and Neverlands: Lacan, Desire, and Subjectivity in Children's Literature*. University of Iowa Press, 2009.
 27. Cohen, Judith A. *Developmental Trauma Disorder and Family Systems*. New York: Routledge, 2017.
 28. Cooper, J. C. *An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols*. London: Thames & Hudson, 1978.
 29. Crowe, Chris. „Young Adult Literature: YA Boundary Breakers and Makers“, *The English Journal*, Vol. 91, No. 6 (Jul., 2002). National Council of Teachers of English. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/821837> [žiūrėta 2018-05-24].
 30. Crowe, Chris. „Young Adult Literature: The Problem with YA Literature“, *The English Journal*, Vol. 90, No. 3, The Lure of Young Adult Literature (Jan., 2001), National Council of Teachers of English. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/821338> [žiūrėta 2024-10-20].
 31. Dimavičienė, Brigita. *Lithuanian and Translated Young Adult Literature in the Contemporary Lithuanian Literary System as Conditioned by Historical Factors: An Analysis Using Polysystem Theory*. Doctoral Dissertation. Vytauto Didžiojo universitetas, 2016. Prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba%3A16089943/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2025-04-23].
 32. Ebony, Elizabeth T. „Stories Still Matter: Rethinking the Role of Diverse Children's Literature Today“, *International Journal of Young Adult Literature*, 1(1), 2020.
 33. Erikson, Erik H. *Childhood and Society*. New York: W. W. Norton & Company, 1993.
 34. Erikson, Erik H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 1968.
 35. Erikson, Erik H. *Vaikystė ir visuomenė*, iš anglų k. vertė Lina Jurėnienė. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004.

36. Falconer, Rachel. *The Crossover Novel: Contemporary Children's Fiction and Its Adult Readership*. London: Routledge, 2009.
37. Faris, Wendy B. „Scheherazade's Children: Magical Realism and Postmodern Fiction“. In: Zamora, Lois Parkinson & Faris, Wendy B. (eds.), *Magical Realism: Theory, History, Community*. Durham & London: Duke University Press, 1995.
38. Frankl, Viktor E. *Žmogus ieško prasmės*. Iš vokiečių k. vertė Irena Bučienė. Vilnius: Alma littera, 2006.
39. Frattaroli, Joanne. „Experimental disclosure and its moderators: A meta-analysis“, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2006, 74(6). Prieiga per internetą: https://bpb-us-e2.wpmucdn.com/faculty.sites.uci.edu/dist/c/602/files/2019/08/Frattaroli-psych-bulletin-2006.pdf?utm_source=chatgpt.com [žiūrėta 2025-05-05].
40. Frow, John. *Genre*. London: Routledge, 2007.
41. Giddens, Anthony. *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*, iš anglų kalbos vertė Vytautas Radžvilas. Vilnius: Pradai, 2000.
42. Goffman, Erving. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1963.
43. Goffman, Erving. *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books, 1959.
44. Hall, Stuart, „Cultural Identity and Diaspora“. In: *Questions of Cultural Identity*, eds. Stuart Hall and Paul du Gay. London: Sage Publications, 1996.
45. Herman, Judith. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence— from Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books, 1992.
46. Hunt, Caroline. *Young Adult Literature Evades the Theorists*, 1996. In: *Considering Children's Literature: a Reader*, edited by Andrea Schwenke and Teya Rosenberg, Broadview Press, 2008.
47. IBISWorld. *Children's Book Publishing in the UK – Industry Overview*. Prieiga per internetą: <https://www.ibisworld.com/united-kingdom/industry/childrens-book-publishing/14506/> [žiūrėta 2025-04-23].
48. IBISWorld. *Children's Book Publishing in the UK - Market Size 2011–2026*. Prieiga per internetą: <https://www.ibisworld.com/united-kingdom/market-size/childrens-book-publishing/14506/> [žiūrėta 2025-04-23].
49. „Young Adult (YA)“, *The Oxford Companion to Children's Literature*, Second edition, Daniel Kahn. Oxford University Press, 2015.
50. „Young Adult Literature“, *The Continuum Encyclopedia of Children's Literature*, editors Bernice E. Cullinon, Diane G. Person, 2001.

51. Jakonytė, Loreta. „Beatricės Masini istorijos: jausmų atodangos“, *Rubinaitis*, 2022, Nr. 4 (108). Prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/2022-nr-4-108/beatrices-masini-istorijos-jausmu-atodangos/> [žiūrėta 2025-04-26].
52. Jakonytė, Loreta. *Šeimoms vaizdinys sovietmečio lietuvių literatūroje vaikams*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015.
53. Juodaitytė, Audronė. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2002.
54. Koss, Melanie D., Teale, William H. „What’s Happening in YA Literature? Trends in Books for Adolescents“, *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 52(7), April 2009.
55. Kroger, Jane. *Identity Development: Adolescence Through Adulthood*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2007.
56. Kroger, Jane. *Identity in Adolescence: The Balance between Self and Other* (3rd ed.). New York: Routledge, 2004.
57. Kübler-Ross, Elisabeth. *On Death and Dying*. New York: Macmillan, 1969.
58. Leliūgienė, Irena. *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija, 1997.
59. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, „2022 m. vaikų literatūros leidybos statistika“. Prieiga per internetą: <https://www.lnb.lt/tevams-ir-specialistams/naudingi-straipsniai/10737-2022-m-vaiku-literaturos-leidybos-statistika-2> [žiūrėta 2025-04-22].
60. Marcia, James E. „Development and validation of ego identity status“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 1966.
61. Marcia, James E. „Identity in adolescence“. In: J. Adelson (Ed.), *Handbook of Adolescent Psychology* (p. 159–187). New York: Wiley, 1980.
62. Marcia, James E. *Identity in Adolescence: The Balance Between Self and Other*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1980.
63. Maskuliūnienė, Džiuljeta. „Naujasis didaktizmas šiuolaikinėje lietuvių paauglių prozoje“. In: *Vaikų literatūra – laisvė ir kontrolė*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.
64. McAdams, Dan P. „The Psychology of Life Stories“, *Review of General Psychology*, 5(2), 2001.
65. McAdams, Dan P. *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self*. New York: William Morrow and Company, 1993.
66. Myers, David G. *Psichologija*. Vilnius: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2008.

67. Moffitt, Terrie E. *Adolescence-limited and Life-course-persistent Antisocial Behavior*. Washington: American Psychological Association, 1993.
68. Mollen, Debra, „Representation Matters: Diversity in Young Adult Literature“, *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, vol. 61, no. 2, 2018.
69. Navickas, Vytautas, Vaičiulienė, Aldona. *Žmogaus raidos psichologija*. Vilnius: Versus Aureus, 2011.
70. Nikolajeva, Maria. *Power, Voice and Subjectivity in Literature for Young Readers*. Routledge, 2010.
71. Nilsen, Alleen P., Donelson, Kenneth L. *Literature for Today's Young Adults*. 8th ed. Pearson Education, 2009.
72. Oliver, Jo Ellen. „Old and New Realism in Adolescents' Literature“, *Journal of Reading*, Vol. 21, No. 4 (Jan., 1978), Wiley on behalf of the International Literacy Association. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/40033096> [žiūrėta 2024-11-02].
73. Papastergiadis, Nikos. *The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity*. Polity Press, 2000.
74. Pearson, Lucy. *The Making of Modern Children's literature in Britain: Publishing and Criticism in the 1960s and 1970s*, 1995.
75. Povilaitienė, Justė. *Tapatybės konstravimas migracijos aplinkoje: šiuolaikinis lietuvių ir britų moterų romanas*, magistro darbas, Šiaulių universitetas, 2015. Prieiga per internetą: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:8805105/index.html> [žiūrėta 2026-03-10].
76. Raymond, Margaret T. „Bread for Adolescence“, *Horn Book*, 11, September-October, 1935, p. 300–302. In: Maryjo Barnett Chinn, *Realism in young adult literature: criteria and analysis*, 1982, Dissertations and Theses.
77. Reynolds, Kimberley. *Children's Literature: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
78. Reynolds, Kimberley. *Radical Children's Literature: Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.
79. „Social problem novel“, *Encyclopedia Britannica*. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/art/social-problem-novel> [žiūrėta 2024-12-08].
80. Sprindytė, Jūratė. *Lietuvių apysaka*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
81. Steinberg, Laurence. *Adolescence*. New York: McGraw-Hill Education, 9th ed., 2013.
82. Steinberg, Laurence. *Adolescence*. McGraw-Hill Publishing Company, 10th ed., 2014.

83. Steinberg, Laurence. *Adolescence*. New York: McGraw-Hill Education, 11th ed., 2017.
84. Tedeschi G., Richard, Calhoun G., Lawrence. „The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the Positive Legacy of Trauma“, *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 1996.
85. *The Ultimate Guide to YA Fiction*. Prieiga per internetą: <https://writersedit.com/fiction-writing/ultimate-guide-ya-fiction/> [žiūrėta 2024-10-19].
86. *Through the Eyes of a Child: an Introduction to Children's Literature*, 7th edition, edited by Donna E. Norton, Sandra E. Norton. Pearson: Merrill Prentice Hall, 2007.
87. Tomlinson, John. *Globalizacija ir kultūra*, iš anglų k. vertė Auksė Mardosaitė. Vilnius: ALK / Mintis, 2002.
88. Tötösy de Zepetnek, Steven. *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Amsterdam–Atlanta: Rodopi, 1998.
89. Trites, Roberta S. *Disturbing the Universe: Power and Repression in Adolescent Literature*. Iowa City: University of Iowa Press, 2000.
90. Turner, Victor. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing, 1969.
91. Urba, Kęstutis. *Auginančioji literatūra: XX a. lietuvių vaikų literatūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2015.
92. Urba, Kęstutis. „Literatūra vaikams ir paaugliams“. In: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarytojas Giedrius Viliūnas. Vilnius: Alma littera, 2003.
93. Van der Kolk, Bessel. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma*. New York: Viking, 2014.
94. VanderStaay, Steven. „Young-Adult Literature: A Writer Strikes the Genre“, *The English Journal*, Vol. 81, No. 4 (Apr., 1992), National Council of Teachers of English. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/819930> [žiūrėta 2025-02-01].
95. Vickroy, Laurie. *Trauma and Survival in Contemporary Fiction*. Charlottesville: University of Virginia Press, 2002.
96. Vygotsky, Lev S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
97. Wald, Rhoads. „Realism in Children's Literature“, *Language Arts*, 52, October, 1975, p. 938. In: Maryjo Barnett Chinn, *Realism in young adult literature: criteria and analysis*, Dissertations and Theses, 1982.
98. Waller, Alison. *Constructing Adolescence in Fantastic Realism*. Routledge, 2009.

99. Weber, Jochen. Sala vaikų ir jaunimo literatūroje, iš vokiečių kalbos vertė Rūta Jonynaitė, *Rubinaitis*, 1996, Nr. 1 (4). Prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinaitis/1996-nr-1-4/sala-vaiku-ir-jaunimo-literaturoje/> [žiūrėta 2023-07-28].
100. Zimbardo, Philip G. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House, 2007.
101. Zipes, Jack. *The Irresistible Fairy Tale: The Cultural and Social History of a Genre*. Princeton University Press, 2012.

PRIEDAI

1 priedas. Sitos Brahmachari *Red Leaves* citatos originalo kalba

1. „She had gone from being a traumatized child to a confident young woman.“ (p. 7)
2. „[...] like a leaf being wafted on winds that other people had whipped up, with no way of knowing where he would land.“ (p. 10)
3. „There was always someone who wanted to prove how much stronger and tougher they were than you.“ (p. 16)
4. „If they only knew how small he felt inside, they wouldn't bother trying to bring him any lower.“ (p. 16)
5. „Is that what Dad will be to me in the future... just a distant, blurred memory?“ (p. 17)
6. „When he looked in the mirror he saw someone who was living in a not-boy-not-man body.“ (p. 29)
7. „Zak liked the idea of this wood belonging to ‘all the people of the city’, wherever in the world they came from and wherever they were going... even the homeless people seemed to feel that they belonged here.“ (p. 33)
8. „It had been explained to him a thousand times that after the divorce they would keep in touch; that his dad would have him for holidays in the States, that he would visit often... that his mum's assignments abroad would have long breaks between them and when she was home she'd be around for him all the time.“ (p. 35)
9. „No matter how many times she, the therapist or the social worker tried to explain to Aisha that there was no hope of her father being alive, somewhere deep inside the girl still believed that one day he would come for her.“ (p. 38)
10. „[...] maybe the best outcome for Aisha was to have Somali-speaking parents, to be among people who really understood her culture and religion.“ (p. 43)
11. „Who else am I supposed to kick out at? Mum? She's not even contactable.“ (p. 52)
12. „[...] if he did that, it would be like accepting that he was here to stay, that his dad was never coming back to live with them, that their old house, their old life, was gone forever.“ (p. 64)
13. „Muna was probably her best friend in the group of girls that she hung out with at school. She was the one who had come over to ask her to sit with them in the canteen on the day that she'd worn her hijab for the first time. Aisha still remembered how happy she had felt at the invitation, as if she'd found a place in school where she truly fitted. Being with these girls stopped her feeling that her memory of home was fading. It was partly the trauma of leaving that made her forget so much about life in Somalia, and blocking out the horror made the good memories fade too, as time passed and Aisha was

afraid that who she had been before she came to this country might just slip away. Muna and her family had done so much for her. Just speaking Somali with them all was a comfort. Her mum having her over for traditional Somali meals, even sharing recipes with Liliana, giving her a Quran, taking her to the mosque and teaching her how to make wudu – to cleanse and pray at the different times of the day.“ (p. 75)

14. „Maybe Aisha would be safer in the shelter of these ancient trees than roaming the streets.“ (p. 92)
15. „That had been the first time she’d understood how it felt to no longer be under the protection of someone who loved you.“ (p. 92)
16. „Iona understood more than anyone how it felt to be desperate enough for company that you’d invite anyone in just to see yourself reflected in someone else’s eyes.“ (p. 203)
17. „Being so close to this ancient homeless woman was like looking into the future and walking among the broken fragments of her own mind.“ (p. 204)
18. „[...] when Iona was angry she felt strong.“ (p. 213)
19. „She had longed for her mum to fight for her, to take her side, but her mother had chosen the Ogre over her.“ (p. 214)
20. „If you live on the street, you wear an invisibility cloak. You don’t know it at first, and you can’t understand how people don’t see you. Then you watch them and you see how they do it. It’s a kind of trick, with no magic in it. They have this way of disappearing you, dissolving you with their eyes. If you’re just sitting on the street, they can zone you out in a second.“ (p. 255)
21. „[...] to say goodbye to her abo once and for all so that she could begin her life without him.“ (p. 313)
22. „She did not recognize the woman, but that didn’t matter, because she was remembered, and it gave her a feeling that all the bits of her life were not carved up into little compartments that didn’t join together. For the first time since she’d left the island she felt found.“ (p. 357)

2 priedas. Patricko Nesso *A Monster Calls* citatos originalo kalba

1. „He’s told no one about the nightmare. Not his mum, obviously, but no one else either, not dad in their fortnightly (or so) phone call, *definitely* not his grandma, and no one at school. Absolutely not.“ (p. 16)
2. „What happened in the nightmare was something no one ever needed to know.“ (p. 16)
3. „But Conor didn’t run. In fact, he found he wasn’t even frightened. All he could feel, all he had felt since the monster revealed itself, was a growing disappointment. Because this wasn’t the monster he was expecting.“ (p. 21)
4. „She stopped, but she still smiled back at him. She hadn’t tied his scarf around her head yet this morning, and her bare scalp looked too soft, too fragile in the morning light, like a baby’s. It made Conor’s stomach hurt to see it.“ (p. 28)
5. „Conor had to sleep on the settee every time his grandmother came to stay. But that wasn’t it. He didn’t like the way she *talked* to him, like he was an employee under evaluation. An evaluation he was going to fail. Plus, they *had* always managed so far, just the two of them, no matter how bad the treatments made her feel, it was the price she paid to get better, so why?“ (p. 30)
6. „But then his mum’s “little talk” had happened, and what came next was simple, really, and sudden. No one knew. Then Lily’s mum knew, of course. Then Lily knew. And then everyone knew. Everyone. Which changed the whole world in a single day. And he was never going to forgive her for that.“ (p. 43)
7. „It is not what I want from you, Conor O’Malley, it said. It is what you want from me.“ (p. 48)
8. „I do not often come walking, boy, the monster said, only for matters of life and death. I expect to be listened to.“ (p. 50)
9. „You know that your truth, the one that you hide, Conor O’Malley, is the thing you are most afraid of.“ (p. 52)
10. „Conor’s grandma wasn’t like other grandmas. He’d met Lily’s grandma loads of time, and she was how grandmas were supposed to be: crinkly and smiley, with white hair and the whole lot. She cooked meals, where she made three separate eternally-boiled vegetable portions for everybody and would giggle in the corner at Christmas with a small glass of sherry and a paper crown on her head.“ (p. 56)
11. „Conor’s grandma wore tailored trouser suits, dyed her hair to keep out the grey, and said things that made no sense at all, like “Sixty is the new fifty” or “Classic cars need the most expensive polish”. What did that even mean? She emailed birthday cards, would argue with waiters over wine, and still had a job.“ (p. 56)

12. „Her house was even worse, filled with expensive old things you could never touch, like a clock she wouldn't even let the cleaning lady dust. Which was another thing. What kind of grandma had a cleaning lady?“ (p. 56)
13. „She stood there, her arms folded. He stared at her for a minute. She stared back. Then she made a tutting sound. 'I'm not your enemy, Conor,' she said. 'I'm here to help your mother.'“ (p. 59)
14. „It was just over a year ago that Lily had told a few of her friends about Conor's mum, even though he hadn't said she could. Those friends told a few more, who told a few more, and before the day was half through, it was like a circle had opened around him, a dead area with Conor at the centre, surrounded by landmines that everyone was afraid to walk through. All of a sudden, the people he'd thought were his friends would stop talking when he came over, not that there were so very many beyond Lily anyway, but still. He'd catch people whispering as he walked by in the corridor or at lunch. Even teachers would get a different look on their faces when he put up his hand in lessons.“ (p. 88–89)
15. „So eventually he stopped going over to groups of friends, stopped looking up at the whispers, and even stopped putting up his hand.“ (p. 89)
16. „Not that anyone seemed notice. It was like he'd suddenly turned invisible.“ (p. 89)
17. „This time, Harry's fist was in his stomach. Conor fell to the ground, scraping his knee on the concrete step, tearing a hole in his uniform trousers. The hole was the worst part of it. He was terrible at sewing.“ (p. 90)
18. „His father was coming. His father. From America. Who hadn't come since the Christmas before last. Whose new wife always seemed to suffer emergencies at the last minute that kept him from visiting more often, especially now that baby was born. His father, who Conor had grown used to not having around as the trips grew less frequent and the phone calls got further and further apart.“ (p. 98)
19. „You wouldn't have that in America,' his father said. ‚We barely have room for the three of us, Con. Your grandma has a lot more money and space than we do. Plus, you're in school here, your friends are here, your whole life is here. It would be unfair to just take you out of all that.“ (p. 115)
20. „It is the kind of destruction I would expect from a boy.“ (p. 123)
21. „Conor saw that he had destroyed almost every inch of it.“ (p. 138)
22. „The yew is a healing tree, the monster said. It is the form I choose most to walk in.“ (p. 164)
23. „I'm sorry for telling everyone about your mum. I miss being your friend. Are you okay? I see you.“ (p. 191)
24. „You must tell the truth or you will never leave this nightmare. [...] You will be trapped here alone for the rest of your life.“ (p. 216)
25. „I can't stand it any more!' He cried out as the fire raged around him. 'I can't stand knowing that she'll go! I just want it to be over! I want it to be finished!'“ (p. 220)

26. „And a part of you wished it would just end, said the monster, even if it meant losing her.“ (p. 222)
27. „You were merely wishing for the end of pain, the monster said. Your own pain. An end to how it isolated you. It is the most human wish of all.“ (p. 223)
28. „You wanted her to go at the same time you were desperate for me to save her. Your mind will believe comforting lies while also knowing the painful truth that make those lies necessary. And your mind will punish you for believing both.“ (p. 224)
29. „If you speak the truth, the monster whispered in his ear, you will be able to face whatever comes.“ (p. 234)
30. „And he knew it was here. He knew there really was no going back. That it was going to happen, whatever he wanted, whatever he felt. And he also knew he was going to get through it. It would be terrible. It would be beyond terrible. But he'd survive. And it was for this that the monster came. It must have been. Conor had needed it and his need had somehow called it. And it had come walking. Just for this moment.“ (p. 235)
31. „I don't want you to go.“ (p. 236)

3 priedas. Orlagh'os Collins *All the Invisible Things* citatos originalo kalba

1. „My name is Helvetica. Like the front. Whenever I tell people this I wait for them to make the face: the one where their features freeze like they're hoping they misheard, then they realize *nope, she's for real* and they look sorry, like it's their fault. I bet Dad thought my name would make me sound interesting.“ (p. 1)
2. „I was probably like some branding exercise and he just did it to make me stand out but in a good way. And he wasn't to know how different I'd feel already.“ (p. 1)
3. „I blurted it out and braced myself for the face people usually make. My teeth were clenched and ready, but the face didn't come.“ (p. 16)
4. „Cool, – he said, that was all, but with this one word I knew we were going to be friends. Then he wheeled in closer. – Peregrine. – He whispered his name slowly, lifting one hand from the handlebar and extending it towards me.
I repeated his name. – Pear-eh-grin.
 - If you ever call me that, we're done though. Yeah? – he said, his brown eyes newly serious.
 - So, what am I supposed to call you? – I asked.
 - It's Pez. [...]
 - Vetty, – I shouted after him. – Everyone calls me Vetty.“ (p. 17)
5. „Those sweets never tasted right but I didn't mind because from that day onwards having a best friend was no longer a theoretical fantasy I'd read about in books or seen on TV. I had a real-life one right across the street and for the first time ever it felt as though I'd plugged right into life. Things started to fit and some even made sense. With Pez, I was more than the nervous me I was at school, I was the all the fun me's inside my head too, because, for some reason I never stopped to try to understand, he didn't seem to care which version turned up outside his door.“ (p. 17–18)
6. „Three weeks before my thirteenth birthday they moved Mum into the tall hospital by the Euston Road where she lay in a bed sweating and tried up in tubes. Eight days later she stopped breathing forever.“ (p. 19)
7. „The night after she died, Dad got drunk, and when he was done shouting at the sky, he came inside and started at the Bansky print that hung on our living room wall. He let rip at the pink Mona Lisa, roaring at her like it was her fault Mum was gone. The next morning, he sat me and Arial down and told us that in two weeks we'd be moving. Without Mum, he needed help. So we had to be near Aunt Wendy. Without Mum, I needed to be near Pez and the white willow tree and the life I knew, but nobody stopped for long enough to really thing about this.“ (p. 20)
8. „Dad finally bought me a phone; this was the extent of the good news that summer. At first, me and Pez spoke all the time. He'd share chess moved and

- tell bad jokes he'd learned from even worse films, but it wasn't long before those calls became messages and the days became weeks and weeks became months, until one day during the Christmas holidays we stopped communicating altogether.“ (p. 21)
9. „It was reasonably easy to get by provided I avoided being all of myself. I considered telling Jess about my greedy heart until I realized I wasn't ready for how different thing would be if I did. I was just settling in, already the new girl with the dead mum and the funny name, who lives with her gay aunts. I didn't need another thing singling me out.“ (p. 21)
 10. „Soon I'll be back to London anyway. Soon I'll be back to me. (p. 21)
 11. „It was only when we left London that *being myself* became so complicated. In Somerset I was more girly but felt less right inside, and it was nothing to do with the make-up I wore or the clothes I cared about. It went deeper; an uncomfortable itch that gnawed at the pit of me, like a buried truth trying to wriggle its way out.“ (p. 23)
 12. „I'm still working out how to do this parenting thing on my own. And I'm not sure if I'm always doing it right. I keep asking myself, what would she do. [...] Look, I know going back to London is a big move but I think she'd agree that we're ready.“ (p. 32)
 13. „We haven't stepped inside the flat and already this place is full of Mum.“ (p. 36)
 14. „I try not to think about how we will make it a home again without her. (p. 36)
 15. „His jaw tightens and he inhales air sharply up one side of his nose. – *Now you want to know?*“ (p. 48)
 16. „I want to discuss how much we missed each other for the last four years, then I want to tell him how sorry I am and how I'm going to make it up to him. I want to convince him of the fun we'll have at Wendy and Fran's wedding and maybe by the time school starts we'll be back to how things were, spending every day together, without hassle from anyone and no one having to second-guess themselves the whole time.“ (p. 58)
 17. „It's not so much him disappointing me, as how disappointed I feel about how *different* he seems. Especially when I feel just the same as I've always been.“ (p. 61)
 18. „It's not that I've been afraid of the feelings, it's more that I haven't been ready to announce that I have them.“ (p. 63)
 19. „Then I grab the skirt, then the dress, and I can tell even by touching them that they're not... me. It's not that I don't like any of these clothes; it's as though they belong to someone else and I've been trying on versions of other people like playsuits or pairs of jeans.“ (p. 86)
 20. „Typefaces were her thing and Helvetica was her favorite sans serif. She thought it was iconic.“ (p. 94)
 21. „Helvetica can do it all. Helvetica can be anything.“ (p. 95)
 22. „I'll always be your friend, OK?“ (p. 226)

23. „We talk about stuff me and Dad never talk about, like all the months when Mum was sick and how much we both hate hospitals.“ (p. 317)

4 priedas. Malcolmo Duffy'io *Me Mam. Me Dad. Me.* citatos originalo kalba

1. „I saw her face mirrored in the window, covered in great big bruises, one of her eyes as black as the sky outside. She reached across, grabbed a kitchen towel, and spat into it. The white paper turned red.“ (p. 6)
2. „I reckon she'd do anything for me. Always got something lish to microwave for me tea. Always lets me go on her laptop. Always makes sure me football kit's clean. Socks the right way round. Always buys me the top thing off me birthday list, even though I know she's not minted. And always gives me a goodnight hug, even when I've done nowt to deserve it. Bet there's not many mams do all that.“ (p. 7)
3. „When I was little me mam and me used to live with me gran and granda down the road in Dubston. I liked living there. It was a house with people always coming and going. Neighbours, friends, relatives, they'd all pop in for any reason whatsoever and the house would be full of noise. Me gran's one of those people who never runs out of things to say.“ (p. 8)
4. „But when I was about nine we had to leave. 'We're gonna have to move Danny. We've outgrown this place.“ (p. 8–9)
5. „Me mam and me used to share the same room. Said now that I was bigger it was time we got our own place. So she went and got a flat off the council in Low Fell.“ (p. 9)
6. „And I don't see so much of her and granda now. Shame. Love me gran almost as much as me mam. She's dead huggy. Love me granda too. But he doesn't give any hugs. He's got dementia.“ (p. 9)
7. „Aye, me life with me mam wasn't the sort you'd make a film about, but it was canny. I had me mates. I had me football. I had me relatives. I had me mam. She loved me. I loved her. Was happy for that to go on and on and on and on.“ (p. 10)
8. „I was happy me mam was happy.“ (p. 12)
9. „Callum was dead friendly when he first turned up. He'd pat me head like I was a bairn and give me money and say, 'There you go, General.' Mam would try and stop him, but he'd do it anyway.“ (p. 12)
10. „Not long after me mam found herself a boyfriend, I went and found a girlfriend. I hadn't really been looking for ne. She just sort of showed up.“ (p. 17)
11. „But she was different from when he first arrived. Wasn't so smiley, and didn't hear so much of her canny voice, like she'd run out of things to say.“ (p. 42)
12. „Now she only goes out with Callum. Not sure why.“ (p. 42)
13. „Me mama must need glasses. Why can't she see what I can see? When he comes back from the pub he's not a bloke you want to share a bed with. He swears more, shouts more, and gets angry at the slightest thing.“ (p. 55)

14. „Me mam was never going to do anything to save herself. Like she had a death wish. All I could think about was killing Callum.“ (p. 64)
15. „If I was going to get rid of Callum, I was going to have to ask me dad. There was just one problem. I had no idea who me dad was.“ (p. 67)
16. „Danny, your dad and I went our separate ways even before you were born. We had our reasons, and please don't ask me what they were.“ (p. 72)
17. „Swallowed what little spit I could find. 'Me name's Danny. I'm your son.“ (p. 117)
18. „Me dad wasn't the only one in shock. I was too. He was nothing like I'd expected him to be. I thought me dad would be big – everywhere. [...] But he was short and skinny, not even a beer belly. [...] he had a baby face. He didn't look much older than me.“ (p. 119)
19. „He didn't want to see me.“ (p. 121)
20. „Put yourself in my wee shoes. Imagine for one moment, someone you've never met before, turns up, unexpected, uninvited, and wants to stay for a week.“ (p. 133)
21. „I'd had a good day with Stevie. Just wished he'd do what I wanted. But I also wished something else. I wished Stevie hadn't got sent to Edinburgh and had stayed on Tyneside so I could see him any time I liked. He wouldn't be Stevie any more, he'd be me dad, me proper dad. That's what I wished.“ (p. 185)
22. „Thought about what Stevie had said about him thinking about me. It made me feel good inside, like when me mind gets occupied by Amy. (p. 193)
23. „I've not given you much though all these years, but after this week, I'll not be able to stop thinking about you.“ (p. 198)
24. „It had taken every bit of sneakiness I had to find me dad, but now I'd found him I wouldn't get to see him again for years. It didn't seem fair [...]. But at least I'd tracked him down. Felt like a blank space in me life had been filled in. I was like the other kids in class. Had a mam and a dad. Proud of meself for doing that.“ (p. 202)

1. „Sometimes I wonder if he's really two people. In that instant, it was as if the dad/husband face had never been his at all. Not really.“ (p. 7–8)
2. „You and me could have been born fleas. I've never thought of that. Instead, we ended up as a kind and a dog that no one wanted.“ (p. 11)
3. „When we complained about the food or the rules at the orphanage they would tell us that we had must to be grateful for. Once they made us think of all the good things we had like full stomachs and clothes and often a bed to sleep in.“ (p. 16)
4. „Just sometimes, Boy, I forget that you're a dog, and then I see your tongue hanging out like a lost piece of ham, or you lick your butt ore at your sick.“ (p. 17)
5. „ - Is it a guard dog? – I asked, because you were too big to be a lapdog.
- No, – Melanie laughed. – Boy would be a terrible guard dog. He's a member of the family. Our family. – She striked your head, then touched my hair, and she said, – *Your* family too.“ (p. 18)
6. „I had a mother and father and brothers and sisters. In my country if a man had only one child people would ask why he hadn't had more. They would say, 'If that child dies you will have no one to look after you when you are old. You have to have a spare,' they would tell him. There were many spares in my family, and I'm glad of that.“ (p. 34)
7. „I was seven years old when I left. Some of my memories are as if I'm watching them on an old TV, while others are as real as you are to me now, lying here, warm and hairy and smelling of you.“ (p. 34)
8. „I think I remember my mother too. Not her face, and not her name because I called her Maman. But I remember someone soft and warm, like a comforter, and if I really try, I can nearly remember her smell.“ (p. 30)
9. „No one knows the date I was born so we're going to decide it. Melanie said it should be in the summer so that I can have parties in the backyard.“ (p. 55)
10. „That's how I feel about you and Melanie. I can't be me without you two.“ (p. 61)
11. „I was seven years old when the man left me at the Sweet Angel Orphanage, but the woman who shaved my head with a bare razor, scraping my sculp until it hurt, told me that from that moment I would be five instead. I didn't understand why and I was angry.“ (p. 62)
12. „And as they did I. I become the same as the others. I didn't talk because there was no one to talk with, and joined the line of children rocking in bed for comfort. It was better than nothing. I was there for years.“ (p. 82)
13. „But she explained that being here was *illegal* not immoral.“ (p. 87)
14. „Number one: Don't talk to anyone. Number two: Don't try to catch anyone's eye. Number three: Stay next to me all the time. Number four: If you tell anyone anything you'll find yourself on the first plane back to that hellhole

- you come from, and Melanie will spend the rest of her life in prison for people-smuggling.“ (p. 100–101).
15. „It was the first time that someone had wanted to know, and although I didn't tell her the truth, I enjoyed her listening to my answers.“ (p. 138)
 16. „I had been invisible for so long, Boy – for all my life really – and it was like being seen and heard for the first time. But more than that. It was like she had *recognized* me.“ (p. 138)
 17. „ - It's your adoption document. [...] You are officially my son! She hugged me and I felt as if were floating high above the dusty ground.“ (p. 164)
 18. „I was scared of what I saw in his eyes. It was combination of anger and glee. He was angry about the chaos that I had caused, but he was happy because I was giving him a reason to hate me, to reject me, to say Melanie that the adoption hadn't worked out, that they should sent me back.“ (p. 259)
 19. „Melanie told me that my family wants me to be happy. Then she cried and said sorry a million times.“ (p. 337)
 20. „Your father signed the papers, so we can have your official status arranged and you can stay here with me and Boy.“ (p. 337)
 21. „Melanie says that you can stay here with me as long as you need to. She says that we three must never be separated. Not unless I choose.“ (p. 339)
 22. „You look so happy. Are you dreaming of squirrels? I'm happy too, Boy. I never knew life could be this good.“ (p. 344)

6 priedas. Charlotte'és Mendelson *Almost English* citatos originalo kalba

1. „They seem both more formal and more exuberant than you might expect, as if you had wandered into a theatre dressing room of the 1950s, not a cramped west London basement flat. [...] Their perfume smells like the air in a hundred department stores. What are they speaking? Nothing you know, no rolled ‘r’s or recognizable sounds but either an entirely impenetrable language [...] or a distorted English, full of dactyls which dust familiar words.“ (p. 6)
2. „The air stinks of tuberose, caraway and garlic: the universal scent of central European hospitality. But Marina is not hospitable. After only an hour her skin is tender with cheek pinchings; she has been matchmade, prodded and instructed beyond endurance, and the night is young. Soon they will come to find her, to admire the shape of her fingernails, the thickness of her lashes, their eyes peeling back her clothes, weighing her like fruit. This is not new. She has been brought up to accept the questions and kisses as if nothing could please her more, however much lava is boiling inside. The problem is that Marina has changed. She can bear their scrutiny no longer because her life is a disaster, and it is her fault. She betrayed them and escaped them, and now she wants to come back.“ (p. 7)
3. „She is uniquely cursed in other ways. She is shy; clumsy; short; fatherless; scared of cats, and the dark, and the future.“ (p. 17)
4. „She looks like a different species from her daughter, as if a Labrador had produced a salmon.“ (p. 22)
5. „It cannot be normal for a teenager to be so reserved. What if living with the world’s most formal pensioners has somehow over-matured her?“ (p. 30)
6. „Marina [...] misses her Hungarians; that she thinks certain words in their accent, for comfort; that in term time she so longs for their voices that her heart leaps when she hears a foreigner on the streets of Combe, and is always disappointed.“ (p. 133)
7. „I’ve never met someone who knows anything about them before. I mean, in real life. It’s like being given instructions.“ (p. 135)
8. „She wants to be proud of the family peasant-cot, but the dirty crouching truth is that she is ashamed. She would not have been a beautiful simple maiden. She would have been the witch.“ (p. 141)
9. „Marina is home at last. She has survived another half-term of Combe, despite being practically deranged with homesickness. Now she is ready to fall into her mother’s arms, climb inside her pocket, be swallowed alive like a baby catfish. I will, she vows, never be irritated with any of my family, or the burning radiators, or nosy Hungarians asking about my periods, ever again.“ (p. 238)
10. „She is starting to realize quite how misguided, how style-less, how vulgar, she was before.“ (p. 248)

11. „No one tells her anything about her family; it’s ridiculous how little she knows. She can’t even remember the name of Rozsi’s town, so she can’t look it up and, if you ask the littlest thing about where they came from, [...], they start crying instantly, like turning on a tap.“ (p. 286–287)

7 priedas. Sitos Brahmachari *When Shadows Fall* citatos originalo kalba

1. „I can't believe I still am one. An oversized teenager staying on for another year at sixth form while my mates all fly away.“ (p. 9)
2. „Zak, my first best mate who took all I threw at him and refused to give up on me.“ (p. 11)
3. „And by their side walks Om. My newest friend and oldest soul brother. It feels like I've known him forever, like we knew each other in another life or something.“ (p. 11)
4. „That was back when I thought my parents could save me, fly me to golden places, hold me, never let me fall. Then comes an age when you discover that they can fall too, so you have to work out new rules. Maybe you can and maybe you can't or maybe you break them instead.“ (p. 18)
5. „Forging moments.“ (p. 20)
6. „Young, handsome, unlined, long-locked Dad is right here ahead of me, brandishing his sharp cutters in the air. My invincible warrior dad. “We are men armoured against the thorns! Greenlands Guardians.” I close my eyes against the pain Dad's laughter. His deep, strong laughter, low and sure. My little boy sweet, unbroken, comes to me sharp and clear. This is the feeling I have. That my dad is strong enough to shake the earth we're standing on. At this moment in time I love my dad so hard that it hurts. It is before the moment the world comes rushing in. before school and way, way before Sula's tree was planted. This is the summer of stories and songs, of cutting new paths further every day into the steep, brambled path that leads down the Green Hill from out flat. This is the summer that Mum taking her exams to be a nurse and it's just me and Dad, wild and happy, randomly bursting into song and building our den.“ (p. 24)
7. „Don't fear the ravens, Kai.
Look to the shine in their eye.
See how the light glints on their feathers,
Painting rainbows on ebony wings.“ (p. 25)
8. „[...] when I stand on Dad's feet, clinging to his legs, and close my eyes I can feel it playing through them. Love.“ (p. 29)
9. „Orla always saw me, sometimes before I saw myself.“ (p. 52)
10. „I felt like that was the first day of a new life. I felt like Mum and Dad loved each other again. I heard the music between them. I felt like somehow my wishing so hard for the baby and cutting through the wilderness had something to do with their happiness and from this point on everything was going to be OK.“ (p. 63)
11. „She looks more human than bird now.“ (p. 69)
12. „I wish she could love me like I love her.“ (p. 78)

13. „Sometimes I think Dad and Mums have been so caught up in watching the baby grow, they haven't got a clue how much I've changed since I started at secondary.“ (p. 82)
14. „Our home is love, laughter, tiredness and brightness.“ (p. 107)
15. „I want to run out on the balcony and shout to the world that I am Kai, and this is the best day of my life – I have my family and Orla to love.“ (p. 109)
16. „This is the moment where my world begins to slide.“ (p. 122)
17. „I never understood how a tragedy plays out, but now I do. Tragedy doesn't make you big but shrunken, shattered and small. Tragedy is when all you love is music and there's nothing left in you to play. Tragedy is the death of hope. Tragedy is us, standing on this Green Hill, planting our pain in Greenlands.“ (p. 133)
18. „Every day that passes I feel it more. This is my fault. I should have heard the ravens' call...“ (p. 134)
19. „Anyway, school's the only place I don't have to think about Sula.“ (p. 150)
20. „Mostly people leave me alone now, especially Zak and Orla. Suits me – I don't want anything to do with them either. But when I see them together, their arms wrapped round each other, that's all it takes.“ (p. 150)
21. „From the first day I saw you I felt some brother feeling but now I understood. I decided I could not stand by and watch the fires and shadows take you.“ (p. 167)
22. „My tears fell and in that moment I knew you trusted me with deep of your heart, like brothers do.“ (p. 169)
23. „Omid's aim: to bring you all back to your old times, to bring us together, because I knew now, with the arrival of these shadow boys, that they wanted something of you... and I could not help you alone. To remind you of who you are I needed the help of your childhood friends.“ (p. 178–179)
24. „This land is our past, our future.“ (p. 188)
25. „I saw this clearly about us – we were like a delicate friendship tower, trust between us was just starting to build.“ (p. 188)

SUMMARY

In recent decades, both Lithuanian and British young adult literature has witnessed a notable expansion of problem fiction, which has become an important medium for exploring the complexities of adolescent development. This literary field increasingly reflects the cultural, social, and psychological dimensions of young people's lives, thereby enhancing its thematic richness and social relevance. Among the most prominent themes are experiences of external and internal journeys, encompassing both physical movement and inward processes of emotional transformation, identity exploration, and family disruption. Such a broader conceptualisation of the 'journey' enables a more nuanced interpretation of adolescent experience, where spatial movement often coincides with psychological crisis, emotional detachment, or processes of identity reconstruction.

Such processes play a crucial role in shaping identity and psychosocial development. As Erik H. Erikson (1968) and subsequent theorists have argued, adolescence is a pivotal stage in which individuals strive to construct a coherent sense of self and belonging. Yet experiences such as migration, emotional loss, and symbolic disconnection may complicate identity formation by giving rise to cultural displacement, family fragmentation, and liminal states of in-betweenness.

British young adult literature has long addressed migration and internal transformations, drawing on postcolonial, diasporic, and multicultural contexts. By contrast, Lithuanian literature has engaged with these themes more extensively only in the post-independence period. A comparative perspective therefore allows for the exploration of both universal and culturally specific dimensions of adolescent transformation.

The **research problem** addressed in this dissertation stems from the lack of systematic studies examining the representation of external and internal journeys in contemporary young adult problem fiction. While Lithuanian scholars have recently shown growing interest in young adult literature, analyses of how adolescent characters experience physical relocation, emotional rupture, or identity transformation remain fragmented. In contrast, British scholarship, represented by researchers such as Kimberley Reynolds and Maria Nikolajeva, has long conceptualised young adult literature as a space for exploring complex psychosocial, cultural, and identity-related issues. However, comparative approaches remain limited.

This study seeks to address this gap by offering a cross-cultural and interdisciplinary investigation of these experiences as represented in contemporary Lithuanian and British young adult problem fiction. The

analysis examines how different types of journeys, including migration, escape, emotional crisis, and inner transformation, contribute to identity development, psychosocial processes, and relationships within the social environment.

Furthermore, the dissertation identifies five dominant types of journey experiences, understood as both external and internal processes: (1) external journeys, (2) internal journeys, (3) experiences shaped by family disintegration, (4) experiences of escape and rebellion, and (5) emotional experiences and psychosocial vulnerability. These categories serve as the analytical framework of the study and enable a structured comparison across different cultural contexts and literary traditions. While certain patterns appear universal, others reflect culturally specific ways in which literature articulates the challenges of adolescence. By examining how these experiences are thematically and narratively constructed in Lithuanian and British fiction, the dissertation contributes to a more nuanced understanding of both national literatures and adolescent psychosocial development.

The **object of this research** is the exploration of external and internal journey experiences and their representation in contemporary Lithuanian and British young adult problem fiction. The dissertation examines how these experiences, including physical relocation (migration, escape, and change of residence) and inner transformations (emotional rupture, identity exploration, and relational change), relate to identity development, psychosocial processes, and social integration. Particular attention is given to their representation through characters' reflections, emotional states, metaphorical constructions of movement, and interactions with the surrounding world.

The study also considers how cultural, social, and psychological factors shape the literary representation and interpretation of these processes in the two national literatures, seeking to identify both shared and culturally specific patterns.

The **aim of this dissertation** is to analyse how external and internal journey experiences are represented in contemporary Lithuanian and British young adult problem fiction and to compare their thematic expression and the depiction of psychosocial development across different cultural contexts.

The study seeks to reveal how external and internal journey experiences (e. g., changes of residence, emotional separation, or transformations of family structures) are related to the portrayal of adolescent characters' psychosocial development, their relationships with the surrounding environment, and their inner world in literary texts. It also examines how these experiences are represented and interpreted in different cultural contexts.

The **objectives of the study** are as follows:

1. To define the theoretical foundations of the research by conceptualising the notions of external and internal journey experiences, identity crisis, psychosocial development, and socialisation.
2. To review the development of young adult problem fiction in Lithuania and the United Kingdom, highlighting the main generic and thematic tendencies relevant to adolescents' journey experiences.
3. To identify five types of external and internal journey experiences (external journey experience, internal journey experience, family disintegration experience, escape and rebellion experience, and emotional experience and psychosocial vulnerability experience) in selected Lithuanian and British young adult problem fiction works.
4. To analyse the thematic nodes of external and internal journey experiences and their expression in young adult problem fiction, while taking into account literary, cultural, social, and psychological contexts.
5. To compare the thematic expression of the selected works, by highlighting differences in the representation of journey experiences across different cultural contexts.
6. To reveal how external and internal journey experiences are related to the formation of characters' identity, family relationship dynamics, processes of social integration, and psychological transformations.
7. To examine to what extent fictional characters reflect the problems faced by young people in the real world.

The **hypothesis of the dissertation** is that *external and internal journey experiences in contemporary Lithuanian and British young adult problem fiction reveal both universal psychosocial challenges – identity crisis, emotional detachment, and the need for belonging – and cultural differences that shape distinct modes of representing these experiences in different literary traditions.*

The **sources of the research** consist of fifteen Lithuanian and British young adult problem fiction texts published between 2008 and 2024. The Lithuanian corpus includes works by Kristina Jokštaitė, Renata Šerelytė, Akvilina Cicėnaitė, Daina Opolskaitė, Unė Kaunaitė, and Ilona Ežerinytė, while the British corpus comprises novels by Charlotte Mendelson, Sita Brahmachari, Patrick Ness, Nikki Sheehan, Malcolm Duffy, and Orlagh Collins. These texts represent a broad spectrum of themes, ranging from

physical migration and cultural hybridity to internal processes of self-reflection, family fragmentation, escape from home, and emotional isolation, providing a comprehensive basis for comparative analysis.

The **novelty of the dissertation** lies in its interdisciplinary exploration of external and internal journeys in young adult problem fiction and in the systematic comparison of Lithuanian and British literary contexts. By combining literary, cultural, and psychosocial perspectives, the study develops an interpretative framework that highlights how narratives of physical movement, emotional rupture, identity formation, and social belonging reflect broader psychological and cultural dynamics.

Through a comparative analysis of fifteen contemporary young adult problem fiction texts, the research reveals both shared thematic patterns and culturally specific representations of adolescent transformation. In doing so, the dissertation addresses a notable gap in comparative studies of young adult literature and contributes to a deeper understanding of how adolescent experiences are represented in different cultural contexts.

Research context and methodology. Research on young adult literature has developed unevenly in Lithuania and the United Kingdom. In the United Kingdom, the study of young adult problem fiction has a long tradition, with scholars such as Kimberley Reynolds, Maria Nikolajeva, Michael Cart, and Rachel Falconer highlighting its thematic complexity, social engagement, and cultural significance. British scholarship emphasises the role of literature in shaping adolescent identity and addressing issues such as multiculturalism, diaspora, and psychosocial development.

Whereas, in Lithuania, research on young adult literature has only emerged more recently, and it remains comparatively fragmented. Scholars such as Kęstutis Urba, Džiuljeta Maskuliūnienė, Asta Gustaitienė, Loreta Jakonytė, Laimutė Adomavičienė, and Eglė Baliutavičiūtė have contributed to research on children's and young adult literature by examining its thematic development, cultural context, and psychological dimensions. However, systematic comparative research between Lithuanian and British young adult fiction remains limited, particularly regarding the representation of adolescents' internal and external transformations.

This dissertation addresses this gap by offering a comparative analysis of how experiences of external and internal journeys are represented in Lithuanian and British young adult fiction, highlighting both parallels and differences between the two literary traditions.

The methodological framework of the dissertation is interdisciplinary, combining literary, cultural, and psychosocial perspectives. Steven Tötösy de Zepetnek's theme-centred comparative approach functions as the principal

analytical framework, enabling the identification and comparison of recurring themes across Lithuanian and British young adult fiction. The psychosocial dimension of the research is informed by Erik H. Erikson's theory of psychosocial development and later identity research by James Marcia and Jane Kroger, as well as Laurence Steinberg's insights into adolescence. The study also draws on Peter L. Berger and Thomas Luckmann's theory of the social construction of reality. In addition, thematic analysis following Virginia Braun and Victoria Clarke is used as a supplementary analytical tool to identify recurring themes and emotional patterns in the analysed texts.

Together, these approaches enable the dissertation to analyse young adult problem fiction both as literary texts and as cultural artefacts reflecting the psychosocial challenges of adolescence, supporting a comparative exploration of adolescent transformation in Lithuanian and British young adult literature.

Structure of the dissertation and main results. The dissertation consists of an introduction, a theoretical chapter on the development of Lithuanian and British young adult literature, a methodological chapter, an analytical section organised into five thematic blocks, and the conclusions.

The analytical part examines selected works of Lithuanian and British young adult problem fiction, grouped into five dominant types of experience. Each category functions as an analytical lens for exploring how adolescent protagonists experience change, negotiate identity, and construct relationships with others and with themselves.

The analysis shows that these experiences function not only as narrative frameworks but also as symbolic representations of psychosocial development. While both Lithuanian and British texts depict universal adolescent challenges, such as the need for belonging, the influence of family dynamics, and emotional uncertainty, their representation varies across cultural contexts. British works more often engage with multicultural and socially diverse environments, whereas Lithuanian texts tend to emphasise emotional introspection, symbolic landscapes, and family-related trauma.

Overall, the findings reveal both shared and culturally specific patterns in the representation of adolescent experiences and demonstrate how literary narratives reflect broader cultural, social, and psychological processes. The dissertation thus offers a comparative perspective on young adult problem fiction in Lithuanian and British literary traditions.

1. External Journeys: Change of Place, Dislocation, and Adaptation

The first analytical block focuses on external journeys, particularly those involving physical relocation, environmental change, and spatial

dislocation. It examines works such as *Sutikti Eidą* by Ilona Ežerinytė, *Kengūru slėnio paslaptis* by Akvilina Cicėnaitė, and *Red Leaves* by Sita Brahmachari, which depict adolescents undergoing significant changes in their living conditions and negotiating the resulting psychological and social consequences.

- *Identity*. The protagonists face challenges of self-definition shaped by displacement, unfamiliar environments, and the loss of previous identity anchors. Lithuanian texts tend to emphasise disrupted family relationships and emotional displacement, whereas British texts present identity as a more fluid and context-dependent process shaped by experiences of transition and cultural encounter.
- *Social relations*. Lithuanian narratives often highlight emotional ruptures caused by separation from caregivers, whereas British texts foreground encounters with unfamiliar others and the formation of relationships in transitional or unstable environments.
- *Cultural representation*. Lithuanian works frame external movement within contexts of emotional loss and personal dislocation, often employing symbolic elements to reflect internal states. In contrast, British fiction explores diverse social contexts marked by tension, marginalisation, and the search for belonging in unfamiliar environments.

2. Internal Journeys: Self-Discovery and Transformation

The second analytical block examines internal journeys, understood as psychological and emotional transitions involving self-discovery, personal crisis, or transformation. Works such as *Laiškai Elzei* by Unė Kaunaitė, *A Monster Calls* by Patrick Ness, *Rebekos salos* by Renata Šerelytė, and *All the Invisible Things* by Orlagh Collins portray protagonists undergoing self-reflection and identity realignment as they navigate loss, trauma, and the complexities of growing up.

- *Identity*. Adolescent characters confront questions of identity, belonging, loss, and emotional conflict, often experiencing moments of rupture followed by processes of reconstruction.
- *Social relations*. Relationships with others, including symbolic figures, often function as catalysts for emotional

insight and identity reflection. The dynamic interplay between solitude and connection plays a significant role in shaping psychological development.

- *Cultural representation.* Lithuanian texts often situate these processes within contexts of family disruption, emotional withdrawal, and isolation. British works tend to employ metaphorical or symbolic landscapes to represent inner states and emotional transformation, emphasising the role of imagination and storytelling in coping with loss and change.

3. Experiences Shaped by Family Disintegration

The third analytical block examines how family disintegration, including divorce, parental absence, and various forms of family conflict, shapes adolescents' experiences on both internal and external levels, influencing identity formation and psychosocial development. Works such as *Karta SOS* by Kristina Jokškaitė, *Ir vienąkart*, *Riči* by Daina Opolskaitė, and *Me Mam. Me Dad. Me.* by Malcolm Duffy depict young people navigating emotional rupture, unsafe environments, and the search for support and meaning in the aftermath of family disruption.

- *Identity.* Disrupted family structures give rise to identity insecurity, emotional fragmentation, and a search for alternative sources of belonging. Adolescents are often caught in loyalty conflicts, struggling to reconstruct a coherent sense of self in unstable familial contexts.
- *Social relations.* Lithuanian texts foreground the importance of emotional compensation through surrogate figures such as siblings, grandparents, or peers. British works more often depict complex and unstable family relationships, including emotional neglect, disrupted parental bonds, and the influence of broader social contexts.
- *Cultural representation.* Lithuanian fiction often associates family disintegration with emigration, presenting parental absence as both emotional and, at times, geographical distance. By contrast, British works tend to situate family fragmentation within broader social contexts, including economic hardship, domestic conflict, and social marginalisation.

4. Escape and Rebellion: Experiences of Isolation and Resistance

The fourth analytical block focuses on experiences of escape and rebellion, highlighting adolescents' withdrawal from harmful or neglectful environments and their search for autonomy, meaning, or alternative forms of belonging. Works such as *Ekspertas gyventi* by Daina Opolskaitė and *Goodnight, Boy* by Nikki Sheehan portray protagonists who respond to neglect, trauma, or adverse environments through flight and emotional detachment, navigating new relational dynamics and survival strategies.

- *Identity*. Escape is portrayed as a double-edged experience, representing both a disruption of stability and an opportunity for identity redefinition and emotional autonomy.
- *Social relations*. Lithuanian texts emphasise emotional loneliness, vulnerability, and forms of resistance associated with rebellion. By contrast, British narratives foreground the restorative potential of non-traditional relationships, offering alternative forms of connection and support.
- *Cultural representation*. Lithuanian literature tends to frame rebellion as an existential response to abandonment or emotional numbness. British fiction often presents escape as part of a process of coping with trauma, emphasising the role of imagination, trust, and relational connection in rebuilding a sense of agency and belonging.

5. Emotional Experiences and Psychosocial Vulnerability

The final analytical block focuses on emotional experiences and psychosocial vulnerability, where displacement is primarily psychological rather than physical. Works such as *Verksnių klubas* by Ilona Ežerinytė, *Almost English* by Charlotte Mendelson, and *When Shadows Fall* by Sita Brahmachari depict adolescents navigating loneliness, grief, and cultural alienation within complex or unstable social environments.

- *Identity*. Characters redefine themselves within contexts of marginalisation, loss, and emotional vulnerability. Identity development often occurs in situations where adult support is limited or unstable, requiring adolescents to rely on internal resources or symbolic spaces of retreat.
- *Social relations*. Lithuanian texts highlight peer solidarity, shared emotional experience, and the supportive role of friendship. British texts more often explore cultural diversity,

identity negotiation, and relationships across different social and generational contexts.

- *Cultural representation.* Lithuanian works emphasise the role of close-knit, emotionally supportive communities in coping with vulnerability. In contrast, British literature often situates emotional experience within broader social and cultural contexts, highlighting diversity, public spaces, and forms of creative or interpersonal expression.

Comparative Insights

Across the five thematic blocks, the dissertation shows that Lithuanian and British young adult literature reflects different cultural contexts while addressing comparable adolescent challenges. Lithuanian texts often engage with themes of parental absence, emotional dislocation, and the impact of social change, including experiences related to migration. In comparison, British texts tend to explore cultural diversity, identity negotiation, and social tensions within complex and often multicultural environments. Despite these differences, both literary traditions portray external and internal movement as processes through which adolescents negotiate their identity, emotional experience, and the search for belonging.

Thematic overview of the analysed works. The fifteen novels analysed in this dissertation reveal a network of recurring themes that transcend cultural and national boundaries. Central among them are the search for absent or emotionally distant parents, the experience of grief and unresolved trauma, and the construction of identity in response to emotional or cultural displacement. These texts portray adolescence as a liminal stage shaped by both real and symbolic processes of external and internal transformation.

Despite these shared thematic concerns, notable differences emerge between Lithuanian and British young adult fiction. British texts tend to place stronger emphasis on trauma processing and psychological complexity, frequently employing therapeutic metaphors, narrative self-reflection, and symbolic landscapes. Lithuanian texts, by contrast, foreground the psychosocial consequences of parental emigration, emotional neglect, and institutional abandonment, placing a greater narrative emphasis on peer solidarity, moral autonomy, and the search for alternative communities.

The novels also exhibit significant stylistic parallels. Many employ symbolic spaces, such as forests, islands, shelters, or liminal urban zones, to represent internal journey and processes of identity transformation. These

spaces function both as refuges and as transformative arenas, reflecting their protagonists' attempts to redefine themselves in contexts of instability and transition. In British novels, hybrid cultural identities and postcolonial pluralism feature prominently, while Lithuanian works often depict identity development as a response to emotional loss, silence, and social discontinuity.

Taken together, these patterns illustrate how contemporary young adult fiction, regardless of national origin, serves as a powerful medium for exploring the cultural, emotional, and psychosocial dimensions of adolescent development, both external and internal.

Significance of the study. This dissertation contributes to the study of contemporary young adult literature by systematically examining adolescents' experiences of external and internal journeys in two different cultural contexts. By analysing narratives of adolescent transformation – including physical relocation, emotional rupture, and symbolic disconnection – the research draws attention to psychological and identity-related processes that are often overlooked in broader sociological or policy-oriented discussions of youth and migration.

Through literary analysis, the study brings into focus the inner experiences of adolescent protagonists, including grief, role confusion, disorientation, and the loss or reconstruction of belonging. In doing so, it demonstrates the potential of fiction to reveal the psychosocial dimensions of adolescence in both culturally specific and broader contexts.

The findings are significant not only for literary studies but also for related fields such as education and youth psychology. By highlighting literature's capacity to articulate the often-unspoken struggles of young people undergoing dislocation or identity crisis, the dissertation contributes to a deeper understanding of adolescents' psychosocial needs and supports the use of journey-themed fiction as a resource for empathy-building, identity exploration, and intercultural dialogue.

Limitations and directions for future research. This dissertation does not aim to provide an exhaustive account of all representations of adolescents' external and internal journeys in Lithuanian and British young adult problem fiction. Instead, it focuses on selected problem fiction texts that reflect thematic diversity and offer insight into how contemporary literature represents adolescents' experiences in different cultural contexts. The analysis is limited to problem fiction and does not include other forms of young people's narratives.

Future research could broaden the scope of this work by incorporating other literary traditions and cultural contexts, for example Scandinavian or Latvian young adult literature, which may provide additional perspectives on

the representation of children's and adolescents' experiences. Further studies could also explore themes that are only briefly addressed in this dissertation, such as sexual identity exploration (LGBTQ+), postcolonial perspectives, and transcultural experiences. In addition, because the present study focuses primarily on literary analysis, future research could incorporate reader-response approaches in order to examine how these narratives influence adolescents' self-understanding, emotional awareness, and social reflection in educational or social contexts.

Conclusions. This dissertation examines how experiences of external and internal journeys are represented in contemporary Lithuanian and British young adult problem fiction and how these experiences reflect adolescents' emotional, social, and psychological challenges. Through a comparative thematic analysis of fifteen novels, the study interprets journeys not only as physical movement but also as symbolic and psychological processes that shape characters' experiences and relationships with their social environment.

The analysis reveals recurring thematic patterns such as loss, emotional vulnerability, family disruption, and the search for belonging. These patterns demonstrate how contemporary young adult literature portrays adolescence as a period marked by uncertainty, personal change, and the negotiation of relationships within family, community, and wider society.

The comparison between Lithuanian and British texts highlights certain cultural differences. Lithuanian narratives more frequently emphasise the emotional consequences of family instability, parental absence, or social isolation, whereas British texts often explore multicultural environments, hybrid cultural identities, and the complexities of contemporary urban societies. Despite these contextual differences, both literary traditions depict adolescence as a transitional stage characterised by emotional tension, adaptation, and the search for meaningful connections.

The study also identifies narrative strategies that shape the representation of adolescent experiences, including symbolic spaces, shifting social environments, and metaphorical journeys reflecting internal states and changing relationships. These literary representations suggest a close connection between fictional narratives and real-life adolescent experiences. The situations experienced by literary characters, including family conflict, loneliness, social pressure, and the search for one's place in the world, reflect challenges widely discussed in psychological and sociological research on adolescence. In this way, young adult problem fiction can be interpreted as a cultural space where the complexities of adolescent life are explored and reflected through narrative form.

Taken together, the findings demonstrate that the concept of external and internal journeys provides a productive analytical framework for interpreting adolescent experiences in contemporary young adult literature. By combining comparative literary analysis with insights from psychosocial theory, the study contributes to a broader understanding of how literature represents the cultural, emotional, and social dimensions of adolescence and provides a foundation for further interdisciplinary research.

MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ IR PRANEŠIMŲ KONFERENCIJOSE SĄRAŠAS

Mokslinės publikacijos:

1. Justė Povilaitienė, „Tėvo vaizdinys šiuolaikinėje lietuvių ir anglų paauglių problemų prozoje“, *Darbai ir dienos*, 2019, Nr. 72, p. 89–102. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/0d2d671c-2f53-41e8-8d96-5418256ae8d0/content>.
2. Justė Povilaitienė, „Reflections of Delinquent Behavior in the Contemporary Lithuanian and English Problem Novels for Adolescents about Migration“, *Kultūras studijas*. Zinātnisko rakstu krājums = Cultural Studies. Scientific Papers. XII: Noziegums un sods literatūrā un kultūrā = Crime and Punishment in Literature and Culture, Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule“, 2020, p. 115–119.
3. Justė Povilaitienė, „Palikto vaiko tema šiuolaikinėje paauglių problemų prozoje: savivaizdžio raida ir socialinė patirtis“, *Od Unii Lubelskiej do Unii Europejskiej = Nuo Liublino unijos iki Europos Sąjungos = From the Union of Lublin to the European Union*. V tarptautinio lituanistų kongreso mokslinių straipsnių rinkinys, 2019 m. gegužės 16–17 d., Wrocławas. Red. Tatjana Vologdina, Katarzyna Pyrka, Wrocław: Fundacja Pobliza, 2021, p. 128–148.
4. Justė Povilaitienė, „Fizinių ir vidinių migracijos patirčių sąveika šiuolaikinėje lietuvių ir britų paauglių literatūroje: tapatybės transformacijos“, *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2025, Nr. 2 (40) (priimtas spausdai).

Skaityti pranešimai mokslinėse konferencijose:

1. 2018-05-17 – XXII interdisciplininė mokslinė konferencija „Tėvas kultūroje“. Pranešimas „Tėvo vaizdinys lietuvių ir anglų paauglių problemų prozoje apie migraciją“ (Šiaulių universitetas, Lietuva).
2. 2019-01-24/25 – tarptautinė mokslinė konferencija „XXIX moksliniai skaitymai“. Pranešimas „Reflections of Delinquent Behavior in the Contemporary Lithuanian and English Problem Novels for Adolescents about Migration“ (Daugpilio universitetas, Latvija).
3. 2019-05-16/17 – V tarptautinis lituanistų kongresas. Pranešimas „Palikto vaiko reprezentacija šiuolaikinėje lietuvių paauglių problemų prozoje: savivaizdžio raida ir socialinė patirtis“ (Wrocławas, Lenkija).

4. 2019-10-11 – II respublikinė mokslinė tarpdalykinė konferencija „Žanro konferencija“. Pranešimas „Šiuolaikinės konvencinės paauglių literatūros atmainos – problemų prozos – suvešėjimas Lietuvoje ir Jungtinėje Karalystėje“ (Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, Kaunas).

Kiti moksliniai renginiai:

1. 2018 m. gegužės 21–25 d. stažuotė Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vaikų ir jaunimo literatūros departamente (išvykos trukmė – 1 sav.). Stažuotei vadovavo vaikų ir jaunimo literatūros tyrėjas doc. dr. Kęstutis Urba.
2. 2018 m. gruodžio 17 d. dalyvavimas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje vykusiame seminare „Prano Mašiotų skaitymai: vertybių kaita XXI a. vaikų ir paauglių literatūroje“ (iš ciklo „Pokalbiai apie vaikų literatūrą“). Renginyje skaitytas pranešimas tema „Šeimos vertybių transformacijos šiuolaikinėje lietuvių ir anglų paauglių problemų prozoje“. Vaizdinę medžiagą galima rasti čia: <https://www.youtube.com/watch?v=euO-iiDK8OU>.
3. Verstinės Kimberly'ės Brubaker Bradley knygos, skirtos paaugliams, *Pusiaukelėje į dangų* recenzija – „Apalačių kalnų galia, arba kaip Katadina rinko šeimos šipulius“, *Rubinitis*, 2023, Nr. 3 (107). Prieiga per internetą: <https://www.ibbylietuva.lt/rubinitis/2023-nr-3-107/apalacu-kalnu-galia-arba-kaip-katadina-rinko-seimos-sipulius/>.
4. 2025 m. balandžio 25 d. dalyvauta IBBY Lietuva ir Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešosios bibliotekos organizuotame 4 ak. val. seminare „2024 metų lietuvių vaikų literatūros atodangos“.

APIE AUTORE

Justė Povilaitienė

El. paštas: juste.povilaitiene@gmail.com

Išsilavinimas

Mokymo įstaiga: Vilniaus universiteto Šiaulių akademija (dabar Vilniaus universiteto Šiaulių akademija)

Studijos: filologijos krypties doktorantūros studijos (jungtinė VDU, LKI, KU, VU doktorantūra)

Studijų laikotarpis: 2017–2025 m.

Mokymo įstaiga: Šiaulių universitetas (dabar Vilniaus universiteto Šiaulių akademija)

Studijos: literatūrologijos magistro studijos

Studijų laikotarpis: 2013–2015 m.

Mokymo įstaiga: Šiaulių universitetas (dabar Vilniaus universiteto Šiaulių akademija)

Studijos: laipsnio nesuteikiančios dalyko pedagogikos studijos

Studijų laikotarpis: 2012–2013 m.

Mokymo įstaiga: Šiaulių universitetas (dabar Vilniaus universiteto Šiaulių akademija)

Studijos: anglų filologijos bakalauro studijos

Studijų laikotarpis: 2006–2010 m.

Moksliniai interesai

- Šiuolaikinė paauglių literatūra
- Migracijos ir tapatybės temos literatūroje
- Paauglių tapatybės konstravimas, psichosocialinė raida ir socializacija
- Komparatyvistika, teminė analizė

UŽRAŠAMS

UŽRAŠAMS

Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, III rūmai, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
bookshop.vu.lt, journals.vu.lt
Tiražas 25 egz.